

ЗАРУБІЖНІ УКРАЇНЦІ

ДОВІДНИК

Київ
Видавництво «Україна»
1991

Авторський колектив:

Я. Балап (Канада), *Б. Кордан* (Канада),
професор *Б. Кравченко* (Канада),
С. Ю. Лазебник (керівник), доктор істор. наук
Л. О. Лещенко, доктор істор. наук
Ю. І. Макар, *П. П. Орленко*, *Ф. Сєвріпа* (Канада).

У довіднику розкриваються політичні, соціально-економічні причини еміграції з України на різних етапах її історії, дається демографічна характеристика, висвітлюються економічне та політичне становище українських етнічних груп за рубежом, їх роль і місце в соціально-економічній структурі США, Канади, інших країн поселення.

Розрахований на широке коло читачів.

В справочнике раскрываются политические, социально-экономические причины эмиграции с Украины на разных этапах ее истории, дается демографическая характеристика, освещаются экономическое и политическое положение украинских этнических групп за рубежом, их роль и место в социально-экономической структуре США, Канады, других стран поселения.

Рецензент

доктор історичних наук *В. І. Наулко*

0502000000—026
з М201(04)—91 166—91

ISBN 5-319-00760-4

© С. Ю. Лазебник, Л. О. Лещенко,
Ю. І. Макар, 1991

ВІД АВТОРІВ

Українці за кордонами СРСР. Їхнє життя тривалий час не надихало українських радянських письменників на створення помітного художнього полотна, не ставало темою глибоких публіцистичних розвідок, ґрунтовних науково-соціологічних досліджень. Про існування за рубежом гілки українського народу, колишніх наших земляків та їхніх нащадків читачі на Україні дізнавалися вряди-годи переважно з подорожніх нотаток після зарубіжних відряджень і туристичних мандрівок.

Навіть діяльність Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном (Товариство «Україна»), створеного у 1960 р. з ініціативи представників громадськості, зокрема творчої інтелігенції республіки, висвітлювалася засобами масової інформації надто обмежено й кволо.

А між тим за межами Радянського Союзу проживає, за найскромнішими підрахунками, понад п'ять мільйонів осіб української національності. Історичні крутозлами розсіяли їх по світах. Де тільки немає сьогодні наших земляків та їхніх численних нащадків, які є громадянами кількох десятків країн на різних континентах! У Південній та Північній Америках (тут живе більше 75 процентів від загальної кількості зарубіжних українців), в Австралії, Європі, Азії, Африці... В умовах багатоетнічного оточення вони зберігають у своєму середовищі українську мову, народні звичаї, культурні, мистецькі, побутові традиції, зрештою свою національну самобутність.

Зарубіжні українці внесли вагомий вклад у загальний розвиток культури, науки, мистецтва, літератури як українського народу, так і народів країн свого поселення. Українське населення у Східній Європі, кожна українська етнічна група на Заході є джерелами знань про Україну у цих державах.

В радянській пресі не зовсім правильно усіх зарубіжних українців часто називають українською еміграцією, або діаспорою *. В дійсності ж у Польщі, Чехословаччині, Румунії українці вже в багатьох поколіннях живуть на землях, здавна населених ними **, тобто вони не є емігрантами і не належать до діаспори.

На американському континенті переважна більшість осіб українського походження народжена за межами України і також не може вважатися емігрантами з батьківської землі чи нашими земляками. Значна частина осіб українського походження в Західній Європі, Австралії, інших куточках світу теж народилася далеко від України.

В останні роки зросло число представників так званої шлюбної еміграції, які живуть нині здебільшого в Європі, Азії, Африці, на Кубі.

Переважна більшість зарубіжних українців з симпатією ставиться до суспільно-політичних процесів, які відбуваються на Україні, прагне до встановлення і подальшого розвитку взаємних культурних, наукових, економічних зв'язків з українським народом, хоч певна частина українського населення за кордоном ще не позбавилася стереотипів, зумовлених насамперед ідеологічними розходженнями.

Українські поселення за рубежем загалом не є однорідними і порівняно мало вивчені на Україні та й за кордоном. За межами СРСР нині в основному мешкають так звані етнічні українці — нащадки емігрантів у другому — шостому поколіннях, які можуть вважатися українцями за походженням.

У роки перебудови, зростання національної самосвідомості, відновлення історичної пам'яті, загального національного відродження на Україні помітно зріс інтерес громадськості республіки до історії, сучасного життя українців, які живуть за кордоном, їх суспільної діяльності, надбань у галузі економіки, науки, культури, мистецтва, літератури, освіти. Водночас значно роз-

* Діаспора (грец., розсіяння) — перебування значної частини народу (етнічної спільності) поза межами країни його походження. Утворювалися в результаті насильницького виселення, загрози геноциду, впливу економічних і географічних факторів.

** Щоправда, у Польщі значна частина українців була примусово розсіяна по всій території цієї країни в перші роки після другої світової війни.

ширюються взаємні культурні, наукові, ділові, туристичні контакти України із зарубіжними українцями. В газетах, журналах з'являються численні публікації про зарубіжних українців, друкуються твори зарубіжних літераторів українського походження, повертаються народові незаслужено забуті імена письменників, митців, науковців. До теми життя українців за океаном звернулися кінематографісти України. Створюються наукові праці з історії української еміграції. Виникли Міжнародна асоціація українців і Республіканська асоціація українознавців.

Зростання інтересу до зарубіжного українства зумовило і доцільність видання цього довідника. Ідея його створення виникла не одразу, а визрівала в процесі тривалого збирання й опрацювання авторами численних, але розпорошених і маловідомих на Україні, здебільшого зарубіжних матеріалів і публікацій про життя українців у світі. Ця цінна, подекуди унікальна інформація, викладена у систематизованому вигляді, і набула форми довідника. Пропонована читачам книжка — плід співдружності українських і канадських учених і журналістів, що поєднує науковість і доступність викладу.

Вихід довідника автори і видавництво приурочили до 100-річчя перших поселень українців у Канаді, широко відзначуваного в 1991 р. добре організованою українською етнічною групою, всією громадськістю України кленового листу за участю численних гостей з України та інших держав.

Перший розділ присвячений розкриттю соціально-політичних і економічних причин масової еміграції з України, що зумовили виникнення трьох потужних хвиль відтоку сотень тисяч українців з батьківщини за рубіж.

Далі матеріал подається по континентах у порядку кількісного насичення їх українцями — Північна Америка, Південна Америка, Європа, Австралія та Нова Зеландія, Близький і Далекі Схід.

У середині кожного розділу відомості розташовані по країнах в алфавітному порядку.

Автори прагнули дати по можливості повну інформацію про історію еміграції, соціальний склад і політичне та соціально-економічне становище осіб українського походження, їхнє громадське, культурне, церковне життя тощо.

Завершується довідник покажчиками — імен, назв організацій, періодичних видань і видавництв.

Природно, що непропорційність матеріалів по країнах зумовлена різною кількістю інформації про кожну з них, оскільки така інформація залежить від кількості українців, міри активності їхнього громадського життя, згуртованості, наявності чи відсутності дослідницьких центрів, засобів масової інформації тощо. Скажімо, як що по Канаді чи США матеріали до публікації доводилося навіть обмежувати, то такі країни, як Куба, деякі африканські та близькосхідні держави, по яких є лише окремі відомості, що там мешкали та й нині мешкають українці, залишилися неохопленими через відсутність там організованого громадського життя осіб українського походження, будь-якої інформації (друкованої чи рукописної) про них. Особливо це стосується країн, де переважає так звана шлюбна еміграція.

Оскільки це перша спроба подібного видання на Україні, автори свідомі того, що в силу різних обставин не змогли висвітлити всі аспекти життя українців за рубежом. Тому цей довідник не претендує на вичерпність розкриття теми; автори будуть щиро вдячні за додаткові матеріали, зауваження чи уточнення, надіслані читачами, і врахують їх при підготовці наступного видання.

ЕМІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ

Витоки

Еміграція є феноменом, властивим історії багатьох народів. Процес еміграції може бути викликаний різноманітними причинами і у різні історичні періоди набувати різних форм, видів, масштабів і напрямів. Проте ніколи не було так, щоб еміграція не залишала своїх наслідків — короткочасних і довготривалих, малих і великих, що стосувалися як усього етносу, так і його окремих часточок — людей.

У розгляді процесу еміграції з України також виникає чимало непростих питань. Засадничими з них є: чи вважати синів і дочок, які облишили рідний край з тих чи інших обставин, частиною українського народу, чи вже частиною етносу прибраної батьківщини? Якщо визнавати іммігрантів інтегральною частиною нової країни-реципієнта, то від якого рубежу? З моменту одержання тамтешнього громадянства? Чи зі зміни рідної мови? Чи є вирішальним для визначення приналежності до народу факт народження в родині іммігрантів у новоприбраній країні?

Незважаючи на неоднозначність відповідей на ці запитання, слід, мабуть, вважати емігрантів та їхніх нащадків нехай і своєрідною, та все ж частиною українського народу. Передусім тих, хто шанує українську культуру, плекає або ж принаймні пам'ятає мову та традиції свого народу, хто виявляє інтерес до країни своїх предків. При цьому, виходячи із пріоритетності загальнолюдських цінностей, мусять панувати об'єктивний підхід до оцінки української еміграції та процесів, що відбуваються в її середовищі.

Що таке еміграція? Еміграція є добровільне або вимушене переміщення населення з країн постійного проживання до інших країн. Причини або ж мотиви, що зумовлюють цей процес, досить різноманітні і включають соціально-економічні, політичні, етнічні,

релігійні та інші аспекти. Еміграція тісно зв'язана як із соціально-економічним розвитком тих чи інших країн або ж регіонів, так і з їх занепадом. Однією з причин, які значно активізують еміграцію, є війни, насамперед такі вселенські катастрофи, якими були дві світові війни. В історії української еміграції чітко визначаються три хвилі переселенського руху: перша — з останньої чверті XIX ст. до початку першої світової війни; друга — період між двома світовими війнами; третя — період після другої світової війни.

У першій хвилі еміграції переважали соціально-економічні мотиви, це була справді трудова еміграція, в другій спостерігалось поєднання соціально-економічних і політичних причин з переважанням перших і в третій хвилі — домінування політичних мотивів. В цілому ж українська еміграція складалася переважно з представників трудящих верств і була досить масовою. Вважається, що лише до США та Канади в період до першої світової війни прибуло близько 400 тисяч українських переселенців, у міжвоєнний період — 160 тисяч і після другої світової війни — 120 тисяч.

Особливе місце посідає українське населення в суміжних з Україною державах — Польщі, Чехословаччині, Румунії. Їх аж ніяк не можна вважати емігрантами, оскільки вони мають сталу територію поселення і не міняли свого місцеперебування.

Початок еміграції з України

Вже середні віки дають чимало свідчень епізодичних, несталих переїздів окремих українців до інших країн. Цим особливо відзначалися запорозькі козаки, коли, рятуючись від переслідувань, вони переходили в інше підданство або ж наймалися на військову службу і брали участь в тих чи інших війнах як ландскнехти.

Переслідувана своїми численними противниками частина запорозьких козаків змушена була шукати пристановища навіть за Дунаєм. Відома опера «Запорожець за Дунаєм» у художній формі відображає цю сторінку історії українського народу. Ряди цих вигнанців поповнилися після Полтавської битви 1709 року, коли рештки війська гетьмана Мазепи, що підтримувало шведського короля Карла XII, знайшли притулок в Бессарабії. Ця сторінка історії ще чекає свого неупередженого дослідження.

Небезпідставними є припущення про те, що особи українського походження з'явилися у Північній Аме-

риці ще в XVII столітті, тобто до початку війни тамтешніх англійських колоній за незалежність (1775—1783 рр.). Найцікавіше полягає в тому, що спонукало цих людей залишити батьківщину не соціально-економічне становище, а релігійне переслідування.

Американський дослідник української еміграції Леон Толопко пише, що «після воєн з Хмельницьким і шведами Польща видала наказ, щоб усі протестанти... або перейшли на католицизм, або покинули межі держави. Було це в 1658 р. В той час багато протестантів покинуло Польщу. Між ними мусило бути поважне число українців». На той час значні прошарки українського населення на північно-західних землях (Волинь, Прибужжя, Брест) не бажали приймати унію, тому польський сейм у Варшаві 10 липня 1658 р. видав розпорядження, щоб усі поляки, які не стануть католиками, залишили країну. Через те в другій половині XVII ст. багато іновірців з Польщі переїхали до Голландії, Німеччини понад Рейном, Англії та Франції. Окремі перебралися за океан аж до Пенсільванії. Серед них було чимало українців, в чому можна переконатися, ознайомившись з деякими іменами солдатів армії Джорджа Вашингтона зі штату Пенсільванія — Петро Полин, Іван Мох, Іван Оттаман, Давид Лата. Українські прізвища мали також окремі солдати зі штатів Джорджія та Вірджинія. Траплялися вони і в арміях Півночі та Півдня під час громадянської війни в США (1861—1865 рр.)¹.

Визвольна боротьба народів Латинської Америки проти іспанських колонізаторів вабила волелюбних людей. Один з них, виходець з України, дрібнопомісний шляхтич Михайло Скибицький у 1824 р. прилучився до визвольної армії Симона Болівара в званні поручика, виявив мужність і героїзм, за що був нагороджений орденом «Бюсто де Лібертадор». За наказом Болівара цей патріот увійшов до складу групи по розробці проекту каналу між Тихим і Атлантичним океанами. Після повернення на батьківщину він як учасник антимоноархічного руху та носій волелюбних ідей був відправлений за наказом царя Миколи I на заслання. Переслідування з боку царських властей прискорили його кончину в 1847 р.².

Проте еміграція окремих, хай навіть яскравих осіб ще не робила процес переселення масовим, в якому брала б участь значна кількість людей. Такий процес

розпочався тільки в останній третині XIX ст. Серед представників інших слов'янських народів чільне місце в міграційному русі посіли українці. Саме українське селянство з національних окраїн Австро-Угорської імперії та царської Росії стало істотним джерелом, що живило потік еміграції.

Так, наприкінці 60-х — на початку 70-х років XIX ст. почався цей справді масовий рух з українських земель, якому судилося відіграти таку значну роль у житті українського народу та народів, які приймали еміграційний потік.

Першим українським емігрантом до США вважається Андрій Гончаренко, походженням з Київщини, колишній чернець Києво-Печерської лаври, який брав участь в антикріпосницькому русі і зазнав переслідувань з боку царських властей. 1 січня 1865 р. він прибув до Бостона, потім перебрався до Нью-Йорка, Сан-Франціско, видавав у 1868—1872 рр. двотижневик «Аляска Геральд» російською та англійською мовами. Він вміщував статті про українських козаків, які оселилися на Алеутських островах, приїхавши туди з Камчатки. Частина з них мала осісти і на Алясці. Після продажу в 1867 р. царським урядом Аляски Сполученим Штатам українські козаки одержали наказ повернутися на Камчатку, проте не підкорилися цьому розпорядженню і залишилися на Алясці та Алеутських островах. На думку А. Гончаренка, їх могло бути близько 20 тисяч³. Початком масової еміграції українців до США вважається 1877 рік.

Українська еміграція до Бразилії та інших країн Латинської Америки розгорнулася у 80-ті роки XIX ст. Вже наприкінці століття в бразильському штаті Парана, в районі Прудентополіса, виникло чимало українських поселень, за ними навіть закріпилася назва «Паранська Україна»⁴.

Перші українські емігранти до Канади прибули, як вважає більшість дослідників, 7 вересня 1891 р. Ними були селяни з села Небилів Іван Пилипів і Василь Бленяк, які висадилися з пароплава «Орегон» у порту Галіфакс. Щоправда, є думка, що українці могли з'явитися в Канаді і раніше, разом з менонітами (протестантами голландського та німецького походження) — переселенцями з царської Росії, — або ж могли переїхати з території США. Проте вірогідних доказів цього не існує.

Джерела еміграції Будь-яке явище чи процес мають свої витoki, живильне середовище, певні соціальні верстви. Історичні дані свідчать про те, що на етапі «чистої» трудової еміграції в період першої хвилі переважало безземельне або малоземельне селянство з відсталих національних окраїн Австро-Угорщини та царської Росії. Перозвпнутість економічних структур і промисловості, залишки феодалізму та кріпосництва, що виявлялись у великому поміщицькому землеволодінні, породжували надлишок робочої сили. Дрібні селянські господарства не могли забезпечити зайнятість зайвим робочим рукам. Надлишок сільського населення змушений був шукати виходу із становища і ставав джерелом масової еміграції.

Отже, у першій хвилі переселення брали участь здебільшого пауперизовані маси селянства, а також частина міських ремісників і напівпролетарів. До цих категорій трудящих у другій хвилі додалися значні контингенти службовців, інтелігентів та офіцерства, що емігрували з політичних мотивів. І в третьому періоді еміграції, причини якої можна вважати цілком політичними, брали участь найрізноманітніші верстви населення — робітники, селяни, службовці, інженери, вчителі тощо, тобто багато з тих, хто у вирі війни вже виявився відірваним від рідного краю і опинився після її закінчення в таборах для переміщених осіб. Були серед них і ті, хто співробітничав з німецькою владою на тимчасово окупованій фашистами території України, і депортовані та військовополонені, які небезпідставно побоювалися повертатися на батьківщину із західних зон Німеччини, щоб не бути запротореними до сталінських концтаборів. Певну частку становили й учасники антирадянської збройної боротьби, що точилася на західноукраїнських землях у повоєнні роки.

Особливості еміграції

Без сумніву, на масштабах і темпах масового переселення українців до інших країн позначались істотні особливості як соціально-економічного, так і політичного характеру. При цьому слід мати на увазі, що сезонне заробітчання українських селян, робітників і ремісників почало помітно зростати з середини XIX ст., що стало певною предтечею саме масової еміграції. Сезонна еміграція спрямовувалася до Східної Пруссії, Бельгії, Франції та деяких інших країн.

Істотною особливістю, що позначилася навіть на формах еміграції, була відсутність української державності до першої світової війни і Жовтневої революції в Росії. Українські землі — основні постачальники злидарських мас переселенців — перебували під владою Австро-Угорської монархії або ж царської Росії. Оскільки офіційно еміграція не заохочувалася місцевими властями, вона набирала часто рис якихось протизаконних дій, власного ризику, що подекуди призводило до розорення і поневірянь у дорозі та в чужих краях. Частина емігрантів ставала жертвою зловживань та обману з боку агентів транспортних компаній, що закликали до виїзду за океан.

У міжвоєнний період українські землі також продовжували перебувати у складі різних держав. Історичні умови, що склалися в той період, не сприяли об'єднанню всіх територій, де більшість становили українці. Західна Україна залишалася в межах Польщі, Північна Буковина — Румунії, а Закарпаття — Чехословаччини. Така розпорошеність вносила істотні зміни в процес еміграції. Якщо з УРСР еміграція зовсім не відбувалася, то з решти названих територій вона відновилася у 20-х роках і тривала з тією чи іншою інтенсивністю аж до початку другої світової війни.

Періоди після возз'єднання всіх українських земель у 1939 р. та після другої світової війни характеризувалися зміною структури та причин еміграції.

Причини еміграції Мотивами до переселення виступала низка факторів, які часто-густо перепліталися. Та найголовнішими були соціально-економічні причини, що спонукали великі маси людей залишати батьківщину та шукати кращої долі в далеких краях. Деякі дослідники пояснювали розвиток переселенського руху бажанням просто побачити Новий Світ, спробувати застосувати в ньому свої сили або ж відповісти на рекламні заклики транспортних компаній. Очевидно, що така аргументація небезпідставна, але визначали процес суворі економічні закони — надлишок робочої сили в одному місці, наприклад на Україні, стимулював її «перекачування» до інших країн, де існувала в ній потреба. І українська еміграція в широкому контексті була частиною світового міграційного процесу, що особливо прискорився на рубежі XIX—XX століть.

Виїздили з України здебільшого трудящі люди, не-

заможні, або ж ті, що позбулися своїх статків. Їм доводилося досить важко на нових землях, в цьому багато свідчень емігрантів як першої, піонерської, доби, так і пізніших часів. Бідність, як правило, супроводжувалася неписьменністю, що ускладнювало і утруднювало процес переїзду та адаптації до нових умов. У третій хвилі еміграції освітній та культурний рівень учасників був значно вищий, що пояснювалося самим характером цього переселення біженців та переміщених осіб.

ПЕРША ХВИЛЯ ЕМІГРАЦІЇ

Соціально-
економічні
причини

Постачальниками дешевих робочих рук на світовий ринок праці стали аграрно перепаселені й найвідсталіші в економічному розвитку території з українським населенням. У 1900 р. українське населення в межах Австро-Угорської імперії становило приблизно 3 млн. галичан, 300 тис. буковинців, 400 тис. карпато-русинів. 17 млн. українців мешкали на територіях, що входили до складу царської Росії⁵. У Галичині, Буковині та Закарпатті, що знаходилися під пануванням Австро-Угорщини, існував справжній земельний голод, а трудящі зазнавали різних форм соціального гніту. Ці землі давали найбільший відсоток в еміграційний потік. Як правило, в селянських родинх було багато дітей, а безземелля, що не давало змоги їх прогодувати, було постійним зашморгом на шиї незаможних землеробів. У Галичині в 1902 р. 42,7 процента селян мали земельні наділи лише до 2 га, а 37,2 процента — від 2 до 5 га⁶. На Буковині 16 процентів селян взагалі не мали землі, а 42 проценти були власниками ділянок розміром до 2 га. На Закарпатті, де налічувалось до 400 тис. селян, на кожного хлібороба припадало лише 0,67 га.

Хоча в Австро-Угорщині кріпосництво було ліквідоване у 1848 році, цей значною мірою формальний акт мало що змінив у злидарському становищі більшості українських селян. Не володіючи землею в достатній кількості, вони, як і раніше, йшли в найми до поміщиків і сільських багатіїв. Селянин мусив мати 5,8 га землі, щоб, працюючи на цій ділянці, забезпечити собі та родині кошти для прожитку. А виходило, що понад 70 процентів господарств мали менше половини вказаного мінімального розміру і лише одне господарство з

десяти перевищувало мінімально необхідний розмір на ділу⁷.

Навіть ті землі, що належали селянам, через брак коштів і сільськогосподарських машин оброблялись і використовувались недостатньо, внаслідок чого врожайність залишалася дуже низькою. Канадський дослідник Дж.-П. Гімка зазначає, що в 1907 р. врожайність пшениці з 1 га посівних площ становила у Східній Галичині всього 10,8 ц, а на Буковині — 13,6 ц (у той же час у Нижній Австрії цей показник дорівнював 15,5 ц, а в Данії — навіть 31 ц)⁸.

Вся система економічних відносин в Австро-Угорській монархії мала на меті висмокування життєвих соків з національних країн на користь розвинутої метрополії. Така типова колоніальна практика зумовлювала зубожіння, розорення і занепад селянських господарств. За даними Дж.-П. Гімки, рівень життя українського населення становив лише 1/10 від загального рівня життя решти населення, смертність сягала 40—48 на 1 тис. Кількість основних продуктів харчування, що вживалися в Галичині на одну особу, становила лише половину цієї кількості в Західній Європі. Як свідчать підрахунки, що їх наводить Я. Балан, 55 тис. галичан щорічно помирали від голоду та недоїдання⁹.

Надмірна скупченість населення, брак вільних земель і безперервне подрібнення селянських господарств, безпросвітні злидні, нерозвинутість промисловості та неможливість знайти роботу в містах, поміщицький контроль над лісами, луками та пасовиськами, сваволя збирників високих податків, величезна заборгованість селян породжували обставини, за яких еміграція ставала майже неминучою і здавалася єдиним шляхом до порятунку. Турбота про майбутнє дітей підсвідомо підштовхувала до рішення про виїзд. Через те тисячі знедолених людей знімалися з обжитих рідних місць і вирушали в далекі мандри, назустріч невідомості.

Східні землі України, що входили до складу царської Росії, дали значно менше емігрантів, ніж західні. Це зовсім не означає, що тут умови життя були кращими. І тут спостерігалася така ж нужда й безпросвітність становища трудящих, передусім селянства. Як відомо, скасування кріпосного права супроводжувалося на Україні низкою застережень, що зберігали великі поміщицькі землеволодіння на найкращих ґрунтах, еко-

номічну залежність сільських трударів від панів і заможних господарів. Самодержавство, пережитки феодалізму та кріпосництва спричинювали соціальну напруженість на селі, бунти й заворушення. Тому в першій революції 1905—1907 рр. в Росії українське селянство взяло досить активну участь.

Становище селянства Правобережної та Лівобережної України напередодні і в роки революції 1905—1907 рр. характеризують такі дані. На 3,1 млн. селянських дворів тоді припадало 25,5 млн. десятин землі. В середньому одне господарство займало 6,7 десятини, і це були гірші землі. В той же час 16,5 млн. десятин, тобто майже 40 процентів усієї земельної площі, належали поміщикам, церкві та купцям¹⁰.

Затиснуті в лещата економічних і соціальних утисків сільські та міські трударі були ладні шукати виходу в еміграції. Проте вони не посунули широкими масами до зарубіжних країн, як це робили мешканці Галичини, Буковини та Закарпаття. І пояснення цього була внутрішня політика царизму та його «пожежні заходи», спрямовані на відвернення спалахів народного невдоволення та відчаю. «Громовідводом» від соціальних заворушень мала послужити і певною мірою послужила реформа, розпочата з ініціативи царського прем'єр-міністра Петра Столипіна. Селяни одержували право виходу з общини і заснування свого самостійного господарства на «відрубках». Десятки тисяч селян, і не найбідніших, скористалися цією можливістю напередодні першої світової війни. Іншим клапаном, що випускав пару з перегрітого котла соціальних антагонізмів, було заселення і освоєння півдня України, де виникла велика потреба в робочій силі в аграрній сфері та переробній промисловості. Крім того, на Україні наприкінці XIX — на початку XX ст. проходив бурхливий процес розвитку промисловості, і надлишок робочих рук з сільських країн поглинули нові індустріальні центри.

Очевидно, найголовнішим фактором, що відвернув масову еміграцію, було переселення до Сибіру. Воно втілювалось у життя як один з найважливіших елементів урядової політики після революції 1905—1907 років. Загалом у 1897—1916 рр. з України до інших частин Російської імперії переселилося 912,8 тисячі чоловік, у тому числі з Полтавської губернії 285,4 тисячі, Чернігівської — 221,5, Київської — 212,3 тисячі. До

Сибіру, на Далекий Схід, до Казахстану та в Середню Азію направлялося 76 процентів усієї кількості переселенців¹¹. Інша справа, що переселення фактично нічим не забезпечувалося, проходило у надзвичайно важких умовах. Селяни були кинуті урядом напризволяще у нових, незвичних місцях, а через брак коштів, реманенту вони не могли належним чином обробити і освоїти земельні наділи. Розпочався зворотний рух переселенців. У 1911 р., наприклад, на Україну повернулося близько 70 процентів переселенців до Сибіру¹². Зазначені фактори відволікли більшу частину потенціальних емігрантів Подніпровської України від мандрів до далеких заморських країн. Однак у перші роки ХХ ст. велика група українських емігрантів з Чернігівщини прибула до Бразилії, а потім 5 тисяч з них перебралися до Аргентини. Для порівняння варто зазначити, що в 1908—1914 рр. з Галичини до Бразилії прибуло близько 40 тисяч українських поселенців¹³.

Окрім прямого економічного визиску, що так знекровлював український народ, існувало чимало інших факторів, які погіршували його соціально-економічне становище. І вони однаковою мірою стосувалися як Західної, так і Східної України. Це — надто обтяжливі податки, неспроможність сплатити борги, зростання населення і подрібнення селянських землеволодінь, низька оплата праці промислових робітників. Все це, разом узятє, пожвавило еміграцію, підводило трудящий люд до нелегкого рішення залишити батьківщину.

Відомий західноукраїнський письменник і громадський діяч Тимофій Бордуляк так характеризував мотиви еміграції: «Гей, було йому тут, братчики рідненькі, дуже тяжко жити: хліба не було, ні пучки муки, ні одної крупиночки, ні одної пшонинки, та й не було чим жити, не було йому чим діток годувати, а ще до того не було в що одягнутися, нічим хати ogrіти. Відував... господар із своєю родиною, голодував, а в кінці побачив сердешний, що йому прийдеться тут з голоду вмирати, та й покинув рідне гніздечко, всього відрікся-відцурався... Забрав жінку, забрав дітей та й потягнув за другими сіромахами, такими, як він сам, у далеку непевну чужину, за високі гори, за широкі моря». Так у художній формі змальовувалася справжня трагедія українського народу, що не міг по-людськи жити на власній землі.

Політичні мотиви Вони також відіграли чималу спонукальну роль у виїзді в інші країни. Передусім слід відзначити, що галичанські, буковинські та закарпатські українці зазнавали постійних політичних утисків, національного гніту з боку австро-угорських властей. Сваюля, знуцання і зневага цісарських чиновників до українських землеробів і міських пролетарів ставили місцеве населення в положення людей нижчого гатунку, викликали постійні протести. Особливо болісно сприймалася дискримінація української мови і культури.

Австро-угорська монархія відкрито застосовувала проти українського населення репресії, арешти та різного роду переслідування. Такі методи брутального тиску й впливу на маси здебільшого мали місце в період виборів до парламенту. Утворення в 1890 р. Руської радикальної партії, яку очолили І. Франко та М. Павлик, мало сприяти захистові економічних і громадянських інтересів селянства Галичини. Цієї ж мети прагнули досягти друковані видання — двотижневик «Народ», що почав виходити з 1890 р. під редакцією М. Павлика, та журнал «Життя і слово» (з 1893 р.), який номінально редагувала О. Франко, дружина письменника. Ці видання з'явилися завдяки наполегливому сприянню з боку І. Франка. В цей же час у Коломиї почала виходити прогресивна газета «Хлібороб».

Значний поступ громадського руху, розвиток національної свідомості українців викликали тривогу у Відні. Власті вдалися до традиційних методів придушення прогресивного руху, обшуків у хатах-читальнях, вилучення та спалення «крамольної» літератури. У 1897 р. під час виборів сотні українців зазнали арешту, а десятків було вбито жандармами.

На Буковині населення зазнавало не менших утисків і переслідувань. У крайовому сеймі (ландтазі) усі місця займали виключно представники вищих, заможних верств. Дискримінації піддавалися українська культура, традиції, мова, а натомість насаджувалися німецькі колонії, стимулювався процес онімечування та румунізації буковинських українців. На Закарпатті українське населення взагалі було позбавлене права обирати своїх представників до державних установ, власті заборонили вживання української мови в адміністративних установах і школах, а з 1907 р. — розмов-

ляти українцям рідною мовою. На той час з 571 української школи там не залишилося жодної¹⁴. Нестерпний політичний гніт прискорював процес еміграції.

На східних землях України народні маси також терпіли від політичного та національного гніту і переслідувань царських властей. У важкій атмосфері панування самодержавства зазнавали цькування найменші прояви національної самосвідомості українців, поширення ідей свободи, рівності та братерства народів. Звичайно, з особливою люттю царська охранка переслідувала революціонерів.

Еміграція з політичних мотивів різко посилилася під час і після революції 1905—1907 рр. у Росії. Поразка революції та розгул реакції змушували активних учасників боїв на барикадах і антимонархічних виступів шукати порятунку в інших країнах. Відомо, що близько 700 чоловік зі славнозвісного броненосця «Потемкин», який підняв прапор повстання на Чорному морі влітку 1905 р., стали емігрантами. Один з очевидців, який відвідав у 1907 р. поселення Нова Одеса в бразильському штаті Сан-Паулу, повідомляв, що там «мешкає чимало галицьких русинів та українців, які втекли з Росії під час заворушень в Одесі. Деякі з них — моряки з корабля «Потемкин»¹⁵. До країн Західної Європи, США, Канади, Австралії, уникаючи судових розправ, сибірської каторги та шибениць, емігрувала також частина професійних революціонерів. Туди перебирались і деякі втікачі з царських в'язниць і місць заслання.

Релігійні мотиви хоч і не були вирішальними, та все ж мали істотне значення в стимулюванні процесу еміграції. Тогочасна Україна являла собою досить строкате поле різних віросповідань. З боку офіційних, державних церков (католицька — в Австро-Угорщині, православна — у царській Росії) не виявлялася потрібна толерантність до іновірців, особливих утисків і переслідувань властей зазнавали віруючі різних відгалужень основних церков і релігійних сект. Одні, як протестанти-меноніти з України чи духобори з Росії, виїздили великими компактними групами, інші — незначними общинами, родинами або ж поодиноці. Емігруючи, вони прагнули уникнути становища внутрішніх «парій», знайти свободу виявлення своїх релігійних переконань і вірувань; зокрема, до США вирушила із Східної України велика група штундистів. Православні захід-

ноукраїнських земель намагалися позбутися тиску з боку католицької церкви.

Існували й інші міркування, що зумовлювали прийняття такого серйозного рішення, як залишення рідного краю. Зокрема, багато молодих людей воліли уникнути військової служби. Одні не бажали брати зброї в руки через свої релігійні переконання, інші — через відразу до можливої участі у загарбницьких війнах за чужі їм інтереси, у війні проти власного народу, у придушенні народних повстань і заворушень. Так, один із відомих українських письменників і активний діяч консервативної частини української еміграції Петро Карманський у своїх мемуарах писав, що саме ці міркування спонукали його до еміграції. «Влітку 1900 року, — зазначав він, — мене викликали у військову комісію і визнали здатним до військової служби. Служити в австрійському війську я аж ніяк не хотів. Був один порятунок — їхати до Рима»¹⁶. І таких налічувались тисячі.

Можна припустити, що ця категорія емігрантів і чимало інших певною мірою відчували наближення періоду воєнних катастроф і соціальних потрясінь. Адже наприкінці XIX — на початку XX ст. спостерігалось гарячкове створення в Європі воєнних угруповань держав, які згодом-таки вступили в імперіалістичну війну. А соціальна напруженість, наслідки першої російської революції 1905—1907 рр. впливали на свідомість простого обивателя, переконували багатьох у необхідності виїзду, щоб не стати жертвою внутрішнього або зовнішнього збройного конфлікту. Такі стихійні «провидці», зрештою, мали рацію, бо вони самі та їхні нащадки уникли присутності на місці наступних великих соціальних потрясінь і воєнних смерчів, що розорили українську землю. Треба також мати на увазі, що типовим українським емігрантом того часу був самотній молодик, бідний, неписьменний і некваліфікований, готовий працювати в сільському господарстві, у вугільних шахтах і в рудниках, на спорудженні залізниць, в інших галузях, де були потрібні переважно чорноробі. Багато виїздили, як вони вважали, тільки на заробітки, тимчасово, з тим щоб потім знову повернутися на батьківщину.

Джерела інформації
про місця
майбутнього
поселення

Бажання емігрувати, що виникало передусім внаслідок нестерпних соціально-економічних умов проживання на рідних землях, потребувало підкріплення хоч якимись даними про

ті краї, куди міг вирушити переселенець.

На той час основним поширювачами такої інформації виступали агенти пароплавних і залізничних компаній, що сподівалися на добрий прибуток від перевезення переселенців. Оскільки уряди Канади, США, Бразилії та інших країн виявляли заінтересованість в іммігрантах як дешевій робочій силі, то і транспортні компанії всіляко рекламували вигоди переселення на нові місця, обіцяли переселенцям усілякі вигоди. Їхні агенти в кількості 5—6 тис. чоловік¹⁷ поширювали листівки, в яких змальовувалися принадли умови переїзду та поселення на нових землях, в усних виступах заманювали зголоднілих за землею селян обіцянками майже дарового одержання земельних ділянок — гомстедів, доброго забезпечення, високої платні в промисловому виробництві тощо. Агенти транспортних компаній одержували по 5 доларів за кожного завербованого дорослого та 2 долари за кожну дитину. Вони спирались у своїй пропаганді і на достовірні дані про величезні масиви незайнятих родючих земель, особливо в преріях США та Канади, але разом з тим надто прикрашали майбутнє життя переселенців, приваблюючи їх неіснуючими приладами. Тому так багато виникало розчарувань у фермерів-піонерів на гомстедах, коли вони стикалися з реальною дійсністю і зазнавали великих труднощів у житті та освоєнні одержаних земель.

Велику роль у стимулюванні еміграції із західноукраїнських земель відіграв Йосип Олеськів. Виходець із родини священика, він навчався у Львівському університеті та університеті міста Ерфурта в Німеччині, був фахівцем у галузі ботаніки, сільського господарства та політичної економії. Будучи професором Львівської вчительської семінарії, він ставив за мету допомогти населенню Галичини вибратися із злиднів і поєвірянъ. І такий шлях він вбачав у широкомасштабній еміграції саме до Канади — країни з найбільшою кількістю вільних земель, природою та кліматом, дуже схожими з українськими. Такого висновку Й. Олеськів дійшов після детального ознайомлення із становищем у Бразилії, Аргентині та США. На його думку, Канада

найкраще підходила для поселення українських селян за умовами надання гомстедів, можливостями знайти додаткову роботу, наявністю шляхів сполучення, родючістю ґрунтів. Бралися до уваги і політичні свободи в Канаді. Використовуючи матеріали, надіслані йому міністерством внутрішніх справ Канади, у відання якого входили всі імміграційні питання, Й. Олеськів написав і в липні 1895 р. опублікував через Товариство «Просвіта» у Львові брошуру «Про вільні землі», в якій описав Канаду, її географію, економіку, склад населення та управління.

Протягом трьох місяців, влітку й восени 1895 р., Й. Олеськів з ініціативи Товариства «Просвіта» особисто знайомився з Канадою. Його висновки про умови поселення українських селян у цій країні були досить позитивні. За його ініціативою виник комітет допомоги емігрантам, що мав сприяти тим, хто мав намір виїжджати. В грудні того ж 1895 р. Товариством Михайла Качковського у Львові була опублікована друга брошура Й. Олеськіва під назвою «О еміграції»¹⁸. Ці матеріали та усні виступи Й. Олеськіва заповнювали значну прогалину в об'єктивності інформації про Канаду і ставали потужним засобом стимулювання еміграції до неї.

Поряд з цими джерелами відомостей були й інші, наприклад свідчення селян, які вже побували в Канаді і мали власні враження та міркування. На першому етапі в такій ролі були деякі з тих менонітів, хто переїхав за океан в 60—70-і роки. Так, один із піонерів поселення українців у Канаді Іван Пилипів дізнався про наявність там вільних земель від одного з цих колоністів, друзі якого емігрували з України до Канади. І. Пилипів розпочав листування із своїм колишнім шкільним другом Йоганом Кребсом, що переселився раніше до Канади, і одержав з перших рук вірогідні відомості про можливість одержання гомстеда в канадських преріях.

В міру розвитку еміграції та розширення зв'язків уже на початку ХХ ст. достовірна інформація про життя за рубежем надходила від самих українських поселенців чи то листовно до рідних, знайомих, священиків, друкованих органів, чи при безпосередніх зустрічах з селянами тих, хто відвідував рідний край. Чимало відомостей подавали газети.

Варто зазначити, що офіційні власті як Австро-Угорщини, так і Росії негативно ставилися до різних

проектів розширення еміграції і всіляко перешкоджали поширенню інформації про інші країни. Їх непокоїли не тільки можливість обезлюднення власних місцевостей, а й політичний резонанс масової еміграції, падіння престижу уряду в очах світової громадськості. Листи, в яких змальовувалися принадні картини життя поселенців у США, Канаді чи інших країнах, вилучалися поштовою службою і знищувалися за розпорядженням урядових чиновників. Навіть священників примушували виголошувати проповіді проти еміграції та залякувати людей примарою голодної смерті в інших країнах. Але самі священнослужителі переконувались у протилежному. Вводити в оману багатьох людей протягом тривалого часу ставало неможливим.

Еміграція з українських земель на Напрями еміграції своєму першому етапі спрямовувалася до кількох районів планети, де відчувалася велика потреба в дешевій робочій силі. Йдеться не про поодинокі виїзди, а саме про масовий вихід трудящих на міжнародний ринок праці у певних регіонах.

США можна вважати найпершою країною, що з 1870 р. приваблювала найзначніші групи українських переселенців. Саме того року кілька десятків русинів (українців) із Закарпаття подалися на заробітки до вугільних копалень штату Пенсільванія. До самого початку першої світової війни потік еміграції із Закарпаття до США постійно наростає. За ними рушили й галицькі селяни, бідняки з Лемківщини. Особливо прискорився цей процес еміграції до США у 90-ті роки і на початку ХХ століття. Сюди ж спрямовувався й потік переселенців із Східної України, хоча він був значно меншим, ніж із західноукраїнських земель.

Спочатку на першому місці серед привабливих для поселення країн знаходилися Бразилія та Аргентина. «Лихоманку переселення» саме до Латинської Америки підігрівали зацікавлені кола як самих цих країн, так і агенти транспортних компаній, різного роду вербувальники.

З середини 90-х років найбільш принадними для поселення стали вважатися США і Канада. За ними йшли Австралія, Нова Зеландія, Гавайські острови та інші райони або країни Тихого океану і Далекого Сходу, хоча потік української еміграції до них скоріше нагадував невеликий струмочок.

Масштаби виїзду Виникають певні труднощі в одержанні точних цифр еміграції українців до зарубіжних країн. По-перше, якщо враховувати негативне ставлення офіційних властей і Австро-Угорщини, і царської Росії до виїзду, то стане зрозумілим, що багато бажаючих приховували свої наміри, виїздили, не дотримуючись правил офіційної реєстрації. По-друге, імміграційні органи в країнах-реципієнтах, передусім у США та Канаді, при прибутті переселенців часто фіксували не національність новоприбулих, а країну, звідки вони виїхали. Тому багато українців проходили через митниці як поляки, австрійці, угорці, росіяни або ж під більш специфічними назвами русинів, галичан, лемків тощо. Деякі навіть вказували замість національності своє віросповідання і записувалися як православні, римо-католики, або ж греко-католики.

У зв'язку із зазначеними складнощами в ідентифікації українців навіть такий відомий канадський фахівець у галузі ранніх поселень українців у Канаді, як Володимир Кисілевський (Кей), допускав певні розбіжності у визначенні кількості українських іммігрантів. Йому самому довелося виконувати досить копітку роботи по ознайомленню з усіма списками іммігрантів, що перебували на пароплавах, визначаючи очевидні українські прізвища. Таким методом одержувалися дані, максимально наближені до дійсності. Радянськими дослідниками вивчено чимало архівних джерел, що збереглися на Україні (на Закарпатті, в західних областях та на решті території УРСР) і дають інформацію про масштаби переселенського руху українського населення до зарубіжних країн.

Останнім часом радянськими вченими на основі залучення нових статистичних даних та порівняльного аналізу попередніх публікацій уточнена кількість емігрантів з України та напрямки їх переселення. Так, В. М. Кабузан та Н. В. Чорна доводять, що з кінця ХІХ ст. і по 1920 р. українська еміграція до США в цілому становила 256,1 тис. чоловік, в тому числі з Австро-Угорщини — 235 тис., а з Росії — 5,4 тис. чоловік. Основну масу переселенців з Російської імперії давали губернії Волинська, Подільська, Київська, Катеринославська, Херсонська.

Розпочавшись у 1891 р., еміграція з Галичини до Канади набрала масового характеру з 1894 р., а з Буковини — з 1903 р. Загальна чисельність українських

іммігрантів до Канади з кінця XIX ст. і до 1920 р. становила 135 тис. чоловік. За цей же час до Бразилії виїхало 47,3 тис. чоловік, а до Аргентини — 15 тис. чоловік¹⁹. Канадський дослідник і публіцист Петро Кравчук зазначає, що за два десятиріччя перед першою світовою війною лише із Східної Галичини емігрувало понад 302 тис. чоловік, тобто майже половина всього її населення, бо в Галичині залишилося всього 400 тис. мешканців²⁰. Залежно від кількості емігрантів змінювався і погляд офіційних властей на це явище. На початку масової еміграції угорський уряд навіть сприяв виїзду закарпатців. Проте, коли розпочалося фактичне обезлюднення сіл, а багаті власники землі та інших засобів виробництва почали втрачати істотні джерела дешевої робочої сили, негайно з'явилися перешкоди і заборони таких виїздів. Передусім заборонялося емігрувати молодим людям, що мали йти на військову службу до цісарського війська, встановлювалися й інші обмеження. Виїжджати дозволялося лише через італійський порт Фіуме на Адріатиці. Порушення законів про еміграцію тягнуло за собою суворі покарання аж до тюремного ув'язнення.

Оминаючи цісарські застави, потяглися в еміграцію і юрби знедолених селян з Галичини. Вони вдавалися до таких хитрощів, як виїзд нібито на ринки до Німеччини або ж на сезонні роботи, а потім добиралися до морських портів Гамбурга і Бремена і вирушали за океан. Інші їхали не поїздами, а йшли пішки, щоб обминути прикордонну варту, діставалися до Пруссії і вже там пересідали на поїзди. За деякими оцінками, в період з 1890 по 1910 рр. з Галичини емігрувало до США 212 тис. українців, а з 1900 по 1910 рр. — 34 тис. буковинців²¹.

Як свідчить статистика, з Галичини емігрували адебільшого селяни. «Підручник статистики Галичини», виданий у 1913 р., підтверджує, що, наприклад, у 1909 р. селяни становили 51,4 процента усіх емігрантів, поденники (безземельні) — 13,7 процента, жінки і діти — 20,5 процента, кваліфіковані робітники — всього 1,1 процента. Більше половини емігрантів були повністю неписьменними. При виїзді на одного емігранта в 1901—1904 рр. припадало в середньому 11,63 долара, в 1905—1908 рр. — 12,66 дол., а в 1909 р. — 11 дол.²² У той же час за імміграційними правилами в'їзду, наприклад, до Канади вимагалася наявність у іммігранта

мінімум 25 доларів для прожиття на перших порах. При відсутності такої суми виникала ймовірність недопущення в країну або ж депортації, тобто насильного виселення з Канади до країни походження. В національних архівах Канади чимало документів і матеріалів, які свідчать, що українські емігранти були чи не найбіднішими з усіх інших, у них часто не було грошей навіть на те, щоб оплатити найпростіший медичний огляд при в'їзді до країни.

Власті царської Росії не заохочували еміграцію і не налагодили реєстрації тих, хто виїздив. Отже, неможливо встановити навіть приблизні цифри емігрантів із Східної України. Відомий дослідник і громадський діяч початку XX ст. Юліан Бачинський, який перший підготував і видав книжку про українців у США, зазначив, що перші українські емігранти з Київської губернії прибули до США у 1892 р. й розселилися на фермах у штаті Вірджинія. За даними імміграційної комісії конгресу США, з 1899 по 1910 р. з Російської імперії до США прибули 1034 українці²³.

Започаткована у 1891 р. масова еміграція українців до Бразилії досягла піка в 1908—1914 рр., коли сюди прибуло з Галичини близько 40 тис. українців. У 1897 р. невелика група бідаків-галичан, що намагалася через Бремен дістатися до Канади, через брак коштів була змушена підписати контракт на працю на плантаціях цукрової тростини на Гавайських островах. Незабаром число цих фактичних невільників-рабів (разом з їхніми сім'ями) зросло до 350. Лише через кілька років більшості з них вдалося вибратись із пастки й переїхати до США.

Завдяки невтомній дослідницькій діяльності відомого канадського публіциста й громадського діяча Петра Кравчука віднайдено цікаві сторінки появи українців в далекій Австралії. Робляться припущення, що перші з них прибули в 50-х роках XIX ст. Українська колонія в Австралії згодом зросла за рахунок як заробітчан, так і політичних біженців, що походили з Галичини та Наддніпрянської України. За деякими даними, в 1913—1917 рр. там налічувалось кілька тисяч українських іммігрантів²⁴.

Через брак достовірної інформації, яка стосувалася першої хвилі української еміграції, досить непросто встановити загальну цифру тих, хто залишив батьків-

щину в пошуках кращої долі. Проте можна вважати, що до першої світової війни з України загалом емігрувало близько півмільйона чоловік.

Умови виїзду до заморських країн було не закінченням, а лише початком справжньої одиссеї. Перешкоди виникали досить численні і серйозні. Як правило, заможні люди виявляли мало ентузіазму щодо еміграції. Таким чином, основна маса переселенців являла собою найбільш вразливу верству українського населення, переважно селян.

Найпершою була проблема оплати переїзду через океан. Для одержання відповідних коштів ті з селян, хто мав певні земельні наділи, продавали їх, як і частину майна, житло і худобу. Вартість квитка до Канади як на той час становила 65 доларів, для дітей — половину цієї суми. У потенційних емігрантів часто не вистачало грошей, і тоді вони вдавалися до боргів у сусідів, крамарів тощо. В період масового виїзду ціни на землю, хати й сільськогосподарський реманент падали, і їх продавали за половину або й менше їх справжньої вартості. Лихварі та перекупники користалися скрутою емігрантів і навмисне збивали ціни низьким попитом на реманент і домашню худобу. Процент під позики встановлювали досить високі. Найважче було зовсім незможним селянам, які й продати не мали чого. Для одержання позик вони погоджувалися на кабальні умови, зобов'язувалися потім сплачувати борги з нових місць поселення і праці.

Крім переїзду переселенці оплачували послуги агентів транспортних компаній, які не завжди дотримувалися чесного виконання своїх зобов'язань перед емігрантами, ошукували їх, зловживали цінами на квитки, вводили в оману неписьмених, недосвідчених і легковірних селян. Потрібні були кошти і на саму дорогу, а також певна мінімальна сума для показу імміграційним властям як доказ здатності розпочати самостійне господарювання в новій країні.

Не менш важкою проблемою ставало одержання необхідних документів для виїзду — паспортів, віз, дозволів. Становище ускладнилося ще більше тоді, коли Габсбурзька монархія вирішила стримати еміграцію, не допустити обезлюднення сіл і втрати дешевих робочих рук. До таких кроків підштовхували й тривожні звернення багатих землевласників до Відня. Їм багато свід-

чень попевірянь галицьких, буковинських і закарпатських селян у спробах одержати необхідні документи. Так, один із українських піонерів-поселенців у Канаді Василь Загара, який походив з села Брідок на Буковині, скаржився, що йому довелося дев'ять разів їздити до містечка Заставна, щоб одержати в поліції паспорт і дозвіл на виїзд. Йому було навіть заборонено розповідати іншим селянам про можливість одержання землі в Канаді²⁵.

За порушення розпоряджень властей і ведення агітації серед селян на користь еміграції винні притягалися до штрафів і навіть судового переслідування. Саме так вчинили з одним із перших українських поселенців у Канаді — Іваном Пилипівом. Навесні 1892 р. він повернувся до рідного села Небиліва, щоб забрати свою родину та родину Василя Єленяка до Канади. Він розповідав односельчанам про можливість одержання земельних наділів у Канаді, радив їм збиратись у дорогу і навіть одержав завдаток на придбання квитків. Цього було досить, щоб поліція заарештувала його, звинувативши у підбурюванні до виїзду²⁶. Провівши кілька місяців у в'язниці, І. Пилипів разом зі своєю родиною лише у 1893 р. зміг знову прибути до Канади. І це були не поодинокі випадки, а система відвернення еміграції.

Власті використовували такі важелі тиску на населення, як зобов'язання молодим людям спочатку відслужити три роки в цісарській армії, а потім клопотатися про можливість виїзду. А придатних до військової служби демобілізованих солдатів примушували давати клятву про те, що, де б вони не були, негайно повернуться до Австро-Угорщини на заклик цісаря, щоб стати в обороні країни. З цією ж метою емігрантів напучували рекомендаціями не полишати австро-угорське підданство і направляти своїх синів відбувати воєнну службу «вдома» — в Австро-Угорщині. Така практика стала причиною драми багатьох емігрантів-українців, коли спалахнула перша світова війна.

Бюрократичні перешкоди на шляху еміграції породжували нелегальний перехід кордону з Німеччиною і прямування до портів відправки. За оформлення таких нелегальних емігрантів представники залізничних і пароплавних компаній вимагали додаткової платні.

Для забитого селянина, який нерідко, крім своєї околиці, ніде не був і нічого не бачив, існував також

внутрішній психологічний бар'єр, що стримував стрибок у невідомість, відлякував. Люди мусили подолати й величезну любов до рідного краю, до рідної землі, відірватись від якої не кожен міг. Один із переселенців так згадував момент розлуки з батьківщиною: «Коли прийшло 3 березня 1900 р., настав час залишати село; ми мали сісти в поїзд на залізничній станції у Видиніві о другій годині пополудні. Ми навряд чи спали тієї ночі, і коли розвиднілось, ми забрали наші пожитки, замінили наш сільський одяг на міський, взяли в торбинки їжі на довгу дорогу, заховали гроші під одяг для безпеки і рушили сідати до вагонів. Люди з усього села зібрались на нашому обійсті, щоб попрощатись з нами, і коли задзвонили всі дзвони церкви, всі люди почали голосити так, як на похоропах»²⁷.

Правда, трохи пом'якшувало біль розлуки те, що люди сподівалися на тимчасовий характер виїзду до закарпатських країн. А там, мовляв, трохи зароблять грошей, повернуться додому, прикуплять кілька моргів поля і почнуть краще господарювати. Цим пояснювалася й та особливість, що здебільшого в дорогу спочатку вирушали молоді чоловіки без дружин і дітей або самотні молодики.

В українському середовищі в Галичині, на Буковині та Закарпатті ставлення до еміграції не було однозначним. Певна частина свідомих громадян вважала, що масовий виїзд українців спричинить підвищення на цих землях питомої ваги польського, румунського та угорського населення, що негативно позначиться на зусиллях по визволенню цієї частини України від національного гноблення. Тому висловлювалися міркування про бажаність тимчасової або сезонної еміграції до Західної Європи чи інших недалеких країв. Особливе занепокоєння викликав широкомасштабний продаж землі українськими селянами-емігрантами іноземцям.

Згідно з австрійською конституцією 1867 р. проголошувалася свобода еміграції, проте жодного конкретного закону до 1912 р. не було. І це породжувало як різне тлумачення самого бажання емігрувати, так і усне чи письмове заохочення інших до еміграції. І в правлячій верхівці Австро-Угорщини не існувало єдиного погляду на еміграцію. Частина вищої ієрархії вважала еміграцію засобом пом'якшення соціальної напруженості в Габсбурзькій монархії, оскільки межі держави зали-

шали найбільш знедолені, а значить, і найбільш вибухонебезпечні верстви населення. Решта панівних класів — передусім великі поміщики та промисловці — засуджувала еміграцію, бо вона позбавляла їх дешевих робочих рук, звужувала поле експлуатації. А страждали зрештою народні маси, гнані злиднями та нестатками до чужих країв. Дискримінація економічна доповнювалася дискримінацією політичною та правовою. Напівлегальні вербувальні контори й тисячі агентів транспортних компаній закликали до виїзду, збуджували величезний громадський інтерес своїми обіцянками «золотих гір» за океаном. І незважаючи на посилення контролю за виїздом, поліцейські переслідування, штрафи і навіть ув'язнення, тисячі людей знімалися з місця і вирушали назустріч новій долі.

Серед емігрантів переважали вихідці з таких районів Східної Галичини, як Борщів, Чортків, Гусятин, Заліщики, Терехівля, Бучач, Городенка, Снятин, Коломня. На Буковині це були Чернівці, Кіцмань і Заставна. Решта припадала на північні райони Галичини — Броди, Радехів, Сокаль, Перемишль, Мостиська, Яворів, Ярослав і Чесанів.

Зв'язки українців на батьківщині з еміграцією

Саме перша хвиля еміграції з України породила жваві зв'язки батьківщини з тими, хто переїхав до інших країн. Туга емігрантів за рідним

краєм була надто глибокою, величезним був потяг до інформації з України про життя рідних, близьких і всього народу. Існували тут і свої особливості, пов'язані з неписьменністю емігрантів, їх нелегким соціальним становищем на нових землях.

Великий інтерес до проблеми еміграції та долі злидарів-переселенців на чужині виявляли видатні прогресивні діячі України. Революціонер-демократ Іван Франко, наприклад, знаючи соціально-економічні причини української трудової еміграції, ставився негативно до цього процесу, бо вважав, що знедоленим селянам і всім трудящим треба гуртуватися і боротися за своє визволення на Україні. Щоб показати повний страждань і поневірянь шлях українських переселенців та їхнє буття за океаном, Іван Франко написав вірші «До Бразилії». Його особливо непокоїли незвичний для українців несприятливий тропічний клімат, непосильна, виснажлива праця, хвороби та передчасні смерті емігрантів. Цієї ж теми торкалися також письменники Ти-

внутрішній психологічний бар'єр, що стримував стрибок у невідомість, відлякував. Люди мусили подолати й величезну любов до рідного краю, до рідної землі, відірватись від якої не кожен міг. Один із переселенців так згадував момент розлуки з батьківщиною: «Коли прийшло 3 березня 1900 р., настав час залишати село; ми мали сісти в поїзд на залізничній станції у Видиніві о другій годині пополудні. Ми навряд чи спали тієї ночі, і коли розвидпілось, ми забрали наші пожитки, замінили наш сільський одяг на міський, взяли в торбинки їжі на довгу дорогу, заховали гроші під одяг для безпеки і рушили сідати до вагонів. Люди з усього села зібрались на нашому обійсті, щоб попрощатись з нами, і коли задзвонили всі дзвони церкви, всі люди почали голосити так, як на похоронах»²⁷.

Правда, трохи пом'якшувало біль розлуки те, що люди сподівалися на тимчасовий характер виїзду до закарпатських країн. А там, мовляв, трохи зароблять грошей, повернуться додому, прикуплять кілька моргів поля і почнуть краще господарювати. Цим пояснювалася й та особливість, що здебільшого в дорогу спочатку вирушали молоді чоловіки без дружин і дітей або самітні молодики.

В українському середовищі в Галичині, на Буковині та Закарпатті ставлення до еміграції не було однозначним. Певна частина свідомих громадян вважала, що масовий виїзд українців спричинить підвищення на цих землях питомої ваги польського, румунського та угорського населення, що негативно позначиться на зусиллях по визволенню цієї частини України від національного гноблення. Тому висловлювалися міркування про бажаність тимчасової або сезонної еміграції до Західної Європи чи інших недалеких країв. Особливе занепокоєння викликав широкомасштабний продаж землі українськими селянами-емігрантами іноземцям.

Згідно з австрійською конституцією 1867 р. проголошувалася свобода еміграції, проте жодного конкретного закону до 1912 р. не було. І це породжувало як різне тлумачення самого бажання емігрувати, так і усне чи письмове заохочення інших до еміграції. І в правлячій верхівці Австро-Угорщини не існувало єдиного погляду на еміграцію. Частина вищої ієрархії вважала еміграцію засобом пом'якшення соціальної напруженості в Габсбурзькій монархії, оскільки межі держави зали-

шали найбільш знедолені, а значить, і найбільш вибухонебезпечні верстви населення. Решта панівних класів — передусім великі поміщики та промисловці — засуджувала еміграцію, бо вона позбавляла їх дешевих робочих рук, звужувала поле експлуатації. А страждали зрештою народні маси, гнані злиднями та нестатками до чужих країв. Дискримінація економічна доповнювалася дискримінацією політичною та правовою. Напівлегальні вербувальні контори й тисячі агентів транспортних компаній закликали до виїзду, збуджували величезний громадський інтерес своїми обіцянками «золотих гір» за океаном. І незважаючи на посилення контролю за виїздом, поліцейські переслідування, штрафи і навіть ув'язнення, тисячі людей знімалися з місця і вирушали назустріч новій долі.

Серед емігрантів переважали вихідці з таких районів Східної Галичини, як Борщів, Чортків, Гусятин, Заліщики, Терехівля, Бучач, Городенка, Снятин, Коломня. На Буковині це були Чернівці, Кіцмань і Заставна. Решта припадала на північні райони Галичини — Броди, Радеків, Сокаль, Перемишль, Мостиська, Яворів, Ярослав і Чесанів.

Зв'язки українців на батьківщині з еміграцією

Саме перша хвиля еміграції з України породила жваві зв'язки батьківщини з тими, хто переїхав до інших країн. Туга емігрантів за рідним краєм була надто глибокою, величезним був потяг до інформації з України про життя рідних, близьких і всього народу. Існували тут і свої особливості, пов'язані з неписьменністю емігрантів, їх нелегким соціальним становищем на нових землях.

Великий інтерес до проблеми еміграції та долі злидарів-переселенців на чужині виявляли видатні прогресивні діячі України. Революціонер-демократ Іван Франко, наприклад, знаючи соціально-економічні причини української трудової еміграції, ставився негативно до цього процесу, бо вважав, що знедоленим селянам і всім трудящим треба гуртуватися і боротися за своє визволення на Україні. Щоб показати повний страждань і поневірянь шлях українських переселенців та їхнє буття за океаном, Іван Франко написав вірші «До Бразилії». Його особливо непокоїли незвичний для українців несприятливий тропічний клімат, непосильна, виснажлива праця, хвороби та передчасні смерті емігрантів. Цієї ж теми торкалися також письменники Ти-

мофій Бордуляк в повісті «Іван Бразілісець» та Андрій Чайковський у книзі «Бразілійський гаразд».

Помітну роль у налагодженні і розвитку зв'язків з українськими емігрантами у Канаді відіграв учитель з Березова Кирило Генік. Він був другом Івана Франка і навіть сидів з ним в одній камері у в'язниці в Коломиї, куди їх запроторили австрійські власті за участь у соціалістичній пропаганді. У період наростання еміграційного буму у 1896 р. Кирило Генік виїхав з родиною до Канади. Він протягом 17 років працював в імміграційному департаменті канадського уряду і сприяв як офіційний перекладач поселенню українців у степових провінціях — Манітобі, Саскачевані та Альберті. Будучи високоосвіченою людиною, К. Генік доклав зусиль для відкриття у 1903 році у Вінніпезі читальні ім. Т. Г. Шевченка, що розміщувалась два роки в його оселі. Він був серед фундаторів першої в Канаді газети українською мовою «Канадійський фермер», що почала виходити 1903 року²⁸.

У зв'язку із збільшенням потоку еміграції постало питання про необхідність мати за рубежем українських вчителів у нових місцях поселення. Ця проблема не могла так просто бути розв'язаною, бо вчителів, що могли навчати дітей української мови, літератури та історії, бракувало і на батьківщині.

У розвиток зв'язків України з українцями за океаном чималий внесок зробила церква. Українські переселенці «були у величезній більшості сирою масою, без священників, без провідників, без інтелігенції. Приїхали вони, як голий у терня, безіменні, часто неграмотні»²⁹.

На духовному житті української громади позначилось те, що в ній були прихильники різних релігійних течій, як православні, так і уніати. Крім того, Ватикан наклав заборону на службу одружених католицьких священників у Північній Америці, а якраз уніатська (греко-католицька) церква складалася переважно з одружених священнослужителів. Викликало нарікання не тільки проста нестача священників, а й те, що, наприклад, православним доводилося звертатися до уніатів за дозволом відбувати службу з приводу хрещення дітей, одруження чи похорон.

Лише в 1902 р. митрополит Андрій Шептицький направив до Канади трьох постійних українських священнослужителів з ордену василіян, що розмістилися в Мондейрі (поблизу Едмонтона). У 1910 р. він сам здій-

свив двомісячну поїздку по Канаді від Монреаля до Ванкувера, обіцяючи прихожанам поліпшення справи богослужіння. Результатом його місії стало направлення до Канади у 1912 р. єпископа Никити Будки, колишнього префекта греко-католицької семінарії у Львові³⁰.

Підтримання зв'язків не було одностороннім рухом з України до зарубіжжя. Спостерігався рух і в зворотному напрямку. Так, враховуючи злиденне становище українських шкіл у Східній Галичині, українські поселенці в Канаді розпочали збір коштів на підтримку народної освіти. Таких пожертв було зібрано 5,6 тисячі доларів у Канаді і 9,4 тисячі — у США.

Особливо активні зв'язки підтримувались з політ-емігрантами в США, Канаді та інших країнах. Політично активні емігранти стали ядром Федерації Української соціал-демократичної партії в Канаді (ФУСД), що була автономною частиною Соціалістичної партії Канади (СПК). Серед політичних і громадських діячів соціалістичного руху однією з найяскравіших і найбільш суперечливих постатей був Павло Крат. Виходець із знатного роду військових з Полтавщини, він навчався у Харкові, Москві та Петербурзі, в Київському та Львівському університетах. Брав участь у російсько-японській війні 1904—1905 рр., опісля — у заворушеннях в Полтавській губернії. Був одним з організаторів Революційної української партії (РУП), після розколу в якій намагався встановити зв'язки з РСДРП. Уникаючи переслідувань царської охоранки, П. Крат виїхав до Канади, де в 1907—1908 рр. брав участь у виданні газети «Червоний прапор», а згодом редагував орган Федерації українських соціал-демократів (ФУСД) — газету «Робочий народ». У своїх суперечливих і непослідовних поглядах він намагався поєднати марксизм з романтичним патріотизмом, хитався між лібералами та консерваторами. Наприкінці життя прилучився до євангелічної церкви, помер у 1952 р. Як неординарна особа, визначний оратор і письменник П. Крат на перших порах своєї бурхливої політичної діяльності зробив багато корисного для розвитку громадських взаємин між українськими поселенцями в Канаді та Україною.

Чималу активність у розвитку зв'язків виявляли читальні Товариства «Просвіта», Товариства ім. Михайла Качковського та інші. Українські емігранти брали з

собою у далеку дорогу не тільки молитовники, а й твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Драгоманова, Михайла Павлика, Юрія Федьковича, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки. Ці твори українських класиків зігривали емігрантам душу на чужині, давали насагу в подоланні труднощів та поневірянь, збереженні національної самобутності.

12 квітня 1908 р. український студент Львівського університету, соціал-демократ Мирослав Січинський вчинив замах на цісарського намісника Східної Галичини графа А. Потоцького. Своім вчинком він хотів привернути увагу світової громадськості до скривдженої долі українського народу, до тих знущань, яких зазнавали трудящі Східної Галичини з боку австрійської адміністрації, що в цьому краї знаходилася в руках польської шляхти. Смертний вирок Мирославу Січинському (пізніше замінений на 20 років тюремного ув'язнення) викликав могутню хвилю протестів серед українських емігрантів у США, Канаді та інших країнах. Швидко поширилися настійні вимоги змінити суворий вирок, звільнити засудженого. Почався збір коштів на кампанію підтримки М. Січинського. Саме при сприянні українських соціал-демократів Мирославу Січинському вдалося здійснити втечу з в'язниці «Діброва» у Станіславі і перебратися за океан. Разом з ним прибули обидва тюремні наглядачі-українці, які допомогли здійснити втечу. Трудящі-українці радо вітали визволення М. Січинського.

У серпні 1914 р. вибухнула перша світова війна, що перервала процес української еміграції та її зв'язки з рідним краєм.

ДРУГА ХВИЛЯ ЕМІГРАЦІЇ

Вплив першої світової війни на еміграцію з України

Війна різко негативно позначилася на структурі міграційних процесів, зокрема на українській трудовій еміграції. Всі шляхи сполучення виявилися перерізаними фронтами, більшість країн Європи оповило полум'я воєнної пожежі. Українське населення опинилося по обидва боки фронту, оскільки Австро-Угорщина і Росія належали до протилежних воєнних блоків, що вступили у війну. До традиційних злигоднів українських трудящих додалися страждання й втрати,

160 акрів - 130 моргів австр.
 * ВІЛЬНОЇ
 ЗЕМЛІ *
 200 мільонів акрів під управу
 в західній
КАНАДІ
 для
 КОЖДОГО
 ОСЕЛЕНЦЯ

Запрошення до переїзду за океан (1900 р.)

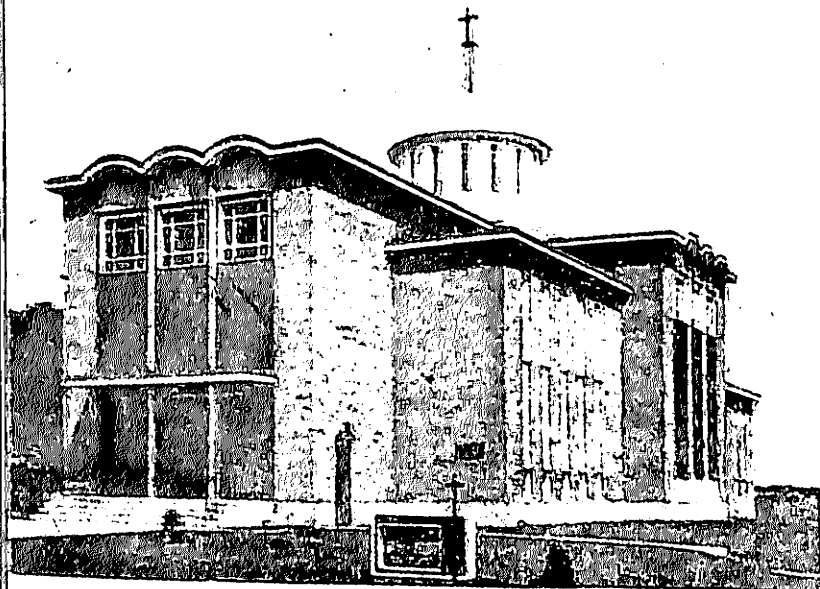

М. Шелест. «Від'їжджає лемко»

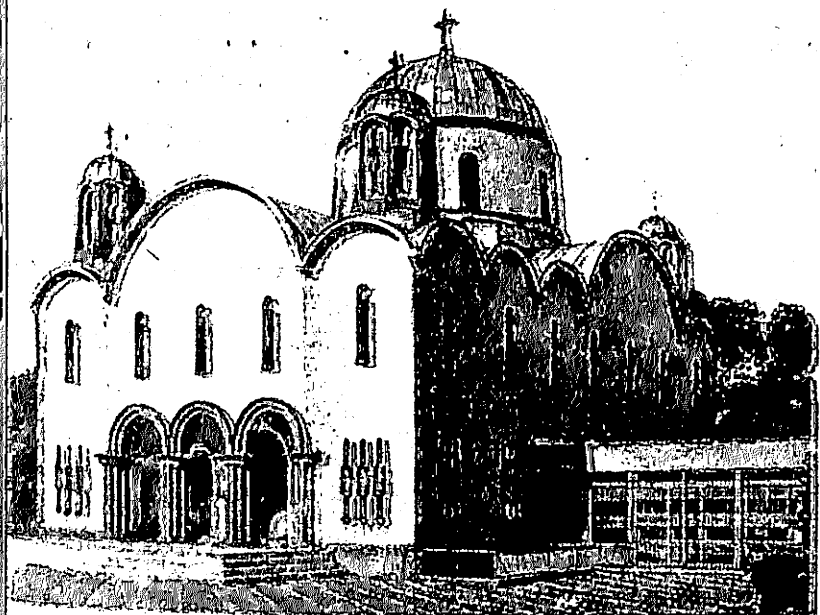
*Крита соломою українська хата
у канадській провінції Манітоба (1921 р.)*

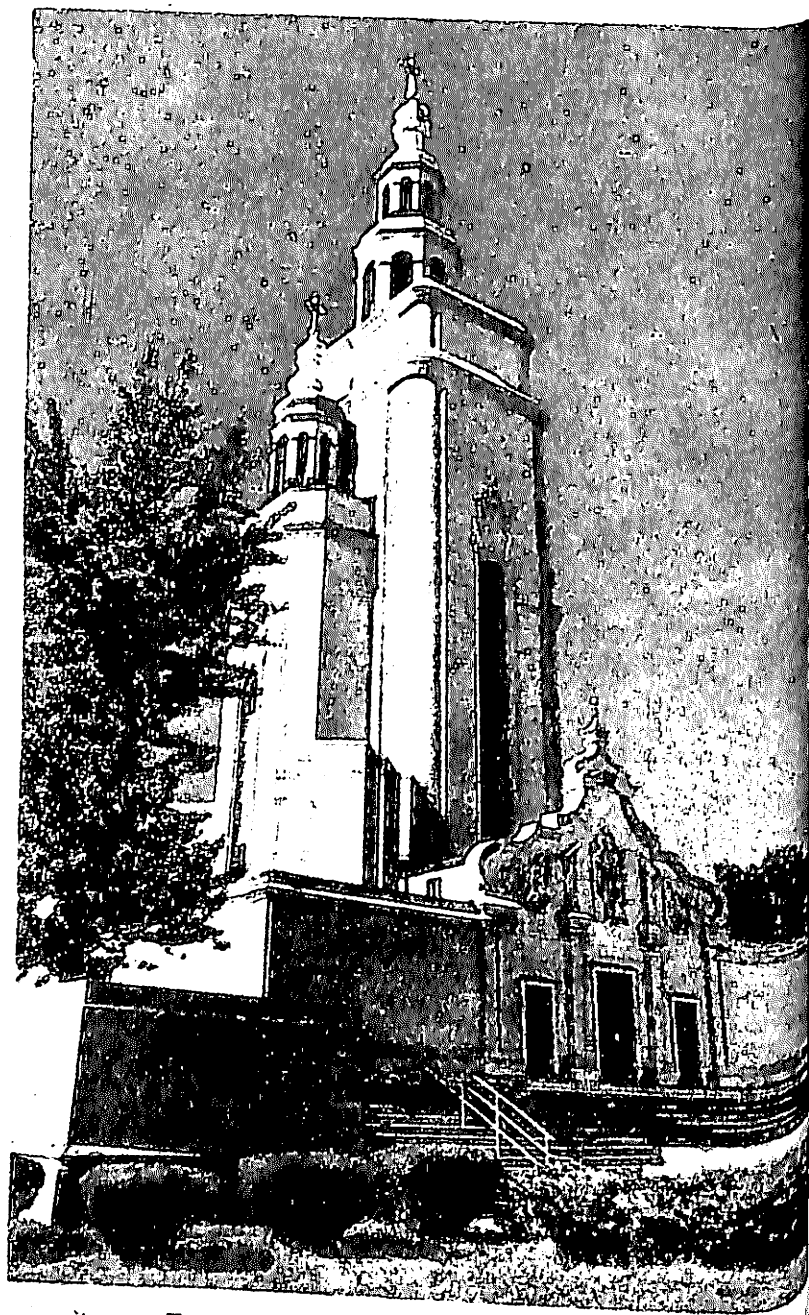
*Сучасна будівля української католицької церкви
у Весежурі, Манітоба (Канада)*

Родина галичан по прибутті до Квебеку, Канада (1911 р.)

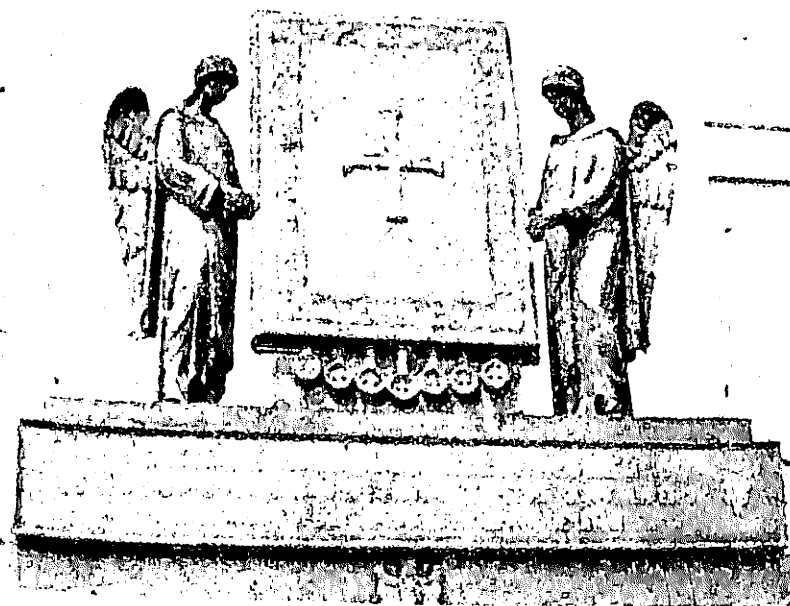
Український католицький собор Св. Софії у Римі

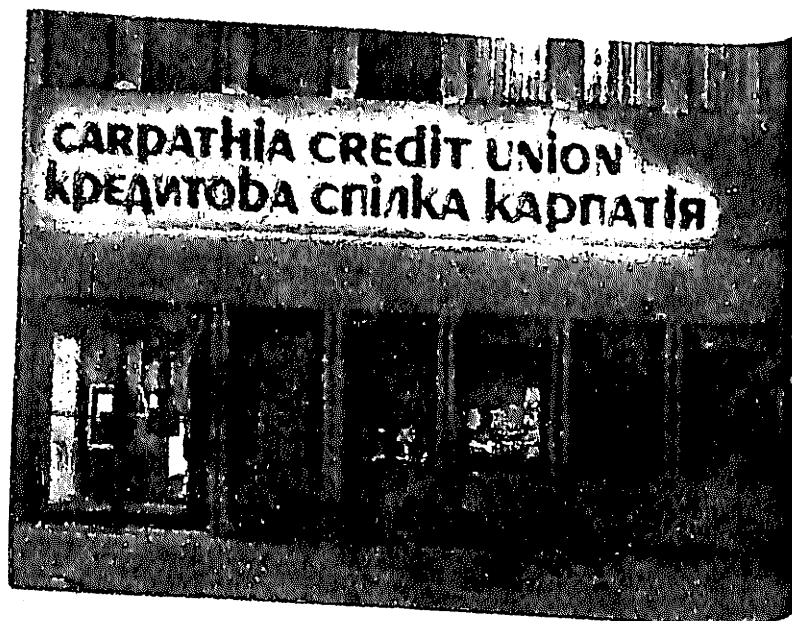
*Церква-пам'ятник у Баунд-Бруку (США)
жертвам великого голоду на Україні 1933 р.*

Українська баптистська церква Св. Іоанна в Оттаві

*Над взодом до Українського католицького
університету в Римі*

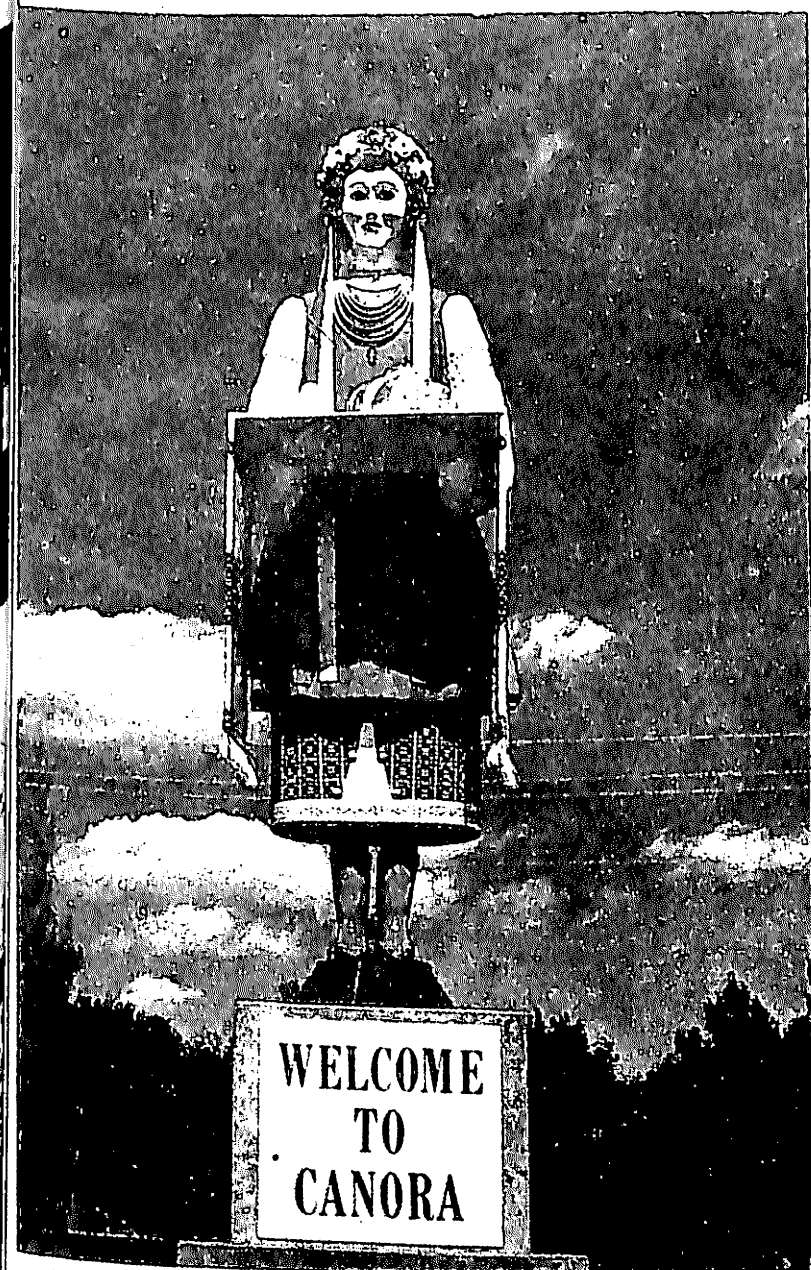
CARPATIA CREDIT UNION
КРЕДИТОВА СПІЛКА КАРПАТІЯ

На головній вулиці Вінніпега

Ukrainian Music Center

Український музичний центр у Вінніпегу

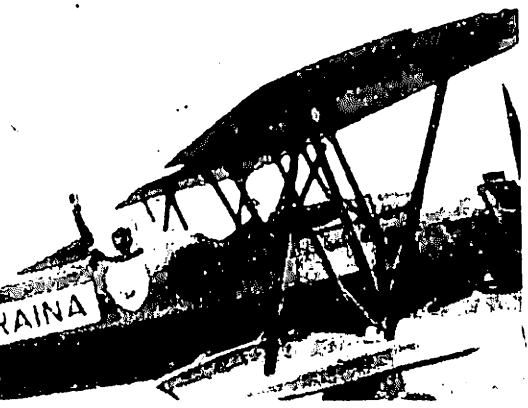
WELCOME
TO
CANORA

При в'їзді до канадського міста Канора

Уу Фф Хх Шш Чч Шш Юю Яя

Заняття в двомовній школі, Едмонтон

Один з літаків Союзу гетьманців-державників (30-і роки)

Символічний чек на кошти для боротьби з раком, зібрані українськими молодіжними організаціями Онтаріо

Свідоцтво про пожертву на авіаційний фонд союзу

Павло Побережний очолює Експериментальну авіаційну асоціацію, членами якої є 140 тисяч чоловік

*Miss America 1988
Kay Leni
Ukrainian American*

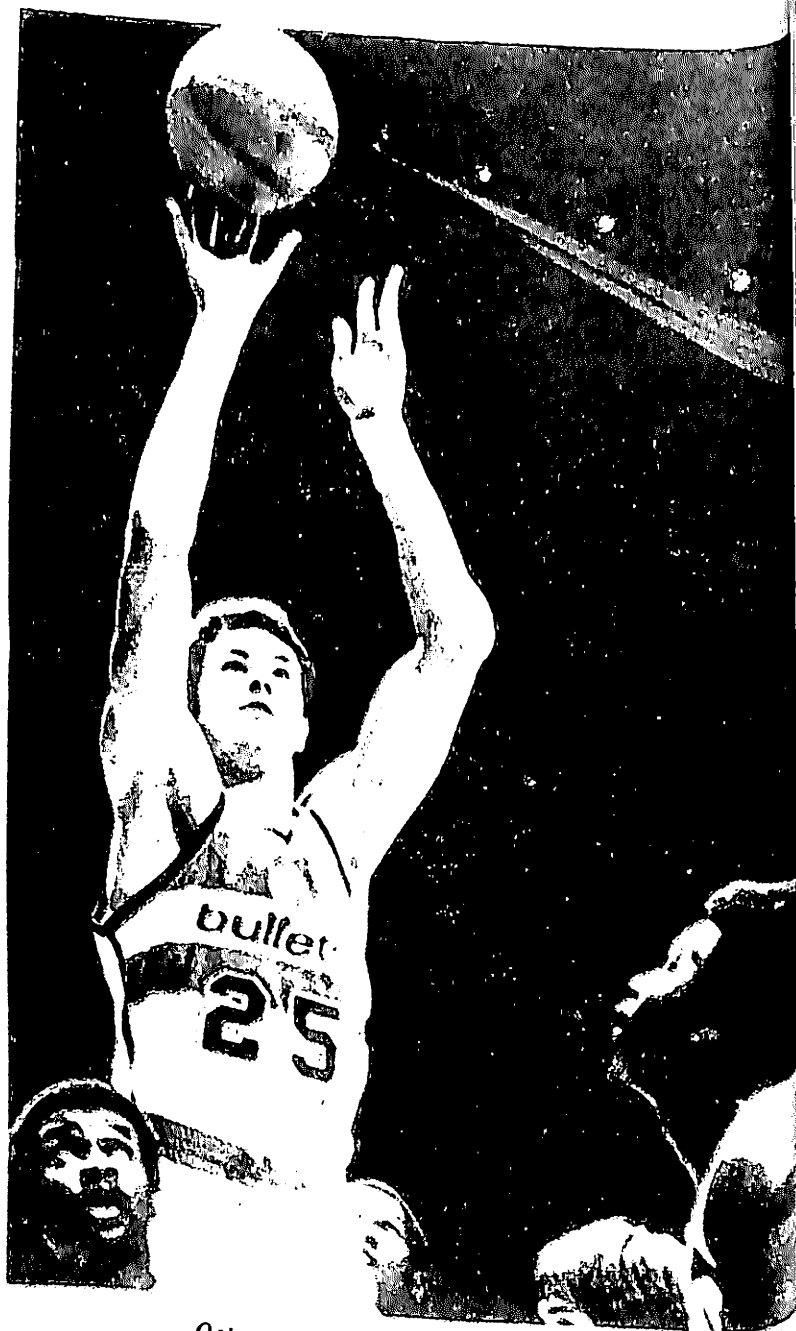
*Американська українка Кей Лені Рей Рафко,
міс Америка 1988 р.*

*Доктор Н. К. Рассел (Руссель),
український першопоселенець на Гавайях*

*Канадський хокеїст українського походження
Майк Боссі*

Олімпійський чемпіон баскетболіст
Мітч Купчак (США)

Провідний співак нью-йоркського
театру «Метрополітен» Павло Плішка

*Суддя з американського міста Ірвінгстона
(штат Нью-Джерсі) Роман Піго*

пов'язані з воєнними діями у небачених до того масштабах. Увійшли в сумну практику масові мобілізації до війська, біженці, депортації населення з окупованих районів, арешти й переслідування «агентів» ворожої сторони. Молох війни нещадно збирав свої жертви. В період війни перервались також нормальні зв'язки України з українською діаспорою.

Перша світова війна закінчилася в листопаді 1918 р. Австро-Угорська монархія розпалась, і на її уламках виникла низка незалежних національних держав.

У жовтні 1917 р. перемогла Жовтнева революція в Росії, після тривалого періоду громадянської війни та іноземної інтервенції Радянська влада утвердилася як у Росії, так і на Україні. Проте значні території, населені українцями, знову потрапили під володарювання інших держав: Східна Галичина — Польщі, Північна Буковина — Румунії, а Закарпаття — Чехословаччини. Така ситуація мала безпосередній вплив на різні сторони життя українського народу, в тому числі на процес еміграції. При цьому визначилися два головних мотиви виїзду — соціально-економічний і політичний, а також основний ареал виходу українців на зарубіжжя — західноукраїнські землі. Особливістю цього періоду стало істотне збільшення виїздів з політичних мотивів і поява масової політичної еміграції, що зрештою вплинуло і на становище українських поселенців у нових країнах, їхнє громадське й духовне життя.

В ході громадянської війни територію України, на якій утверджувалася Радянська влада, залишили десятки тисяч людей. Зрозуміло, що в тих умовах облік виїздів не вівся, статистичні дані не підсумовувалися. Можна припустити, що загальна кількість таких людей досягла досить значної величини. Були серед цих пригноблених емігрантів ті, хто не хотів залишатися в розореній воєнним лихоліттям країні й зазнавати страждань і нестатків у неясному для них майбутньому. Деякі не бажали служити в жодному війську на будь-чому боці і гинути у вирі війни. Інші вболівали за долю своїх дітей і намагалися вивести їх із сплюндрованої, понівеченої країни, сповненої лиха і зневаги до людського життя.

Більшість серед вимушеної еміграції становили ті, хто боровся зі зброєю в руках проти Радянської влади, представники різних верств населення тогочасної України. Солдати й офіцери білогвардійських,

українських, самостійницьких армій, члени анархістських збройних формувань, зазнавши поразки в громадянській війні на Україні, змушені були організуватися або в розпорошеному вигляді відступати на західноукраїнські землі, а звідти й до зарубіжних країн. Досить багато було й таких, що незаслужено постраждали від Радянської влади, виявляли незгоду з політикою нової властей у галузі національних і соціальних відносин. Строката маса цих емігрантів, серед яких переважали прихильники Центральної ради, петлюрівської Директорії та гетьманату, розсіялася в Польщі, Чехословаччині, Австрії, Румунії, Болгарії, Німеччині, Франції, а частина з них перебралася за океан — здебільшого до США та Канади.

Більшість з них несли в еміграцію дух непримиренності до тих, хто не поділяв їхніх політичних настроїв і поглядів. Нереалізована ідея самостійної України окремої від інших частин колишньої Російської імперії надавала їх політичним виступам особливої гостроти. Серед новоявлених емігрантів були представлені майже не всі верстви населення тодішньої України, але значну частину становили професійні військові. В результаті критичної переоцінки своїх дій у середовищі політичних емігрантів серед них наростав процес розшарування у ставленні до справи українського народу, до Радянської влади, що утверджувалася на Україні. Така переоцінка частково стимулювалася амністіями, що оголошувалися для колишніх учасників контрреволюційного опору.

Решту політичної еміграції становили здебільшого великі й середні землевласники та члени їх родин, промисловці, торговці, службовці, священнослужителі, інтелігенти, люди вільних професій. Вони не могли погодитися з конфіскацією приватної власності, націоналізацією промисловості, розподілом землі серед селян, втратою торгових привілеїв, високого стану промислового ладові. Але правда буде неповною, якщо не вказати й на тих, хто залишив батьківщину з політичних причин, не будучи ні заможним, ні впливовим. Багатьох інтелігентів, вчених підштовхнули до цього диктаторські методи дій ревкомів, випадки знущання нових властей над місцевим населенням, нехтування культурними здобутками, руйнування віри і церкви. В еміграції опинилися видатний український історик і колишній голова Центральної ради Михайло Грушевський

і визначний письменник і політичний діяч, один з керівників Центральної ради — Володимир Винниченко. Розшарування серед цієї частини політичної еміграції йшло ще швидше, ніж серед військових.

Політеміграція з Радянської України наприкінці громадянської війни була єдиною в міжвоєнний період. Надалі не було — і не могло бути — ніяких істотних виїздів за рубіж, незважаючи на такі драматичні й трагічні події на Україні, як форсована примусова колективізація, масові депортації селян, голод 1932—1933 років та небачені репресії кінця 30-х років. Сталінський режим тримав у залізних лежачках тоталітаризму мільйони людей і не тільки не мав наміру випустити свої жертви за рубіж, а й перешкоджав надходженню туди будь-яких відомостей про великий людомор на Україні і нескінченні юрби арештантів та репресованих — «ворогів народу».

Заслугує на згадку те, що на початку 20-х років спостерігалось таке явище, як рееміграція на Україну. Доречно згадати, що у 1921 р. вирішив повернутися на Радянську Україну Володимир Винниченко, який навіть обійняв пост заступника Голови Ради народних комісарів УРСР в тодішній українській столиці Харкові та через кілька місяців, однак, остаточно залишив Україну, жив в еміграції і помер у Франції в 1951 р. У 1924 р. повернувся на Україну і Михайло Грушевський, який був обраний академіком академії наук України та СРСР. Американці й канадці українського походження, сповнені патріотичних почуттів і любові до рідної землі, прагнули практичними діями допомогти соціалістичному будівництву на Україні. На зібрані серед трудящих кошти були закуплені сільськогосподарська техніка, різноманітний реманент, насіння, а також сформовані бригади добровольців. Навесні 1922 р. на Україну з Канади прибула перша сільськогосподарська група, що складалася виключно з канадських українців. Вони утворили на Одещині зразкову комуну. Інші працювали в комунах імені Джона Ріда, «Селянська культура», «Новий світ», «Хлібороб», «Червоний прапор», «Червоний промінь», «Третій Інтернаціонал». Навесні 1923 р. прибула ще одна група українських канадців; всі вони разом налічували трохи більше 100 чоловік³¹, але їхній приїзд мав велике виховне значення. Однак доля як самих комун, так і їх учасників склалася несприятливо. У період суцільної

колективізації комуні були ліквідовані, більша частина комунарів повернулася назад до Канади, а ті, хто залишився, не уникли сталінських репресій.

У традиційному розумінні еміграція відновила західноукраїнських земель після закінчення першої світової війни і встановлення нормальних транспортних зв'язків. Домінуючим мотивом для еміграції залишався соціально-економічний, хоча посилились і політичні причини з огляду на жорстокий національний гніт, якого зазнавало українське населення під владою Польщі та Румунії. Тепер джерелом постачання робочих рук на міжнародний ринок праці стали не тільки Східна Галичина й Північна Буковина, а й Волинь, що раніше входила до складу царської Росії.

Особливо нестерпні умови склалися для українських трудящих під гнітом польської адміністрації. Традиційний надлишок робочої сили на західноукраїнських землях зростав через брак вільних земель і заупадаєність інших галузей, у тому числі й переробної промисловості, сфери обслуговування. Багато людей ледь перебивалися випадковими заробітками у сільських хазяїв, на ремонтних роботах, спорудженні будинків чи прокладенні доріг. Широко практикувалися сезонні роботи, тимчасові найми на будівництво, на лісорозробки, де переважала виснажлива ручна праця. У тяжкому становищі перебували ремісники, які не мали ринку збуту своїх товарів серед таких же бідаків, як і вони самі. Наймалися на сільськогосподарські роботи жінки, зазнаючи нещадної експлуатації, утисків з боку польських хазяїв, їхня платня була мізерною. На заробітки йшли й підлітки, хоча їх також посилено експлуатували, а оплачували їхню працю за мізерними розцінками. Робочий день, як правило, не нормувався й тривав від досвіта до смерку.

В Польщі застосовувалася система відвертої дискримінації українців. Так, середня заробітна плата робітника у Варшавському воєводстві була в два рази вища, ніж у Станіславському чи Тернопільському³². Люди терпіли від хвороб і відсутності медичної допомоги. Не вистачало найелементарнішого — теплого одягу, палива, їжі. Звичайно, не всі українські родини перебували у такій скрутні, проте злигодні були масовим явищем. І якщо взяти до уваги, що українське населення становило третину всього населення, яке мешкало на тери-

торії тодішньої Польщі, то масштаби людських бідувань вражали.

Становище ускладнювалося політичним гнітом, наступом католицької церкви на інші релігійні вірування, передусім на православну церкву. Зрозуміло, що поєднання всіх цих обставин не могло не породити нової хвилі еміграції, що спрямовувалася до США, Канади, Бразилії, Аргентини та інших країн.

Переїзд вимагав чималих грошей, і багато хто подавав усе, що мав, щоб купити квитки. В разі нестачі коштів бралися певні суми в борг під майбутні заробітки в нових краях. Подеколи частина членів родини залишалася на батьківщині як заложники.

Пускались у дорогу в основному молоді, здорові люди, що тільки посилювало знекровлення українського народу — адже кількість емігрантів сягала десятків тисяч. Цим пояснювалося негативне ставлення до виїзду з боку частини української інтелігенції, яка розцінювала такі рішення як втечу і ухилення від боротьби за українську справу. Інші, сприймаючи еміграцію як альтернативний варіант для виживання певної частини населення, брали до уваги суворі соціально-економічні реальності і прагнули полегшити емігрантам тягар виїзду, пов'язаного як із значними для незаможного селянина чи ремісника матеріальними витратами, так і психологічною травмою — залишенням батьківщини.

У 1925 р. у Львові з ініціативи груп громадськості, в тому числі митрополита Андрія Шептицького, виникло Товариство допомоги українським емігрантам. Його секретар Володимир Бачинський здійснив візит до Канади з метою визначення можливостей поновлення української еміграції до цієї країни. Він налагодив контакти з федеральним департаментом імміграції та Асоціацією Св. Рафаїла, що сприяла розселенню іммігрантів — в основному в провінції Альберта. При цьому було домовлено, що, як і раніше, перевага надаватиметься селянам і сільськогосподарським робітникам віком від 15 до 50 років, які повинні були зобов'язатися відпрацювати принаймні один рік на фермах як робітники або домашня прислуга. Не заохочувалась імміграція торговців, міських робітників і осіб інших професій, не пов'язаних з сільським господарством.

Досить непросто визначити точну кількість українських емігрантів, що виїхали під час другої хвилі. Найбільш прийнятною цифрою міжвоєнної української

еміграції до США і Канади вважається 160 тис. осіб. Професор Торонтського університету (Канада) Пол Магочі на основі даних перепису населення США в 1920, 1930 і 1940 рр., а також беручи до уваги рідну мову українських американців, різницю в кількості народжених у США і поза країною, а також тих, які вже значились у попередніх переписах, дійшов висновку, що в повоєнний період до США прибуло 94 385 русинів-українців³³. Щоб дійти цієї, як він сам розцінює, максимально наближеної до реальності цифри, йому довелося враховувати й приналежність до тієї чи іншої церкви та інші фактори. Можна вважати, що понад 60 тис. українців осіли в Канаді. Менш вірогідні відомості є щодо інших країн. П. Губарчук, наприклад, зазначає, що в період між двома світовими війнами лише до однієї Аргентини прибуло понад 120 тис. українців³⁴. Певні групи українських переселенців прибували й до інших країн Латинської Америки — Бразилії, Уругваю, Парагваю та ін. Підсумовуючи наведені цифри, можна зробити висновок, що в міжвоєнний період західноукраїнські землі залишили понад 300 тис. емігрантів.

Характерно, що польські власті зайняли нейтральну позицію щодо еміграції з західноукраїнських земель, а часом навіть з готовністю видавали відповідну документацію та виїзні візи. Така їхня поведінка очевидно зумовлювалася бажанням знизити соціальну напруженість, позбутись соціально небезпечної маси знедолених людей, притлумити національно-визвольний рух українців на цих територіях.

Сезонна міграція у Польщі просто заборонялася, і встановлювались обмеження на виїзд кваліфікованих робітників і спеціалістів. Виникало чимало труднощів у зв'язку з браком необхідних коштів на переїзд, особливо серед незаможних селян, наймитів та сільськогосподарських робітників. Асоціація Св. Рафаїла, утворена в Канаді на початку 1924 р., якраз і мала на меті подання певної фінансової допомоги українським емігрантам у справі виїзду і поселення в Канаді та сприяння у возз'єднанні родин. Своєю діяльністю вона охоплювала головним чином Східну Галичину, Волинь, Полісся і частково Буковину та Закарпатську Україну. Певне сприяння надавалося переїзду українських емігрантів з Бразилії та Куби до Канади. Позитивним моментом можна вважати також те, що Асоціація Св. Рафаїла роз'яснювала потенційним емігрантам на захід

ноукраїнських землях умови поселення та надання роботи в Канаді.

Між 1914 і 1921 рр. українське населення Канади збільшилося за рахунок приїзду тільки на 600 осіб³⁵, і то це були переважно дружини та діти іммігрантів, що прибули раніше. Відновившись у 1923—1924 рр., виїзд із західноукраїнських земель досяг піка в 1927—1929 рр. — в переддень світової економічної кризи. Повсюдне погіршення економічної ситуації на початку 30-х років знову загальмувало процес еміграції, навіть намітився певний рух у зворотному напрямку внаслідок депортацій (примусового виселення) та повернення тих, хто поневірявся у чужих краях в марних спробах знайти роботу й вирішив повернутися на батьківщину. Проте цей рух не став масовим. З 1934 р. еміграція пошвидко знову, хоч кількісні показники її були нижчими, ніж у попередні періоди. Наприклад, до Канади виїхало в міжвоєнний період 67 578 українців³⁶.

Незважаючи на наявність ширшої інформації про умови переїзду до інших країн та життя і праці в Новому Світі, досить часто у далеку подорож вирушали спочатку глави сімейств або ж юнаки, ще не обтяжені родинними зв'язками. І тут спрацьовував традиційно обережний підхід до залишення батьківщини, сподівання одержати кошти на заробітках і повернутися до рідного дому або ж ґрунтовніше отаборитись у чужій країні і лише після того викликати свою родину. Проте у вирі наступних грізних світових подій багатьом так і не судилося не тільки возз'єднатися, а й навіть зустрітись.

На процес української еміграції вплинули як соціально-економічні умови, що різко погіршилися в усьому світі, так і обмеження, що накладалися на імміграцію урядами ряду країн в умовах жорстокої економічної депресії. Так, уряд Канади у 1930 р. припинив стимулювання імміграції, окрім випадків, коли іммігрант міг довести свою економічну спроможність на ефективну самостійну діяльність. Асоціація Св. Рафаїла також змінила напрям своєї роботи — від сприяння імміграції до участі в культурному та політичному житті.

Ще одна особливість другої хвилі еміграції із західноукраїнських земель полягала в тому, що серед тих, хто виїжджав, лише незначна частка була неписьменною. Загалом освітній рівень цих емігрантів був значно вищий, ніж у попередні роки. Цим пояснювалось і їх

швидше пристосування до нових умов, і активніша участь у громадському житті. Із цього середовища вийшли лідери громадсько-політичних, запомогових та культурно-освітніх українських організацій у різних зарубіжних країнах. Наявність серед виїжджаючих інтелектуалів, митців сприяла розвитку української культури за межами України.

Представники як лівого, так і консервативного українського руху на західноукраїнських землях часто відправлялися з тимчасовими місіями до зарубіжних країн у пошуках підтримки своєї політичної боротьби. Значною активністю відзначалися члени підпільної Комуністичної партії Західної України та організацій, що знаходилися під її впливом. Вони спиралися на підтримку канадських українців у боротьбі проти примусової колонізації, соціального та національного гноблення українського населення в Східній Галичині та на Волині.

Велику роз'яснювальну роботу провів у Канаді визначний український пролетарський письменник Микола Ірчан (Андрій Бабюк). Після закінчення першої світової війни він емігрував спочатку до Чехословаччини, а в 1923 р. на запрошення Робітничо-фермерського видавничого товариства переїхав до Канади, де редагував громадсько-політичний і літературний журнал «Робітниця».

Свої роздуми про причини виїзду українських трудящих до інших країн М. Ірчан опублікував у нарисі «За океан», надрукованому свого часу в прогресивній канадській газеті «Українські робітничі вісті». Вони настільки узагальнені, що стосуються всієї проблеми заробітчанської еміграції, її нелегкої долі.

«Існують на світі різні подорожі. Приемні і неприемні. Є такі, що справляють людині розкіш, манять до себе, тягнуть у невідомі світи і обіцяють задоволення. Але є подорожі гірш тяжкої каторги. Подорожі примусові, невблаганні, що пхають людину світ за очі рад паршивого існування. В таких подорожах людина трапляється нарівні з худобиною і, прикушуючи губи, терпить всі невгоди та наруги над своєю гідністю і обманює себе надією, що перед нею краща доля, ясні, світлі далі. Подорожі для розкоші не для нашого сірого брата...

...Є люди, для яких кожний день — тяжка кузня, а кожне завтра — невідоме, туманне... Як добирається

до них нужда і починає мучити, пригинати до землі, тоді будиться в таких людей іскра слабої надії на кращі дні, і вони піднімають журну голову та дивляться стомленими очима в невідомі світи. Чей-же знайдеться й для них у мирному світі маленьке місце, де немає голоду й холоду. Тоді — торбинка в руки і — гайда в дорогу! Прощай, рідний краю!

Отакі думки роються в мене сьогодні, як дивлюся на групу робітників і селян, що ждуть з вузликками в руках свій від'їзд за океан. Це мої співтовариші аж до берегів окричаної заморської країни — Америки».

Період життя та праці М. Ірчана в Канаді (1923—1929 рр.) був досить плідним на літературно-культурницькій та громадській ниві. Він зробив значний внесок в українську літературу та культуру, висвітлення жалюгідного становища західноукраїнських трудящих під гнітом панської Польщі і розвиток зв'язків між Україною та Канадою. Доля М. Ірчана склалася трагічно: повернувшись на Україну, він став жертвою сталінських репресій.

Учасники визвольного руху у Східній Галичині та на Буковині з вдячністю сприймали всіляку підтримку з боку української еміграції, розпорошеної по різних країнах. Особливо активно проходило збирання з цієї метою коштів серед українських канадців, які енергійно протестували проти насильств, що їх чинили польські та румунські власті на західноукраїнських землях. У 1926 році VII з'їзд Товариства «Український робітничо-фермерський дім» (ТУРФДім) схвалив заяву про те, що українські трударі Канади боротьбу своїх земляків вважають своєю боротьбою і допомагатимуть їм, доки західноукраїнські землі не воз'єднаються з Радянською Україною.

Активну діяльність на початку 20-х років розгорнули також українські організації націоналістичного спрямування в еміграції, які намагалися створити незалежну і нейтральну Українську галицьку державу. Однак вони зазнали невдачі. Делегація Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) на Паризькій мирній конференції на чолі з Василем Панейком була проігнорована представниками Антанти так само, як і українсько-націоналістична делегація з Канади. Франція бажала скоріше мати на сході Європи сильного союзника — Польщу і тому домоглася на Раді послів Антанти 15 березня 1923 р. прийняття рішення про

передачу Галичини під управління Варшави. Після цього еміграційний уряд ЗУНР розпався. Проте українські націоналістичні кола в Східній Галичині продовжували організовувати опір примусовій асиміляції, колонізації українців, ліквідації деяких культурних і освітніх поступок, зроблених свого часу австро-угорськими властями. Так, якщо у Східній Галичині у 1915 р. налічувалося 2500 шкіл з українською мовою викладання, то до 1938 р. залишилося тільки 350, закрився факультет україністики у Львівському університеті, було заарештовано сотні студентів і політичних активістів, які становили ядро української інтелігенції³⁷.

Восени 1930 р. реакційний режим Пілсудського вдався до брутальної «пацифікації» («умиротворення») Західної України силами армії та поліції. У хвилях протестів проти цих насильств брали активну участь за рубезем найширші кола української діаспори — від комуністів до націоналістів. Дикунства пацифікації гостро засуджував, зокрема, перший депутат українських канадців у федеральному парламенті Канади Михайло Лучкович. Він же на засіданнях Ліги Націй в Женеві намагався привернути увагу громадськості до «українського питання».

Коли восени 1927 р. на Західній Україні сталося велике стихійне лихо — небачена повінь, що призвела до загибелі сотень людей, руйнування будівель, знищення майна та домашньої худоби, українці за рубезем відгукнулися наданням і моральної, і матеріальної допомоги.

Велику роль відіграло утворене в Канаді в березні 1931 р. Товариство допомоги визвольному рухові народу Західної України (ТОДОВИРНАЗУ), що надавало підтримку революційній пресі, політв'язням і членам їх родин. При ньому працювало також Товариство оборони Буковини і Бессарабії. Всі вони припинили своє існування в 1939—1940 рр. у зв'язку з возз'єднанням західноукраїнських земель з УРСР.

Історія знає чимало свідчень антифашистської солідарності західноукраїнських патріотів, їх добровільної активної участі в захисті республіканської Іспанії, обстоюванні справи трудящих, соціальної справедливості. Але тепер, наприкінці 30-х років, їхня діяльність всіяко очорнювалась сталінським режимом. Чимало інтернаціоналістів, яким вдавалося прорватися через

застави польської дефензиви до Країни Рад, потрапляли до концтаборів і гинули безслідно. Ще в 1937 р. була розпущена Комінтерном Польська комуністична партія, запали репресій багато членів Комуністичної партії Західної України (КПЗУ).

Просування фашизму в Європі, що наближало нову світову війну, мюнхенська змова і розчленування Чехословаччини у 1938 р., остаточне загарбання її Німеччиною у 1939 р., окупація Закарпатської України Угорщиною знову звузили можливості еміграції.

ТРЕТЯ ХВИЛЯ ЕМІГРАЦІЇ

Політичний Друга світова війна розпочалась
характер еміграції 1 вересня 1939 р. нападом фашист-
по війні ської Німеччини на Польщу. Понині

точаться гострі наукові й політичні дискусії про події, що проходили в переддень спалаху війни, особливо про радянсько-німецький договір від 23 серпня 1939 р. Не вдаючись до розгорнутої характеристики цього документа, його сенсаційності та незвичайності, не можна не зазначити, що він спричинився до возз'єднання західноукраїнських земель, територій, заселених переважно українцями і відторгнутих від України у 1921 р. в результаті воєнної інтервенції Польщі.

Однак разом з позитивними наслідками возз'єднання алочинний сталінський режим приніс на західноукраїнські землі форсовану примусову колективізацію, депортацію й репресії проти так званих «антисоціалістичних елементів» і «ворогів народу», проти значної частини членів КПЗУ. Під політичну та ідеологічну гільйотину потрапило чимало визначних громадських прогресивних діячів, носіїв української культури. Це стало однією з причин розгортання на цих землях антирадянської боротьби, яка точилася впродовж другої світової війни і в перші повоєнні роки.

Наприкінці війни почалася третя хвиля української еміграції, яку, на відміну від перших двох, можна вважати майже суто політичною.

Навесні 1945 р. війна в Європі закінчилася. У червні того ж року згідно з договором між СРСР та Чехословаччиною до складу УРСР увійшло Закарпаття — остання зарубіжна територія, на якій компактно масою проживало українське населення. Відтоді всі

населені українцями землі об'єднані в лоні однієї держави.

Однак тієї переможної весни на згадку «третього рейху» війська держав антигітлерівської коаліції виявили понад 14 млн. іноземних громадян. З них 7 млн. були репатрійовані в перші ж місяці після закінчення війни, 6 млн. — трохи згодом³⁸, а доля одного мільйона людей певний час залишалася невирішеною, і принаймні половину з них становили українці.

У роки війни приблизно 5 млн. українців були вивезені окупаційними фашистськими властями до Німеччини як дармова робоча сила. Багато з них стали жертвами масового винищення слов'ян у нацистських концтаборах. Армія невірників складалася не тільки з примусово вивезених з окупованої України юнаків і дівчат, а й з великої кількості радянських військовополонених, учасників руху Опору.

Після перемоги над гітлеризмом репатріація радянських громадян, які опинилися в радянській зоні окупації Німеччини, завершилася в порівняно стислі строки. Значна кількість репатріантів виїхала і з західних окупаційних зон Німеччини та Австрії. Проте велика маса людей зволікала з прийняттям рішення про репатріацію або ж відмовлялася повернутися до СРСР з тих чи інших міркувань. Згідно з офіційною статистикою в 1947 р. у західних окупаційних зонах Німеччини знаходилася така кількість українців: в англійській — 54 580, американській — 104 024, французькій — 19 026; у всіх трьох західних окупаційних зонах Австрії — 21 893 і у великому таборі під Риміні в Італії — 11 тис. Вважалось також, що приблизно 100 тис. українців перебували на тих же територіях серед населення або ж переховувалися в лісах³⁹. Таким чином, на той час понад 310 тис. українських громадян опинилися у становищі біженців або «переміщених осіб». Чому так сталося? Що спонукало цих людей відмовлятися від повернення на Україну?

Сьогодні можемо дати достовірні відповіді на ці непрості запитання. У цій сфері нагромадилося чимало стереотипів, вигадок і перекручень історичної правди, внаслідок чого всі переміщені особи огульно розглядалися як зрадники Батьківщини, вороги Радянської влади. Справді, в таборах для переміщених осіб виявилися колишні колабораціоністи, члени різноповерхових органів адміністрації на тимчасово окупованій території

України, поліцаї, вояки дивізії СС «Галичина» тощо. Були серед цієї категорії і представники колишніх заможних верств, які втратили свою власність і привілеї і тому сповідували крайні антирадянські погляди і підбурювали інших до «неповернення». Проте ця група «переміщених» становила меншість серед шкратної маси мешканців таборів.

Найчисленнішими були колишні військовополонені, на яких у Радянському Союзі чекало покарання за перебування в полоні, бо сталінсько-берівський режим усіх їх розцінював як зрадників. При цьому до уваги не бралися складності воєнних дій, особливо на першому етапі фашистської агресії проти СРСР, коли в оточення та полон потрапляли мільйони радянських солдатів. Дійсно, деякі з них піддалися нацистській пропаганді і свідомо приєдналися до різного роду «визвольних армій», передусім наймасовішої — Російської визвольної армії (власовців). Але, як правило, до поточних потрапляли внаслідок безвихідного становища в оточеннях, поранень і контузій. Життєві ситуації підкидали безліч подібних варіантів і обставин.

У будь-якому разі колишні військовополонені усвідомлювали можливі наслідки і небезпідставно побоювалися репатріації. Вони мало довіряли і оголошеній амністії, і агітації радянських представників у таборах для переміщених осіб. Факти свідчили, що незалежно від обставин полонення практично кожному колишньому військовополоненому загрожували репресії.

Істотну частину переміщених осіб становили звичайні робітники й колгоспники, службовці й інтелігенти, більшість з яких були силоміць забрані до Німеччини. Однак і вони не наважувалися повертатися до рідного краю, побоюючись зустрічі зі сталінською «фемідою». Не можна виключати, що серед тих, хто відмовлявся повертатися до Радянського Союзу, були й окремі, насамперед молоді, люди, охочі до мандрів у незвіданий світ, про який вони на Україні і мріяти не могли.

У перші повоєнні роки в західних областях УРСР точилася гостра боротьба між Радянською владою та її противниками. Слід зазначити, що саме жорстокості сталінського режиму штовхали певну частину населення в ряди підпільної Української повстанської армії (УПА). З свого боку, бойовики УПА теж завдавали чимало лиха місцевому населенню. Під тиском перева-

жаючих сил Радянської Армії та озброєних загонів самооборони керівництво націоналістичного підпілля. Командування УПА були змушені припинити широкомасштабні операції і вивести основну частину свого складу за кордон. Тисячі членів УПА змогли прорватися через Карпати до Чехословаччини і вийти до західних зон окупації Німеччини та Австрії, де їх було інтерновано. Так з'явилося нове поповнення української еміграції. Із зрозумілих причин воно на довгі роки привнесло до української діаспори дух конфронтації і крайнього негативізму навіть щодо культурно-мистецьких зв'язків з Україною.

Політична й вимушена за своїм характером тривала хвиля української еміграції увібрала в основному людей освічених, свідомих, вихідців з міст. Поневіряючи «переміщенців» у таборах, їхні пошуки пристановищ у новому для них світі зображені в багатьох мемуарах і свідченнях як учасників, так і свідків цієї драми.

Проблемою біженців і переміщених осіб вже в 1945 р. займалися міжнародні організації, передусім ООН. Була створена Міжнародна організація біженців, розроблялися різні проекти вирішення цього болючого питання, ускладненого до того ж початком «холодної війни» між Сходом і Заходом.

Після тривалих переговорів і узгоджень національного законодавства розпочалося розселення мешканців таборів по різних країнах. Так, до Канади за період 1947 по 1953 рік прибуло понад 30 тис. переміщених осіб українського походження⁴⁰. Передбачалося, що вони мають працювати в таких галузях, як сільське господарство, гірничодобувна промисловість і лісорозробки. Велика кількість цих нових емігрантів знайшла пристановище у США (80 тис.), Великобританії (35 тис.), Австралії (20 тис.), Бразилії (7 тис.), Аргентині (6 тис.), Франції (10 тис.) та інших країнах. До 1950 р. 90 процентів українців, які перебували в таборах для переміщених осіб, були переселені до різних країн, решта проходила медичне обстеження або затримувалася з інших причин.

В Бразилії, наприклад, колишні «переміщенці» працювали у важких умовах на каучукових та кавових плантаціях, у вугільних шахтах, на залізних та марганцевих копальнях. Як дешева і некваліфікована робоча сила вони зазнавали посиленого визиску і дискримінації. Дошкуляв їм і тропічний клімат, і породжуваний

ні ним та важкими умовами життя і праці хвороби. Вони були змушені працювати від зорі до зорі за мізерну платню⁴¹. По суті, їхнє становище мало чим відрізнялося від каторги. Це викликало і протести, і бажання переїхати до інших країн. У цілому ж можна констатувати, що зусилля по розселенню переміщених осіб, їх адаптація до нових умов дали позитивні наслідки.

Дивлячись на післявоєнний період, слід взяти до уваги останні два десятиріччя, коли у зв'язку з посиленням дисидентського руху як форми протесту проти ресій проти цього роду деформацій соціалізму та посиленням репресій проти нього під час так званої епохи застою окремих дисидентів було вислано за рубіж. Так опинилися за кордоном Валентин Мороз, Леонід Плющ, генерал Петро Григоренко та інші. Проте ці факти не можна розцінювати як процес більш-менш сталої істотної еміграції. Водночас набув певного поширення такий своєрідний вид еміграції, як утворення подружніх пар з іноземцями для наступного виїзду за кордон. Здебільшого це вихід дівчат і молодих жінок заміж за іноземних спеціалістів, які тимчасово працювали або стажувалися на Україні, зарубіжних студентів та аспірантів. У цілому з Радянського Союзу в такий спосіб виїхало в 1989 р. 40 тис. осіб. Частина їх виїхала з України, проте якихось офіційних даних з цього приводу не опубліковано. Помітно зросла еміграція до Ізраїлю. Тисячі жителів республіки української національності у складі змішаних подружжів виїхали за ізраїльськими візами також до США, Канади та інших країн з причин невдоволення своїм економічним і соціальним становищем, а інколи й через політичні мотиви. Крім того, десятки українців, переважно із західної частини України, виїхали на постійне проживання на Захід на запрошення родичів.

Отже, в історії українського народу еміграція відіграла досить велику роль. За рубіжем утворилися українські етнічні групи, розвиток зв'язків з якими є невід'ємною умовою розвитку різноманітних сфер буття української нації — науки, культури, економіки.

УКРАЇНЦІ В ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ

КАНАДА

З історії
поселення.
Соціальний склад

Масове переселення українців до Канади почалося наприкінці XIX століття, коли канадський уряд активно заохочував широкомасштабну еміграцію з центральної, південної та східної Європи. Боячись, що західні території молодого канадського домініону можуть знову повстати проти влади столиці — Оттави або перейти до американських рук, канадська держава вирішила не залишати без уваги дикі простори, заселені переважно корінними американцями, і залюднити безмежні прерії аграріями, здатними ці землі обробити.

«Каталізаторами» українського переселення стали Іван Пилипів і Василь Єленьяк, мешканці села Небівлів на Галичині, які 7 вересня 1891 року прибули до Канади. Їхні позитивні відгуки, а також рекламні заходи канадського уряду невдовзі переконали багатьох українців із Східної Галичини та Північної Буковини залишити злидні в Австро-Угорщині заради кращого життя в далекому Новому Світі.

До 1914 року, коли з початком першої світової війни потік української еміграції затримався, приблизно 170 тисяч зголоднілих за землею селян перетнули Атлантику і опинилися в Канаді.

Як потенційні фермери українці направлялися переважно в новостворені провінції Манітоба, Саскачеван і Альберта, де, привертаючи поселенців, канадський уряд надавав земельні ділянки у 65 гектарів, так звані «гомстеда». Хоч велика частина цієї землі не відзначалася якістю, новоприбулі українці працювали наполегливо, самовіддано і започаткували цілий ряд великих поселень «колоній», які часто одержували назви сіл чотирьох повітів України. Ці поселення простягнулися дугою від південної Манітоби до східної й центральної Альберти. Інша, менш чисельна, група українських іммігрантів

знаходила роботу у видобувній промисловості. Часом і фермери шукали тут собі сезонної роботи, щоб підтримати свої невеликі статки й заробити на придбання сільськогосподарського реманенту. Частина іммігрантів селилася в містах, де працювала на будівництві житла, доріг, водопроводів.

Вкорінюючись у Канаді, іммігранти першої хвилі зазнавали злигоднів, працювали, не розгинаючи спину, щоб підняти незаймані землі, і часто калічилися чи навіть гинули на таких небезпечних роботах, як шахтарство і будівництво. Водночас вони страждали від упередженого ставлення з боку англосаксонського населення, яке в більшості своїй вважало українців нижчими від себе, нездатними до цивілізованого життя.

Українські іммігранти в масі своїй були збіднілими селянами з найвідсталішої частини Австро-Угорської імперії, тому громадська уява малювала їх неотесаними варварами, схильними до насильства. Дослідження, проведені в 1921 р., виявили, що на той час 51 процент українців у Канаді не вміли читати і писати жодною мовою. За таких умов з боку англосаксонського населення мало місце і намагання прищепити українцям цінності англосаксонської більшості, заохотити їх до відмови від культурного спадку предків.

Однак українські піонери завдяки своїм упертим зусиллям досить швидко досягли перших успіхів. Ще до початку першої світової війни стало очевидним, що їхні ферми з кожним роком багатіють, що їхні діти починають учитися в канадських школах. У цей же час з'являються перші суто українські заклади, в сільських, міських общинах засновуються церкви та народні дома, товариство «Просвіта», читальні. Особливо важливою подією стало з появою в 1903 р. газети «Канадський фермер», а невдовзі й інших друкованих видань започаткування українського друкарства в Канаді.

Ці зрушення полегшили заснування всеканадських українських організацій, першими з яких були соціалістичні та релігійні установи. Вінніпег — на той час найбільше місто в преріях, «ворота» до канадського Заходу, — скоро став центром українського громадського життя. Цей статус зберігався за ним протягом усього періоду освоєння та між двома світовими війнами.

З поступовим піднесенням матеріального рівня життя іммігранти почувалися соціально й політично впев-

неніше і активніше прилучалися до бізнесу та професійного життя. Про зростаючу інтеграцію українців у канадському суспільстві свідчило обрання у 1912 р. Теодора Стефаніка членом муніципальної ради Вінніпега. Наступного року Андрій Шандро в Альберті і Тарас Фарлей у Манітобі стали першими українцями, обраними до провінційних законодавчих органів попри дискримінацію з боку англійської еліти й частини нещодоволених цим першопоселенців. У цей час серед першої хвилі іммігрантів почали поступово виникати релігійні та політичні протиріччя й розбіжності. Це був цілком природний процес — адже після століть гноблення у Старому Світі вони зіткнулися з широкими свободами та можливостями.

У релігійній сфері українські піонери спочатку залишилися без проводу своїх релігійних лідерів, що дало змогу різним протестантським і православним місіонерам швидко знайти послідовників серед української громади. До того ж франко-канадська ієрархія римсько-католицької церкви намагалася встановити свій контроль над уніатськими віруючими з Галичини, воскрешаючи старі страхи перед іноземним пануванням і повертаючи декого таким чином до російського православ'я.

У сфері політики дві виразні тенденції почали поляризувати активну й чисельно зростаючу українську громаду Нового Світу, яка на початку поділяла аграрні соціалістичні погляди Радикальної партії Західної України. У той час як одне крило схилилося до марксистської, атеїстичної та інтернаціоналістської орієнтації, інше поступово гуртувалося навколо більш стриманих і націоналістично-українських ідей. Ситуація, однак, змінилася після бурхливих подій 1914—1920 рр. на батьківщині і в усьому світі.

Започаткований 1907 року український соціалістичний рух, який припинив свою легальну діяльність у 1918 році внаслідок урядової заборони, пройшов складний шлях зростання, внутрішньої боротьби й занепаду.

На недавніх прибульців з Австро-Угорщини впала підозра як на можливу «п'яту колону» в Канаді. Це призвело до (здебільшого незаконних) арештів і ув'язнень у трудових таборах кількох тисяч українців як «ворожих агентів». Реакційна урядова політика була частково мотивована піднесенням англо-канадського патріотизму, запаленого війною, з відповідною хвилею

недовіри до «іноземців». Бурхливі національно-класові тертя досягли апогею в 1919 році під час загального страйку, що на якийсь час паралізував Вінніпег. Він вилився у вибух, спрямований проти всіх іммігрантів, але особливо проти тих, хто за політичними поглядами належав до соціалістів.

За рік до того частина трудових іммігрантів, яка співчувала більшовицькій революції в Росії, заснувала стоварищення (товариство) Український робітничий дім. Це був національний орган з широкою культурною і політичною програмою. У 20-ті роки ця соціалістична організація завоювала значну популярність серед радикально настроєних робітників і частини фермерів, дістаючи підтримку від Радянського уряду України. Однак прийняття нею воєнничо атеїстичних і комуністичних поглядів відштовхнуло від неї деяких колишніх прихильників.

Тим часом ті українці, які пов'язували себе з гетьманщиною, Центральною радою чи Західноукраїнською республікою, спрямували свою енергію на розвиток у Канаді різних некомуністичних організацій. На той час успішно заснувала свої формальні структури українська католицька церква, зареєстрована в 1913 р. Завдяки цьому вона змогла протистояти агітації з боку своїх релігійних опонентів. Проте деякі моменти підтримували єдність католицької громади східного обряду: це були спроби римо-католицьких ієрархів насадити celibat серед уніатського духовенства і хвиля націоналізму, яка дедалі більше захоплювала українську інтелігенцію Нового Світу.

Репресії проти руської православної церкви під час революції, поглиблення суперечностей між національно свідомою інтелігенцією і консервативною частиною греко-католицького духовенства в Новому Світі привели до заснування української автокефальної православної церкви в Канаді. Започаткована в липні 1918 р. утворенням православного братства в Саскатуні нова формація невдовзі завоювала підтримку більшості буковинців, а також деяких розчарованих уніатів. Православний рух набрав більшої сили з утворенням в 1919 р. автокефальної православної церкви на Україні. В 20-ті й 30-ті роки він неухильно розростався, незважаючи на шалену опозицію з боку греко-католиків. Полеміка між українськими православними віруючими та греко-католиками часом ставала дуже гострою, але

змагання між ними мало позитивний ефект, змушуючи їх посилювати свої організаційні зусилля.

Після першої світової війни, у 1923 р., відновилася широкомасштабна еміграція з Західної України, зумовлено жорстокими в окупованій Польщею Галичині за реакційного режиму Пілсудського. Наплив прибульців досягнув апогею в 1928 р. і тривав — з дещо меншим розмахом — аж до початку другої світової війни. До 1939 р. приблизно 68 тисячам українців (переважно з Галичини та Волині) вдалося осісти в Канаді. Вони дали свіжих сил до вже усталеної іммігрантської громади.

У 20-ті роки українці як етнічна група досягли серйозних економічних і соціальних успіхів у канадському суспільстві, але цей поступ зазнав рішучого удару внаслідок кризи 1929 року і наступної всеохоплюючої економічної депресії. Високі ціни на сільськогосподарську техніку, а також звуження ринку продажу канадського зерна викликали нові труднощі якраз тоді, коли деякі фермери почали пожинати плоди свого тяжко здобутого добробуту. Водночас крах багатьох промислових підприємств залишив без роботи велику кількість робітників-іммігрантів, які тепер змушені були розраховувати на милосердя добродійних установ або державне забезпечення. Ці події затримали також процес урбанізації серед українських канадців: молодим було легше вижити при підтримці батьків на фермах. Але економічна криза і заохотила українців до агуртування перед лицем небезпеки, а це, незважаючи на неухильний тиск асиміляції, привело до збереження рівня культурної активності.

В 30-х роках нові труднощі для української спільноти в Канаді принесло зростання фашистської загрози в Європі. Члени соціалістичних українських організацій поспішили записатися в добровільні бригади, які під час національно-революційної війни в Іспанії воювали на боці республіканців, тоді як дехто з націоналістичного табору спочатку з симпатією дивився в бік нацистської Німеччини, вважаючи її потенційним союзником у боротьбі за здійснення своїх планів. Обидві сторони опинилися в незручному становищі після укладення пакту Молотова—Ріббентропа, початку німецької агресії проти Польщі і оголошення Великобританією війни Німеччині. Деяких українців, звинувачених

у нелояльності, ув'язнили в канадські трудові табори. Декілька десятків лівих активістів потрапили до тюрем разом з німцями та італійцями за підозрою у пронацистських симпатіях.

Коли ж Німеччина напала на Радянський Союз, між українцями націоналістичної та соціалістичної орієнтації спалахнули бурхливі дебати. Останні звинувачували перших у пронацистських симпатіях, адже ті сподівалися, що в результаті війни СРСР розпадеться. Але Радянський Союз тепер був уже союзником Канади, і це не могло не позначитися на політичній боротьбі угруповань. З новою силою ворожбеча між двома крилами української громади продовжилася в повобний період, коли представники певних кіл еміграції намагалися перешкодити в'їзду до Канади переміщених осіб українського походження під приводом того, що всі вони є воєнними злочинцями, нацистськими колаборанцями. Канадський уряд дослідив ці звинувачення і визнав їх у переважній більшості безпідставними, доволі швидко в'їзд таким особам. Вони становили останню велику хвилю української еміграції. Починаючи з 1947 і закінчуючи 1955 р., близько 35 тисяч українців приїжджали до своїх земляків у Канаді. Більшість з них походила з Галичини й Буковини, але була також значна група зі Східної України.

Значно краще освічені, ніж будь-хто з їхніх попередників, нові прибульці справили могутній соціально-політичний вплив на українську громаду, заснувавши такі організації, як Ліга визволення України (1949) і рух скаутів — «Пласт» (1948), і посиливши вже існуючі організації націоналістичного табору.

Починаючи з кінця 60-х років, українці всіх політичних орієнтацій відіграють провідну роль у так званому русі за багатокультурність, тобто за визначення і надання цим зусиллям фінансової допомоги з державного бюджету. В 1971 р. федеральний уряд запровадив політику багатокультурності на державному рівні, а невдовзі аналогічні закони прийняли провінційні уряди. Для української громади відкрилися нові можливості. Зросли представництво етнічних українців у провідних інститутах канадського суспільства і їхня участь в усіх сторонах канадського життя. Наприклад, Михайла Лучковича шістьдесят два українці різних

політичних поглядів ставали членами вищого виборного органу в Оттаві. Ряд українців обіймав важливі посади в урядових кабінетах, а двоє — Рой Романов у Саскачевані та Лаврентій Дікур в Альберті — очолювали політичні партії в провінційних законодавчих органах. Інші талановиті дітячі українського походження добре показали себе в канадському сенаті і на державній службі всіх рівнів. Останніми роками деякі українці удостоїлися найпрестижніших призначень, серед них Рамон Гнатишин, родом з провінції Саскачеван, який став генерал-губернатором Канади.

Українців можна знайти на високих посадах у сферах бізнесу, юриспруденції, масової інформації та інших галузях. Слід також згадати Івана Сонінку, якого в 1988 р. було призначено членом Верховного Суду. Чимало українських канадців здобули визнання в мистецтві, сфері культури, спорті. Художник Василь Курилик — один з тих, хто приніс канадському мистецтву світову славу.

Більшість канадців українського походження і зрештою зберігають міцне почуття своєї етнічної приналежності, пишуться рідною культурою.

Кількість українського населення. Зайнятість

Історично українська етнічна група — одна з найбільших етнічних меншостей Канади. За офіційним переписом 1981 року українці все ще утримують одну з чисельно домінуючих позицій серед строкатого населення країни. Перепис визначив етнічну приналежність за національністю батьків: єдине походження (обов'язково українці), часткове походження (один із батьків неукраїнець). У 1981 р. 529 615 осіб оголосили своїм єдиним походженням українське, 225 365 осіб назвали себе українцями за національною приналежністю одного з батьків; отже разом — 754 980 осіб. Обидві ці групи становили 3,1 процента всього канадського населення, що поставило українців на п'яте місце. Чисельно їх переважають тільки британці (англійці, шотландці, валлійці, ірландці разом узяті), французи, німці та італійці.

Як видно з таблиці 1, у розподілі українського населення по Канаді існують суттєві відмінності. Більше половини українців проживають у «степових» (розташованих у преріях) провінціях Манітоба, Саскачеван, Альберта. Вони — нащадки перших піонерів освоєння

Таблиця 1

Українське населення Канади (за даними 1981 р.)

Провінція	Населення (чол.)		Разом
	Одноетнічні українці *	Багатоетнічні українці **	
Атлантичні провінції***	2 850	3 095	5 940
Квебек	14 640	4 260	18 900
Онтаріо	133 995	69 040	203 035
Манітоба	99 795	30 490	130 285
Саскачеван	76 810	23 280	100 090
Альберта	136 710	53 075	189 785
Британська Колумбія	63 605	41 215	104 820
Північні території	1 210	910	2 125
Разом	529 615	225 365	754 980

* Обов'язково батьків українського походження

** Один із батьків українського походження

*** Нова Шотландія, Острів Принца Едварда, Нью-Брансуїк, Ньюфаундленд

канадського Заходу. Перепис показав, що 93 проценти українців — жителів цих трьох провінцій народилися в Канаді. Промовиста статистика, яка свідчить про велику кількість українських іммігрантів після 1954 року.

Після другої світової війни українська еміграція зосередилася в провінції Онтаріо. З тих українців, які прибули до Канади між 1946 і 1954 роками, 62,1 процента оголосили Онтаріо своїм місцем проживання.

Найбільший відсоток українського населення від загального населення провінції в Манітобі — 12,8 процента. У Саскачевані це 10,5 процента, в Альберті — 8,5 процента. Хоча найбільша кількість українців налічується в Онтаріо, вони становлять лише 2,3 проценти населення цієї провінції, адже вона займає перше місце за кількістю мешканців у країні.

За останні три десятиліття в Канаді падав високих темпів процес урбанізації. У 1981 році в містах проживало 76 процентів канадців, аналогічний відсоток спостерігався серед канадців українського походження. Таблиця 2 наводить найбільші концентрації українського міського населення.

Таблиця 2

Українське населення окремих міст Канади
(за даними 1981 р.)

Місто	Населення (чол.)		Разом
	Одноетнічні українці	Багатоетнічні українці	
Едмонтон	63 120	21 445	84 565
Вінніпег	58 970	20 380	79 350
Торонто	50 705	21 025	71 730
Ванкувер	29 285	18 335	47 620
Калгарі	18 045	10 965	29 010
Саскатун	14 590	5 235	19 825
Гамільтон	11 620	5 620	17 240
Монреаль	13 005	3 530	16 535

У 1986 році було проведено чергове загальноканадське демографічне обстеження чисельності та розселення етнічних груп. Воно, зокрема, виявило нові тенденції у статистиці, що стосується українців. Так, одноетнічних українців виявилось 420 210, багатоетнічних — 541 100, тобто разом — 961 310. З них чоловіки становили 478 710 осіб, жінки — 482 600.

Найбільше осіб українського походження (за даними на 1986 рік) живе у провінції Онтаріо — 260 580, далі йде Альберта — 238 965, Манітоба — 158 320, Британська Колумбія — 143 345, Саскачеван — 125 775, Квебек — 22 410.

У 1989 р. канадська преса повідомила, що українська етнічна група об'єднує фактично мільйон чоловік. Таке зростання кількості українського населення порівняно з 1986 роком пояснюється насамперед підвищенням рівня національної свідомості етнічних українців, багато з яких вперше визнали своє походження.

Канадські громадяни українського походження зайняті практично в усіх галузях національної економіки, сфери сервісу, науки та культури. Професійний склад українського населення поданий у табл. 3.

Перепис 1986 року засвідчив, що середньорічний прибуток на одну особу в Канаді становив 12 993 долари (сюди входить працююче і непрацююче населення віком від 15 років). Середньорічний прибуток на особу для чоловіків становив 15 918 доларів, 8414 — для жінок. Українці, що подали єдине походження, мали вищий прибуток за середньоканадський — 13 354 долари

Таблиця 3

Професійний склад українського населення Канади
(за даними 1981 р.)

Професія	Населення (чол.)		Разом
	Одноетнічні українці	Багатоетнічні українці	
Менеджери	21 005	5 860	26 865
Юристи, лікарі, вчителі та ін.	42 535	16 285	58 820
Службовці	56 445	20 355	76 800
Торгівля	29 595	9 745	39 340
Сфера послуг	34 285	11 300	45 585
Сільське господарство	22 685	3 405	26 090
Лісова промисловість	1 260	555	1 815
Гірнична промисловість	2 480	725	3 205
Транспорт	11 835	3 190	15 025
Будівництво	20 850	6 230	27 080
Промисловість у цілому	44 850	12 440	57 290

(чоловіки — 17 498 доларів, жінки 8570 доларів). Українці часткового походження мали прибуток нижчий за загальноканадський — 12 236 доларів на рік.

Перші українські громадські організації в Канаді були засновані активістами епохи піонерів. Деякі осередки мали надавати практичну допомогу новим іммігрантам, інші створювалися для політичного та релігійного згуртування зростаючого українського населення.

Кожна з трьох хвиль української імміграції утворила свої власні асоціації і специфічні організації, які відображали притаманні їм особливості, а також зміни ситуації як у Канаді, так і на Україні. З роками деякі організації занепали і припинили свою діяльність, відігравши свою історичну роль, або втративши зв'язок з часом, тоді як інші еволюціонували, свідомо намагаючись привернути до себе молодше покоління.

Більшість українських політичних, громадських і культурних організацій, церков об'єднані в національну координаційну раду, відому під назвою Конгрес українців Канади, в минулому Комітет українців Канади.

Заснований у 1940 р. за ініціативою канадського уряду для більш ефективної участі українців у боротьбі проти німецького фашизму, КУК об'єднав практично всі громадські організації за винятком Товариства об'єднаних українських канадців (ТОУК) і споріднених з ним груп. Конгрес виступав від імені переважної більшості українців країни, представляючи їх у державних установах і засобах масової інформації. Його керівні органи розташовані у Вінніпезі, де раз на три роки представники тридцяти організацій, які входять до КУК або підтримують його діяльність, зустрічаються на з'їздах, щоб визначити його політику, вислухати звіти і провести вибори. Ці зібрання відіграють роль своєрідного українського канадського парламенту. В них беруть участь сотні активістів громади з усіх куточків країни. КУК має місцеві і провінційні управи.

В Оттаві постійно працює створене КУК Українське інформаційне бюро. Ця установа представляє інтереси української громади перед членами парламенту і урядовими службовцями.

І нарешті, в Канаді знаходяться також виконавчі комітети Світового конгресу вільних українців (СКВУ). Ця загальна організація об'єднує багато українських осередків на Заході.

Основа КУК — це кілька ключових організацій, члени яких становлять найбільшу частину організованої української громадськості Канади. Відома в українському середовищі Канади як «велика шістка», ця головна група складається з представників двох провідних церков і таких організацій:

Союз українців-самостійників, заснований у Саскатуні в 1927 р. активістами української православної церкви. Ця організація складається з окремих чоловічих, жіночих (Союз українок Канади, заснований у 1926), молодіжних (Союз української молоді Канади, заснований у 1931) і чотирьох студентських локальних і культурних центрів.

Серед католиків СУС відповідає Централю українських католиків, заснована в 1932 році. І ця асоціація має окремі чоловічі (Братство українських католиків), жіночі (Ліга українських католицьких жінок, заснована в 1944) і молодіжні (Українське католицьке юнацтво, заснована в 1939) філії.

Найстарішою політичною організацією націоналістичного крила є Українське національне об'єднання —

УНО (мельниківці), засноване в Едмонтоні в 1932 р. Сьогодні воно продовжує володіти мережею народних домів і відповідних філій, таких, як танцювальні ансамблі й хори, в усіх пайбільших українських центрах Канади.

Останній член «великої шістки» — Ліга визволення України (бандерівці), заснована в Торонто в травні 1949 року. Складена повністю з представників третьої хвилі імміграції, є найвпливовішою в центральній Канаді. Осередки Ліги, її жіночі асоціації і підлегла їй Спілка української молоді (СУМ), існують у більшості українських громад Канади.

Ще дві громадські організації в структурі КУК активно працюють з молоддю — «Пласт» і Організація демократичної української молоді (ОДУМ), пов'язана з Українською революційно-демократичною партією. В той час, як перша має осередки в усіх головних українських центрах країни, остання (члени якої складаються головним чином з вихідців з Волині та центральної України) має відділи тільки в центральних районах Канади. «Пласт» було організовано в 1948 році, ОДУМ — на два роки пізніше.

Наприкінці 60-х — на початку 70-х років з'явилися нові організації, які зосередили свої зусилля на здобутті українській громаді Канади належного місця в канадському суспільстві. Провідне місце між ними посідає Об'єднання українських професіоналістів* і підприєміців Канади, яке виникло з декількох місцевих клубів, заснованих під час другої світової війни, і стало національною асоціацією в 1956 році. З того часу об'єднання займається реформою й відродженням КУК. Професійні та ділові клуби існують у більшості українських центрів по всій Канаді, де вони провадять передусім велику громадську і культурну роботу, а також збирають гроші на освітні цілі.

За межами КУК діє Товариство об'єднаних українських канадців (ТОУК).

Це прогресивна організація української трудової еміграції культурно-освітнього характеру. Вона виникла в 1918 р. під назвою Товарищення Український робітничий дім, пізніше (з 1924 р.) називалася Товариство Український робітничо-фермерський дім. Як уже

* Від англ. professions — термін, що об'єднує лікарів, юристів, викладачів та інші спеціальності, для яких необхідна вища освіта.

відзначалося, на початку другої світової війни прогресивні українські осередки, їхні органи преси були заборонені урядом Канади, керівництво було заарештоване. Однак у 1942 р. Товариство відновило свою діяльність під назвами Товариство допомоги батьківщині — України і Товариство канадських українців. У 1946 р. організація почала називатися ТОУК. Центр її знаходиться в Торонто. ТОУК має відділення у шести провінціях — Онтаріо, Квебеку, Манітобі, Альберті, Саскачевані, Британській Колумбії.

У 1922 р. українські емігранти-заробітчани з Галичини, Буковини і Закарпаття створили Робітниче заповне товариство (РЗТ). Центр цієї організації — страхової і взаємодопомогової — знаходиться у Вінніпезі. Її членами є переважно українці, але є й представники інших етнічних груп. ТОУК і РЗТ є багатолітніми партнерами громадських організацій на Україні.

У Канаді поширені такі осередки, як кооперативні банки, відомі ще під назвою «кредитові спілки».

Першою такою інституцією стала «Нова Громада» — кредитова спілка Саскатуну в Саскачевані. Заснована у 1939 р., вона працює донині. Цю ініціативу пізніше підтримали в інших частинах країни. Кооперативні банки набули особливої популярності серед представників третьої хвилі імміграції, що прибувала з розірваної війною Європи. Нині в Канаді налічується понад сорок українських кредитових спілок. Майже всі вони пов'язані з тими або іншими церковними чи громадськими організаціями. В той час, як окремі кооперативні банки можуть відкривати додаткові філії в межах однієї провінції, кредитовим спілкам у цілому заборонено законом утворювати всеканадську мережу, яка могла б скласти конкуренцію комерційним банківським установам.

З часу перших поселень у Канаді українці започаткували цілий ряд організацій для подання матеріальної допомоги емігрантам.

Однією з перших організацій такого типу стала Асоціація допомоги поселенцям, заснована в Монреалі в 1903 р. прихильниками Революційної української партії. В міжвоєнний період Товариство Святого Рафаїла в Канаді, утворене у Вінніпезі 1924 року, особливо допомагало новоприбулим. Найважливішою організацією громадської допомоги вважається Суспільна

служба українців Канади, котра надає допомогу бідним та громадянам похилого віку і новим іммігрантам, дає консультації й поради; організує відвідання вдома інвалідів, хворих і калік; забезпечує зв'язки та контакти з різними державними установами і агентствами суспільної служби.

На початку 70-х виникла також спеціальна організація (Канадсько-українська імміграційна служба), яка надає інформаційні послуги стосовно відповідних урядових програм та допомоги новим іммігрантам у Канаді. Її представники працюють у кількох центрах по всій країні.

У 1929 р. в Торонто було створене Товариство карпато-руських канадців, яке об'єднало вихідців з Лемківщини. Нині це малочисельна організація.

Церковне життя Помітну роль у суспільному житті віруючих українців, що осіли в Канаді за останні сто років, відігравали і відіграють церквини. Більшість українських канадців походила з Галичини, де історично провідну роль відігравала уніатська церква, тому не дивно, що католики візантійського обряду утворюють найчисельніше релігійне угруповання в середовищі української громади в Канаді. Канадські вітоки Української католицької церкви (УКЦ) сягають початку століття, коли священники-місіонери розпочали свою роботу серед перших українських піонерів. Адміністративна структура церкви остаточно сформувалася у 1912 р. Українська греко-католицька громада перебуває під духовним наглядом митрополита, який має резиденцію у Вінніпезі. Йому підпорядковані п'ять епархій у провінціях від Онтаріо до Британської Колумбії.

Православні віруючі української канадської громади спочатку перебували при Руській православної місії в Сан-Франціско. Однак у 1918 році в Саскатуні було засновано Українську православну церкву, яка невдовзі об'єднала навколо себе майже всіх українців православного віросповідання (дехто з них залишився в лоні Руської православної церкви), а також деяких колишніх уніатів. Сьогодні цим формуванням керує консисторія, якій підлягають п'ять провінційних епархій. Резиденція митрополита знаходиться у Вінніпезі. В Канаді існує також українська протестантська громада. Вона заснована в першому десятилітті цього століття, коли місіонери з числа канадських методистів

Таблиця 4

Релігійна приналежність українців у Канаді
(за даними 1981 р.)

Релігія	Населення (чол.)		Разом
	Одноетнічні українці	Багатоетнічні українці	
Українські католики (уніати)	159 095	12 740	171 835
Православні	98 690	6 535	105 225
Католики	88 915	70 175	159 390
Об'єдвана церква (протестанти)	70 695	46 840	117 535
Англіканці	19 455	19 780	39 235
Інші протест. церкви	39 835	28 550	66 385
Інші релігії	11 650	9 735	21 385
Не належать до церков	41 290	32 700	73 990

і пресвітеріан розгорнули серед українських іммігрантів активну діяльність.

Розподіл віруючих (католиків і православних) серед немішаного українського населення по регіонах характеризують такі цифри: Квебек — 61,3 процента, Манітоба — 57,3, Саскачеван — 54,9, Альберта — 49,4, Онтаріо — 47,0, Британська Колумбія — 28,0. Загалом 73,5 процента українців одноетнічного походження віком від 55 років і старше визнали свою приналежність до однієї з двох традиційних церков. Дані по окремих конфесіях наведені у табл. 4.

Розвиток культури та мистецтва

Культурна діяльність завжди була стрижнем українського громадського життя в Канаді, а мистецькі колективи — невід'ємною стороною діяльності більшості громадських, політичних і релігійних організацій, засобом залучення до осередків нових членів.

Майстерність українських артистів Канади зростає разом з організацією мистецьких асоціацій, які останнім часом утворили провінційні та національні організації для координації зусиль, більш ефективного збирання коштів і вироблення освітньої стратегії. Провінційні ради з питань мистецтва створені за ініціативою КУК в Альберті та Манітобі. Українська Рада з питань мистецтва Манітоби, наприклад, випустила в світ довідник українського мистецтва провінції, до яко-

го включені відомості про виконавські ансамблі, викладачів і вчителів, окремих митців і народних майстрів, а також про архіви, галереї, бібліотеки, музеї, фестивалі та освітні програми.

Альбертська Рада українського мистецтва була заснована 1987 року, а вже наступного року організувала «Фестиваль-88», велике культурне свято, присвячене тисячоліттю християнства на Україні, в якому взяло участь 3 тис. виконавців. Його відвідало понад 25 тис. чоловік.

У Саскачевані немає провінційної мистецької ради, культурною діяльністю керує газета «Саскатанець». Її з 1984 року видає Саскачеванська провінційна рада КУК.

Важливими осередками культурного розвитку українців у Канаді є різноманітні «фондації»*. Найбільша з них — Українська фундація імені Тараса Шевченка, заснована у Вінніпезі в 1936 році. Вже в перший рік свого існування ця організація виділила на субсидії 400 тис. доларів; в 1987-1988 роках вона володіла фондом у 3,5 млн. доларів і виділила на різні культурні заходи та програми більше 153 тис. доларів. Субсидії надаються ансамблям і групам для купівлі всього необхідного, від костюмів до комп'ютерів, на технічні витрати під час зйомок фільмів, для звуко- та відеозапису, на утримання майстерень, влаштування виставок, конференцій, концертів, фестивалів, спортивних змагань, для потреб українських канадських видавництв, преси, а також для музеїв, бібліотек і архівів.

Існують також і приватні фундації, які фінансують українські культурні проекти.

Хореографічне мистецтво

Напевно, найпопулярнішим з усіх видів мистецтва серед українців Канади є народні танці. Ними захоплюються майже 10 тис. чоловік, об'єднаних приблизно в 150 танцювальних груп. У деяких невеликих українських громадах у віддалених районах Канади танцювальні групи становлять основу громадського життя, об'єднуючи людей різних політичних, суспільних і релігійних поглядів. Надзвичайне багатство й життєздатність українського танцю, а також те, що він не вимагає знання мови, безперечно, впливають на значне

* Від англ. foundation — фонд, благодійна організація.

поширення саме цієї форми художнього самовираження.

Джерела організованого українського народного танцювального мистецтва сягають середини 20-х років, коли Василь Авраменко розпочав свою діяльність у заснуванні танцювальних ансамблів по всій країні. До того народний танець був звичайним додатком суспільного життя, хоча ще в 1921 році українські танці виконувалися під час концертів у Торонто. Певний час інтерес до цього мистецтва серед молоді послабився, однак знову відродився після гастролів ансамблів Мойсєєва та Вірського з Радянського Союзу наприкінці 50-х та на початку 60-х років. З кінця 60-х і особливо з початку 80-х років молоді канадські ентузіасти українського танцю почали їздити вчитися як стипендіати товариства «Україна» на Україну, де відшліфовували свою техніку і знайомилися з українською радянською хореографією. Водночас вони вивчали інші форми сучасного та традиційного танцю Заходу, вдосконалюючи унікальний українсько-канадський стиль, високо оцінений мистецькою публікою.

Переважну більшість учасників українських танцювальних колективів становлять українці, але й канадці неукраїнського походження дедалі більше залучаються до різних шкіл і виконавських груп, а крім того, вони складають значну частину глядачів. Фірми та урядові організації часто запрошують українських танцюристів виступити перед учасниками конференцій та інших ділових зустрічей.

В Альберті налічується близько 4500 українських танцюристів і 79 танцювальних груп, які всі разом щорічно витрачають на костюми, потреби сцени і навчальні цілі 1,5 млн. доларів. І групи, і окремі виконавці входять до заснованого в 1982 році Альбертського Товариства народного танцю (АТНТ). Ця організація публікує англомовний кварталник і є спонсором ряду літніх майстерень під назвою «Алтанець» у різних містах провінції. АТНТ збирає бібліотеку українського танцю, в її фонотекі 400 плівок і відеоархів з записами концертів.

Діяльність танцювальних організацій Манітоби координується керівником танцювального відділення Манітобської Ради українського мистецтва. Манітобський довідник з українського мистецтва за 1988-89 роки наводить дані про 27 ансамблів і 16 шкіл українського

танцю, засвідчуючи високій інтерес до цієї форми мистецтва. Віппінег має велику танцювальну громаду, а провідні місцеві ансамблі виїздять на міжнародні гастролі.

У Саскачевані в 1989 р. налічувалося 47 українських танцювальних груп. Це близько 2300 виконавців. З 1982 року в провінції щорічно проводиться фестиваль під назвою «Калейдоскоп — Український танець Саскачевану». В 1988 р. він зібрав 264 учасників з 14 танцювальних організацій провінції. Останніми роками танцювальні майстерні запрошували хореографів з Радянської України за спільною домовленістю між товариством «Україна» і Саскачеванською вищою школою мистецтва.

Численні, але розрізнені танцювальні групи існують і в Онтаріо.

Музичне мистецтво Поряд з танцем широкі можливості надає музика. Особливо довгу і багату історію в українських поселеннях Канади має хоровий спів, якій і донині викликає велике захоплення як у самодіяльних музиків, так і серед слухачів.

Перші хори з'явилися разом з заснуванням українських церков, а також політичних і культурних асоціацій у перші роки цього століття.

Подальшим поштовхом для нового розвитку українського співу стала поява між 1904 і 1920 роками Українського театру: п'єси та мюзікли потребували добре підготовлених співаків.

Кількість українських хорів у Канаді значно зростає в міжвоєнний період. Тоді ж значно поліпшилися репертуар і технічні можливості багатьох ансамблів. Особливе значення в цьому плані мав вплив видатного композитора Олександра Кошиця. Адже після його канадських гастролів у 1920-х роках встановилися нові стандарти майстерності. Хоча Кошиць осів у Нью-Йорку, де продовжував виступати на сцені, його участь у літніх Вищих освітніх курсах, проведених у Вінніпезі в 1941—1944 рр., справила великий вплив на розвиток музичної культури в українській канадській громаді.

Третя хвиля іммігрантів сприяла поживленню діяльності існуючих хорів і сприяла появі нових.

У Канаді налічується нині понад 150 діючих українських хорів, в Онтаріо та Британській Колумбії існу-

ють провінційні хоріві федерації. На початку 1990 року виникла національна хорова федерація.

У лютому 1989 р. Український центр ресурсів і розвитку при коледжі Гранта Мек'ювана в Едмонтоні провів велику конференцію, присвячену сучасній хоровій музиці, і започаткував квартальний бюлетень «Резонанс».

Останнім часом — з кінця 70-х років — з'явилися організації, котрі займаються постановкою українських опер у Вінніпезі, Торонто і в Едмонтоні.

Серед українців Канади давно користується популярністю інструментальна музика. В часи піонерів та в міжвоєнний період було особливо багато українських любительських ансамблів і оркестрів. Із зменшенням українського населення в сільській місцевості вони поступово зникали. Аналогічні процеси відбувалися і в містах через зміни в смаках, потребах і умовах життя. Нині в Канаді існує лише кілька чисто інструментальних ансамблів.

У більшості українських центрів Канади можна брати приватні уроки гри на бандурі та цимбалах, а курси та літні табори, які забезпечують музичну освіту, включають ці інструменти до своєї програми. Інститут Св. Іоанна в Едмонтоні та Інститут Св. Володимира в Торонто мають добрі курси гри на бандурі. В Саскачевані та Манітобі є школи інструментальної музики.

У сільських українських громадах західної Канади цимбали залишаються особливо популярними. Вони часто входять до ансамблів, що грають для української публіки.

У різних частинах Канади можна відшукати майстрів, які виробляють народні музичні інструменти. Здебільшого вони займаються цим як хобі, хоча є і професійні виготовлювачі.

В Канаді існує великий ринок для українських художників. Деякі галереї спеціалізуються на українському образотворчому мистецтві і організації різноманітних заходів, де художники можуть продавати і виставляти свої твори, як, наприклад, на фестивалях у західній Канаді. Звичайно, обслуговуючи колекціонерів українського мистецтва, ці фірми звертаються і до ширшої канадської аудиторії через комерційні та державні галереї.

Найбільш динамічний і розвинутий ринок українського образотворчого мистецтва в Канаді знаходиться в Торонто.

В Манітобі та Саскачевані, де проживає багато українських художників, існує декілька громадських виставочних приміщень для живописців, скульпторів і народних майстрів.

В Альберті немає галереї, яка спеціалізувалася б на українському образотворчому мистецтві, однак деякі митці виставляються в найбільших галереях провінції. Виставки збирають велику кількість місцевих колекціонерів.

Великі фестивалі прерії у Дауфіні, Саскатуні, Вегревіллі, «Караван» у Торонто та «Фольклорама» у Вінніпезі виділяють для українського мистецтва значне місце. Хоча вони спеціалізуються на традиційних ремеслах, таких як гончарство, різьба, вишивання, ткацтво, на прилавках виставляють також твори живопису.

Подеколи виставки українського мистецтва відбуваються також у Квебеку і в Британській Колумбії, де їх влаштовують активісти місцевої громад. Останнім часом неукраїнські організації (університети, бібліотеки, готелі) проводять виставки у всіх згаданих центрах, керуючись міркуваннями реклами або й прямого прибутку.

Навчання традиційних українських ремесел — різьби, ткацтва, вишивання, розпису писанок — проводяться здебільшого на приватній основі, або на курсах, організованих громадою чи «літніми таборами»*. Школа мистецтва в Банффі (Альберта) провадить навчання ткацтву уже протягом кількох років.

Існує також організація українських художників, яка складається переважно з митців третьої хвилі імміграції.

Література. Зародження української літератури в Канаді сягає початку цього століття, коли перші переселенці почали друкуватися на сторінках іммігрантської преси. Чим більше з'являлося газет, видавництв, книжкових магазинів, чим міцнішою ставала їхня фінансова основа, тим глибше в Новому Світі вкорінювалася письмова культура. Набувало роз-

* Літні табори в Канаді та інших країнах Заходу — це місця відпочинку членів українських організацій, де також організовані курси української мови, різні мистецькі гуртки.

витку справжнє українське письменство. Спочатку потреби освічених читачів-іммігрантів задовольняли книжки, привезені з України, та місцеві передруки і переклади української класики. Однак незабаром їх замінили літературні твори, написані вже в Канаді. Ця література була невисокої художньої якості, їй бракувало належного інтелектуального рівня, але все одно вона торкала серця багатьох іммігрантів.

Високий рівень неписьменності серед перших переселенців значно звужував потенційну аудиторію для сприйняття писаного слова. Бідність перших іммігрантів затримувала розвиток живої і книжкової культури. Це видно з того факту, що кілька книжкових крамниць та видавництв (головним чином у Вінніпезі та Едмонтоні) цілком задовольняли потреби всього українського населення Канади.

В цих умовах у Канаді виник аматорський театр, що діяв як у сільських, так і в міських громадах з десятих до тридцятих років, коли участь у драматичних гуртках набрала масового характеру. В наступні десятиліття завдяки появі радіо, кіно й телебачення, які замінили сцену як джерело масової розваги, популярність театрів упала. Поодинокі спроби відродити якісь міцні театральні традиції у великих українських центрах (особливо в Торонто в 1950-х і 1960-х роках) не мали великого успіху. Сьогодні постановки українських п'єс рідкість.

У театральній сфері єдиним діючим українським ансамблем, що працює, хоча й нерегулярно, є Авангардний український театр — АУТ. Заснований у 1984 р. молодими українськими біженцями з Польщі і нащадками третьої хвилі української імміграції, він спромігся поставити ряд оригінальних і перекладних творів, написаних в експериментальній манері. Варто згадати також ще одну форму театральної діяльності, відому під назвою «Літня сцена». Вона являє собою кілька майстерень, організованих Інститутом Св. Володимира в Торонто у 1985 р. Її курси читаються англійською мовою і зорієнтовані на учнів віком від 14 до 18 років.

У період між двома війнами українська література стала більш витонченою і професійною. Її особливо збагатила третя хвиля імміграції. Вищий рівень освіти повенних іммігрантів дав змогу створити сучасну українську літературну культуру на канадському терені, а поселення багатьох із них у Торонто перетвори-

ло це місто на новий і провідний центр творчої інтелігенції. Однак протягом всієї історії української літератури в Канаді жоден автор не міг прогодувати себе за рахунок своєї літературної діяльності. Адже ринок українських книжок завжди залишався надто малим, щоб забезпечити прибутковість будь-якого видання.

Як правило, автори повинні знаходити меценатів, які б покривали витрати на випуск невеликих тиражів, або часто самі оплачувати власні видання. З кожним десятиліттям кількість українських читачів зменшується через втрату мови серед дітей іммігрантів, тому читачька аудиторія україномовних книжок дуже невелика. Водночас зростає попит на книжки, перекладені або написані англійською мовою. Саме такого роду книжковий ринок має найбільші можливості для канадських чи українських авторів.

Як правило, автори-іммігранти були зв'язані з естетичними виданнями на ідеологічних, а не на естетичних засадах. Це спричинило розкол в творчій інтелігенції.

Перша спроба створити організацію українських канадських письменників датується 20-и роками, коли активісти Товариства робітничо-фермерської дім у Вінніпезі заснували літературну групу пролетарських письменників, пов'язаних з Україною. Проіснувала вона недовго. Невелика кількість авторів, їхня розкиданість по всій Канаді, відсутність ідейного порозуміння зробили неможливим створення формальної літературної організації в міжвоєнний період.

Третя хвиля української імміграції в Північній Америці сприяла створенню письменницької організації з місцевими відділеннями в Торонто, Вінніпезі та Едмонтоні. Відома під назвою Об'єднання українських письменників «Слово», ця група видала одинадцять збірників творів своїх членів і сприяла публікації багатьох книжок окремих авторів. Однак до «Слова» належать не всі україномовні літератори, а похилий вік більшості його членів та ідейні розбіжності між ними поставили його майбутнє під сумнів. Те ж саме можна сказати про Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді. У Канаді немає активно діючої асоціації українських журналістів.

Кіно. Телебачення

Перші спроби ставити в Канаді українські фільми відносяться до середини 30-х років. Тоді українські канадці брали участь в кінематографічних проєктах американця Василя Авраменка. Однак тільки наприкінці 40-х на початку 50-х років українські канадські кінематографісти почали самостійний випуск невеликих фільмів. В 1965-1974 рр. була спроба заснувати українську кіностудію в Ошаві (Оптаріо), було навіть випущено три повнометражні художні стрічки Василя Василюка. Але ринок для цих патріотичних україномовних фільмів виявився надто малим, щоб покрити кошти, використані для їх створення.

Велика кількість українців у Канаді працює на різних посадах (від операторів до сценаристів і продюсерів) у професійному канадському кіно та телебаченні. Багато хто з них працював над фільмами, пов'язаними з українською тематикою, здебільшого документальними, випущеними Національним кіноуправлінням Канади або Канадською телерадіокорпорацією.

Існують і специфічно українські компанії, які особливо активні в центральній Канаді. Вони випускають документальні фільми і спеціальні програми. Маючи обмежений бюджет, вони наймають професіоналів за контрактом.

В 70-х роках у деяких містах Канади було розпочато показ телевізійних програм для української громади. Але тільки в Торонто відбуваються регулярні передачі. В цьому місті існує також україномовна передача для дітей.

Радіо

У багатьох українських громадах Канади можна почути регулярні радіопередачі українською мовою. Як правило, це випуски новин і оголошень, які чергуються з музикою. Деякі подають спеціальні частини для дітей або груп «за інтересами». В деяких районах українські церкви оплачують україномовні релігійні радіотрансляції. У великих університетах, які мають свої радіостанції, студенти випускають музичні передачі.

Міжнародний відділ Канадської телерадіокорпорації передає регулярну україномовну радіопрограму, яку можна приймати на Україні.

У Канаді вже протягом кількох десятиліть існують компанії звукозапису, зорієнтовані на український ринок. Їхня продукція складається з оригінальних

творів і компіляцій радянських записів. Окремі виконавці, ансамблі та поп-групи випускають і розповсюджують власні записи, касети і довгограючі платівки. Українську аудиторію обслуговують спеціальні фірми звукозапису.

Архіви. Музеї

Цілий ряд музеїв зберігають українську і українсько-канадську культурну спадщину. Найбільший з них — музей просто неба «Село української культурної спадщини» — знаходиться в Едмонтоні. У 1988—1989 фінансовому році його бюджет становив близько 1,6 млн. доларів. Заснований в 1971 році і через чотири роки куплене альбертським урядом, село являє собою відтворення типового українського поселення східної та центральної Альберти періоду 1910-х — 1930-х років. Залежно від пори року в музеї працює від 30 до 120 чоловік. У 1988 році його відвідало понад 80 тисяч гостей.

Цей музей — державний заклад. В рекламному проспекті, видрукуваному українською й англійською мовами, так визначено його мету: «Зібрати усі важливі елементи української спадщини, які були в малому сільському поселенні Альберти у період від 1891 до 1920 року, зберегти, реставрувати й відбудувати історичні будинки, зібрати, законсервувати і задокументувати історичне приладдя, меблі, включно з тяжкою машинобудівною технікою, які були в ужитку і на землі, продемонструвати історичне приладдя, меблі, включно з тяжкою машинобудівною технікою управи землі, всіляких ремесел, торгівлі, життєвої громадянської діяльності, культури і духовності до інших етнічних груп і подбати про те, щоб відвідувачі могли оцінити внесок українців в культурну мову Альберти». У музеї є залізнична станція, куди доїжджали українці-заробітчани, кузня, яка майже нічим не відрізняється від тих, що були в давнину на Україні, а також млин, готель, пошта, народний дім, українська школа. Науковці музею не раз приїжджали на Україну перебирати досвід діяльності республіканських музеїв просто неба.

В Саскатуні знаходиться Український музей Канади. Це — сучасний будинок для виставок і зберігання мистецьких творів. Ця національна установа має постійний штат професійних працівників. Крім того, в Торонто, Вінніпезі та Едмонтоні вона має філії, де працюють добровольці. В Саскатуні видається бюлетень «Новини Музею», який виходить раз на півроку.

В центрі Вінніпега знаходиться найбільша дослідницька та музейна установа — Осередок української культури та освіти. Центр складається з бібліотеки, архіву, музею, картинної галереї. Він організує освітні заходи в формі лекцій, шкільних програм і гуртків. Осередок володіє великою кількістю матеріалів з історії українців у Канаді.

Є й інші етнографічні музеї просто неба. Це, наприклад, Парк української писанки у Вегревіллі, Український парк у Саскатуні. Українські громади найпильнішу увагу приділяють збереженню етнографічної спадщини. Найбільші зібрання (у столичному Канадському музеї цивілізації в Оттаві й Українському музеї у Саскатуні) представлені національним одягом і вишивками, іконами й картинами, виробами з металу, різьбленням, керамікою, декоративними розписами.

Фестивалі Громадськість може ознайомитися з досягненнями українського мистецтва на цілому ряді народних фестивалів, коли митці та виконавці мають змогу зустрінися з масовою аудиторією. Найвідоміші з цих щорічних зібрань відбуваються на початку серпня в місті Дауфін у Манітобі, розташованому в кількох сотнях кілометрів на північ від Вінніпега. Започаткований у 1965 р., Канадський національний український фестиваль привертає тисячі гостей. Багато з них — пащадки українських піонерів. Ще одна велика літня подія — Фестиваль писанки, який проводиться з 1973 р. в перші вихідні липня у Вегревіллі. Як і фестиваль у Дауфіні, він привертає велику масу народу (від 10 до 30 тисяч туристів та місцевих мешканців). У Саскатуні також проводиться вже багато років, починаючи з 1973, фестиваль «Весна», що відбувається у закритому приміщенні. Село Гардентон у Манітобі (100 кілометрів на південь від Вінніпега) проводить свята української культури. І, нарешті, павільйони української культури привертають загальну увагу на багатокультурних міських фестивалях, таких як «Караван» у Торонто чи «Фольклорама» у Вінніпезі, «Мозаїка» у Реджайні чи «Фолкфест» у Ванкувері. Там представляються українська кухня та експонати з мистецтва, організуються концертні програми.

У Канаді встановлено пам'ятники видатним діячам української літератури. У 1951 р. в Палермо поблизу Торонто було зведено перший на американському континенті монумент Т. Г. Шевченку. Пам'ятники Велико-

му Кобзареві збудовано у Вінніпезі і Тіммінісі. У Торонто та Саскатуні встановлено пам'ятники Лесі Українці, у Вінніпезі — бюст І. Франка, поблизу Едмонтона — пам'ятник В. Стефанику.

Наука. Вища освіта У Канаді з її 26-мільйонним населенням налічується близько ста університетів та інших закладів, які мають право присуджувати вчені ступені. Крім того, приблизно 200 коледжів видають дипломи вищої освіти. В 1986-87 рр. 800 тис. студентів навчалися у вищих навчальних закладах, 491 тис. з них — в університетах. Кожна четверта молода людина (віком від 18 до 24 років) є студентом вищого навчального закладу. Освіта в Канаді, включаючи вищу, належить до провінційної юрисдикції. Немає федерального міністерства освіти або вищої освіти, хоча велика частина фондів надходить з федеральних податків. Немає й організації, подібної до Академії наук. Наукові дослідження проводяться в установах вищої освіти. Професійні школи, як-от медична чи інженерна, входять до університетів на правах факультетів. Приблизно 85 процентів бюджетів університетів і факультетів забезпечує держава, решта надходить від плати за навчання та з інших джерел.

Розвиток університетських програмних курсів з українських студій — явище недавнє. Вони запроваджені тільки після другої світової війни у зв'язку з напливом повоевної еміграції. До 1945 р. в університетах не було програмних курсів з українських студій. Опінуючи недавню появу україністики в канадських університетах, слід додати, що славістика в Канаді — також відносно нова галузь. Їхній розвиток стимулювався в роки другої світової війни, особливо потребою спілкуватися з радянськими союзниками. Перші курси російської мови були відкриті тільки в 1943 р. в Карлтонському університеті та університеті Делгаузі. За родинними програмами — українські. В 1943 р. факультетивний курс української мови відкрив Саскачеванський університет у Саскатуні. Через два роки завдяки зусиллям професора К. Андрусина в цьому ж університеті з'явився перший програмний курс української мови. Після того програмні курси української мови впровадив у 1949 р. університет Манітоби.

В 1985-86 рр. україністика викладалася в дванадцяти канадських університетах. Для порівняння — російські курси пропонують 22 канадські університети, поль-

ські — 10, сербо-хорватські — 3. Отже, українознавство — друга за своїм розвитком галузь славістики в Канаді. В 1985-86 рр. слухачами курсів української мови та літератури були 1473 студенти. (Для порівняння: 1120 студентів відвідували російські курси, 159 — польські, 32 — сербо-хорватські). Крім того, в чотирьох канадських університетах існують курси культури та фольклору, в чотирьох — курси української історії, і три університети пропонують курси з інших дисциплін суспільних наук. Близько 50 студентів були записані в аспірантуру в галузі українських студій. Приблизно 60 професорів і викладачів викладають різноманітні українські дисципліни в канадських університетах.

Головні центри українських студій в Канаді такі: *Оттава, Онтаріо*. Університет Оттави пропонує для студентів та аспірантів програми з української мови та літератури, які координуються Українським навчальним комітетом. Видавництво Оттавського університету видає журнал «Студії україністики», а також серію монографій з українських студій. До Оттавського університету належать Університет Св. Павла, католицька теологічна школа, котра нещодавно оголосила заснування Інституту східно-християнських наук імені митрополита Андрія Шептицького. Майбутні священники українських католицьких церков навчаються в Українській католицькій семінарії Святого Духа і отримують теологічну освіту в Університеті Св. Павла.

В Оттаві також знаходиться Карлтонський університет, який пропонує курси з української мови. Його Інститут радянських і східноєвропейських студій — найбільший центр вивчення СРСР у країні. Національні архіви Канади, де зберігаються цінні матеріали про історію України та українців в Канаді, представляють собою ще один центр наукової діяльності в столиці.

Торонто, Онтаріо. Університет Торонто — найбільший університет у Канаді, а його факультет слов'янських мов і літератур пропонує великий вибір українських курсів для студентів та аспірантів. При слов'янському факультеті працює редакція англійської Енциклопедії України. Університет Торонто має також кафедру українознавства, яка проводить дослідження і влаштовує курси української історії. Університетська бібліотека містить добру колекцію україніки, а видавництво Торонтського університету — найбільше видавництво наукової літератури в Канаді — протягом бага-

тьох років випускає книжки на українську тематику. Університет видає також журнал «Канадські славистичні документи». Неподалік знаходиться Інститут Св. Володимира, який утримує Українська православна церква Канади при допомозі широкої громадськості.

На північній половині Торонто Йоркський університет пропонує ряд курсів з української мови, літератури, культури та історії. Вони координуються Українським навчальним комітетом.

Інші університети провінції Онтаріо, які мають українські курси — Макмастерський університет, у Гамільтоні, і університет Ватерлоо, в Кітченері.

Вінніпег, Манітоба. Університет Манітоби пропонує студентам і аспірантам програми з української мови, літератури та культури на факультеті слов'янських студій. Різноманітні курси українських та українсько-канадських студій має Центр українсько-канадських студій при Колегії Св. Андрія — закладі Української православної церкви, який входить до університету. Центр пропонує програми з української культурної спадщини для студентів і аспірантів. Колегія Св. Андрія має також факультет теології, де навчаються майбутні священники Української православної церкви. При цьому є студентський гуртожиток, каплиця та бібліотека.

Саскатун, Саскачеван. В університеті Саскачевану існують програми з української мови та літератури для студентів і аспірантів, крім того, курси з української культури та історії. З 1977 р. тут іде академічний обмін з Чернівецьким університетом. Неподалік від університету знаходиться Інститут Петра Могилы. гуртожитки і культурний центр українських православних студентів, а також Інститут митрополита Шептицького, аналогічна установа, утримувана католицькою церквою.

Університет Регіни, розташований у столиці Саскачевану, також має курси українських студій.

Едмонтон, Альберта. Університет Альберти — другий за розміром університет Канади і центр українознавства. В ньому студентів та аспірантів навчають української мови, літератури, історії, фольклору, етнології. Є також курси політичних наук і міждисциплінарні студії. При слов'янському факультеті працює Кафедра українського фольклору, етнології та культури імені Гуцуляка. Канадський інститут українських сту-

Українська мова як окремий предмет викладається в ряді початкових шкіл у багатьох провінціях. Наприклад, у районі Торонто існує шість заснованих українцями громадських шкіл, в яких вивчається українська мова. Школи Торонто належать до католицької системи. В більшості провінції католицькі школи підтримуються урядом на тій же самій основі, що й звичайні школи.

У п'яти канадських провінціях українська мова викладається в середніх школах, де в цьому існує потреба. Коледж Св. Володимира в Манітобі, заснований Українською католицькою церквою — єдина в Канаді приватна школа для хлопчиків. Усього в Канаді приблизно 6 000 дітей вивчають українську мову в початкових та середніх школах.

Найбільший внесок в навчання українською мовою роблять в Альберті відділ освіти та методичний кабінет української мови при Канадському інституті українських студій. Навчальні матеріали готуються педагогічними товариствами, вчителями та окремими особами.

В більшості міст із значним українським населенням працюють факультативні вечірні класи для дорослих, які бажають вивчити мову. Багато з них організовані місцевими шкільними радами згідно з навчальними програмами для дорослих.

Існує цілий ряд асоціацій українських учителів. Найактивніша серед них — Саскачеванська асоціація вчителів української мови, яка видає журнал під назвою «Тема».

Незважаючи на розвиток українського шкільництва, кількість людей, які назвали українську мову своєю материнською мовою, зменшилась від 283 660 у 1961 до 265 125 у 1981 році. Лише 35 процентів канадців українського походження подали під час перепису українську мову як мову батьків.

Освітній рівень українців у Канаді відображує їх інтеграцію в суспільстві. 15,9 процента загальноканадського населення (беруться до уваги тільки особи віком від 15 років) провчилися принаймні рік в університеті. Для українського населення ця цифра становить 16,2 процента.

Україномовна преса в Канаді з'явилася в 1903—1904 рр., коли піопери почали видавати газету «Канадійський фармер» при фінансовій допомозі ліберальної партії Канади. Поступово «Канадійський фармер» перетворився на незалежний націоналістичний орган. Проіснувавши понад 75 років, він злився з «Українським голосом», який існує вже понад 80 років.

Життя більшості українських видаць у Канаді було коротким, адже великих тиражів вони не збирали, як і прибутків від реклами. Тому майже всі українські періодичні видання залежали від пожертвувань читачів або організованого меценатства. Це особливо відчувається сьогодні, адже з кожним поколінням кількість українських читачів зменшується. Деякі видання намагаються привернути нових читачів, включаючи до своєї структури англomовні розділи або додатки. Найважливіші українські газети і журнали такі:

«Український голос» — україномовний тижневик. Газета «Трайдект прес», видається спільно з Товариством українців-самостійників.

Газета «Новий шлях» — україномовний тижневик, публікується видавництвом з тією ж назвою спільно з Українським національним об'єднанням. Англomовний додаток «Нью перспектівз» видається тими ж видавцями на щомісячній основі. Заснований в 1932 році. До переїзду в Торонто багато років видавався у Вінніпезі.

Газета «Гомін України» — україномовний тижневик Ліги визволення України. Англomовний додаток «Юкрейніен еко» також видається Лігою. Заснований у 1948 р.

«Життя і слово» — україномовний тижневик Товариства об'єднаних українських канадців. Виник у 1964 р. в результаті злиття газет «Українське життя» (заснована 1941 року у Торонто) і «Українське слово» (заснована 1943 року у Вінніпезі). Виходить у Торонто. У цьому ж місті видається англomовний журнал-місячник для молоді ТОУК «Юкрейніен кенейдіен».

Газета «Батьківщина» — місячне видання Союзу гетьманців-державників. Як тижневик існує з 1918 року.

«Студент» — двомовна газета Союзу українських студентів Канади, яка виходить у Торонто. З часу випикнення у 1968 р. видавалася з перервами. Най-

активніше виходила в кінці 70-х — на початку 80-х років, коли друкувалася в Едмонтоні.

«Вісник» — двомовне видання Української православної церкви Канади газетного типу. Його попередником був «Православний вісник», який виходив у 1924-27 рр.

«Українські вісті» — двомовний щомісячник Української католицької церкви. Заснований у 1932 р. За останні роки ця едмонтонська газета стала загальногромадською, на комерційних засадах.

«Наша мета» — україномовний тижневик газетного типу. Видається корпорацією з тією ж назвою спільно з Українською католицькою церквою Канади. Заснований у 1949 р.

«Поступ» — україномовне видання Української католицької церкви Канади. Засноване в 1959 р.

«Світло» — щомісячний україномовний журнал Ордену василіан УКЦ Канади, який видає також англійський щомісячний журнал «Бікон» («Маяк»).

«Євангельська правда» — незалежний український євангелічний журнал.

«Євангельський ранок» — видання Українського євангельського об'єднання Північної Америки. Наступник газети «Канадський ранок», яка виходила у Вінніпезі 1905—1961.

«Християнський вісник» — офіційний орган Української Всеканадської Спілки євангельських християн-баптистів. Заснований у 1942 р.

«Готуйсь», «Юнак», «Пластовий шлях» — видання української молодіжної асоціації «Пласт». Деякі з них редагуються або друкуються в Сполучених Штатах.

«Молода Україна» — україномовний щомісячний журнал центрального комітету Організації демократичної української Молоді.

«Нові дні» — незалежний україномовний щомісячний журнал. Заснований у 1919 р.

«Промінь» — щомісячний журнал Союзу українок Канади, заснований у 1960 р.

«Жіночий світ» — україномовний журнал Організації українок Канади. Заснований у 1950 р.

«Наша дорога» — україномовний кварталник Української католицької жіночої ліги.

«Термінус» — україномовний журнал з питань мистецтва і літератури. Друкується щорічно з 1986 р. Авангардним українським театром.

До того ж цілий ряд бюлетенів і брошур публікується різноманітними громадськими групами. В часи піонерів та в міжвоєнний період особливо популярними були альманахи і щорічні календарі, які випускаються й сьогодні.

В різний час виходив і ряд інших періодичних українських видань: «Канадійський русин», «Новини», «Новий край», «Канадієць», «Канада», «Свідома спла», «Слово», «Нова громада», «Хата», «Наша хата», «Рільник», «Дзвінок», «Каменяр», «Свідок правди», «Зоря», «Кадило», «Вуйко», «Православний русин», «Руський народ», «Руський голос» тощо.

В роки другої світової війни розпочалися контакти канадських українців з представниками громадськості України, які перебували в евакуації в Росії та Середній Азії.

Влітку 1942 р. Українське товариство дружби і культурного зв'язку із закордоном, яке діяло на той час у Ворошиловграді, а після його окупації гітлерівцями — у Саратові, надіслало до Канади ряд періодичних видань, а також твори М. Рильського («Лист до українців в Америці», «Слово про рідну матір»), Ю. Яновського, В. Сосюри, П. Тичини, М. Бажана, Л. Дмитерка, О. Корнійчука, О. Десняка, П. Панча та інших письменників. Незважаючи на війну, відбувалися обміни літературними творами, особисте листування між діячами науки і культури та мистецтва. Наприклад, відомий український хоровий диригент і композитор Г. Давидовський після ознайомлення з канадською газетою «Українське життя» за 1942 р. вирішив подарувати канадським українцям свої твори для хору, соло, дуету і тріо.

Канадські українці надсилали під час війни і в перші повоєнні роки медикаменти, одяг, посилки з подарунками для населення України.

У липні 1945 р. в українському мистецькому фестивалі в Торонто взяли участь члени делегації України на міжнародній конференції в Сан-Франціско: професор Київського університету Петро Погребняк і Володимир Бондарчук. Гості з України, серед яких був і нинішній міністр закордонних справ республіки Д. Маєвський, виступили на зустрічах з громадськістю Едмонтону і Вінніпега.

У січні 1946 р. з ініціативи юриста з Вінніпега Василя Свистуна було створено Товариство культурних зв'язків з Україною. До складу тимчасового виконавчого комітету увійшли В. Свистун, В. Ярмей, М. Шатульський, М. Романюк, П. Прокопчук. Новостворена громадська організація встановила контакти з українським товариством культурних зв'язків із зарубіжними країнами. Однією з перших акцій товариства стала кампанія по збиранню книг англійською мовою — підручників, наукових творів, енциклопедій, художньої літератури, які надсилалися на адресу Академії наук, вузів і шкіл України.

Товариство відрядило на Україну національного секретаря ТОУК П. Прокопчука з метою з'ясування можливостей подальших взаємних зв'язків й ознайомлення з післявоєнною ситуацією на Україні, зокрема, в її західній частині. Його публічні виступи після поїздки сприяли розгортанню по всій Канаді кампанії по наданню допомоги сиротам на Україні.

У тому ж 1946 р. в Канаді побувала делегація діячів культури і літератури республіки. На запрошення ТОУК вона взяла участь у національному фестивалі української музики, пісні і танцю в Едмонтоні. До складу делегації входили Л. Паламарчук — редактор газети «Радянська Україна», згодом — міністр закордонних справ, С. Стефанюк — професор Львівського університету, відомі співаки, народні артисти СРСР З. Гайдай та І. Паторжинський, поет А. Малишко. Гостей вітали по всій країні. Одна з газет писала, що «вони принесли з собою мелодійну, ніжну, запальну й гумористичну пісню та сердечні вітання доброї волі, братерства й дружби між Україною та Канадою в інтересах міцного миру».

У 1947 р. для передачі подарунків дітям-сиротам від канадських і американських українців на Україну прибула делегація з-за океану — Василь Тересю — національний секретар ТОУК, Петро Кравчук — співробітник газети «Українське життя», а також Михайло Ракочий від Ліги американських українців. Вони привезли з собою списки з іменами десятків тисяч канадських і американських українців — добровільних жертводавців. П. Кравчук, попрацювавши на Україні два роки як кореспондент «Українського життя», крім надсилання репортажів до Канади, написав книгу «600 днів на Україні», яка вийшла друком у 1950 р.

Після другої світової війни налагодився постійний обмін делегаціями між ТОУК і Українським товариством дружби, туристськими групами. Помітними подіями в розвитку взаємних контактів стало відкриття у 1951 р. пам'ятника Т. Г. Шевченкові в Палермо — дарунку українського народу — і музею великого Кобзаря, що стало результатом спільних зусиль ТОУК, Українського товариства дружби і київського музею Т. Г. Шевченка.

У 1947 р. на Україні було встановлено стипендії для молодих зарубіжних українців. У Києві канадські громадяни українського походження почали вивчати мову, музику, хореографію, історію й журналістику. Це дало змогу готувати повні кадри, які після повернення додому займалися культурною діяльністю.

Культурні зв'язки громадськості України з канадськими українцями, загалом із зарубіжними громадянами українського походження набагато розширилися після створення у 1960 р. Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном (Товариство «Україна»). Поява такої громадської організації, що з кожним роком ставала дедалі масовішою, представницькою, загальноукраїнським фундаментом для гуманітарних, мистецьких, туристських контактів України з українськими етнічними групами за межами СРСР. Товариство підтримує культурні, наукові, ділові зв'язки з усіма зарубіжними громадянами українського походження, незалежно від їх політичних поглядів і віросповідань, які прагнуть до контактів з Україною. Товариство «Україна» співкується з провінційними міністерствами, меріями окремих міст, українськими науковими закладами, десятками ансамблів, хорів, музеїв, бібліотек, із засобами масової інформації.

Культурні зв'язки Товариства «Україна» з Канадою на практиці здійснюються насамперед через обмін артистами, співаками, й музикантами. Щороку на запрошення мерів міст Реджайпи, Вінніпега і Ванкувера відбуваються делегації товариства, до складу яких входять вокалісти та музиканти Києва, Львова, Полтави, Одеси, Чернівців та інших міст, які беруть участь в етнічних мистецьких фестивалях. До того ж товариство влаштовує гастролі окремих художніх колективів по містах Канади через фірми «Кенукра» і «Кенімпекс». Канадська громадськість має змогу знайомитися з пісенно-музичним мистецтвом України у всьому його роз-

маїтті. У свою чергу, на запрошення Товариства «Україна», в республіці регулярно виступають з концертами українські хори, танцювальні ансамблі з Канади.

Задовольняючи прохання канадських українських самодіяльних колективів, товариство проводить у різних містах Канади семінари з гри на бандурі і народно-хореографічного та хорового мистецтва. Педагоги з України, наприклад, навчили нових танців десятки молодих українців. Деякі з них згодом стали керівниками відомих ансамблів. Хореографічні семінари для молодих громадян Канади та інших країн товариство проводить у Києві та Львові. Щороку чимало молодих канадських українців — стипендіатів товариства — вивчають хореографічне і образотворче мистецтво, музику, українську мову, літературу та інші дисципліни в навчальних закладах республіки.

З 1980 по 1989 рік в університетах Канади провадилися Шевченківські літературно-наукові читання. Відбулися й Франківські читання. З 1990 р. за домовленістю між товариством і Канадським інститутом українських студій в Канаді розпочалися симпозіуми, зустрічі представників різних гуманітарних професій — посланців України і канадсько-українських учених, літераторів і журналістів.

Канадські викладачі університетів, науковці як стажери товариства мають змогу працювати у бібліотеках, архівах, академічних інститутах, університетах республіки. Товариство щороку влаштовує семінари для груп канадських учителів з питань педагогіки, української мови та історії.

У містах Канади і України демонструються художні виставки митців-українців. У Країні кленового листя проведено кілька фестивалів українського художнього і документального кіно. Спільно з кіномитцями України їхні канадські колеги знімають документальні фільми.

До Канади систематично надходить з України різноманітна література, газети, зокрема друковані органи товариства «Вісті з України» та «Ньюз фром Юкрейн», журнал «Юкрейн».

Товариство «Україна» стало посередником у встановленні ділових зв'язків між бізнесменами українського походження в Канаді і зовнішньоторговельними організаціями, об'єднаннями, підприємствами республіки.

Товариство палагодило обмін між Канадсько-українською бейсбольною лігою і профспілковими бейсбольними клубами України.

Велику допомогу ТОУК у відродженні спаленого в 1988 р. музею Т. Г. Шевченка в Палермо подала громадськість України, надіславши різноманітні експонати, літературу, картини тощо.

Товариство сирняє розвитку туризму канадських українців, їхнім поїздкам на Україну, зокрема, проведення турів «Спадщина» з круїзами по Дніпру.

У взаємні культурні контакти з Канадою включилися Міністерство культури УРСР із своєю фірмою «Укркультура», спільне канадсько-радянське підприємство «Кобза» при Українському фонді культури, Народний рух України та інші організації.

Надавичайно поживався науковий обмін між ученими України та Канади, що переважно відбувається в рамках угод між Академією наук республіки і рядом українознавчих закладів і кафедр університетів Канади. Відбуваються спільні наукові конференції в Канаді і на Україні.

Вже з 1977 р. триває взаємний плідний обмін вкладачами й студентами між Чернівецьким і Саскатчеванським університетами.

Нещодавно встановлено обопільні наукові контакти між кафедрою Української етнографії і фольклору при Альбертському університеті і Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

Канадські вчені українського походження постійно виступають з лекціями та науковими повідомленнями в Міжнародному університеті українознавства, що діє у Києві при Республіканській асоціації українознавців.

У 1990 р. в Київському видавництві «Дніпро» вийшли друком спільні праці київських вчених і канадських науковців українського походження, присвячені історичним зв'язкам України і української етнічної групи в Канаді.

Взаємний обмін делегаціями відбувається між похідними містами Вінніпегом і Львовом, Ванкувером і Одесою.

МЕКСИКА

Перші невеликі групи українців приїхали до цієї країни відразу по закінченні другої світової війни. Це переважно так звані переміщені особи з відповідних таборів у Німеччині та Австрії. Від часу свого прибуття вони не створили жодної організації, у тому числі й церковного об'єднання. Точних даних про їх кількість не публікувалося. Відомо лише, що переважна більшість з них живе у Мехіко.

США

З історії поселення

Відкриття Нового Світу Христофором Колумбом у 1492 р. одразу ж породило у європейців потяг до американського континенту, про природі багатства якого поширювалися легенди. Протягом віків Америка вабила однаково як багатіїв, що воліли примножити свої маєтності, так і злидарів, які сподівалися знайти в ній свій статок і щастя.

Дослідниками багатьох країн проведена велика робота щодо встановлення пріоритетів часу появи в Північній Америці представників тих чи інших народів. Треба віддати належне й українцям — їх імена є у списках першопрохідців. Професор Торонтського університету (Канада) Пол Магочі, підкреслюючи досить поширену тенденцію серед дослідників віднаходити якомога раніші дати появи в Америці їх співвітчизників, зазначає, що в науковому світі побутує факт про присутність принаймні одного українця якщо не на борту славнозвісної каравели пілігримів «Мейфлауер» у 1620 р., то на одному з трьох кораблів Джона Сміта, які ще раніше прибилися до американського берега. Ним був лікар Лаврентій Богун. Існує припущення, що Сміт зустрів його на Україні під час втечі з турецької в'язниці і мандрів по дорозі додому в Англію⁴². Проте цей поодинокий факт, звичайно, не означав початку української еміграції до Америки.

Існують й інші свідчення появи окремих українців на цьому континенті. У деяких списках іммігрантів, що прибули до Америки ще в XVII столітті, тобто до війни за незалежність (1775—1783 рр.), знайдено прізвища безсумнівно українського походження — Микола

Оріх, Петро Луг, Данило Звір, Аптін Самбір, Яків Шийка, Андрій Кисіль, Петро Степ, Матей Гора, Мартин Рудий, Християн Галицький. Один з провідних діячів українського робітничого руху в США Леон Толопко зазначав, що колишній редактор газети «Народна воля» Я. Чиж висунув версію посилення такому давньому прибуттю українців до Америки. Згідно з цією версією в 1658 р. після кровопролитних воєн з Богданом Хмельницьким та Швецією у Польщі були видані накази про те, що всі мали перейти до католицької віри або ж залишити межі держави. Крайній строк виїзду встановлювався 10 липня 1660 р. Польський дослідник Я. Тазбір писав, що саме з українських земель, які перебували під владою Польщі — Волинь, Прибужжя, — де був сильний опір запровадженню унії, втікачі рушили за кордон. Спочатку вони поселилися в Палатинаті (німецька провінція) та Голландії, а вже звідти разом з іншими емігрантами перебралися до Америки в Пенсільванію, яка на той час ще була англійською колонією.

У 1809 році неподалік від Сан-Франциско Росія заклала форт і колонію під назвою Форт-Русь (нині ця місцевість відома як Форт-Росс). Серед перших поселенців цієї колонії були й українські козаки, яких царський уряд заслав до Сибіру та Аляски.

Дуже ймовірно, що окремі українці брали участь у війні північноамериканських колоній за незалежність. Документи громадянської війни в США у 1861—1865 рр. свідчать, що в обох арміях — Північній і Південній також були солдати з прізвиськами, схожими на українські.

Найбільше достовірних фактів є про те, що українські поселенці були у складі Північної армії. В історію США увійшов генерал Василь Турчин, який командував однією з її бригад. За свою відвагу й мужність він дістав прізвисько «Грізний козак».

Діставалися українці до американського континенту й з іншого боку — західного. Так, частина українських козаків, які мешкали на Камчатці, згодом оселилася на Алеутських островах. Цілком ймовірно, що чимало їх досягло й Аляски. Після того як царський уряд продав півострів у 1867 р. Сполученим Штатам, козакам було наказано повернутися на Камчатку. Проте вони цей наказ проігнорували. За деякими даними, на Алясці та

Алеутських островах їх налічувалося близько 20 тисяч. Варто мати на увазі те, що переселенці не називали себе українцями, і статистика виводилася з урахуванням віросповідання, соціального походження тощо.

Найпершим відомим емігрантом, що вважав себе українцем, був Агапій Гончаренко, народжений на Київщині у 1832 р. Він вчився у духовній семінарії, був ченцем Києво-Печерської лаври, а потім служив у канцелярії митрополита Філарета, дотримувався антикріпосницьких поглядів. За зв'язки з російськими революціонерами-емігрантами, зокрема з журналом «Колокол», що його видавав у Лондоні Герцел, А. Гончаренко зазнавав переслідувань з боку царських властей. 1 січня 1865 р. він прибув до США, оселившись спочатку в Бостоні, потім у Нью-Йорку, а згодом у Сан-Франціско в Каліфорнії. Саме там у 1868—1872 рр. він організував видання двотижневика «Аляска геральд» російською та англійською мовами.

Одним з перших українських емігрантів до США був і Юрко Кашицький — селянин з Нової Веси, Новосандецького повіту в Галичині. Про нього згадує Юліан Бачинський у книзі «Українська еміграція в З'єднаних Державах Америки», виданій у Львові в 1915 р. Зокрема, зазначалось, що Ю. Кашицький прибув до США у 1872 р., працював у Нью-Йорку розпощиком білизни, а потім перебрався до штату Нью-Джерсі. У 1882 чи 1883 р. він повернувся до Галичини, де незабаром помер. Ю. Бачинський називав й інших піонерів-емігрантів — Михайла Золяка з Гончови Горлицького повіту (прибув до США у 1873 чи 1874 р.) та Пиворчука з Угриня Новосандецького повіту, котрий емігрував роком чи двома пізніше. Проте на думку Ю. Бачинського першим емігрантом був Іван Макогон із Залісся в Східній Галичині, який виїхав до США ще на початку 60-х років, уникаючи військової служби. Йому вдалося стати заможним під час «золотої лихоманки» в Колорадо, а згодом і придбати у власність шинок.

В історії поселення українців на Гавайях є згадка про лікаря Миколу Судзилівського, відомого ще як доктор Русель. Він прибув з України до Сан-Франціско на початку 80-х років минулого століття і працював там лікарем до 1895 р., а в 1901 році переїхав на Гавайї. Ще через рік з його ініціативи було створене Гавайське медичне товариство.

Початком масової еміграції українців до США вважається 1877 р. Саме тоді група селян-русинів із Закарпаття прибула на шахти східної Пенсільванії. Звичайно, еміграцію тих років не можна вважати масовою, бо вона ледве досягла або трохи перевищувала тисячу осіб на рік. Чутки про можливість одержання земельних ділянок у власність в США поширювались на Україну передусім із Словаччини та Закарпаття, звідки люд почав вирушати у далекі мандрі до Нового Світу дещо раніше.

Гнані за океан злиднями, зубожілі селянські маси України плекали надію на гідне людське існування, на краще майбутнє для своїх дітей. У вступному розділі вже детально розглядалися причини і мотиви української еміграції, так само як і її масштаби та етапи. Історія української еміграції до США також засвідчує три хвили масових вїзтів.

На ранній стадії поселення українські іммігранти в США отаборювались, як правило, у штатах Пенсільванія і Нью-Йорк. У 1884 р. в місцевості Шенандоа в штаті Пенсільванія випикла перша русинська громада. У зв'язку з цією датою деякі дослідники схильні навіть вважати саме її початком масової еміграції до США.

Слід сказати, що з усіх іммігрантів, які прибули до США з України між 1876 і 1914 рр., 40 процентів вважали себе русинами, 20 — росіянами і тільки 40 — українцями⁴³.

Утворення першого українського поселення в Шенандоа пов'язується з іменем католицького священника Івана Волянського, направленого до США з Галичини. Архієпископ католицької церкви у Філадельфії відмовився схвалити кандидатуру І. Волянського з огляду на його одруженість, що порушувало принцип celibatu, і порадив йому повертатись на Україну. Проте І. Волянський не підкорився рекомендації і прибув до Шенандоа, де розгорнув активну релігійно-громадську діяльність, домагаючись спорудження церков, відкриття шкіл, хат-читалень, створення українських хорів у штатах Пенсільванія, Нью-Джерсі та Мінесота. Згодом почали виникати й українські органи преси, товариства економічної взаємодопомоги та робітничі спілки.

З огляду на вказівку Ватикану, що лише неодружені священники можуть обслуговувати русинів в Амери-

ці, І. Волянський у 1889 р. був відкликаний до Галичини львівським митрополитом.

З початку 90-х років прибуття українських іммігрантів до США набрало широкого розмаху. Знаходили вони собі застосування у найтрудомісткіших галузях — вугільній, металургійній, на будівництві. Рівень травматизму тут сягав найвищих позначок, зате рівень заробітної плати був досить низьким. Практична відсутність страхування по безробіттю часто призводила до справжніх трагедій у роки економічних спадів і криз.

Разом з тим, як ніколи в інші періоди, з великими завяттям розвивалось культурно-освітнє і громадське життя українських іммігрантів в Америці — утворювалися і функціонували драматичні гуртки, хори, існували українські класи в школах.

На відміну від Канади у США українські іммігранти осідали здебільшого не на фермах, а в містах і містечках на різних промислових підприємствах, на будівництві, в обслузі. Цим зумовилась і їх активність у громадському житті, у страйкових виступах гірників, текстильників. У 1907—1908 рр. виникли перші в США українські соціалістичні гуртки й організації, там же виходили газети «Робітник» і «Пролетар».

Саме у США вже згадуваний піонер української імміграції А. Гончаренко організував експеримент із створенням своєрідного кооперативу-комуни в Каліфорнії. Неподалик від Сан-Франциско, у Хейворді, він придбав хутір, назвав його «Україна» і надавав притулок своїм землякам. Сюди на початку ХХ ст. прибули емігранти з Коломиїщини, які вирішили йменувати кооператив «Українсько-американською комуною», або «Кооперативним братством». Через брак коштів ідею реалізувати не вдалось, і кооператив у 1906 р. перестав існувати.

До першої світової війни до США прибула значна кількість емігрантів з України. Лише з Галичини протягом 1900—1909 рр. переселилось 113 690 осіб, а із Закарпаття в 1900—1907 рр. — 81 409 чоловік. За іншими джерелами з 1870 до 1914 р. з України до США прибуло майже півмільйона іммігрантів.

Вихідці із західноукраїнських земель, що перебували під владою Австро-Угорщини, становили абсолютну більшість іммігрантів. Так, у 1905 р. їх кількість сяга-

ла 97 процентів, а із східної України, що управлялася Росією, виїхало тільки 200 осіб. Ю. Бачинський зазначав, що у 1892 р. до США прибула група українців з Київської губернії, яка очевидно була однією з перших з цієї частини України. Загалом же з 1899 по 1910 р. з Російської імперії до США переселились 1034 українці.

У 1892 р. у Вірджинії, а у 1898 р. у Південній Дакоті поселилися великі групи протестантів — «штундистів», які втекли до США із східної частини України. Вони заснували ряд поселень, одне з яких дістало назву «Київ». Пізніше у Північній Дакоті до них приєдналися галичани — греко-католики, які заснували село під назвою «Україна».

Злидні й бідкування, а також розгул реакції після поразки першої російської революції 1905—1907 рр. спонукали певну активізацію еміграції її з українських губерній Російської імперії. Цей процес особливо охопив Таращанський повіт Київської губернії. У 1906 р. звідти виїхало 450 чоловік, а з усієї губернії — 886 чоловік. Помітним був переселенський рух з Канівського, Сквирського та інших повітів. Одна з тогочасних газет так пояснювала це явище: «Страшне убожество та алидві здавен примушували селян нашого повіту залишати рідні оселі і, начепивши на тружені плечі сакви, шукати по всіх усюдах заробітків. Кілька років тому таким чином дехто з селян забивсь аж до Північної Америки»⁴⁴.

Про умови переїзду українських емігрантів через океан вже йшлося. Здирництво агентів пароплавних та залізничних компаній, поневір'яння переселенців у до розі, досить широко висвітлені в наукових дослідженнях, згадках учасників того великого плину заробітчаних до нових країв, стали хрестоматійними. Зазначимо лише, що для придбання «шифкарти» — корабельного квитка — часто-густо емігранти не тільки спродували своє небагате майно, а й робили борги, отже для них вороття вже не було. «Спалюючи мости», українські емігранти йшли на великий ризик у разі невдачі початку нового життя у незвіданій Америці.

Ускладнення підстерігали переселенців уже на початку дороги. Неписьменні, малообізнані із правилами переїзду українські селяни вирушали до портів Гамбург, Бремен, Роттердам, Антверпен, Генуя, Фіуме та інших, де влаштовувалися лікарський огляд та пере-

вірка документації. Через невідповідність документів або ж виявлені хвороби частина емігрантів змушена була вже звідти повертати назад додому.

Сам переїзд через океан для переважної більшості перетворювався в муку, бо для переселення надавались здебільшого тихохідні пароплави, в яких до Європи перевозилась худоба. Скупченість, антисанітарія, погане харчування були постійними супутниками емігрантів з України. Багатьох мучила морська хвороба, а якщо врахувати, що подорож до США тривала 15—20 і більше діб, то можна уявити якими знесиленими сходили емігранти на американський берег. «Неможливий натовп людей, сморід, огидна їда, пакосна служба, а вкінці страшна морська хвороба... робить їзду невимощую», — констатував Ю. Бачинський⁴⁵.

Загалом, між 1899 і 1912 рр. до США прибуло 155 595 українців. Проте, як зазначає Л. Толопко, ця цифра значно зростає, якщо врахувати тих українських емігрантів, які реєструвались як австрійці, угорці, поляки або росіяни. Ретельні підрахунки даних з різних джерел дають змогу зробити висновок, що до першої світової війни до США прибуло близько 700 тисяч українців (без урахування кількості реемігрантів)⁴⁶.

Новоприбулих розміщували на острові Елліс-Айленд, що знаходиться в гирлі ріки Гудзон поблизу статуї Свободи. Там перебував відділ імміграційної служби США, що проводив ревізію документації, лікарський огляд, перевіряв факт наявності 25 доларів та адреси родичів або знайомих, до яких переселенець міг звернутися на перших порах перебування в Новому Світі. Недотримання цих вимог спричиняло депортацію іммігрантів до країн походження, і таких випадків налічувалось сотні. Так, у 1912—1913 рр. понад 800 новоприбулих українців були відправлені із США назад. Через відділ імміграційної служби США на острові Елліс, що була заснована у 1892 р., пройшло 70 процентів усіх іммігрантів. Отож недарма ця місцина здобула собі сумну славу «Острову сліз».

Закарпатський селянин Ю. Галапей, один з тих, хто працював в Америці, а потім повернувся на батьківщину, згадував: «Коли підпливав я до материка і дивився на статую Свободи, мені здавалось: ось він, земний рай. А рай починався так: загнали нас на велику площу, обгороджену високим штахетом з колючим дротом. Площа називалась: «Плац для емігрантів».

вже було до тисячі людей різних національностей, здебільшого слов'ян. Кілька місяців валялись ми на «плаці», очікуючи хто б купив нас»⁴⁷.

Ті, хто відповідав усім вимогам імміграційних властей США і допускався в країну, пізніше зазнавали усіляких поневірянь через незнання мови та звичаїв нового для них суспільства, ставали жертвами безчесних шахраїв і здирників. Справа дещо поліпшилась з 1909 р., коли в Нью-Йорку утворилась філія Товариства опіки над емігрантами ім. Св. Рафаїла.

Розселивались українські іммігранти переважно в штатах Пенсільванія (міста Шенандоа та Піттсбург) і Нью-Йорк. Американська дослідниця Еміллі Балч дійшла висновку, що в 1899—1908 рр. у штаті Пенсільванія проживало 52 проценти усіх іммігрантів-українців, у штаті Нью-Йорк — 20 процентів. А загалом вони виявились розпорощеними по різних місцевостях — українців не було зареєстровано тільки в чотирьох штатах. Найвища концентрація українських іммігрантів спостерігалася на північному сході США, де зосередилось понад 98 процентів усіх переселенців⁴⁸. Це зумовлювалось передусім ринком праці, саме там на той час потреба в робочих руках була найбільшою. Проте в пошуках постійних трудових занять українські іммігранти нерідко міняли місце проживання, отже якоїсь сталої картини помешкання та роду занять не існувало.

Характерним було також те, що українські іммігранти, становлячи переважно селянську масу, ставали в США до праці у промислових галузях. Це, з одного боку, пояснювалось настроями тимчасовості перебування в Новому Світі, бажанням заробити певні гроші та повернутись для справжнього господарювання до свого краю. З іншого боку, навіть одержання гомстеда за помірковану плату вимагало капіталовкладень на помешкання, сільськогосподарський реманент та роботу худобу, а абсолютна більшість українських переселенців такими коштами не володіла.

Враховуючи той факт, що понад половина дорослих українських іммігрантів була неписьменною, не дивно, що працювали ці люди здебільшого чорноробами. Згідно з даними за 1899—1910 рр. у вугільній, металургійній промисловості та інших подібних галузях серед українців частка чорноробів становила 37,4 процента, а сільськогосподарськими робітниками було 32,3 про-

цента. Питома вага кваліфікованих робітників сягала мізерної величини в 1,4 процента. Зовсім небагато було тих, хто заробивши певні кошти, купляв у свою власність ферми і займався сільським господарством. Крім того, свосереднім «громовідводом» для охочих фермерувати стали вільні землі на заході Канади.

Невеликі поселення українських фермерів з'явилися наприкінці XIX ст. у штатах Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Коннектикут, Массачусетс, Вісконсін та Пенсільванія.

Оскільки українці, що наймалися на працю в різних галузях промисловості, не мали кваліфікації, то їх труд оцінювався дешево, робочий день тривав 10—12 годин, серед них був високий рівень травматизму, особливо у вуглекопальнях. «По десять і більше годин добувуться сердешні емігранти по чорних шахтах, глибоко під землею,— писав В. Корольов у своїй книзі «Українці в Америці».— Буває, що доводиться робити, лежачи на вузьких нарах, а пересовуватись можна там тільки на ліктях. Дошкульна чорна курява западає чоловікові в вічі, у рот, залазить у горло та в легоні, забивається в шкуру. Та мало того, що робота ця важка, вона ще й дуже небезпечна. По шахтах раз у раз вибухає газ, шахти часто завалюються і люди гинуть. Щодня до сонця влазють воли в свої темні нори і після сонця вилазять з них... Та й коли доведеться тому робітникові пробути який день «на горі», то й навряд чи пощастить йому побачити сонце, бо над городами та шахтами завсігди, мов той туман, висить густий жовтий дим, змішаний з водяною парою»⁴⁹.

Українські іммігранти постійно стикалися з дискримінацією. Так, згідно з матеріалами імміграційної комісії конгресу США, середній денний заробіток українця-вугільника становив 1,98 долара, в той же час у корінного робітника він дорівнював 2,31 долара. Праця підлітків оплачувалась удвічі менше⁵⁰.

Робітники-українці працювали у сировинній промисловості в різних штатах — добували золото і срібло в Колорадо, Монтані, Айдахо, Вашингтоні; олово — в Міссурі; мармур і вапно — в Пенсільванії. Чимало їх працювало і в металургії та металообробній галузях у штатах Нью-Йорк, Пенсільванія, Нью-Джерсі, Іллінойс та ін., на виробництві цементу, на цукрових заводах, на фабриках мила, паперу і шкіряних заводах, на лісо-розробках, спорудженні залізниць і шляхів, у ткацькій і швейній промисловості. Спільним було те, що укра-

їнські робітники, як правило, ставлялись на трудомісткі операції, де вимагались велика фізична сила і витривалість, а також пов'язані із шкідливими для здоров'я умовами виробництва.

Великих нестатків і поневірянь зазнавав трудовий люд у період економічних криз, які охоплювали США у 1893-1894 рр. і в 1907-1908 рр.

Лише з часу першої світової війни намітилося певне поліпшення соціального становища українських трударів в Америці, почали з'являтися перші торговельні товариства («братські стори») й українські бізнесмени. Взагалі варто мати на увазі, що українська еміграція до США не була соціально однорідною, в ній існував пехай і тонесенький та все ж прошарок забезпечених людей. Умови їх життя та праці в США відрізнялись від тих, які були характерні для основної маси переселенців. Тобто «стартові можливості» для цих категорій були різними. Українські бізнесмени займалися переважно торгово-посередницькими операціями, сприяли своїм землякам в одержанні помешкань, продуктів харчування, пересиланні доларових заощаджень до старого краю. Ті, хто знали або швидко оволоділи англійською мовою, одержували від властей дозвіл на виконання нотаріальних функцій, продавали шифарти і мали на цьому непогані заробітки. Можна зазначити, що не тільки заможніші українці-іммігранти знайшли свій добробут в Америці, з плином часу частина й тих, хто прибув до США з порожніми руками, а особливо їх діти та онуки, завдяки наполегливій праці змогли подолати злидні і свою «другосортність» в американському суспільстві.

Постійні чварч, що точились на початку XX ст. між прихильниками римсько-католицької, греко-католицької та православної церков у США, завдавали великої шкоди розвитку культурно-освітньої та громадської активності українських іммігрантів. Проте їм вдалося організувати до десятка асоціацій взаємодопомоги, що відіграли важливу роль у підтримці їх учасників, особливо в періоди економічної депресії та безробіття або ж у разі каліцтва на виробництві.

Українська громада в США, хоч і розпорошена, поділена за соціальними та релігійними ознаками, демонструвала потяг до збереження і розвитку національних традицій. Відзначались ювілеї великих поетів і громадських діячів українського народу Т. Шевченка

та І. Франка. Особливо широко святкувалось 40-річчя літературної діяльності І. Франка у 1913 р., проводився збір коштів на допомогу хворому поетові. Різноманітна культурно-освітня діяльність товариств сприяла підтриманню животворних зв'язків зі старим краєм.

Перша світова війна перервала потік емігрантів і поклала край першій хвилі виїздів з України до США. В середовищі тамошньої української громади почалося розмежування в питаннях ставлення до Центральної ради, до проголошення Радянської влади на Україні, до УНР і ЗУНР. Дух конфронтації проникав у всі громадсько-політичні організації.

У міжвоєнний період українська еміграція до США не відновила масштабу, що був характерним для першої хвилі. Приналежність українських земель до різних держав, а також імміграційні обмеження, введені урядом США, позначались на розвиткові цього процесу. Східна Галичина та Волинь у складі Польщі, Північна Буковина в Румунії і Закарпаття в Чехословаччині розглядались як інтегровані частини зазначених країн, і на них поширювалися застосовувані Сполученими Штатами правила імміграції. Згідно з законопроектом, схваленим конгресом США, для кожної країни встановлювалася певна квота на допуск іммігрантів. Бажаючи виїхати до США українці розглядались на загальних підставах і часто в квоту не потрапляли.

Основна частина емігрантів другої хвилі прибула до США в другій половині 20-х років. Спалах світової економічної кризи, що розпочалась саме у США в жовтні 1929 р., став ще одним серйозним бар'єром на шляху еміграції. Втрачався і сам сенс у переїзді за океан задля поповнення юрби знедолених безробітних.

У післявоєнний період розпочалась третя хвиля української еміграції. Основну частину її становили «переміщені особи» та біженці з таборів у західних зонах окупації Німеччини і Австрії, а також з Італії. Всього в 1947-1952 рр. у США поселились 85 тисяч українських іммігрантів. Вони поповнили різноманітні громадські та політичні організації. На зламі 60-70-х років до США почали приїздити десятки тисяч українців з Польщі, переважно лемки.

У цілому можна зробити висновок, що історія української еміграції до США є частиною загального міграційного процесу.

Чисельність Нині у Сполучених Штатах Америки українська етнічна група, за неофіційними даними — публікаціями американських учених, налічує близько двох мільйонів чоловік. Це становить майже один процент населення країни. Кількість громадян українського походження визначається шляхом офіційних переписів і спеціальних соціально-демографічних досліджень, які здійснюються в ряді університетів і українських наукових закладів*.

Українці за чисельністю посідають 24-е місце серед усіх етнічних груп цієї багатонаціональної держави.

Від початку масової еміграції українців до США (80-і роки минулого століття)**, незважаючи на асиміляційні процеси, спостерігається стійка тенденція до збільшення числа осіб, які вважають себе українцями (табл. 5).

На думку американських демографів, офіційні переписи применшують число осіб українського походження. Деякі з опитуваних не вважають себе українцями в результаті асиміляції. Серед осіб, яких обліковці зареєстрували як росіян (русинів, рутенів, карпаторосів), значну частину становили українці (представники їх етнічних груп) — вихідці із західних земель України.

* Статистичні дані щодо кількості американських громадян українського походження наводилися в науковому збірнику Українського наукового інституту Гарвардського університету, виданому у 1986 р., і в дослідженнях останніх років Карпаторусинського дослідного центру в Піттсбургу. До речі, цей заклад у своїх англомовних бюлетенях «Карпаторусинський американець» стверджує, що у США мешкає 800—900 тисяч лемків і карпаторосів (русинів) — вихідців з України та їх нащадків.

Основними критеріями при визначенні приналежності до української етнічної групи під час переписів та соціально-демографічних досліджень у США були вибрані походження, рідна, або так звана материнська мова, і мова, якою спілкуються в сім'ї. Слід також мати на увазі, що з кінця минулого і до першої половини нинішнього століття американські імміграційні служби визначали національність (походження) емігрантів за мовою країною, з якої вони прибули до США (з Австро-Угорщини, Польщі, Чехословаччини, де проживала значна частина українського населення), що, природно, не давало можливості точно визначити чисельність українців-іммігрантів і відчутно зменшувало їх дійсну чисельність.

** Українські прізвища є вже в матеріалах першого перепису населення США у 1790 р.

Таблиця 5

Кількість українців у США
за даними переписів і соціально-демографічних
досліджень

Рік перепису	Рік соціально-демографічних досліджень	Кількість українців, тис. чол.
—	1909	470
1930	—	68
—	1935	656
—	1936	901
1950	—	79
1960	—	107
—	1970	1171
1980	—	730,056
—	1986	майже 2000

Більшість американців українського походження народилася у Сполучених Штатах: їх співвідношення з українцями-іммігрантами становить 4 : 1.

Розселення Американці українського походження проживають здебільшого компактними групами в окремих районах країни. Майже половина з них сконцентрована у штатах Пенсільванія (близько 150 тис. чол.), де українці посідають за кількістю 8-е місце серед усіх національностей, що проживають у штаті, Нью-Джерсі (140 тис. чол.) та Нью-Йорк (130 тис. чол.).

Близько 20 процентів мешкає у штатах Мічіган (100 тис. чол.), Огайо (75 тис. чол.), Коннектикут (60 тис. чол.), Індіана (10 тис. чол.), Вісконсін (5 тис. чол.).

У штатах гірського поясу, на Північному Заході, в Південно-Східній і Центральній частинах країни налічується лише 3 проценти українського населення.

Серед українців США спостерігаються міграційні процеси, які, порівняно з міграцією в цілому по США, є значно меншими. Однак, порівняно з іммігрантами першого покоління, їх нащадки мають схильність до розселення за межі традиційних етнічних центрів і до більшої соціальної мобільності. Основна тенденція міграційних потоків громадян українського походження — розселення з традиційних центрів проживання по всій території країни. У період 1940—1970 рр. американські українці розселилися з 35 штатів у 42 (включно з округом Колумбія). Проте 90 процентів україн-

ського населення США проживає у 12 штатах. Міграція українців відбувається в характерних для США в цілому напрямках — на Південь і Захід країни.

Найінтенсивніші міграційні процеси в середовищі українського населення США відбуваються у штатах Нью-Джерсі і Нью-Йорк. Менш значні міграційні потоки українців спостерігаються із штату Нью-Йорк до Флориди і Каліфорнії; з Іллінойсу в Каліфорнію і Міннесоту; з Пенсільванії в Огайо, Меріленд, Каліфорнію і Флориду; з Коннектикуту до Флориди.

Українці не лише менш мобільні, ніж населення США в цілому. Вони мають найнижчий показник мобільності серед вихідців із Східної Європи та їх нащадків. На думку демографів, це пояснюється більшою питомою вагою осіб, які є власниками окремих будинків, а також нижчим рівнем освіти — факторами, котрі знижують мобільність.

Через свою порівняно нижчу матеріальну забезпеченість українці пенсійного віку мігрують набагато частіше, ніж пенсіонери в цілому по США.

Для української етнічної групи властивий високий рівень урбанізації: понад 90 процентів українців живе в містах. Як приклад можна навести Чикаго, де проживає майже 90 процентів усіх українців штату Іллінойс. У Нью-Йорку зосереджено більш як 60 процентів українського населення однойменного штату.

Багатьом представникам українського населення США притаманні ті ж тенденції й особливості, що й так званому американському середньому класові: втеча в передмістя та міста-супутники великих міських центрів. Щодо цього особливо характерним є приклад штату Нью-Джерсі, де лише чверть українського населення проживає у великих промислових центрах. Аналогічне становище спостерігається у Детройті, де порівняно невеликий процент українців мешкає в метрополії міської агломерації.

Мова США належать до тих західних держав, де асиміляційні процеси «плавильного котла» відбуваються найбільш інтенсивно. За даними демографічних досліджень, 66 процентів громадян українського походження не володіють мовою предків. Тільки 123,5 тисячі чоловік спілкуються українською мовою в сім'ях. Найбільша кількість українців, які володіють українською мовою, живе у штаті Нью-Йорк — понад 52 тисячі чоловік.

5*

По окремих штатах картина щодо знання української мови така:

Штат	Володіє українською мовою, тис. чол.
Пенсільванія	49,5
Нью-Джерсі	понад 33
Іллінойс	близько 20
Огайо	19
Мічіган	18
Каліфорнія	понад 11
Коннектікут	близько 10
Індіана	2
Вісконсін	2

Демографічні дані свідчать, що мовою предків розмовляє приблизно п'ята частина українського населення США.

За висновками деяких американських дослідників, громадяни Сполучених Штатів українського походження, які володіють українською мовою як рідною, мають ряд демографічних особливостей. Серед них такі: вони переважно старшого покоління, їх соціально-економічний статус наближається до середнього рівня по США, вони пізніше вступають до шлюбу, ніж американці.

Сім'я Серед українців, порівняно з іншими етнічними групами США, більше однаків. За винятком вікової групи чоловіків, які досягли 65 років, і групи жінок у віці 30—34 роки, шлюбом вага українців, які ніколи не брали шлюбу, перевищує середньоамериканський рівень. Чоловіки-українці, як правило, створюють сім'ю на півтора роки пізніше, ніж у середньому по США. Жінки-українки виходять заміж на 0,2 року пізніше. Це пояснюють браком кандидатів для вступу в шлюб у рамках своєї етнічної групи. Чисельна перевага жінок і пізніший вступ до шлюбу позначаються на рівні народжуваності в середовищі українців. Вона ледве перевищує потреби простого відтворення населення. На думку дослідників, асиміляційні тенденції в українському середовищі у США в майбутньому можуть ще більше посилитися, що погіршить перспективи виживання в країні цієї етнічної групи.

Для українських родин не є характерними змішані шлюби: від 80 до 85 процентів від їх загальної кількості — це подружжя однонаціональні.

Зайнятість За статистикою американської імміграційної служби, 98 проц. усіх українців, які прибули до США за період з 1899 до 1910 р., були представниками в основному трьох соціальних груп: селяни (44 проц.), робітники (37 проц.), наймити (17 проц.). В цей період близько третини іммігрантів ставало сільськогосподарськими робітниками і близько 40 процентів — індустріальними робітниками.

До 1930 р. ситуація щодо зайнятості докорінним чином змінилася: вже 80 процентів українських іммігрантів були індустріальними робітниками.

Після другої світової війни серед українських іммігрантів значно зросла частка представників інтелігенції, вчених, митців. У 1965 р. налічувалося 1200 українських лікарів, 700 інженерів, 150 адвокатів, майже 2000 шкільних учителів, 250 професорів у коледжах та університетах і т. д. Крім того, значна кількість українців працювала у сфері бізнесу.

За даними перепису 1970 р. українці посідають передостаннє місце серед представників етнічних груп у США — вихідців із Східної Європи та їх нащадків (євреї, росіяни, угорці, серби, хорвати, литовці, латвіші, чехи, словаки, українці, поляки) за питомою вагою у професійному й адміністративно-управлінському персоналі.

Дані перепису свідчать, що кожен п'ятий чоловік і 13,6 процента жінок українського походження у США працювали менеджерами, адміністраторами, мали власні підприємства. Проте переважали серед американських українців висококваліфіковані робітники — 23,8 процента, майстри на виробництві — 24,4 процента, представники творчих професій — 14,2 процента. Останнім часом відбувається відчутний відтік українців із сфери обслуговування. Проте вони продовжують утримувати тверді позиції у сфері кваліфікованої праці (табл. 6).

Протягом більш ніж 100-річного перебування українців у США характер їх зайнятості зазнав докорінних змін. Нині залишки українських фермерських поселень можна зустріти лише у таких штатах, як Вірджінія, Північна Дакота і Техас. Нащадки емігрантів зайняті переважно в легкій промисловості і сфері обслуговування. Значна частина українців є власниками магазинів, туристичних бюро, лікувальних закладів тощо.

Таблиця 6

Професійна зайнятість українців
(за даними перепису 1970 р., в проц.)

Категорія	Всі українці у США		Українці, народжені у США	
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
Юристи, вчителі, лікарі	14,2	10,8	15,0	11,6
Управлінці в індустрії	7,2	3,0	8,5	3,5
Торговці	4,7	7,4	5,5	8,8
Службовці неіндустріальної сфери	23,8	2,4	24,9	2,5
Кваліфіковані робітники	24,4	24,1	22,7	21,9
Некваліфіковані робітники	6,0	1,0	5,1	0,9
Фермери	1,4	0,6	1,4	0,4
Працівники сфери обслуговування	10,5	19,3	7,7	13,2
Прислуга	0,1	1,8	0,0	1,7

Нижче для прикладу наведена структура зайнятості українців в одному із штатів — Пенсільванії, — яка була у 1976 р.:

Сфера зайнятості	Частка (в проц.)
Індустрія, банківська, кредитна, страхова справа, сфера торгівлі	близько 21
Військова служба	13
Шкільництво	12
Охорона здоров'я	11,5

За переписом 1980 р., близько 50 тисяч американців українського походження — спеціалісти з вищою освітою працювали у різних галузях економіки, культури і науки. Ряд з них займав високі пости в урядових установах, збройних силах Сполучених Штатів Америки.

За своїм матеріальним становищем громадяни українського походження особливо не відрізняються від середньостатистичного рівня по США.

За підсумками перепису 1970 р. американські українці мали один з найнижчих показників за середніми доходами серед вихідців із Східної Європи та їх на-

щадків. Наприклад, половина українців-чоловіків мала середньорічний дохід у середньому 6200 дол. Цей показник був менший, ніж середній для білого населення США (6700 дол.). Нащадки українських емігрантів, які народилися і виросли у США, живуть матеріально відчутно краще, ніж їх предки. Ця частина української етнічної групи (64 проц. усіх українців) у 1970 р. одержувала на рік від 5000 до 15 000 дол. Американські демографи відзначають тенденцію, характерну для останнього 20-річчя, до підвищення рівня доходів українців у залежності від їх віку: кожне наступне покоління мало рівень доходів вищий за своїх батьків і більший, ніж середньоамериканський. У великих містах питома вага українців з низьким рівнем доходів неухильно знижується. У 80-х роках середньорічні доходи громадян українського походження значно зросли, насамперед за рахунок рівня матеріального забезпечення молодих українських родин.

Як засвідчують соціально-демографічні дослідження останніх років, українці-чоловіки менш ефективно, ніж представники інших етнічних груп, користуються можливостями, які їм надає освіта, з метою підвищення своїх доходів. Разом з тим у 80-х роках показник доходів української родини на тисячу доларів перевищував відповідний показник для всього білого населення США.

Проте американські вчені відзначають слабкість позицій української етнічної групи в соціально-економічному житті країни, які не відповідають рівневі доходів її представників.

Житлові умови Переважна більшість американських українців пині проживає у міських агломераціях. Демографи зауважують високу питому вагу серед них домовласників. Щодо цього українці перевищують середній показник по США на чверть.

За даними перепису 1970 р. українці-домовласники мали перухоме майно вартістю:

тис. дол.	процент українців-домовласників
до 10	15
10 — 14,9	17
15 — 19,9	20
20 — 34,9	39
30 і вище	9

Серед усіх українців, що проживають у містах, домовласники становлять 76 процентів, у сільській місцевості — 88. Найбільше українських домовласників мешкає у штатах Мічіган і Огайо, найменше — у штаті Нью-Йорк.

Середня кількість кімнат, що припадає на українську родину, становить для першого покоління 5,9, для третього — 6,4. Українська етнічна група за рівнем забезпеченості житлом відповідає середньоамериканським стандартам або перевищує їх.

Культурно-освітнє та наукове життя

Шкільництво Перші українські емігранти у США були переважно неписьмєспними, без знання англійської мови. У перші десятиліття їх перебування у цій країні почали створюватися читальні кімнати, клуби, бібліотеки, де іммігранти-українці у вечірній час здобували початки грамоти, вчилися читати й писати українською та англійською мовами. У перші роки перебування українців у США дітей шкільного віку серед них ще не було. Коли слідом за чоловіками почали прибувати їх сім'ї, при церквах було покладено початок створенню шкіл для дітей. Перша з них була відкрита 1893 р. у містечку Шамонкін у штаті Пенсільванія. У наступні роки подібні школи були створені ще у шести містах цього штату. Діти відвідували ці школи після денного навчання у загальноамериканських шкільних закладах. Рівень освіти в українських школах був низький. Не вистачало вчителів, підручників, однак такі школи відіграли значну роль у збереженні українцями національної ідентичності.

«На цілу американську Україну, — писала газета «Свобода» у 1905 р., — є заледве кілька шкільних будинків, найчастіше відбувається шкільна наука по темних непривітних пивницях, під церквами або по приватних тісних домах. Чи може українська дитина любити таку школу після того, як висидить п'ять-шість годин в англійській школі?»

У 1909 р. ряд громадських українських організацій заснував товариство «Просвіта», яке почало створювати школи для неписьменних дорослих і дітей.

Перші українські цілоденні школи з'явилися у 20-х роках при українських католицьких церквах. Незабаром вони увійшли до американської освітньої системи. Навчання у цих закладах здійснювалося українською і англійською мовами.

Після другої світової війни українське шкільництво у США значно поліпшилося. Серед іммігрантів виявилось чимало вчителів. У 1953 р. виникла Шкільна рада — громадська організація, яка почала займатися справою освіти українських дітей.

Нині на утриманні українських громад перебувають українські школи трьох типів:

— українські католицькі школи (їх більше 60 із 16 тис. учнів);

— суботні школи українознавства (їх близько 50 з 4 тис. учнів);

— недільні школи українознавства, де вивчаються переважно релігійні предмети, українська мова, історія, культура.

Наприклад, у Філадельфії функціонують Український культурно-освітній центр з великим залом, бібліотекою і школою, а також дві суботні школи, «світличка» — дитячий садок, театральне товариство, чоловічий хор «Прометей», два танцювальних ансамблі — «Волошки» та «Черемош», відділення Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка і Української вільної академії наук, Інститут східноєвропейських досліджень, наукове товариство «Свята Софія» (при католицькій церкві), молодіжна організація «Пласт», спортивне товариство «Тризуб» (у 1988 р., у рік 1000-ліття хрещення Русі, це об'єднання провело масові спортивні змагання за участю 5 тисяч молодих українців з усіх країн Заходу), українська «цілоденна» школа при церкві Непорочного зачаття, «сиротинець» (будинок для дітей-сиріт). Такий комплекс установ дає молодому поколінню українців добру можливість вивчати мову, історію своїх предків, літературу і географію України, заглибитись у наукові дослідження в галузі україністики, зрештою, поспілкуватися українською мовою.

Близько 80 процентів українських православних парафій також навчають дітей українською мовою. Аналогічне навчання, проте із строго релігійним ухилом, здійснюють і українські баптистські громади.

Усі ці освітні заклади відвідує тільки чверть дітей шкільного віку. Проте рівень українського шкільни-

цтва порівняно із станом навчання дітей серед інших етнічних груп — вихідців із Східної Європи — значно вищий.

Освіта у коледжах і університетах

В українській етнічній групі спостерігається висока питома вага людей з вищою освітою. Час, який витрачають українці-чоловіки на здобуття освіти в цілому, за даними 1980 р., становить 10,5 року. Близько половини українців до 25-річного віку проходить неповний курс навчання в університетах і коледжах. У ряді університетських центрів (Гарвардський, Іллінойський, Нью-Йоркський, Каліфорнійський, Колумбійський, Ратгерський, Лассальський університети та ін.) є можливість одержати диплом фахівця з української мови. У цих та ряді інших університетів українські студенти об'єдналися у федерацію, створили десятки українських студентських клубів. Україністику (мова, література, географія, історія, соціологія та ін.) викладають у 28 університетах і коледжах США. Тільки Гарвардський університет приймає на літні курси українознавства щороку до 100 студентів (крім регулярних курсів на кафедрах історії й літератури Українського інституту цього ж університету).

Близько чотирьох тисяч українців, більшість з яких закінчила американські університети, викладає нині у коледжах і університетах країни. Впвченню україністики сприяє й діяльність Асоціації українських американських університетських професорів, які створили фонд фінансування українознавчих досліджень і займаються видавничою діяльністю, а також новостворена Американська асоціація українознавства.

Наука

Перші науковці почали прибувати з України до Сполучених Штатів Америки після першої світової війни. Більшість з них знайшла роботу в науково-дослідних інститутах та університетах. Серед цих людей були спеціаліст у галузі ядерного синтезу Юрій Кістяківський, історики Юрій Вернадський та Василь Галич, економіст Володимир Тимошенко, ентомолог Олександр Грановський, біолог Ніколас Гайдак, математик Володимир Петришин, історик і тюрколог Юрій Шевельов-Шерех, оптик Олександр Смакула та ін.

У 1947 р. у США (як і в ФРН, Франції, Канаді, Австралії) було відроджене Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка (існувало у Львові з 1873 по 1939 р.

і почало там діяти знову у 1989 р.). Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка (НТШ) має ряд секцій: історико-філософську, філологічну, математичну, медичну, природознавчих наук тощо, періодично видає «Записки НТШ» та монографії, влаштовує наукові конференції. При НТШ були створені Університет українознавства, Історико-військовий інститут, Асоціація слов'янських наукових об'єднань.

У 1950 р. у США було відкрито відділення Української вільної академії наук (УВАН). Відділення УВАН існують також у ФРН, Великобританії, Австралії, Канаді. Метою діяльності УВАН у США є стимулювання інтересу до української тематики серед науковців Америки й Європи, допомога їм у наукових розвідках, друкування досліджень, сприяння поширенню наукових знань про Україну у світі.

УВАН має відділи природничих і медичних наук, а також секції літературознавства, історії, філософії, економіки. У приміщенні УВАН в Нью-Йорку розміщені бібліотека, музей-архів, конференц-зал тощо. УВАН періодично видає науковий журнал «Аннали», літературні твори та українознавчі монографії.

У 1968 р. при Гарвардському університеті для молоді відкрився Український науковий інститут. Спочатку тут існувала кафедра історії України, потім — кафедри літератури, мовознавства. У розвитку цього закладу вирішальна роль належить його колишньому довголітньому директору (нині інститут очолює професор Джордж Грабович — великий знавець української літератури), ученому із світовим ім'ям Омеляну Прицаку. Він є справжнім енциклопедистом — істориком, тюркологом, алтаєзнавцем і монголознавцем, гуманітарієм широкого профілю.

При інституті існує також «Гарвардська програма вивчення радянської проблематики». Інститут, крім здійснення наукових досліджень, має навчальні програми. Зокрема, щороку тут діють літні курси української мови (загалом у США зареєстровано при наукових закладах і університетах 40 курсів українознавства). Для читання лекцій студентам і викладачам інституту, проведення семінарів та симпозіумів запрошуються вчені з багатьох країн світу, у тому числі з України. Інститут видає наукові журнали «Українські студії Гарварда», «Український історик» та інформаційно-політичний журнал «Український кварталник». Науков-

ці інституту започаткували видання українських старовинних літописів з історії Київської Русі й України.

Український науковий інститут разом з Інститутом мовознавства АН УРСР та Інститутом літератури АН УРСР виступав ініціатором створення Міжнародної асоціації українців, яка почала діяти у 1989 р. з центром у Києві.

Інститут справляє вирішальний вплив на розвиток усього українознавства на Заході.

У Нью-Йорку діє Український соціологічний інститут, який займається дослідженням українських поселень у світі.

У США діють також Українська академія мистецтв і наук, інститути української літератури й мови, Українська наукова фундація, Українське історичне товариство, Український бібліографічно-довідковий центр, Український документальний інститут та багато інших наукових установ, які займаються дослідницькою і видавничою діяльністю, організацією наукових конференцій за участю вчених-українознавців із західних країн.

Значні колекції американської україністики (архіви, друковані джерела, матеріали, бібліографічна інформація) знаходяться в університетах Мінесоти, Гарварда, Колумбії, Іллінойсу, у Гуверівському інституті.

Серед американських славістів і політологів українського походження найбільш відомі Ярослав Білинський (університет штату Делавер), Василь Дмитришин (Портлендський університет), Джордж Грабович, Ігор Шевченко (Гарвардський університет), Тарас Гунчак (Ратгерський університет), Едвард Косінець (Нью-Йоркська публічна бібліотека), Іван Коропецький (Темпльський університет), Джон Решетар (Вашінгтонський університет), Роман Шпорлюк (Мічиганський університет), Любомир Вінер (Кентський університет) та ін.

Першою жінкою у США, яка стала провідним морським істориком цієї країни, стала жителька Нью-Йорка професор Марія Клячко. Вона написала книгу про видатного американського адмірала Вільяма Шефарда Бенсона. Ця науково-історична праця дістала високу

оцінку в академічному світі США. М. Клячко, яка походить з Тернопільщини, стала членом Ради Морської ліги США та кількох інших наукових асоціацій країни.

Культура

Перші емігранти з України перетинали океан з Шевченковим «Кобзарем» як найдорожчою святинєю та з сумною піснею-тугою за полишеним рідним краєм. Нове життя на чужій землі вони починали з пошуків заробітку, не випускаючи, однак, з уваги жодної можливості для збереження своєї культурної спадщини — слова, пісні, музики, танків, національних народних традицій. Дбаючи про рідну культуру, мистецтво, українська етнічна група зберігає національну ідентичність у багатонаціональному середовищі США.

Американські українці належать до найактивніших громадян цієї країни у справі досягнення масовості художньої самодіяльності. Вони мають чи не найбільшу кількість хороших і танцювальних ансамблів порівняно з представниками інших національностей. Деякі мистецькі колективи із США відомі в інших країнах поселення українців. Щороку аматори виступають на численних українських мистецьких фестивалях, зокрема міжнародних, збираючи десятки тисяч зацікавлених глядачів, прищеплюючи любов до української культури новим поколінням нащадків.

Українське культурне життя у США почалось з організації хорів, здебільшого церковних. Цей вид мистецтва разом з драматичними гуртками здобув у перші десятиліття життя українських іммігрантів у США найбільшу популярність. Перший український хор у США заснував Володимир Сименович 1887 року в містечку Шепандоа (Пенсільванія). Згодом хоріві колективи почали швидко виникати і в інших місцевостях. Неважаючи на те, що вони мали невисокий мистецький рівень, українські громади всіляко їх підтримували і поцінювали як частину своєї національної культури. Після 1900 р. до США прибуло чимало церковних учителів співу, дяків, що прискорило розвиток хорового мистецтва. Незабаром були створені великі колективи шанувальників пісні в Нью-Йорку, Філадельфії, Піттсбургу, Чикаго, Ньюарку, Перт-Амбої.

Виникнення хорів, драматичних гуртків і оркестрів сприяло влаштуванню великої кількості концертів, присвячених річницям від дня народження видатних

діячів української культури — Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Драгоманова, Маркіяна Шашкевича. Перше свято пам'яті Шевченка відбулося у США 1896 року у пенсільванському містечку Шамокіні.

«Батьком» українського народного співу в Америці називають композитора, диригента і хормейстера Олександра Кошиця (1875—1944 рр.). Наприкінці 1922 року на американський континент прибув Український національний хор під керівництвом О. Кошиця, який у повному складі виїхав з України після першої світової війни (1918 р.) у зарубіжне турне. В 1923 р. Кошиць і більша частина хору вирішили залишитися у США. Із своїм хором О. Кошиць здійснив успішну поїздку з концертами по різних штатах, де познайомив широку американську публіку з мистецтвом українського хорового співу. Український національний хор став своєрідним каталізатором у пошуків діяльності українських мистецьких колективів у США.

У 1936 р. в багатьох містах США виникли нові співочі колективи. Американська критика високо оцінила професійну майстерність Українського хору в Чикаго, який тричі виходив переможцем у щорічних конкурсах аматорів співу з чотирьох штатів, які влаштувала газета «Чикаго дейлі трібюн». Преса писала: «За своєю владженістю, чистотою тону це є одним з найкращих хорів в Америці».

Високий професійний рівень хорового співу, який запровадили О. Кошиць та його послідовники, підтримали у 50—60-і роки такі хори, як імені Леонтовича та «Думка» (обидва з успіхом виступали на Україні відповідно у 1978 і 1990 р.) в Нью-Йорку, «Прометей» і «Кобзар» у Філадельфії, «Трембіта» в Детройті, «Дніпро» та імені Лисенка у Клівленді, «Сурма» в Чикаго та ін. Хоча деякі з хорів розпалися з різних причин, більшість з них збереглися й донині.

Одним з найсильніших хорових колективів у США нині є капела бандуристів імені Шевченка в Детройті. Її історія сягає 1918 року. Частина початкового складу на чолі з диригентом Григорієм Китастиком прибула до США 1949 року із Західної Німеччини. Основу капели становлять представники української інтелігенції — люди різних професій, народжені у воєнні та повоєнні роки. Багато з них поряд з вищою освітою за спеціальністю мають також професійну музичну освіту,

що сприяє високому професійному рівню капели і великому успіхові у слухачів.

Поряд з численними аматорськими хоровими колективами у США існують десятки вокально-інструментальних ансамблів, гуртків бандуристів, які об'єднують тисячі любителів української музики і співу, переважно молодих людей українського походження. Вони функціонують при громадських організаціях і як самостійні творчі колективи.

У самодіяльних мистецьких колективах брали участь відомі композитори Михайло Гайворонський, Роман Придаткевич, Роман Савицький, Павло Печенига, Зіновій Лизько, Володимир Гридін, Ніколас Фоменко, Антін Рудницький, Василь Витвицький, Ігор Соневицький, Ніколас Малько та інші.

На американській оперній сцені здобули визнання такі співаки, як Михайло Голинський, Іван Гош, Джордж Богасвський, Йосип Стецюра, Марія Сокіл та інші.

Велику популярність серед театральної громадськості США здобули оперний співак Павло Плішка (бас), Андрій Добрянський (баритон) — солісти Метрополітен-опери.

Перші українські емігранти привезли з собою до Сполучених Штатів традиції аматорських драматичних гуртків, які наприкінці минулого — на початку нинішнього століття діяли в селах Галичини.

У 1890-х роках у штатах Пенсільванія, Нью-Йорк, Нью-Джерсі виникають українські драматичні гуртки. Першу аматорську драму «Знімчений Юрко» було поставлено у 1895 р. в містечку Оліфанті. П'ять років по тому у цьому ж населеному пункті відбувся дебют першої п'єси, написаної і поставленої у США, — «Американський шляхтич». Цю комедію створив священник Степан Макар. Вона зображувала долю українського емігранта, якому закортіло увійти в американське вище товариство.

Популярна українська опера «Запорожець за Дунаєм» була вперше поставлена на американській землі силами нью-йоркської драматичної трупи у 1910 р. У той же час розпочав свою діяльність Український робітничий театр у Нью-Йорку, який поставив класичні спектаклі «Назар Стодоля», «Мартин Боруля», «Сватання на Гончарівці», «Дай серцю волю...», «Наталка Полтавка», «Наймичка», а також п'єси, написані в

США, — «Терновий вінок», «За правду і волю», «За пролетаріат», які піднімали теми громадського звучання. У ті ж роки в Нью-Йорку виникло театральне товариство «Запорізька Січ», яке поставило цілий ряд спектаклів з української драматичної класичної спадщини.

У 1923—1928 рр. в Нью-Йорку діяв також єдиний український професійний театр. Професійні трупи певний час існували також в Чикаго та Детройті.

У 1949 р. українське театральне життя у США поживалося після прибуття театральних труп Володимира Блавацького (один з організаторів і режисерів театру «Заграва» — першого драматичного колективу на Західній Україні) та Йосипа Гірянки і Олімпії Добровольської — вихованців видатного українського режисера Леся Курбаса з театру «Березіль».

У 60—70-і роки в різних містах США почали діяти нові аматорські драматичні гуртки, які ставили сучасні українські п'єси, написані в Америці.

У 70—80-і роки значна частина цих колективів розпалася. Театральні традиції успішно продовжила Студія мистецького слова під керівництвом Лідії Крушельницької в Нью-Йорку. Репертуар студії досить різноманітний — від дитячих п'єс до професійних театральних вистав для дорослих.

Від часу першої хвилі еміграції і в перші повозні роки в українському мистецькому середовищі були популярні мандолінні ансамблі та духові оркестри. Перший український оркестр у США був організований у Пенсільванії в 1891 р. Згодом оркестри почали виникати і в інших штатах.

У 20-і роки в Нью-Йорку діяла Українська музична консерваторія, в якій навчали переважно грі на національних струнних інструментах.

У 1934 р. було організовано Товариство друзів української музики, яке підтримувало інтерес української громадськості до струнної музики. Того ж року Михайло Гайворонський організував струнний оркестр. У 1952 р. у Нью-Йорку відкрився Український музичний інститут з 16-а відділеннями в ряді великих міст США. Інститут продовжує функціонувати й нині.

Новим явищем у сучасному мистецькому житті американських українців є виникнення молодіжних музичних ансамблів, які поєднують українську народну музику з американським звучанням.

Українська музика у виконанні самодіяльних колективів прийшла на американське телебачення і радіо.

Одним з найпопулярніших в українському середовищі США є нині танцювальне мистецтво. Серед аматорських колективів художньої самодіяльності переважають саме танцювальні ансамблі. Без них не обходиться жоден традиційний український мистецький фестиваль. Вони також беруть участь у багатьох загальноамериканських урочистостях.

Засновником української народної хореографії у США став Василь Авраменко, який прибув з України у 1928 р. Він створив понад 50 ансамблів по всій країні. Навчивши тисячі молодих українців мистецтву танку, він влаштував виступи своїх вихованців по багатьох місцевостях США. У 30-х роках його танцювальні ансамблі разом з українськими хорами та оркестрами успішно виступали на всесвітніх виставках у Чикаго та Нью-Йорку.

Танцювальні ансамблі є практично в усіх місцях проживання українських громад. Серед найвідоміших колективів — «Гомін України» в Детройті, «Волошки» у Філадельфії, «Дніпро» в Нью-Йорку та Мілуокі (штат Вісконсін), «Заграва» у Міннеаполісі, «Зорепад» у Трої (штат Нью-Йорк), «Метелиця» у Чикаго та багато ін. Нью-йоркський ансамбль «Дніпро» виступав на Україні.

Колишня балерина Львівського оперного театру Рома Прийма-Богачевська відкрила в Нью-Йорку широко відому в США балетну школу, в якій українська молодь навчається класичній та народній хореографії.

У 30-і роки виникли українські аматорські кіностудії, які створили ряд повнометражних художніх фільмів. Серед них — «Наталка Полтавка», «Маруся», «Запорожець за Дунаєм» та ін. В 70—80-х роках розвивається кінодокументалістика. З найпопулярніших кінострічок — фільм про пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні, «Писанка», «Вівці», «За стерном долі» (годинна кіноісторія української імміграції у США) та ін. Серед кінорежисерів найбільш відомими є Славко Новицький, Ярослав Кулинич, Богдан Солжук.

Ряд акторів українського походження — в минулому й сьогодні — знімався в Голлівуді. Це Анна Стен, Джон Годяк, Нік Адамс (Адамчук), Майк Мазурки

(Мазуркевич), Джек Паланс (Палагнюк), Юрій Дзундра.

Українська громада США завжди була багата талантами, що творили в царині образотворчого мистецтва. Перші українські художники розписували церкви. У пізніші роки з'являється ціла плеяда майстрів живопису, графіки, дизайну, яка здобула освіту в США. Серед них Мирослав Мирощ, Василь Панчак, Джордж Полуга, Іван Кучмак, Ніколас Бервінчак, Джон Россолович.

Всесвітнє визнання здобув Олександр Архипенко (1887—1964 рр.), який прибув до США 1923 року. Він увійшов в історію мистецтва як один з основоположників і яскравих представників так званої кубістичної скульптури.

У США О. Архипенко створив понад 750 композицій, багато з яких експонувалися в найбільших музеях світу. Митець виготовив скульптури князя Володимира Великого, Тараса Шевченка та Івана Франка (були встановлені в Українському культурному парку в Клівленді) і ще одну скульптурну постать Кобзаря, що прикрашає місто Керхенсон (штат Нью-Джерсі). Серед робіт О. Архипенка також бронзові плити-барельєфи Богдана Хмельницького і Михайла Грушевського.

Після другої світової війни до США із Західної Європи прибуло близько ста українських скульпторів та художників. У 1952 р. вони заснували Асоціацію українських артистів (тобто художників і скульпторів) Америки, яку тривалий час очолював скульптор Сергій Литвиненко (1899—1964 рр.) — автор пам'ятника І. Франкові в містечку Глен-Спей (штат Нью-Йорк) і надгробка Каменяреві на могилі І. Франка у Львові. Потім її президентом став скульптор Михайло Черешньовський. За його проектом (різьблення Антона Павлового) у 1981 р. встановлено пам'ятник Т. Шевченку в Елмайра-Гайтс (штат Нью-Йорк). Асоціація приділила велику увагу організації виставок робіт митців українського походження, відкрила в кількох місцях свої художні студії, випускає журнал «Нотатки з мистецтва».

Переважає більшість живописців займається художнім оздобленням церков. Частина з них належить до так званої неовізантійської школи (Святослав Гординський, Михайло Дмитренко, Петро Холодний). Серед найпопулярніших митців США — Михайло Мороз,

Едвард Козак, Ніколас Бутович, Яків Гніздовський, графічні твори якого експонувалися на Україні, Любо-слав Гупалюк, Юрій Соловій, Андреас Дараган — автор пам'ятника Шевченкові у Вінніпегу (Канада, 1961 р.), Лео Мол-Молодожанін — автор монумента Кобзареві у Вашингтоні (1964 р.) та багато інших.

У США працює чимало архітекторів, що займаються проектуванням і будівництвом храмів. Наприклад, церкву-монумент в пам'ять про голод на Україні в 30-і роки спроектував у Баунд-Бруку (штат Нью-Джерсі) Юрій Кодак, який нині живе в Оттаві (Канада). За проектами Юліана Ястремського збудовані церкви у Філадельфії й Ньюарку. Аполінарій Осадца — автор проектів церков у Нью-Йорку і Глен-Спей.

У США постійно діють об'єднання українських художників, скульпторів, архітекторів. Наприклад, у 1954 р. було створене Товариство молодих образотворчих митців — українців. 1964 року організовано студентську секцію цього товариства. Осередком об'єднання стала група молодих художників, більшість з яких народилася в Америці, — Гіларій Зарицький, Лариса Лавриненко, Ілона Сочинська, Аня Фаріон, Оксана Цегельська, Ярмо Цігаш, Христина Шмігель та ін.

Серед українських митців є багато майстрів народної творчості. Їх вироби — писанки, різьблення по дереву, кераміка тощо — експонуються на багатьох виставках, продаються у численних магазинах США і мають здебільшого високу художню вартість.

Українська етнічна група утворила цілий ряд закладів, в яких дбайливо зберігаються твори мистецтва, зокрема народного, українські книгозбірні й архіви. Музеї національної культури і архівів діють у Чикаго, Нью-Йорку, Клівленді, Детройті, Філадельфії. Серед найбільших книгосховищ і зібрань архівних матеріалів — архів-музей Української академії мистецтв і наук, заснований 1945 року в Аугсбургу (Західна Німеччина) і згодом переведений до Нью-Йорка, Український архів-музей у Клівленді з найповнішим зібранням емігрантської преси й літератури, Український музей, архів і центр культури, розташований у Баунд-Бруку (штат Нью-Джерсі), Український музей народного мистецтва у Мейнар-коледжі (Філадельфія), Український інститут модерного мистецтва в Чикаго, створений у 1972 р. з далекою метою — «доповнити сьогочасний культурний світ новими напрямками».

в мистецтві» — і задуманий фундаторами як своєрідний український центр, який мав би відповідати сучасним вимогам до подібних закладів й об'єднувати існуючі на Заході течії та напрями в українському мистецтві. В музеї систематично влаштовуються виставки творів американських українських художників, скульпторів, видаються спеціальна мистецька література, каталоги тощо. Серед таких мистецько-культурних закладів вирізняються також Український музей-архів у Детройті, заснований 1957 року, Український католицький музей з бібліотекою в Стемфорді (штат Коннектикут), створений у 1964 році, та ін.

У 1948 р. в Нью-Йорку американським мільйонером українського походження Вільямом Дзусем було засновано Український інститут Америки. Будинок, в якому міститься цей культурний заклад, є національною історичною пам'яткою США. До членів інституту належать як окремі особи, так і творчі об'єднання, молодіжні, жіночі організації. Тут експонуються виставки картин західних українських художників, українських народних строїв, виробів прикладного мистецтва, влаштовуються концерти, музичні та літературні вечори. В інституті виступали письменники, науковці, музиканти з Радянської України. При ньому створено бібліотеку, Центр української документації, в якому зберігаються архіви окремих осіб і організацій. Щороку інститут надає кілька стипендій студентам-українцям для навчання в університетах, виділяє певні кошти для присудження нагород на мистецьких фестивалях тощо.

У 1976 р. в Нью-Йорку з'явився ще один культурний заклад — Український музей, який має багаті етнографічні колекції. Тут експонуються писанки, вишивка, кераміка, ткацтво, фотографії та макети української дерев'яної церковної архітектури тощо.

Велике зібрання українських іммігрантських архівів сконцентровано в Дослідному центрі історії імміграції Міннесотського університету. Солідна бібліотека українистики та історичні архіви і матеріали зібрані в Інституті української культури в коледжі штату Північна Дакота (місто Дікінсон).

В бібліотеці Конгресу США у Вашингтоні в 1989 р. було відкрито українську секцію, яка налічує близько 70 тисяч томів україніки, зокрема 912 книжок Шевченкіани. Бібліотека Конгресу видала у 1990 р. бібліогра-

фічний покажчик «Шевченкіана в Конгресовій бібліотеці». Секція епізодично влаштовує виставки українських книг, приурочені до знаменних подій в українській історії та роковин видатних українських письменників.

Найбільші зібрання українських книг мають два університети Чікаго, Гарвардський і Колумбійський університети, Гуверівський інститут у Станфорді (штат Каліфорнія), Нью-Йоркська публічна бібліотека.

Преса. Література. Історія української преси у США почалася з англomовної газети «Вісник Аляски». Перший її номер вийшов у березні 1868 р. в Сан-Франціско. Потому вона з'являлася щодва місяці. Редагував її священник з Київщини Агапій Гончаренко. Газета вміщувала і російські тексти. А. Гончаренко першим у США надрукував на шпальтах «Вісника Аляски» уривки з поем Т. Шевченка. У серпні того ж року А. Гончаренко започаткував видання додатку до цієї газети українською та англійською мовами — «Свобода». У 1872 р. додаток став окремою газетою, яка проіснувала до червня наступного року.

15 серпня 1886 р. перший український священник у США Іван Волянський як редактор випустив першу виключно українськомовну газету «Америка». Місце її народження — Шенандоа, штат Пенсільванія. Вона виходила до 1890 р., а після певної перерви її видання в 1912 р. було відновлене. Вона виходить у Філадельфії, штат Пенсільванія, щоденно. У перші роки свого існування «Америка» мала постійну рубрику «Вісті з старого краю», під якою вміщувалися різноманітні новини з життя паселення західної частини України.

Лише один рік — 1891-й — проіснували дві українські газети — «Руське слово» і «Новий світ».

Першою довготривалою українською газетою на американському континенті була «Свобода», яку почав видавати священник Григорій Грушка 15 вересня 1893 р. Це щоденне видання є органом Українського народного союзу, має найбільший порівняно з іншими українськими періодичними виданнями у США тираж, здобувши велику популярність серед більшості американських громадян українського походження.

У 1908 р. почала виходити перша у США українська газета соціалістичного руху «Гайдамаки», редакто-

рами якої були Андрій Петрів і Матвій Хандога. Вона виходила до 1917 р.

У 1910 р. в Скрентоні (штат Пенсільванія) вийшли перші номери русинської гумористичної газети «Шершень» і друкованого органу Українського братського союзу газети «Народна воля», яка виходить і нині.

У 1914 р. гурток українських соціалістів започаткував у Детройті газету «Робітник». Спочатку вона з'являлася нерегулярно, а згодом стала тижневиком, що друкувався потім у Клівленді та Нью-Йорку. Одним з її редакторів був відомий революціонер з Галичини, діяч прогресивного українського руху у США Мирослав Січинський. У січні 1920 р. власті закрили це видання.

31 січня 1920 р. в Нью-Йорку почала виходити газета «Українські щоденні вісті» (серед її редакторів були М. Андрійчук, М. Ткач, М. Федорук-Задупайський, Д. Бориско, М. Тарновський, Л. Толопко). Ця газета «Українські вісті» — друкований орган Ліги американських українців — редагує М. Ганусяк. Протягом своєї історії газета писала про життя і боротьбу за політичні та соціально-економічні права української трудової еміграції, нових поколінь емігрантів-заробітчан, їх культурно-освітню діяльність, висвітлювала розвиток радянського суспільства, життя на Україні. У 1990 р. газета у зв'язку зі своїм 70-літтям від часу заснування і за вагомих внесок у зміцнення американсько-радянської дружби та співробітництва, взаємних культурних зв'язків американських українців і громадськості України була нагороджена Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Періодичними виданнями, що відображали інтереси представників трудової еміграції, були журнали «Робітниця», «Молот», англomовна газета «Український американець», а також «Юкрейніен пьюс», що виходить з жовтня 1977 р. й по сьогодні.

Одними з найстаріших українських періодичних видань у США є лемківські. У 1922 р. Лемківський комітет почав видавати у Нью-Йорку двотижневу газету «Лемковина» (перші редактори — В. Гладяк і С. Пиж). З квітня 1928 р. почав виходити журнал «Лемко», редактором якого був Д. Вислоцький. З грудня 1939 р. на його базі почала виходити газета «Карпатська Русь» — друкований орган Лемко-Союзу, який існує й досі (редактор О. Восток). Кілька років (з 1978 р.)

виходив лемківський ілюстрований молодіжний англomовний кварталник «Карпати».

У різні роки в США палічувалася неоднакова кількість українських газет, журналів і бюлетенів. Між 1886 і 1934 р. їх було 79, і більшість з них проіснувала педовго.

Відразу по закінченні другої світової війни у США друкувалося лише 29 українських газет і журналів. У 1958 р. їх було вже 79, у 1963 році — майже 300, а наприкінці 80-х років цих видань існувало більше ста. Нині до найпоширеніших належить, крім уже згаданих видань — «Свободи», «Америки», «Народної волі», — також англomовний тижневик «Юкрейніен уїклі». Його перший номер з'явився у 1933 р. Цей список доповнюють газета «Українські вісті» (заснована у 1933 р. в Детройті), англomовна газета «Правда» (друкований орган Товариства руських братств — вихідців із Закарпаття), газета «Національна трибуна» та ін. Помітне місце в українській пресі США займали газети «Українське життя», «Нова зоря», «Українське народне слово», «Громадський голос». Серед журналів найбільше читачів мають «Сучасність», англomовне видання для молоді кварталник «Форум» (видається з 1967 р.), кварталник «Юкрейніен куортерлі», місячник «Гудулія», місячники й кварталники «Самостійна Україна», «Лікарський віспик», «Вільна Україна», «Ліс Микита», «Крилаті» та ін. На початку 60-х років у Нью-Йорку мав популярність журнал «За синім океаном» (редагував Ю. Косач).

Українська преса у США інформує українськомовних читачів про проблеми та події в країні та світі, прагне зберегти в американському суспільстві українську свідомість, мову, національні традиції, зміцнити зв'язки американських українців з краєм батьків.

Загальний річний тираж українських газет і журналів у США в 60—70-і роки досягав 56—65 тисяч примірників. У наступні роки ця цифра значно знизилася. До того ж у США широко розповсюджуються українські періодичні видання з Канади і Західної Європи. Лише надто невелика кількість американсько-українських газет і журналів передплатується на Україні, що є свідченням багаторічного упередження до цих видань з боку відповідних радянських органів.

Перші книги українською мовою у США з'явилися вже на початку нинішнього століття. Це були видання

творів Т. Г. Шевченка, популярні праці про марксизм, соціал-демократичний рух, міжнародний соціалістичний і робітничий рух, а також поетичні, прозові твори, п'єси американо-українських літераторів. Серед них були поет Микола Тарновський, Олександр Неприцький-Грановський, Дмитро Захарчук, Степан Мусійчук, Матвій Кодтицький, драматурги Леон Толопко і Йосип Ярушевський, різносторонні літератори Михайло Андрійчук, Григорій Грушка, Нестор Дмитрів, Степан Макар, Сава Чернецький та багато ін.

Після другої світової війни на Заході виникло об'єднання українських письменників в еміграції — «Слово», до якого входять і літератори-українці, які живуть у США. До «Слова» належить понад 150 українських прозаїків, поетів, драматургів. З 1955 по 1975 р. це об'єднання очолював Григорій Костюк, який з 1952 р. оселився і творить у США. У минулому він був викладачем історії української літератури в Харківському університеті та Луганському педагогічному інституті. Став жертвою сталінських репресій. У роки війни потрапив на Захід. Г. Костюк — автор численних літературознавчих досліджень. Широко відомими на Заході є його праці «Володимир Винниченко та його доба» (1980 р.), «На магістральній добі» (1983 р.), «У світі ідей і образів» (1983 р.). До речі, Г. Костюк наприкінці 50-х років перевіз із Франції до США архів В. Винниченка, що зберігаються зараз у Гарвардському університеті. Він упорядкував і видав п'ятитомник творів М. Хвильового (1978—1986 рр.). Г. Костюк був редактором і упорядником видань українських письменників В. Підмогильного, М. Куліша, П. Филиповича, М. Драй-Хмари. Широко відома його книга «Роки окаянні» про сталінські репресії 30-х років. Остання його праця — «Спогади».

До «Слова» належали і нині є його членами Остап Тарнавський, Василь Барка, Докія Гуменна, Святослав Гординський, Галина Журба, Роман Заводович, Юрій Шерех-Шевельов, Богдан Бойчук, Богдан Рубчак, Юрій Тарнавський, Марія Галун-Блок, Іван Керницький, Софія Парфанович, Микола Понеділок, Дарія Ярославська та багато інших.

Одним з визначних українських літераторів є Василь Барка — талановитий прозаїк, що створив, зокрема, широко відомий роман «Жовтий князь» (1956—1961 рр.), присвячений українському селу початку

30-х років. Він є автором багатьох поетичних творів, які дістали визнання у багатьох країнах.

Помітним явищем української літератури на Заході є творчість так званої «Нью-йоркської групи поетів» — Богдана Бойчука, Богдана Рубчака, Юрія Тарнавського, Віри Вовк (жительки Ріо-де-Жанейро), Емми Андрієвської, Патриції Килини (американки за походженням, що пише вірші українською мовою). Назва «Нью-йоркська група поетів» виникла у 1958 р. Їх спільна праця — збірки творів «Нова поезія». Група видала збірку поезій І. Драча англійською мовою у перекладі Стенлі К'юніца.

У США виходить різна за жанрами література українською мовою — художня, наукова, публіцистична, інформаційно-довідкова. Між 1950 і 1960 рр. до половини від загальної кількості українських видань поза межами України вийшло у США.

Найпомітніший слід у книговидавничій справі залишили у США Український науковий інститут Гарвардського університету, Українська вільна академія наук, Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, видавництва «Пролог», «Смолоскип», «Рідна школа», «Книгоспілка», «Булава», «Червона калина», «Говерла» та ін.

Найбільшими українськими видавничими центрами у США є «Пролог» (останніми роками видав у США цілий ряд творів видатних українських письменників) і Український науковий інститут Гарварда (УНІГ). У 1973 р. в інституті видано багато наукових праць, у тому числі великої наукової і професійної цінності. Тут виходить міжнародний журнал «Гарвардські українські студії» українською і англійською мовами, який вміщує і статті вчених з України — членів створеної у 1989 р. Міжнародної асоціації українців. Серед відомих українських видавців у США — Богдан і Любомир Винари, Мар'ян Коць, Роман Купчинський та ін.

Нині в центрі уваги славистів усього світу перебуває так званий Гарвардський проєкт — великий план видання усіх текстів української літератури. Перший його етап — видання текстів давньоруської літератури (до кінця 18 ст.) у ста томах і 300 книгах. Кожен том видаватиметься мовою оригіналу — давньоукраїнською, польською або латинською, — а також у перекладі на сучасну українську літературну та англійську мови. На початок 1990 р. видано вже п'ять томів, більше деся-

ти — підготовлено. Досягнуто домовленості з Академією Наук УРСР про сприяння у здійсненні цього видавничого проекту (зокрема, перекладів на сучасну українську мову).

УНІГ розпочинає видавати журнал Міжнародної асоціації українців. У Гарварді видаються джерела до історії України: перший том, присвячений українсько-візантійським відносинам, підготовлений разом з університетом Неаполя, другий — про українську православну церкву, третій, четвертий і п'ятий томи присвячуються Байді Вишневецькому — легендарному засновникові Запорізької Січі, українсько-турецьким і українсько-трансільванським відносинам.

Серед українських засобів масової інформації порівняно незначне місце посідають радіо- та телевізійні програми. Уже в 30-х роках у густо заселених українцями районах країни виникли приватні радіопрограми з невеликим радіусом дії, що належали окремим приватним особам і церквам. Вони передавали новини з українського життя, музику, пісні, рекламу. У 60-80-х роках з'явилися і українські телепрограми, фінансовані окремими особами. На початок 80-х років у США налічувалося близько 30 радіопрограм, які діяли (і нині функціонують) у Нью-Йорку, Чикаго, Філадельфії, Детройті, Клівленді, Піттсбургу, Скрептоні, Сан-Франціско та інших містах. Серед церковних радіопрограм відомими є «Голос благовістя» (місто Ірвінгтон, штат Нью-Джерсі), «Голос Євангелії на Україну» (транслюється через радіо Монте-Карло), радіопрограма міста Шенандоа. З інших місцевих радіостанцій здобули визнання серед американських українців «Гомін України» (Детройт), «Голос України» (Чикаго), «Програма Василя Шарвана» (Буффало, штат Нью-Йорк), «Програма імені Володимира Блавацького» (Філадельфія), «Програма імені Т. Г. Шевченка» (Філадельфія), «Пісня України» (Лос-Анджелес), «Український світогляд» (Сітон-Холл, штат Нью-Джерсі), «Українська вечірня трибуна» (Чикаго).

У США діють і потужні радіостанції, передачі яких розраховані, зокрема, на Україну. У 1942 р. вперше з'явилися позивні «Голосу Америки» — урядової станції. Вона веде передачі багатьма мовами світу, у тому числі й українською, має окрему українську редакцію, яка щоденно виходить в ефір.

У 1953 р. створено офіційну приватну американ-

ську інституцію Радіо «Свобода». З 1954 р. тут засновано українську редакцію, яка щоденно транслює передачі на Україну з Мюнхена.

Громадсько-політичне життя

У США представлені українські організації різних політичних орієнтацій, численні громадські, професійні,

жіночі, молодіжні осередки.

Першою українською організацією, що виникла у цій країні, було Братство Св. Миколая, засноване у містечку Шепандоа 1885 року священником Іваном Волянським. Братство займалося організацією взаємодопомоги першим емігрантам з України.

Організацією взаємодопомоги був також Союз греко-католицьких братств у Північній Америці, створений українськими священниками у 1892 р. До цього об'єднання належали іммігранти із Закарпаття й Галичини.

У 1894 р. члени цього союзу — вихідці з Галичини і Пряшівщини (Чехословаччина) залишили цю організацію і створили Руський народний союз, який з 1914 р. й до сьогодні називається Українським народним (національним) союзом (УНС). Нині це наймасовіша українська організація на Заході, що об'єднує понад 80 тисяч чоловік. Крім американців, вона об'єднує також канадських громадян українського походження.

УНС — громадська організація взаємодопомоги, яка має мережу кредитних (банківських) установ, фонд соціального страхування, власні клуби, будинки відпочинку, літні табори відпочинку тощо. УНС складається майже з 500 відділів у містах Америки та Канади. Протягом своєї історії УНС займається також справою освіти і розвитку культури української етнічної групи США і Канади і відіграв помітну роль у створенні інших громадських і політичних об'єднань у США, сприяв, зокрема, встановленню пам'ятника Тарасу Шевченку у Вашингтоні, організації Українського наукового інституту при Гарвардському університеті, заснував десятки колективів художньої самодіяльності, спортивних клубів тощо.

У 1897 р. була створена перша у США жіноча українська громадська організація «Сестринський союз Св. Ольги», який виник у Джерсі-Сіті (штат Нью-Джерсі). Це об'єднання започаткувало численну мережу жіночих організацій, які виникли пізніше у різних містах США і почали займатися благодійницькою та культурно-освітньою діяльністю.

Серед них — заснований 1925 року Союз українок Америки, який має близько 100 відділень у різних містах країни. Союз займається культурно-освітньою, виховною діяльністю, зокрема, організовує гуртки народного прикладного мистецтва, художньої самодіяльності, літературно-історичні конкурси тощо. У Нью-Йорку союз має Український музей, де зібрані твори народного мистецтва.

У 1948 р. у Філадельфії була створена Федерація українських жіночих організацій, яка об'єднала громадські осередки українських жінок США, Канади, ФРН, Бельгії, Аргентини, Франції, Венесуели, Бразилії. На час створення організація налічувала 22 тисячі жінок.

Крім того, у США діють Українсько-американська жіноча допомогова організація, яка займається питаннями соціального страхування, а також Об'єднання жінок оборони чотирьох свобод України — «свободи слова, релігії, свободи від страху і голоду».

На початку століття у США почав ширитися соціалістичний рух. У 1907 р. в Нью-Йорку окремі українські соціалістичні осередки заснували товариство «Гайдамаки». Через два роки відбувся з'їзд українських прихильників соціалістичного руху, на якому було утворено Крайову (національну) організацію «Українська поступово-робітничча організація «Гайдамаки», що займалася політичною й видавничою діяльністю.

У 1915 р. на базі цієї організації була створена українська федерація соціалістичної партії Сполучених Штатів Америки, члени якої зазнавали у наступні роки поліцейських переслідувань і змушені були піти у підпілля. Під впливом Жовтневої соціалістичної революції 1917 р. в Росії у 1919 р. утворилася Компартия США, складовою частиною якої стала Українська федерація.

У 1924 р. переважна більшість українських робітників обрала своїх посланців на I Український робітничий конгрес, який проголосив створення Союзу українських робітничих організацій (СУРО). Союз займався політичною, видавничою, культурно-освітньою діяльністю, зокрема організовував курси для неписьменних, дитячі школи, читальні й бібліотеки, спеціальні професійні курси для набуття нових спеціальностей, гуртки художньої самодіяльності. СУРО займався ви-

данням шкільних підручників, п'єс для драматичних гуртків, літературних творів українських авторів, влаштовував курси для вчителів, режисерів, диригентів. Союз опікувався створенням робітничих домів, кооперативів, страхових організацій.

На VIII з'їзді у 1940 р. СУРО було перейменовано в Лігу американських українців (ЛАУ), яка носить цю назву й по сьогодні.

У 30-х роках нарівні із СУРО діяла й інша споріднена організація — Українська секція Міжнародного робітничого ордену, що займалася соціальним страхуванням і культурно-освітньою діяльністю.

ЛАУ спрямувала свої зусилля на об'єднання трудових емігрантів та їх нащадків, які дружно ставилися до Радянської України, підтримували соціально-економічні перетворення, що відбувалися в республіці. Важливою ділянкою роботи ЛАУ стала культурно-освітня діяльність, розвиток художньої самодіяльності. Ліга створила власні робітничі домп, організувала чимало поїздок американських українців на Україну для ознайомлення з життям українського народу, а також для навчання у вузах республіки.

Великий внесок у діяльність ліги, розвиток взаємних культурних зв'язків між американськими українцями і громадськістю республіки зробили М. Князевич, М. Гарновський, А. Дмитришин, М. Ракочий, М. Торченко, Л. Толопко, М. Ганусяк та ін.

Нині ЛАУ являє собою нечисельний клуб літніх людей, які продовжують здійснювати культурні контакти з Україною. Центр ЛАУ знаходиться в Нью-Йорку, де розташований Український робітничий дім.

ЛАУ була однією з організацій-засновниць Арроу-Парку — Америкапо-російського товариства взаємодопомоги. Цей культурний центр об'єднує спільну милої еміграції США та їх нащадків — українців, росіян, білорусів, євреїв, поляків та ін. Мальовнича, з прадавнім лісом і великим озером територія Арроу-Парку в Монро (штат Нью-Йорк) була закуплена 1948 року. Нині Арроу-Парк — це й кооперативний курорт, і місце виступів місцевих самодіяльних ансамблів та хорів, а також митців з України, Російської Федерації, Білорусії, які беруть участь у щорічних фестивалях, зокрема в «Українському дні». Заходами дирекції Арроу-

Парку, ЛАУ і товариства «Україна» на його території в 1970—1973 рр. було встановлено пам'ятники видатним поетам — українцеві Т. Шевченку, росіянину О. Пушкіну, американцеві У. Уїтмену, білорусу Я. Купалі.

У 1910 р. у США була створена громадська організація соціального страхування Український робітничий союз (пізніше — Український братський союз — УБС). Нині він об'єднує, крім американських українців, певну частину канадських громадян українського походження. УБС об'єднує понад 20 тисяч членів. Займається, крім страхової, культурно-освітньою діяльністю, має у своєму розпорядженні культурно-відпочинкові центри, періодичні видання.

У 1912 р. була створена ще одна організація з питань соціального страхування у Філадельфії — Союз українців-католиків «Провидіння». Нині вона об'єднує понад 15 тисяч членів. Крім страхової діяльності, «Провидіння» займається фінансуванням наукових досліджень з історії та сучасного розвитку України, церковного життя в республіці, надає стипендії українським студентам, які вивчають богословські та суспільні науки у навчальних закладах США.

У 20-х роках у США почали виникати перші організації лемків. Найбільша з них — Лемківський комітет, створений 1922 року. Еміграція лемків до США розпочалася у 80—90-х роках минулого століття. Вони поселилися в основному в штатах Нью-Джерсі, Нью-Йорк, Пенсільванія, Огайо.

У 1929 р. була створена культурно-освітня організація Лемко-Союз, яка об'єднує нині значну частину американських і канадських лемків. В останні десятиліття Лемко-Союз поповнився новими членами — лемками, які емігрували з Польщі.

Ця організація формувалася за етнічною ознакою без огляду на політичні погляди, релігійні сповідання, соціальний стан. Лемко-Союз, як і ЛАУ, бере активну участь у боротьбі американських трудящих за соціально-політичні права, перебуває на дружніх позиціях до Радянського Союзу. Організація займається культурно-освітньою діяльністю, розвитком художньої самодіяльності, має культурно-відпочинковий центр — Лемко-Резорт поблизу Нью-Йорка, на території якого діє Музей лемко-карпаторуської народної творчості на увіч-

нення пам'яті жертв Талергофа *. Лемко-Союз об'єднує близько 2000 чоловік.

У 1935 р. була створена також Світова Федерація лемків, яка мала на меті керувати лемківськими організаціями у світі. Проте діяльність її досі не є успішною.

У Піттсбургу (штат Пенсільванія) діє Карпато-русинський дослідний центр, який займається видавничою діяльністю і вивченням історії поселень, культури, традицій русинів, лемків — вихідців з карпаторуського регіону, жителів країн Заходу, а також Чехословаччини і Польщі.

У 1940 р. у Вашингтоні рядом найстаріших українських громадських страхових організацій був заснований Український конгресовий комітет Америки (УККА). Спочатку Комітет створювався як неполітична організація з метою об'єднання всіх українських осередків, політичних партій, різних установ для налагодження культурного співробітництва своїх членів у середовищі української діаспори у США. Комітет мав виступати як представник усієї американської української етнічної групи перед урядом США.

Згодом провідну роль в УККА почали відігравати бандерівські організації і комітет перетворився на політичний осередок, який зайняв ворожу позицію щодо Радянського Союзу.

У 1980 р. під час чергового з'їзду УККА серед організацій — членів Комітету стався розкол: ті організації, що дотримувалися крайньо правих поглядів, залишилися в УККА, а решта, більш помірковані, утворили «Комітет для правопорядку в УККА», який згодом став називатися Українсько-американською координаційною радою (УАКР). До ради, зокрема, увійшли УНС, УБС, Союз українок Америки, цілий ряд молодіжних, професійних, громадських осередків.

Нині УАКР активно займається культурно-освітньою, страховою діяльністю, питаннями кредитування, взаємодопомоги. У розпорядженні ради є культурні центри — народні доми, літні табори відпочинку, музеї, художні самодіяльні колективи, видавництва, органи преси.

* Талергоф — концентраційний табір в Австрії часів першої світової війни, де загинули тисячі лемків.

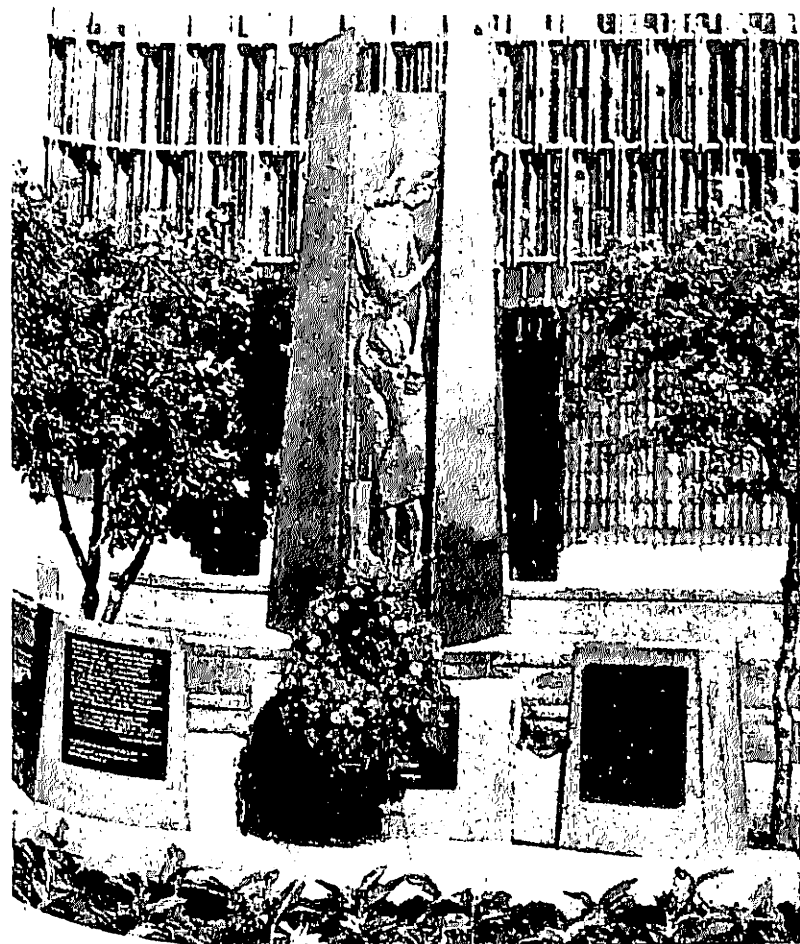
Серед політичних українських організацій вирізняються своєю активністю Організація українських націоналістів за кордоном, Організація оборони чотирьох свобод України, Організація державного відродження України, Українська революційно-демократична партія, Закордонне представництво Української головної визвольної ради, Український національно-державний союз у США та ін.

У США існує чимало земляцьких організацій українців — вихідців з різних етнографічних регіонів України. Вони провадять свої з'їзди, збори. Їх діяльність спрямована на збереження національних місцевих традицій, звичаїв, діалектів, історії, пам'яток культури тощо. Зокрема, існує кілька осередків, що об'єднують гуцулів: Українське світове об'єднання гуцулів, товариства «Чорногора», «Трембіта», «Черемош», діє гуцульський дослідний інститут, створений 1975 року в Чикаго «для збереження гуцульської ідентичності поза межами України, популяризування поміж своїми і чужими гуцульського мистецтва та надбань цього гірського племені взагалі». Гуцульські товариства США і Канади видали фундаментальну тритомну «Історію Гуцульщини».

Крім гуцульських, діють товариства «Бойківщина», що має свій музей і дослідний інститут, «Волинь», «Подільяни», «Тернопільщина», «Угнівщина», «Українська буковинська громада Нью-Йорка», Центральне об'єднання буковинських українців. Вони видають літописи, збірки досліджень з історії своїх країв, бюлетені, літературні та наукові праці.

У США є також комітети «Бережанщина», «Бучаччина», «Городенківщина», «Збаражчина», «Зборівщина», комітети дрогобиччан, земляків Снятинщини, Підгаєччини, Станіславщини, Стрийщини, Чортківської, Золочівської округ, комітети «Сокальщина», «Яворівщина», «Надбузька земля», Комітет теребовлян та ін. Ці осередки випускають неперіодичні історично-мемуарні збірники.

Серед найбільших українських професійних громадських об'єднань діють товариства бізнесменів і підприємців у різних штатах США, Товариство українсько-американських адвокатів, Товариство українських інженерів Америки, Товариство українських правників (юристів) у США, Спілка українських журналістів Америки, Українське лікарське товариство Північної Америки тощо. У Чикаго знаходиться центр Світової

*Пам'ятник жертвам голодомору на Україні,
Віннітез (1984 р.)*

*Художник і скульптор українського походження
Олександр Архипенко разом з дружиною
на шляху до Нью-Йорка, 1923 р.*

О. Архипенко. «Відпочинок» (1912 р.)

Скульптор Грегор Крук (ФРН) за роботою

*Г. Крук. «Позуюча дієчина»
(1948—1949 рр.)*

Фрагмент пам'ятника Т. Шевченку у Вашингтоні

В музеї українського мистецтва у Вінніпегу

Вокальний ансамбль із США «Веселка»

Пам'ятник Лесі Українці у Гай-парку, Торонто

*Учні школи гри на бандурі із штату Нью-Йорк
біля пам'ятника Т. Шевченку у Вашингтоні*

Пам'ятник Івану Франку у США

Погруддя Василя Стефаника поблизу Едмонтона

КОНЦЕРТ "Пісні України"

МІСЦЕ: 1-го БЕРЕЗНЯ, 87, ПОД 3-Ю ПЛ WEST PARK
AUDITORIUM, 1515 BLOOR ST. WEST

ВИСТУПАЮТЬ: ТАНЦЮВАЛЬНИЙ АНСАМБЛЬ "ДУНАЙ", ХОР "ЧАСИНИ",
ГУМІСТРИСТ ВІРА КЕ, СОЛІСТИ: ЕДЕНОРА БІЛИНСЬКА, АНАРІЙ
ДОРОЖКА, РІМА ЯЦІВ, МЕЛАНІЯ, КОНФЕРАНС: В. ДНІПРОСІЯ

СПОНСОР: АРКА, АРКА-УХІД, ANASTASIA CATERING. ІНФОРМАЦІЯ: 5-56 4762

Афіша концерту «Пісні України» у США

*Вокально-інструментальний ансамбль «Кобзар»
із Загреба (Югославія)*

Хор «Журавлі» з Польщі

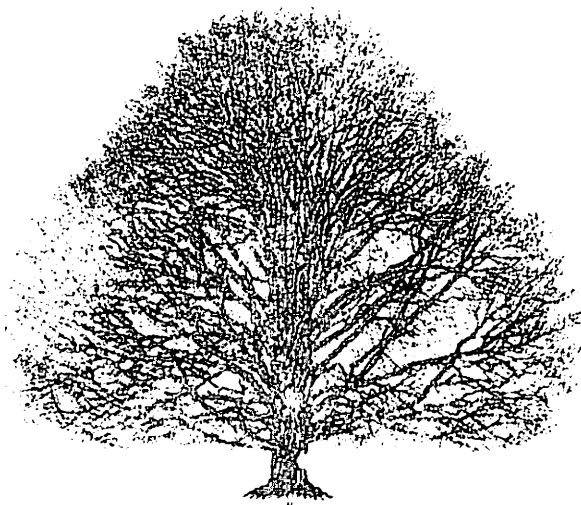

*Лемківський жіночий вокальний
ансамбль «Карпати», США*

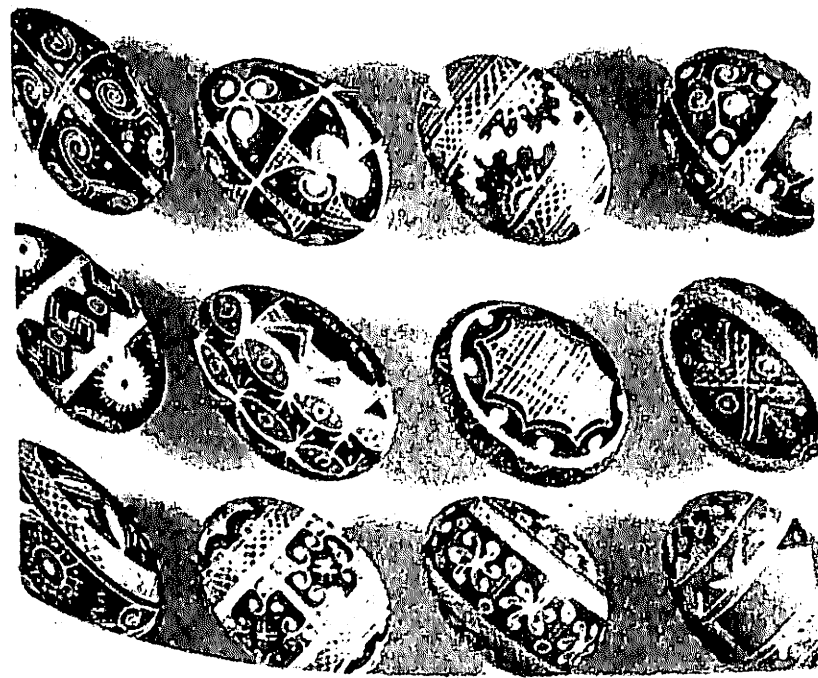
*Молоді танцюристи українського походження
в культурному центрі Арроу-Парк, США*

«Бук». Графічний твір Я. Гніздовського

*Українські писанки на святковому столі,
Східна Словаччина*

Варіанти писанок гуцульського типу

«Переймай, дитя, усе, чому можемо навчити»

Дорожній показник у канадському місті Лашен

Федерації українських лікарських товариств, яка об'єднує медиків-практиків українського походження США, Канади, Аргентини, Австралії, Західної Європи. У 1990 р. у Києві та Львові відбулися з'їзд та семінари членів федерації з участю лікарів України.

У 1965 р. була створена Асоціація діячів української культури, яка об'єднала митців США, Канади, Австралії, Аргентини, Бразилії та інших західних країн. Асоціація має секції літератури, вокально-музичну, наукову і образотворчого мистецтва.

У 1952 р. в Нью-Йорку було засноване Об'єднання митців-українців Америки. Ця організація має власну художню галерею «Літературно-мистецький клуб», де виставляються роботи художників українського походження.

Серед численних молодіжних організацій найбільші — Молодь української національності, Союз української молоді Америки, Об'єднання українських академічних і студентських товариств «Зарево», Об'єднання демократичної української молоді (ОДУМ), Союз українських студентських товариств Америки (СУСТА), Товариство української студіюючої молоді та ін.

У 1989 р. у США з ініціативи групи інтелігенції в штаті Нью-Джерсі створені нові громадські організації — «Народний фонд допомоги Україні», «Фонд допомоги дітям Чорнобиля». У 1990 р. ці організації разом з порідненими об'єднаннями у Канаді на зібрані кошти кількох добровільних пожертвувачів закупили велику кількість медикаментів, одноразових шприців і подарували населенню України. У США виникли американські організації товариства української мови імені Т. Г. Шевченка і товариства прихильників Народного руху України.

Церковне життя Від початку першопоселень українців у США церква відігравала величезну роль в об'єднанні іммігрантів, в організації їх культурного, мистецького життя, налагодженні освіти, вивченні і збереженні української мови. У перші роки емігранти із Західної України, які сповідували греко-католицьку віру, відвідували словацьку і польську католицькі церкви.

У 1884 р. митрополит Львівський Сильвестер Семінович відправив до США на прохання місцевої української громади католицького священика Івана Волянського, якому судилося бути першим українським

священнослужителем греко-католицької віри. Того ж року у місті Шенандоа І. Волянський заснував українську греко-католицьку церкву Святого Михаїла. Слідом за цим почали приїздити десятки священників з Галичини і Закарпаття. У 1898 р. в США уже налічувалося понад 50 церков, переважно русинських, які об'єднували віруючих — вихідців із Закарпатського регіону.

У 1913 р. виникла Русинсько-американська церква, а в 1915 р. розпочався український православний рух, коли група невдоволених віруючих греко-католиків порвала із своїми парафіями і заснувала власну Незалежну народну церкву. У 1920 р. ініціатори розриву з греко-католицькою церквою скликали свій з'їзд і ухвалили приєднатися до заснованої перед тим на Україні Автокефальної православної церкви.

У 1909 р. розпочався український протестантський рух — у Ньюарку, штат Нью-Джерсі, відкрилася пресвітеріанська церква. Згодом при ній було створено хор — один з найкращих українських самодіяльних колективів на східному узбережжі США. Пресвітеріанських пасторів готували коледж у штаті Нью-Джерсі і університет у штаті Айова. У цих закладах діяли також курси української мови, літератури та історії.

До Української католицької церкви (УКЦ) належать майже 250 тисяч віруючих, об'єднаних більш як у двохсот церквах. УКЦ має близько 10 духовних семінарій, коледжі для віруючих дітей, жінок, юнаків. Вона видає у Філадельфії та Піттсбургу газети і журнали українською і англійською мовами. При УКЦ діють школи, які дають дітям початкову та середню освіту.

Другою за кількістю віруючих у США є Карпаторуська католицька церква, що налічує понад 200 тисяч віруючих. Понад 150 тисяч українців відвідує Руську православну церкву. Майже 100 тисяч українців об'єднує Карпаторуська православна церква. Близько 80 тисяч чоловік відвідує Українську православну церкву, що має понад 80 парафій. Є ще Українська ортодоксальна церква Америки (понад 20 тисяч віруючих) та інші. У США налічується також майже 30 тисяч українців-протестантів.

Серед віруючих — громадян українського походження — є також прихильники так званої рунвіри — рідної української віри, які намагаються відродити релігію східних слов'ян дохристиянського періоду. До цієї релігійної течії прилучилося чимало молоді.

Культурні й наукові зв'язки

Взаємні контакти американських українців з Україною на регулярній основі розпочалися фактично у 1945 р. У квітні того ж року, після завершення у Сан-Франціско міжнародної конференції по створенню ООН, офіційна делегація Української РСР вперше в історії української етнічної групи у США мала кілька зустрічей з місцевими земляцькими організаціями. Делегацію очолював тодішній міністр закордонних справ республіки Дмитро Мануїльський. До її складу входили також академік Олександр Палладін, професор Микола Петровський, Володимир Бондарчук, Петро Погребняк, письменник Леонід Новиченко, інші громадські діячі і митці. У липні 1945 р. українська громада Нью-Йорка на свій масовий мітинг у готелі «Астор» запросила В. Бондарчука і П. Погребняка.

У 1946 р. на Україні побували представники Товариства об'єднаних українських канадців і тодішній національний секретар Ліги американських українців Михайло Ракочий, які привезли подарунки для дітей тисяч американських доларів, зібраних членами цих двох організацій. М. Ракочий став першим американським українцем, який офіційно відвідав Україну.

У тому ж 1946 р. у США побувала перша делегація діячів культури з України — народні артисти СРСР, славетні оперні співаки з Києва Зоя Гайдай та Іван Паторжинський, викладач Львівського університету Семен Стефаник (син видатного українського письменника Василя Стефаника), поет Андрій Малишко. Очолював делегацію редактор газети «Радянська Україна» Лука Паламарчук. У концертному залі Таун-Холл (на той час одному з найбільших в Нью-Йорку) відбувся великий концерт. Американські глядачі вдруге після гастролів у 1927—1928 рр. у США видатної співачки Соломії Крушельницької почули спів артистів з України.

У 1946 р. у Слов'янському конгресі, що проходив у Нью-Йорку, взяв участь відомий український письменник-драматург і громадський діяч Олександр Корнійчук. Відтоді до США в гості до Ліги американських українців та інших українських осередків почали приїждати туристські групи з України, до складу яких входили люди різних професій, зокрема співаки, музиканти, письменники, журналісти. Ці тургрупи відряджало

до США Українське товариство дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами. В аудиторіях різних міст США відбувалися концерти, мітинги і вечори американо-радянської дружби, на яких виступали окрім господарів і гості — громадські діячі, посланці культурної республіки. У свою чергу члени ЛАУ щороку почали їздити на Україну, знайомилися з життям її народу, навчалися в учбових закладах республіки, відпочивали і лікувалися в санаторіях України.

Американські українці, переважно члени ЛАУ і Лемко-Союзу, дістали змогу регулярно читати періодичні видання, художню літературу, дивитися кінофільми, що надсилалися з України. Пожвавилася діяльність самодіяльних мистецьких колективів ЛАУ, які одержували професійну допомогу з України, зокрема, потну літературу, репертуарні збірники тощо.

У 60-х роках у США гастролювали ансамблі танців під керівництвом Павла Вірського, видатні співаки Белла Руденко, Дмитро Гнатюк, Валентина Чайка, скрипаль Олег Криса, сатирик Андрій Сова, письменники Степан Олійник, Дмитро Павличко, Іван Драч, Василь Юхимович та ін.

У 1960 р. після створення Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном (товариства «Україна») взаємні культурні зв'язки значно розширилися. Крім традиційних українських груп, на запрошення ЛАУ і Лемко-Союзу почали приїздити мистецькі делегації товариства, які влаштовували концерти у Робітничому домі в Нью-Йорку, в Культурному Слов'янському центрі — Арроу-Парку, Лемко-Резорті (культурному центрі Лемко-Союзу), в Клівленді, Детройті, Чикаго, Ньюарку та інших містах. Співаки і музиканти з України, зокрема, брали участь у фестивалях «Український день», «Русалія», Карпаторуському фестивалі.

При сприянні товариства в Нью-Йорку, в Метрополітен-опера, виступав народний артист СРСР співак Анатолій Солов'яненко. На Україні виступали з концертами гості Товариства — один із самодіяльних художніх колективів ЛАУ — хор імені М. Леонтовича і жіночий ансамбль Лемко-Союзу «Карпати», взяв участь у хореографічних семінарах і виступав на сценах кількох міст республіки танцювальний ансамбль «Дніпро». В хореографічних семінарах, які щодва роки товариство проводить у Києві та Львові, на стипендії товариства

навчалися десятки українських танцюристів-аматорів із США та інших країн.

З початком перебудови в СРСР взаємні культурні зв'язки вийшли за рамки лише контактів товариства «Україна» з ЛАУ та Лемко-Союзом. Відомий американський диригент і композитор українського походження Вірко Балей з Лас-Вегаса почав влаштовувати у Нью-Йорку та інших містах США концертне виконання творів сучасних українських композиторів — В. Сильвестрова, Л. Колодуба, І. Карабця та ін. До того ж В. Балей сам виступав на Україні, диригуючи симфонічними оркестрами. Разом з товариством «Україна» і при підтримці ряду представників української інтелігенції із штату Нью-Джерсі він влаштував невеликий фестиваль художніх фільмів, творцями яких були кінорежисер Ю. Ільєнко і поет І. Драч.

ЛАУ, а також ентузіасти розвитку культурних зв'язків з Україною на новому історичному етапі професори Тарас Гунчак, Роман Воронка, мистецтвознавець Богдан Певний та інші влаштовували спільно з товариством «Україна» і Спілкою художників республіки першу в історії двох держав представницьку художню виставку з України, яка демонструвалася в Нью-Йорку, Ньюарку і Філадельфії. Натомість у Києві експонувалися роботи видатного американського графіка Якова Гніздовського (нині покійного).

В республіці товариством «Україна», Спілкою художників, секцією фотомайстрів України були влаштовані виставки робіт художниці з Нью-Йорка Ольги Марицук-Кендел і фотомайстра з Бостона Тетяни Михайлишин-Д'Авіньйон.

У 1985 р. у Клівленді почав діяти громадський Комітет сприяння українському мистецтву, який відтоді щороку влаштовує концерти мистецьких делегацій товариства «Україна».

У 1989 р. Ратгерський університет (штат Нью-Джерсі), де професором історії працює Тарас Гунчак, спільно з товариством «Україна» влаштував перші в історії США Шевченківські читання в ряді університетів і культурно-наукових центрів цієї країни, в яких взяла участь делегація товариства на чолі з відомим літературознавцем Іваном Дзюбою і літературним критиком професором Миколою Жулинським. У 1990 р., крім Шевченківських читань, на базі Ратгерського університету відбулася міжнародна конференція «Україна

сьогодні», в якій взяла участь делегація товариства, складена з науковців і літераторів.

У 1988 р. товариство і Міністерство культури УРСР встановили контакти з мистецькою фірмою у штаті Коннектікут — «М'юзік маунтін», які дали початок організації комерційних концертів українських митців перед американською аудиторією, у тому числі й глядачами українського походження. У 1988—1990 рр. відбулися виступи Київського струнного квартету імені М. Леонтовича, вокального ансамблю товариства «Світлиця» (заслужені артисти УРСР Л. Михайленко, І. Кушплер і М. Шуевич), народного артиста СРСР А. Мокренка, заслужених артистів УРСР Л. Кондрашевської, О. Нечипоренко, А. Мамалиги (раніше зарубіжні комерційні концерти українських артистів та їхніх колег з інших республік СРСР організувало союзне об'єднання Держконцерт). У 1989 р. у влаштуванні концертів у США товариство почало співробітничати з Українським братським союзом, Українським народним союзом, Об'єднанням українців Вашингтона, Об'єднанням українських підприємців і професіоналістів Рочестера.

У тому ж 1989 р. в мистецькому житті Києва відбулася помітна подія — в столичному театрі опери і балету виступив соліст Нью-Йоркської Метрополітен-Опера відомий бас Павло Плішка (українського походження). Приблизно тоді у США гастролював львівський ансамбль «Не журися». У 1990 р. з концертами у США виступало вокальне тріо Мареничів з Луцька.

Усі ці колективи виїздили до США на запрошення українських осередків і фірм. Слідом за ними з комерційними концертами у багатьох містах країни виступали й інші ансамблі. Серед них — Київський оркестр народних інструментів «Рідні наспіви» з солістом, народним артистом СРСР Д. Гнатюком, який побував у США в результаті контракту товариства «Україна» з однією з американських фірм.

У 1990 р. американська турфірма «Скоуп тревел» (влаштовує поїздки американських українців на Україну, президент Марія Гельбіг) і Бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник» зі Львова організували виступи самодіяльних хорів — «Думки» (США) на Україні і «Гомону» (Львів) — у кількох містах США. У 1991 р. на Україні при сприянні товариства

«Україна» гастролювала капела бандуристів імені Т. Г. Шевченка (Детройт, Клівленд, Чикаго).

Здійснюється обмін делегаціями, групами, окремими фахівцями між порідненими містами Одесою і Цінцінати, Чернівцями і Солт-Лейк-Сіті, Балтімором і Харковом.

В останні роки розпочалися взаємні контакти на постійній основі між гуманітарними інститутами Академії Наук України і українськими науковими закладами і кафедрами ряду університетів США.

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР і Український науковий інститут проводять у Києві і Гарварді спільні наукові конференції з питань розвитку української літератури. Ці заклади обмінюються спеціалістами, які проходять стажування, працюють в архівах України і США. Здійснюється обмін фахівцями також між інститутами мовознавства імені О. Потебні, мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського АН УРСР, суспільних наук у Львові і рядом університетів США.

Налагодили взаємні контакти університети Чикаго і Києва, Технологічний інститут у Нью-Джерсі і Київський політехнічний інститут. У 1991 р. відбулася конференція українських інженерів США і їх колег, що працюють у КПП.

На запрошення товариства «Україна», його секції гуманітарних наук, на Україні проходять стажування викладачі із США українського походження, які дістають можливість працювати в архівах різних міст республіки.

Товариство «Україна» підтримує контакти з американськими вченими інших національностей, які досліджують історію України, її фольклор та етнографію. Наприклад, у 1990 р. голова Комісії Конгресу США по вивченню голоду на Україні у 1932—1933 рр. Дж. Мейс прочитав ряд лекцій і провів дискусії в Інституті історії АН УРСР.

З утворенням у 1989 р. Міжнародної асоціації українознавства (МАУ) — її очолив директор Інституту мовознавства В. Русанівський, віце-президентами стали українські вчені з Києва, США, Польщі, інших країн, — а також Республіканської асоціації українознавства (президент — літературознавець І. Дзюба) і Американської асоціації українознавців (президент — професор І. Фізер) взаємні наукові зв'язки між Україною і

українською етнічною групою у США значно розширилися. Наприклад, у Києві у 1990 р. відбувся перший конгрес МАУ, в якому, крім громадян Радянського Союзу і США, взяли участь представники багатьох країн світу. У Києві в рамках діяльності Республіканської асоціації українознавців працює Міжнародний університет з питань розвитку світового українознавства. Перші лекції в 1990 р. тут виголосили американські вчені Омелян Прицак і Джордж Грабович.

Спілка письменників України і АН УРСР при сприянні товариства «Україна» разом з Українським науковим інститутом Гарвардського університету і видавництвом «Пролог» у штаті Нью-Джерсі розпочали випуск спільних періодичних публіцистичних та літературно-наукових видань.

Серед них, наприклад, журнал «Світовид» (Нью-Йорк) — спільне видання письменників України і літераторів українського походження із США.

У червні 1990 р. на загальних зборах Академії Наук України вперше до її складу було обрано іноземних членів. Серед них — Омелян Прицак — почесний директор Українського наукового інституту Гарвардського університету, голова археографічної комісії МАУ, президент Міжнародного товариства по вивченню мов, культури і історії угро-фінських та алтайських народів, дійсний академік Американської, Фінської, Турецької академії наук, дійсний член багатьох наукових товариств, почесний доктор багатьох університетів різних країн світу. О. Прицак — автор більш як 800 наукових праць, серед яких багатотомні «Походження Русів» і «Походження хозар». Іноземним членом АН УРСР став ще один громадянин США — Михайло Каша, засновник Інституту молекулярної біофізики університету Флориди, автор класичних праць з молекулярної фізики й спектроскопії.

12 лютого 1990 р. літак «Руслан» доставив з Нью-Йорка до Києва 82 тонни ліків, вітамінів, різного медичного обладнання, продуктів і одягу для дітей, які потерпіли від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Ці подарунки, зібрані українською громадськістю США і Канади, прибули літаком разом з представниками фондів допомоги дітям Чорнобиля, лікарями. Громадськість столиці висловила глибоку вдячність українцям, які живуть за океаном, за їх щедрий дар. Для розподілу подарунків було створено громадський комітет з

представників Українського товариства Червоного Хреста, Міністерства охорони здоров'я УРСР, неформальних об'єднань.

Того ж року ще два літаки привезли на Україну понад 200 тонн цінного вантажу — подарунків від українських організацій США та Канади для дітей України.

Десятки комп'ютерів було надіслано із США в 1990 р. для українських шкіл на Україні, політехнічного інституту у Києві. Їх придбано на кошти американських українців — членів Народного фонду допомоги Україні.

Спорт

Перші спортивні змагання серед української молоді у США почали проводитися ще в 1910—1913 рр. громадськими організаціями «Гайдамаки», «Січ», «Запорізька Січ», «Подільська Січ» та ін. У 1915 р. так званий Перший загін українських січових стрільців у Нью-Йорку почав проводити регулярні спортивні змагання, заняття з фізичної культури серед молоді. У наступні роки проходять «Січові фестивалі» з мистецтва і спорту, виходять підручники з фізичного виховання.

У 30-і роки молодь, що приїхала до США із Закарпаття, створила спортивні клуби «Сокол». У 1935—1936 рр. різні американські українські молодіжні об'єднання влаштували у Філадельфії перші українські Олімпійські ігри, які згодом проходили паралельно із світовими Олімпіадами і влаштовувалися в різних містах США і Канади. У них брали участь молоді громадяни українського походження — жителі країн Заходу.

Починаючи з 1936 р. Український народний союз (УНС) став громадською організацією, яка почала масово культивувати серед української молоді бейсбол, баскетбол, волейбол («відбиванку»), сокер (європейський футбол — «копаний м'яч»), гру в кеглі.

У 1940 р. УНС мав 28 бейсбольних клубів, 21 баскетбольну команду, 33 клуби гри в кеглі, які об'єднували понад 1000 чоловік.

У повоєнні роки різні спортивні клуби об'єдналися в Союз Українських американських спортивних клубів, який у 1968 р. налічував у своєму складі 42 спортивних клуби. Вони проводили змагання з футболу, тенісу, баскетболу, волейболу, велосипедного спорту, легкої атлетики, плавання і шахів.

Відтоді кожного року в Кергінсоні, штат Нью-Йорк, у молодіжному таборі «Союзівка» проводяться національні турніри з різних видів спорту.

Українські футбольні команди входять до американських ліг, що змагаються за першість країни. Українські футбольні клуби з Філадельфії у 1960—1963 рр. та в 1966 р. ставали чемпіонами США. Український футбольний клуб з Нью-Йорка був чемпіоном США у 1965 р.

Багато українців увійшли в історію американського спорту. Серед них — Зенон Снилик, колишній капітан американської олімпійської футбольної команди, відомі американські футболісти українського походження Мирон Красій, Джордж Кулішенко, Уолтер Чижович, Уолтер Шматолоха, Нік Крат, Орест Балач, Мирон Воробець.

П. Файк, Дж. Картек були членами американської олімпійської команди з плавання, О. Галайко брав участь в Олімпійських іграх як боксер, Степан Лисяк був переможцем однієї з Олімпіад у змаганнях веслярів на каное.

Багато українців відомі у США як професійні хокеїсти, які грають у клубах США і Канади. Серед них Тері Савчук, Біл Мосієнко, Петро Пристай, Джон Бісюк, Вік Стасюк, Ерік Нестеренко та інші.

УКРАЇНЦІ В ПІВДЕННІЙ АМЕРИЦІ

АРГЕНТИНА

Перші українці. За переказами і окремими публікаціями (наприклад, за книгою південно-американського історика Михайла Данилишина «Українці в Аргентині») перші українці ступили на аргентинську землю в 1890 р. За іншими достовірними даними (збереглися записи тих часів), перші дванадцять родичів з Галичини прибули до провінції Місьйонес (місто Апостолес) 27 серпня 1897 р. В деяких друкованих джерелах називаються імена селян — Ілля Дутка, Тома Мусій, Михайло Ошиханій, Теодор Письменний, Тома Винник, Микола Влізлий.

Наплив емігрантів-українців до Аргентини тривав приблизно п'ятдесят років. Перша хвиля — 1897—1914 рр. Тоді прибуло майже 10 тисяч галицьких безземельних селян, які приїздили переважно цілими родинами, з реманентом і насінням пшениці для першого посіву. Заселяли вони цілині землі (провінції Місьйонес і Буенос-Айрес).

Друга хвиля — 1922—1939 рр. Цей емігрантський потік захопив з собою не лише селян з Галичини, але й з Волині, Ровенщини, Закарпаття і Буковини. Серед емігрантів були й представники інтелігенції, і особи, що залишили Україну з політичних мотивів. Вони розселилися не лише по сільських місцевостях, а й поблизу міст у провінціях Чако, Місьйонес, Мендоса, у Буенос-Айресі і околицях столиці. У той час до Аргентини прибуло понад 40 тисяч українців. Уже в 1933 р. в Аргентині їх налічувалося понад 100 тисяч.

Третя хвиля — 1946—1950-і роки. Шість тисяч чоловік пристало до аргентинських берегів з таборів для переміщених осіб в Німеччині і Австрії. Серед них було чимало людей з вищою освітою, кваліфікованих спеціалістів. Усі вони з надією одержати добре оплачувану роботу поселилися у великих містах. Але європейські дипломи в Аргентині не визнавалися, і багато з

приїжджих поїхали шукати кращої долі до США та Канади.

В наступне десятиліття частина українців переїхала до Аргентини з Парагваю та інших південноамериканських держав. У 1955—1956 рр. кілька тисяч літніх іммігрантів, одержавши радянське громадянство, вирішили повернутися на Україну. Щоправда, значна їх кількість, не адаптувавшись у соціалістичному суспільному житті, повернулася знову до Аргентини.

Кількість українського населення та його розселення

За неофіційною статистикою в Аргентині проживає приблизно 400 тисяч вихідців з території СРСР. Це українці (їх найбільше порівняно з іншими емігрантами), білоруси, росіяни, вірмени, литовці, євреї.

З огляду на історичні обставини емігранти з України при в'їзді до Аргентини реєструвалися як громадяни Польщі, Австро-Угорщини, Румунії. До того ж сама статистика у цій країні у ті часи була вкрай недосконалою. Внаслідок цього різні джерела подають різні відомості щодо кількості аргентинців українського походження: — радянські — 100 тисяч, місцеві українські — 250 тисяч, хоч деякі дослідники-демографи безпідставно вважають і останню цифру заниженою.

Українські громади розселилися в 43 місцевостях майже в усіх провінціях країни. 99 тисяч чоловік є жителями столиці і провінції Буенос-Айрес. 55 тисяч — зосереджено в провінції Місьйонес, 30 тисяч — у провінції Чако. Значні скупчення українців спостерігаються також у провінціях Тукман, Формоза, Коррієнтес, Санта-Фе, Мендоса, Ріо-Негро, Чубут, Кордоба, Енкарасьйон.

Зайнятість Приблизно половина наших земляків та їхніх нащадків працює в сільському господарстві. Якщо зважити на те, що селяни Аргентини становлять 16 процентів від загальної кількості населення, то українці в аграрному секторі економіки відіграють помітну роль. Вони переважно мають власні господарства, земельні наділи, як правило, від 20 до 50 гектарів, а подекуди й до 100. Ділянки оточені густими деревними насадженнями, що захищають їх від вітрів і зберігають вологу. На стику кількох гасьонів розташовані невеликі містечка, що сприяє об'єднанню українських громад, розвитку їх громадського та культурного життя.

Українські селяни мають в основному монокультурні господарства, тобто спеціалізуються на вирощуванні якоїсь однієї сільськогосподарської культури, наприклад чаю, тютюну, рису, сої, цитрусових дерев, бавовника, винограду, овочів та інших видів продукції. Життєвий рівень українських фермерів неоднаковий у різних провінціях (у Місьйонесі, Чако і Формозі, наприклад, живуть заможніше, ніж у Мендосі чи Ріо-Негро), але в цілому задовільний і дорівнює загальноаргентинському стандарту в сільських місцевостях.

Збут продукції рільництва здійснюється через посередників українського походження, і не завжди це відбувається вдало для українських поселенців. Невелика частина вихідців з України та їх нащадків займається скотарством.

Українські селяни в провінціях Місьйонес і Чако вважаються піонерами освоєння цілих земель, які перетворилися завдяки їх зусиллям на придатні для обробітку родючі лани.

Значного розвитку в Аргентині набули кооперативи, які полегшували ведення сільського господарства. Перший з них під назвою «Ла агріноля Україяна» був заснований 1921 року. Нині їх налічується п'ять.

Другою численною групою після селян серед українського населення є індустріальні робітники, здебільшого високої кваліфікації. Зайняті вони переважно на перстатобудівних, автомобілебудівних підприємствах, механічних та металургійних заводах, будівельних компаніях, меблевих фабриках. Багато аргентинців українського походження працює у сфері обслуговування, торгівлі, є власниками дрібних підприємств і магазинів. Останнім часом зростає кількість спеціалістів-інженерів, лікарів, юристів, економістів, соціологів, філологів — дітей, онуків, правнуків емігрантів з України. Найбільше їх живе в Буенос-Айресі та на околицях столиці, в Ла-Платі. Усі вони роблять вагомий внесок у розвиток економіки Аргентини.

Українська мова. Українська мова з діалектами, власними Галичині, Волині, Ровенщині, лунає й нині в місцях найбільшої компактності поселень, серед зайнятих у сільському господарстві в провінціях Місьйонес, Чако, де третє покоління вільно спілкується мовою своїх предків. У містах більшість представників наймолодших аргентинців українського походження не володіє мовою батьків і

дідів або вживає її впереміж з іспанською. Мовна асиміляція досить незначна в середовищі міської інтелігенції — вихідців з України та їх нащадків. Змішані аргентинсько-українські подружжя українською мовою не спілкуються.

Усі діти українців обов'язково здобувають освіту у початкових, середніх школах, значний їх процент навчається в університетах. Українознавство викладається лише в тих державних і приватних середніх навчальних закладах, де серед вчителів є українські священники й ченці (черниці).

При більшості громадських осередків і церковних парафій існують так звані «рідні школи», де протягом кількох годин по суботах і неділях для дітей проваджуються елементарні уроки з української мови та інших навчальних предметів з україністики.

У Буенос-Айресі при філіалі римського Українського католицького університету діє гімназія, де з першого по п'ятий класи викладаються українська мова, література, історія та географія України.

Культурне життя і видавнича діяльність

З утворенням перших громадських осередків українців, клубів, організацій церковних парафій виникли хори, танцювальні й драматичні гуртки. В перші десятиліття життя емігрантів з України в Аргентині почали поширюватися твори Т. Шевченка, І. Франка, М. Шашкевича. Влаштувалися виставки, присвячені вшануванню їх пам'яті. У 1950 р. видавництво «Перемога» видрукувало в Буенос-Айресі Шевченків «Кобзар» з передмовою іспанською й англійською мовами, присвяченою життєвому й творчому шляху великого поета.

У 1953 р. аматорський Український театр імені Т. Г. Шевченка (Буенос-Айрес) поставив «Тараса Бульбу», «Катерину», «Наталку Полтавку», «Сорочинський ярмарок» та «Запорожця за Дунаєм».

У різних місцевостях і нині виступають хорові, танцювальні колективи, капели бандуристів, хоча самодіяльних художніх колективів тут менше, ніж в інших великих західних державах, де існують українські етнічні групи. Час від часу влаштовуються виставки народного мистецтва — різьблення по дереву, вишиванки, писанок тощо.

Українське культурне життя в Аргентині відзначається й літературною діяльністю окремих представників

творчої інтелігенції, яка стимулюється окремими громадськими товариствами. У 30-х роках українською мовою були перевидані твори західноукраїнських письменників А. Чайковського «Віддячився» і Ю. Шкрумеляка «Чота крилатих». У той же час Степан Мандзій видав унікальний (і напевне єдиний у світі) українсько-іспанський словник. Нині цією ж працею займається відомий в Аргентині український перекладач Володимир Котульський. У 1976 р. в його перекладі вийшов роман відомого аргентинського письменника Хорхе Ернандеса «Мартін Фієрро».

Загалом праця українських літераторів-перекладачів досягла широкого визнання в Аргентині. Ще у 1955 р. у перекладі Олексія Садюка вийшов роман аргентинського письменника Рікардо Гуїральдеса «Дон Сегундо Сомбра», що належить до класики південноамериканської і світової літератури. Плідно працював в Аргентині до переїзду в Західну Німеччину поет Ігор Качуровський, який перекладав аргентинську поезію на українську мову, а поезію українських поетів — на іспанську мову. Писав вірші українською та іспанською мовами поет, інженер-будівельник за основним фахом, Леонід Голоцван. Він підготував іспанською мовою велику антологію української поезії, включивши до неї твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, а також П. Тичини, М. Рильського, В. Свідзинського, Л. Костенко, В. Коротича, В. Симоненка, М. Вінграновського та інших радянських поетів.

Помітною подією в житті української інтелігенції в Аргентині стали видання професором Євгеном Онацьким «Малої української енциклопедії» та українсько-італійського словника.

Серед аргентинських митців є художники, музиканти (наприклад, скрипалі Альберт Лисий і родина Чуаченків — учасники міжнародних конкурсів), співаки, хорові диригенти, архітектори (наприклад, Віктор Грифенко — автор проекту українського католицького кафедрального собору в Буенос-Айресі).

Здобули популярність у цій країні твори художника Віктора Цимбала, який оселився тут ще у 20-х роках, а також Миколи Азовського, Миколи Неділка та інших.

Протягом майже сторічного перебування в Аргентині українці залишили тут пам'ятні сторінки в історії культури цієї країни. До них, без сумніву, належить відкриття 5 грудня 1971 р. в центрі Буенос-Айреса,

в парку Трес-де-Фобреро (неподалік від посольства США), пам'ятника Тарасові Шевченку, що стало видатною подією для громадськості Південної Америки і всіх зарубіжних українських етнічних груп. На церемонії відкриття виступили представники муніципальної влади міста, українських громад в Аргентині, послы США і Канади — держав, де також були встановлені монументи Великому Кобзареві. Пам'ятники Шевченкові є також у провінції Місьйонес — містах Апостолес і Обера. У першому з них є вулиця Шевченка, а також дві площі носять імена Т. Шевченка і М. Шашкевича. У містечку Віжа-Караса (провінція Буенос-Айрес) у 1963 р. з нагоди торжеств, приурочених пам'яті Великого Каменяра, була відкрита вулиця Івана Франка. В Буенос-Айресі в 1988 р. одну з вулиць назвали на честь князя Володимира, а на площі, поіменованій на честь Тисячоліття Хрещення Русі, було встановлено пам'ятник-погруддя князя Володимира. Чимало вулиць і площ в різних містах носять назву «Україна».

Від 1927 р. в Аргентині було близько 20 українських газет. Нині їх кілька. Одна з них — «Рідний край» — друкований орган Федерації спортивно-культурних закладів радянських громадян в Аргентині. Газета знайомить своїх читачів з життям Радянської України, повідомляє про новини в діяльності своїх організацій. Цьому виданню передували прогресивні газети «Світло» та «Знання», які багато зробили для єднання українських трудящих в Аргентині.

З 1928 р. починає виходити газета «Українське слово», а з 1934 р. — газета «Наш клич» — органи націоналістичних товариств «Просвіта» і «Відродження», які вносять свій вклад у поширення української культури в Аргентині. Релігійними періодичними виданнями є «Життя», «Дзвін», «Вісник».

Українські громадські осередки у різні часи мали сім своїх радіостанцій, що мовили українською та іспанською мовами. Їх передачі слухали українці не лише в Аргентині, а й у Бразилії, Уругваї та Парагваї. Це програми «Музика і культура України», «Голос України», «Українська година», «Голос України — землі козацької», «Така Україна» та ін. Нині регулярно здійснює свої передачі радіостанція «Колонія», що знаходиться в Уругваї.

Громадське життя Усе громадське й політичне життя українців зосереджене в основному в Буенос-Айресі з околицями та в Ла-Платі. У цій країні є прогресивні організації, які у своїй діяльності підтримують тісні зв'язки з СРСР, а також культурно-просвітні товариства, організації кооперативні, взаємодопомоги, жіночі, молодіжні, професійні та інші об'єднання.

У 1941 р. трудові емігранти прогресивних поглядів виступили ініціаторами створення комітетів допомоги Радянській країні, що відбивала фашистську навалу. На добровільні грошові пожертви закуповувались одяг, взуття, продовольство, медикаменти для воїнів і дітей-сиріт. Тисячі аргентинських українців брали участь у цьому гуманному рухові в умовах, коли тодішні правлячі кола країни симпатизували фашистській Німеччині, а згодом її прихильники прийшли до влади.

У 1946 р. комітети, які діяли нелегально, об'єдналися в культурно-освітні клуби. Вони склали основу слов'янського руху в Аргентині. Тривалий час ці осередки були закриті. На початку 50-х років на їх основі виникли організації радянських громадян — представників трудової еміграції із Західної України та Західної Білорусії (по закінченні війни останні дістали право бути громадянами СРСР).

Нині в Аргентині діють дев'ять спортивно-культурних клубів радянських громадян, що становлять єдину федерацію. Вони об'єднують понад 25 тисяч українців, білорусів, частково росіян-емігрантів та їх нащадків. Це клуби, названі іменами письменників — Максима Горького, В. Белінського, І. Франка, М. Островського, а ще — «Восток», «Дніпро». Вони здійснюють взаємні культурні зв'язки з товариствами «Родина» (Москва), «Україна» (Київ) і «Радзіма» (Мінськ). Час від часу перед членами цих клубів виступають митці, громадські діячі з УРСР. У свою чергу посланці прогресивних осередків Аргентини є гостями СРСР, у тому числі й України.

Одним з найстаріших українських об'єднань є товариство «Просвіта». Ця націоналістична організація має філіали у різних містах країни. Товариство займається в основному освітньою, мистецькою діяльністю, створило жіноче і молодіжне об'єднання.

У 1933 р. виникло товариство «Відродження», що займається подібною до «Просвіти» діяльністю, тільки

перебуває на інших ідеологічних позиціях. До націоналістичних організацій також належать Центральна українська репрезентація (заснована 1947 року), що представляє українські громадські осередки у зв'язках з угрупованнями в інших країнах Заходу, Товариство українських високошкільників Аргентини (об'єднує спеціалістів з вищою освітою, зокрема інженерів, медиків), Педагогічна громада (координує діяльність громадських українських шкіл), Союз українських купців і промисловців, Спілка українських митців, науковців і літераторів, Фундація імені Т. Шевченка, яка встановила культурні зв'язки з товариством «Україна».

Релігійне життя Близько двох третин українців в Аргентині відвідують українські католицькі церкви, майже третина віруючих належить до Української автокефальної православної церкви. Решта є членами парафій Руської православної церкви (підпорядкована московській єпархії) і українських баптистських церков. Серед українців є й невелика частина атеїстів.

БОЛІВІЯ І ПЕРУ

У цих країнах нечисленні українські групи з'явилися у повоєнні роки з таборів для переміщених осіб у Німеччині та Австрії. Точних даних про їх кількість немає, оскільки вони не утворили тут жодного громадського чи церковного об'єднання, не мають друкованих органів чи радіопрограм.

БРАЗИЛІЯ

Історія поселення У цій країні українці належать до найстаріших етнічних груп. У 1989 р. Бразилія відзначила 100-річчя від часу проголошення федеративної республіки. Перші українські емігранти з'явилися тут ще до державного оформлення Бразилії — у 1872 р. Серед перших поселенців була родина із Золочівського району Галичини (нині Львівщина) Миколи Морозовича.

У 1876 р. на бразильську землю ступила також невелика група селян з Буковини. Вона оселилась у південній частині штату Парана. У 1891 р. ще вісім родин із Східної Галичини заснувало колонію Санта-Барбара в графстві Палмерія. Після того щороку сюди прибу-

вало на пароплавах по кілька сімей безземельних західноукраїнських селян. Але масова еміграція з України до Бразилії почалася практично 1895 року, коли агенти італійських пароплавних ліній привезли сюди аж 15 тисяч найбільш бідних галичан для сезонних робіт. Кожному емігрантові федеральним урядом обіцялася окрема фасада — наділ землі у 25—30 гектарів у безлісних зонах. Насправді ж більшість українців була поселена властями у джунглях південної Парани, де піонери Бразилії корчували ліс, аби перетворити землю на придатну для сільського господарства. Нестерпні кліматичні умови, вороже ставлення місцевого населення, великий процент смертності серед українців через відсутність елементарної медичної допомоги і антисанітарію призвели до того, що частина їх почала повертатися назад — на Україну.

У 1896 р. центром українських емігрантів стало місто Прудентополіс. Вони також створили свої колонії в Антоніо-Олінто, Сапта-Андраді, Ріо-Кларо, Дорізони, Ірасемі та інших місцевостях.

Другою хвилею української еміграції були 1907—1914 рр., коли до Бразилії переселилися ще 15 тисяч українців. Значна їх частина відповідно до урядової програми приступила до будівництва залізниць. Новоприбулі заклали додаткові українські колонії — Івахі, Іраті, Ітапарі, Вера-Гуарані, Нова Галичина та ін. Майже всі емігранти — понад 40 тисяч чоловік (включно з дітьми, народженими вже в Бразилії), були вихідцями з Галичини.

У 1913—1914 рр. українські священники склали перепис українських поселенців. За їх далеко не вичерпними дослідженнями загальна чисельність іммігрантів з України та їхніх нащадків становила на той час 43 750 чоловік. Зокрема у штаті Парана поселилось 33 529 іммігрантів, у штатах Ріу-Гранді-ду-Сул — 2245, Сан-Пауло — 241, Санта-Катаріна — 160, Еспіріту-Санту — 70 осіб.

Третьою хвилею була еміграція з Волині та Полісся. У період між двома світовими війнами на бразильські береги зійшло 9 тисяч селян-бідняків з цих країв. Нарешті, останню еміграційну хвилю склали переміщені особи після другої світової війни. У відтинок часу між 1947 і 1951 рр., полишивши табори у Німеччині та Австрії, до Бразилії прибули ще 7 тисяч українців. Серед них було чимало представників інтелігенції.

**Чисельність
населення
і географія
розміщення**

Точна кількість громадян українського походження — мешканців Бразилії — встановити важко. Як і в інших країнах Заходу, при в'їзді до країни імміграційні власті визначали національність українців за країнами чи місцевостями, звідки вони прибули — австрійці, угорці, галичани, поляки. Тільки після другої світової війни в імміграційних офіційних записах з'явилася національність — українець. На жаль, діти українців реєструються при народженні у цій державі вже як бразильці. Нині місцева українська етнічна група об'єднала, за деякими джерелами, близько 180 тисяч чоловік, хоча ця цифра є досить приблизною. Деякі західні демографи називають іншу цифру — 360 тисяч. Найімовірніше вважати, що кількість українців у Бразилії сягає 250—400 тисяч. Лише 7—8 процентів з них народжено на Україні. Решта — уродженці Бразилії.

Понад 200 тисяч українців проживає у штаті Парана. Інші населяють штати Сан-Пауло, Санта-Катаріна, Ріу-Гранді-ду-Сул. Найбільше українських поселень зосереджено нині в південно-східній частині штату Парана. У місті Прудентополісі цього штату живе майже 25 тисяч громадян українського походження (приблизно три чверті населення міста). Майже таким же є співвідношення українського населення з іншим, скажімо, в селищі Іваї цього ж штату, та подібних. Столиця штату Парана — Курітіба — є другим найбільшим центром концентрації української громади (понад 25 тисяч чоловік). Одне з передмість Курітіби носить назву Нова Галичина. Поблизу містечка Апукарана (штат Парана) є поселення, яке налічує понад сто українських родин. Воно навіть і називається Нова Україна. Третім масовим скупченням українців є місто Сан-Пауло (штат Сан-Пауло), де проживає понад 5 тисяч громадян українського походження.

85 процентів української етнічної групи зосереджено в сільській місцевості — у так званих колоніях. Решта є жителями міст. Територія, яку більш-менш компактно заселяють українці, становить майже 50 тисяч квадратних кілометрів. Ця частина країни ще носить назву Бразильська Україна. Сусідами українців є поляки, італійці, німці, японці, ліванці, сірійці, корейці, а також аборигени — давні бразильці — індіанці.

Зайнятість

Майже 80 процентів дорослих громадян українського походження працює в сільському господарстві, вирощує, як кажуть бразильські українці, «старокрайові» культури, властиві для європейських регіонів — картоплю, пшеницю, жито, льон, гречку, а також, звичайно, місцеві культури — чорну квасолю, каву, м'яту, маїоку, рис, чай, цитрусові тощо. Частина українських фермерів займається скотарством. Існує проблема збуту продукції. Її закупівлею займаються представники інших національностей. Багато фермерів українського походження живе бідно. Фермерство стало для них швидше способом існування аніж збагачення. Українці в сільських колоніях не змогли пристосуватися до нових економічних вимог в аграрному виробництві.

Українці першими на латиноамериканському континенті почали вирощувати гречку, яка в Бразилії дозріває за два-три місяці. Сюди ж із Галичини завезли капусту, картоплю, буряк, тютюн, коноплю, соняшник, льон. Вже на новому місці були виведені нові сорти фруктових дерев.

Приблизно 20 процентів українців зайнято в промисловості, торгівлі, працює службовцями в приватних установах, муніципальних та державних органах. Деякі є власником невеликих майстерень, крамниць, меблевих фабрик тощо. Невеликий відсоток українців працює лікарями, фармацевтами, інженерами, юристами, вчителями, є вченими чи викладачами університетів. Загалом матеріальний рівень української етнічної групи нижчий від середнього життєвого стандарту в Бразилії.

**Освітній рівень.
Українська мова**

Мова предків збереглася у цій державі значно краще, ніж у багатьох інших зарубіжних поселеннях українських етнічних груп. У сільській місцевості, де є компактні поселення кількох поколінь нащадків емігрантів з Галичини, Волині та Буковини, українська мова вживається в побуті, у виробничому, громадському та церковному житті. Фермери, зберігаючи батьківську культурну спадщину, є досить консервативними у своїх традиціях і культурі. Навіть змішані подружжя розмовляють у сільських колоніях українською мовою. Інша мовна ситуація спостерігається у містах і в районах розташування плантацій кави, де українці швидко

інтегрувалися як в економічному, так і в загальнокультурному та мовному відношеннях. У цієї категорії українців українська мова змішується з португальською. Наймолодші українці в містах майже не знають материнської мови.

Перші кроки в організації українських шкіл були зроблені ще у 1897—1898 рр. Священники влаштовували їх у власних оселях. Вчителями були більш-менш грамотні люди з числа іммігрантів.

У 1913 р. була створена шкільна асоціація, що об'єднувала на той час 35 українських шкільних закладів, які діяли при церквах і громадських осередках. У 1941 р. їх було вже більше як 40. На жаль, у 1938 р. асиміляторська політика тодішнього уряду Бразилії припинила культурне та освітнє життя багатьох етнічних груп, у тому числі української.

Нині справжніх українських шкіл немає. Але викладання української мови, літератури та історії здійснюється в малій семінарії Святого Йосафата у Прудентополісі. Майже при всіх українських церквах функціонують суботні курси українознавства.

Освітня програма для українських дітей здійснюється, наприклад, у місті Курітібі. Найменші громадяни відвідують дитячий садок, де виховання здійснюється українською мовою. Старші діти, дорослі, а також навіть пенсіонери відвідують українську суботню школу, де у 1989 р. українську мову вивчало майже 150 чоловік. Діти у цьому закладі навчаються також мистецтву українського народного танку і створення писанок. У центрі Курітіби у тому ж 1989 р. було відкрито «Український дім студентів», де бажаючі молоді люди на громадських засадах підвищують свій освітній рівень, удосконалюючи українську мову, знайня з літератури, історії землі своїх предків.

У новій конституції штату Парана зафіксоване право навчання української мови в урядових школах, де навчаються учні українського походження. В цьому штаті діє єдиний в Південній Америці університет, де у 1989—1990 рр. почали викладати українську мову, літературу й історію.

Щороку чимало бразильських громадян українського походження навчається в інших університетах країни, поповнюючи дедалі зростаюче число української інтелігенції в Бразилії. У двох університетах Куріті-

бі — державному та католицькому (приватному) працює 10 професорів і викладачів українського походження.

Література.
Наукове
і мистецьке життя.
Преса

Найбільш відомим українським письменником-перекладачем — представником перших хвиль еміграції — був Петро Карманський. Він першим познайомив бразильців з найкращими

творами української літератури. До письменників мипулого в історії бразильських українців належать Сильвестр Калінець, Валентина Куц і Осип Шпилько. Нині в Бразилії дістали визнання серед літераторів і читачів Олена Колодій і Віра Селянська-Вовк. Перша з них переклала ряд творів Т. Шевченка на португальську мову. У 1974 р. О. Колодій стала членом Паранської (штат Парана) Академії літератури. В. Селянська-Вовк видала португальською мовою «Антологію української літератури» і збірку сучасної української поезії «Соняшник». У 80-і роки з-під пера В. Селянської-Вовк вийшли у Ріо-де-Жанейро та Нью-Йорку поетичні твори українською та португальською мовами — «Триптих», «Мандаля», «Іконостас України». Письменниця є також професором католицького університету в Ріо-де-Жанейро, викладає історію середньовічної німецької літератури; у 1973 р. вона була за свої науково-літературні дослідження удостоєна титулу почесної громадянки цього міста. На замовлення бразильського Товариства українців В. Селянська-Вовк переклала португальською мовою твори Михайла Коцюбинського, Марка Вовчка, Василя Стефаника, Івана Франка, Лесі Українки, Григорія Сковороди, сучасну українську поезію. Частина її книжок містить одночасно тексти не лише португальською, а й українською, німецькою, англійською мовами.

Українське мистецтво в Бразилії представлене хudoжніми самодіяльними танцювальними, вокальними колективами, які систематично беруть участь у загальнобразильських фольклорних фестивалях. На цих оглядах експонуються виставки писанок, вишиванок, керамічних виробів, виготовлених переважно українськими жінками.

У наукових колах Бразилії здобули визнання вчені, викладачі університетів Оксана Борушенко — фахівець з історії України і етнічної демографії, іхтіолог Федір Великохатко, археолог Ігор Хмиз, спеціаліст з агропо-

мії Олександр Заболотний, геолог Ніколас Макушенко, мікробіолог Дарія Рибка, економіст Тарас Савицький та ін. Науковою та видавничою діяльністю займається Українсько-бразилійський центр українознавства.

Першою українською газетою в Бразилії була «Зоря», що виходила в Курітібі у 1907—1909 рр. В наступний час з'явився ще ряд періодичних видань, що існували по кілька років. Серед них газети «Україна», «Самоосвітник», «Український місіонер», «Праця», журнал «Бджілка». У 1924 р. був заснований тижневик «Хлібороб», який виходив з перервами.

У 1961 році в Курітібі на площі «Україна» споруджено пам'ятник Т. Шевченкові. У 1989 р. ще один пам'ятник Кобзареві було відкрито у Прудентіополісі. В урочистій церемонії взяла участь делегація товариства «Україна». Там же створюються музеї Т. Г. Шевченка, українського поселення в Бразилії та української культури. Ще один пам'ятник Великому Кобзареві встановлено в Порто-Алегро.

Українські організації

Одним з перших об'єднань українських іммігрантів у Бразилії стала «Просвіта», заснована у 1902 р. Її відділення мали назву товариств імені Т. Г. Шевченка. Вони займалися культурницькою діяльністю, але згодом занепали. У 1922 р. виник Хліборобсько-освітній союз у Курітібі — нині найбільший громадський осередок, який сприяє розвитку культури та мистецтва в українському етнічному середовищі. Союз має хор, фольклорну групу «Україна», радіостанцію «Українська хвиля». При ньому діють літературно-спортивний клуб молоді та Організація українських жінок. Серед інших об'єднань — Товариство прихильників української культури, Бразилійський осередок українських студій, який збирає документальні матеріали про минуле і сучасний стан українського життя у цій країні, Українсько-бразилійська центральна репрезентація.

85 процентів від загальної кількості української католицької церкви належить до української автокефальної православної церкви та баптистської церкви. При культових закладах існують школи, семінарії, діють невеликі радіостанції.

ВЕНЕСУЕЛА

Історія поселення Існують дані, які свідчать, що українці мешкали у Венесуелі вже на початку XIX століття, за часів іспанського панування. У портовому місті Маракайі існував готель «Україна», який користувався особливими привілеями властей, зокрема мав право екстериторіальності. У цьому ж місті й досьогодні збереглася вілла «Україна», побудована 1830 року. Вона належала Михайлові Стибіцькому з Києва, який прибрав собі ім'я Мігель Роля і брав активну участь у визвольній боротьбі венесуельського народу проти іспанських колонізаторів, дослужившись до чину інженер-полковника.

До 1947 р. у Венесуелі мешкали лише поодинокі особи українського походження, які перебували на службі американських фірм, розміщених у цій країні.

Власне ж українська етнічна група утворилася 1947 року, коли сюди з Німеччини прибуло понад три тисячі переміщених осіб. Серед новоприбулих було чимало фахівців з вищою освітою, робітників, селян, ремісників.

По кількох роках мешкання почався помітний вплив українців з Венесуели до інших країн — через безробіття, несприятливі кліматичні умови, нестабільність політичної ситуації тощо. Найбільше українців переселилося до США, Канади та Аргентини. Поодинокі родини виїхали до Австралії, Німеччини, Бразилії, Австрії, Польщі. Кілька родин повернулося на Україну.

Розселення. Зайнятість

Нині у Венесуелі мешкає понад чотири тисячі громадян українського походження. Більш як половина їх живе в столиці країни Каракасі, де дві вулиці носять назву «Україна», решта — в містах Валенсія, Маракайі, Пуерто-Кабальо, а також у сільській місцевості (близько 10 проц. від загальної кількості).

40 процентів місцевих українців зайнято в індустрії, 35 — це підприємці, власники торговельних закладів, майстерень, 15 — становлять представники інтелігенції, 10 — фермери та селяни найманої праці.

Життєвий рівень української етнічної групи, як і рівень забезпеченості житлом, досить високий. Приблизна вартість майна української етнічної групи оцінюється у більше ніж 50 мільйонів доларів.

При укладенні подружніх зв'язків українці віддають перевагу представникам своєї національності: у Венесуелі налічується чистих українських подружків 65 процентів, змішаних — відповідно 35. Усі українці пабули громадянства Венесуели. Значна частина молоді українського походження здобуває вищу освіту, асимілюється, відходить від громадського життя в українських осередках.

**Громадське,
культурне та
релігійне життя**

Представники переважно старшого покоління продовжують брати участь у громадському житті етнічної групи у таких організаціях націоналістичного та професійного характеру, як Українська Громада Венесуели, Союз українок, Комітет визволення України, Українська молодь Венесуели, Товариство інженерів. Організоване життя сконцентроване в основному в Каракасі і частково у Валенсії, де існують народні доми.

Близько 80 процентів громадян українського походження добре володіють українською мовою і спілкуються нею в сім'ї та між собою, хоча у 1990 р. діяла лише одна суботня школа українознавства.

З 1947 р. й до своєї смерті у 1952 р. в Каракасі жив Василь Кричевський — видатний митець, архітектор, художник, дизайнер, майстер декоративного мистецтва. На Україні він спроектував і художньо оформив будинок Полтавського земства (нині обласний краєзнавчий музей), Канівський музей-заповідник «Могила Т. Г. Шевченка», написав картини «Гребля Квітки-Нов'яненка», «Ярмарок», «Сорочинський ярмарок» та ін. Серед венесуельських митців дістали визнання живописець Галина Мазепа, скульптор Федір Ємець, архітектори Роман Кошарич і Борис Васнюк, балетмейстер П. Горський.

За віровизнанням українські поселенці у Венесуелі розподіляються так: католики — 58 процентів, православні — 38, баптисти та представники інших віросповідань — 4 проценти.

ПАРАГВАЙ

Історія поселення Перші емігранти з України прибули до Парагваю на початку 20-х років нинішнього століття. Більш-менш масові приїзди українців відбулися у 1930—1932 рр., коли, зокрема, багато з них переселилося сюди із сусідньої Аргентини. У 1935—1939 рр. до Парагваю почали прибувати селяни-бідняки з Полісся, Волині, Галичини і Закарпаття. Потім значна їх частина переїхала до Аргентини.

У 1946—1950 рр. українська етнічна група в Парагваї поповнилася переміщеними особами з числа українців, які знаходилися в таборах Німеччини, а також за рахунок українських родин з Філіппін, біженців українців з Китаю.

У 50-х роках незначна частина українців реемігрувала до України. Ще пізніше десятки родин переїхало до Канади і США.

Розселення У 1990 р. в Парагваї налічувалося понад 10 тисяч громадян українського походження. Більшість з них є жителями міста Енкарнасьон. Колонії вихідців з України та їхніх пащадків зосереджені також і в інших місцевостях. Деякі з них мають українські назви — Нова Україна, Нова Волинь, Богданівка, Перевертівка, Тарасівка, Морозівка, Сибір, Кавказ, Зелений Клиш тощо.

Зайнятість Українці в Парагваї займаються переважно рільництвом. Фермери на своїх порівняно невеликих ділянках вирощують бавовну, гречку, кукурудзу, пшеницю, просо, рис, квасоллю. Багато хто займається садівництвом, культивуючи здебільшого європейські культури. В результаті в Парагваї з'явилися українські яблуні.

У містах українці є ремісниками, дрібними торговцями, певна їх частина працює на промислових підприємствах. Ті, хто здобув вищу освіту, одержали роботу в урядових, комерційних установах. Життєвий рівень української етнічної групи в цілому відповідає середнім стандартам цієї країни.

Громадське та релігійне життя У 1937 р. в місті Енкарнасьон було створене товариство «Просвіта», яке має відділення в різних місцевостях, так звані суботні українські школи, читальні, бібліотеки, хормейстерські класи. У Парагваї є також громадські молодіжні об'єднання, діють початкові україн-

ські школи. Культурне, інтелектуальне життя в українській етнічній групі перебуває на невисокому рівні.

У місті Енкарнасон встановлено пам'ятник Т. Шевченкові. У 70-і роки «Група українських купців і промисловців» заснувала українське радіомовлення. В його програмі — інформаційні матеріали, а також передачі про культурне життя українців, історію України тощо. Свою тижневу радіопрограму, яка транслюється також і для українців у Бразилії, Аргентині, Уругваї, має регіональне церковне угруповання, яке підлягає Об'єднанню українських євангельсько-баптистських церков у США.

Більшість громадян українського походження належить до української автокефальної православної церкви, близько 30 процентів їх є католиками, решта — баптисти.

УРУГВАЙ

Історія поселення. Перші емігранти з України — а це були селяни-заробітчани з Волині, Кількість українців Полісся, Галичини, Буковини й За-

карпаття — ступили на землю Уругваю у 1924 р. Деякі дослідники української еміграції в Південній Америці називають іншу дату — 1920 р. У 20-і роки сюди прибули також групи українських фермерів з Аргентини та Бразилії. Перша хвиля еміграції до цієї країни завершилася на початку 30-х років.

Після другої світової війни в Уругваї поселилося близько ста переміщених осіб українського походження з Німеччини та Австрії. У середині 50-х років незначна частина уругвайських українців повернулася на Україну. Наприкінці 60 і на початку 70-х років тисячі українців, переважно молодих людей, з Уругваю переїхали до США, Канади, Австралії та Аргентини. Після цього демографічна ситуація в уругвайській українській етнічній групі стабілізувалася. В країні, за різними даними, проживає від 10 до 15 тисяч українців.

Розселення.
Зайнятість

Близько половини громадян українського походження мешкає в столиці Уругваю — Монтевідео. Решта розселена по всій країні. Більш-менш значне компактне поселення наших земляків та їх нащадків знаходиться в департаменті Сальто, де є українська хліборобська ко-

лонія. Фермерів серед українців, порівняно з іншими сусідніми південноамериканськими країнами, є досить мало. Більшість живе у містах, займається в основному малокваліфікованою працею на підприємствах. Невеликий процент осіб українського походження, які осіли в Уругваї, є власниками торговельних закладів і ремісничих майстерень. За останні два десятиліття в уругвайській українській етнічній групі з'явилася власна інтелігенція.

Громадське й церковне життя

Серед віруючих уругвайських громадян українського походження є православні, католики, баптисти. Але власних церков вони не мають. Їх духовні потреби задовольняють українські священники, які постійно проживають на території сусідньої Аргентини.

Культурне, громадське життя серед українців в Уругваї мало розвипене. У 1934 р. було створене культурно-освітнє товариство «Просвіта». Спроба організувати ще одне об'єднання — «Відродження» — не увінчалася успіхом.

У 1943 р. вихідцями з СРСР було створено Культурний центр імені М. Горького, який об'єднує українців, білорусів і росіян. Він діє в Серро — робітничому районі Монтевідео — та в колонії Сан-Хавієр. У 50—70-і роки центр влаштовував урочисті вечори, відзначаючи пам'ятні радянські дати, організовував перегляди фільмів, одержаних з посольства Радянського Союзу в Монтевідео. Тут працювали гуртки художньої самодіяльності, бібліотека. У 80-і роки громадсько-культурні заходи в цьому осередку здійснюються нерегулярно. Представники центру зробили перші кроки до встановлення культурних зв'язків з товариствами «Родина» (Москва) і «Україна».

Власної преси місцеві українці не мають. Українських шкіл не існує, мову своїх батьків знає старше покоління, а його нащадки, які живуть у містах, поступово її втрачають, що підтверджується результатами переписів населення та соціально-культурних досліджень.

У довоєнний час місцеві власті Монтевідео на честь української етнічної групи назвали одну з вулиць столиці — «Україна».

ЧІЛІ

У 1948—1949 рр. з таборів для переміщених осіб до цієї країни приїхало близько 300 українців. Більшість з них поселилася в Сантьяго. В національній економіці новоприбулі одержали місця кваліфікованих робітників.

У 1953 р. почало налагоджуватися громадське життя серед українців, які підтримували контакти із своїми земляками в Аргентині. Через низький життєвий рівень значна частина їх виїхала до Аргентини, США та Канади. На початок 1980 р. українська етнічна група в країні налічувала дещо більше тисячі чоловік. Їх життя в Чілі ізольоване від інших країн з українськими поселеннями. Публікацій про українців у Чілі практично немає.

УКРАЇНЦІ В ЄВРОПІ

АВСТРІЯ

Нині в Австрії проживає понад 5000 громадян українського походження. Історія їх поселення в цій країні сягає XVII—XVIII століть.

За свідченнями літописців, ще у XII столітті галицький князь Ярослав Осмомисл підтримував політичні контакти з бабенберзьким князем Генріхом-ІІ Язомірготтом. У 1252 р. син Данила Галицького — Роман одружився у Відні з Гертрудою, племінницею останнього бабенберзького князя Фрідріха-ІІ Сварливого.

У 1683 р. українські козаки на чолі з полковником Семеном Палієм взяли активну участь у визволенні Відня від турецької облоги. Один з них — Юрій Франц Кульчицький, родом з села Кульчиці Шляхетські біля Самбора (нині Львівщина), став австрійським національним героєм. На одній з вулиць Відня, що носить його ім'я, є бронзовий пам'ятник відважному козакові.

У деяких книгах, виданих за кордоном, згадується, що Ю. Кульчицький був власником однієї з перших кав'ярень у Відні. У 1933 р. у Львові видано історичну повість І. Фелипчака «Кульчицький — герой Відня». А в 1893 р., під час святкування 300-річчя перемоги над турецькими військами, на церкві, що височить на горі Леопольдсберг, відкрито пам'ятний знак на честь полеглих українських козаків у битві під Віднем.

У XVIII столітті, коли до складу Австро-Угорської імперії увійшли західноукраїнські землі — Східна Галичина, Північна Буковина, а згодом й інші місцевості, — до Відня почали масово прибувати українці, які служили в австрійській армії, тримали певні підприємства, вчилися в університетах, займалися іншою діяльністю. Були серед них і безробітні.

У 1860 р. студенти-українці, що навчалися у Відні, заснували своє товариство — «Січ».

В австрійських університетах навчалася чимало талановитої української молоді. У Відні тривалий час

проживали Леся Українка, І. Франко, М. Драгоманов. На одному з будинків на Війлінгерштрассе, в якому у 1892—1893 рр. жив Каменяр, встановлено меморіальну дошку.

Вихідці із західної частини України фактично утворили в Австрії етнічну групу. Наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття серед австрійських українців були члени парламенту, політичні лідери, науковці. Перед першою світовою війною в Австрії вже жило близько 3000 українців, переважно у Відні.

Під час першої світової війни в Австрії опинилося майже 50 тисяч українців. Це були в основному колишні в'язні концентраційних таборів, зокрема табору в Талергофі, де загинуло багато лемків. За окремими західними друкованими джерелами у цих таборах померло майже 40 тисяч українців. Частина колишніх полонених залишилася жити в Австрії.

Значна кількість українців утекла до Австрії в часи громадянської війни на Україні. У 20—30-і роки Відень, так само як і Прага, став центром української політичної еміграції. Галичина знову відійшла до Польщі, і значна частина українців повернулася на рідні землі. В Австрії залишилося лише 3000 чоловік, переважно пенсіонери, колишні військові, добре забезпечені робітники і невелика група студентів.

У січні 1921 р. у Відні відкрився Український вільний університет, одним з ініціаторів створення якого був видатний вчений і громадський діяч Михайло Грушевський. Першим ректором університету, що мав два факультети, — філософський і юридичний — був професор Олександр Колесса — відомий лінгвіст, фахівець з історії, літератури, етнографії. У 1907 р. він був обраний до парламенту Австрії. У 1915 р. О. Колесса став одним з фундаторів Української культурної ради у Відні, яка організувала українські школи.

У 1929 р. у Відні виникла Організація українських націоналістів (ОУН).

Після 1939 р. до Австрії прибули втікачі із західної частини України, які не прийняли радянської влади. У 1940—1941 рр. відповідно до радянсько-німецької угоди сюди приїхали ті українці, які мали австрійське чи німецьке громадянство або родичів в Австрії та Німеччині чи перебували у шлюбі з особами німецького походження.

В роки другої світової війни фашистські окупанти вивозили до Австрії українську молодь на підневільну каторжну працю. У 1944 р. в Австрії було зосереджено 100 тисяч українців, у тому числі військовополонених. Відразу після завершення війни в країні залишилася деяка частина українців з числа переміщених осіб, яка відмовилася від репатріації на Батьківщину.

В 1946 р. у Відні налічувалося близько 30 тисяч колишніх громадян України. У 1950 р., після того як переважна більшість з них емігрувала до інших країн, за даними статистики, в Австрії залишилося не більше 4000 осіб українського походження.

У повсякденний час в українській громаді активізувалося культурне та громадське життя. Були відкриті українські школи, почали виходити періодичні видання. Центром українського життя в країні став Зальцбург. Тут діяли в той період Український народний університет, гімназія, сільськогосподарська школа. Більш як 500 студентів-українців почали навчатися в університетах Відня, Інсбрука та Граца. Поступово розвивалася й громадська активність українського населення. Воно зосереджене в переважній більшості у Відні (понад 2000 чоловік). Українські громади живуть також у Зальцбургу, Інсбруку, Лінці, Брегенді, Куфштайні, Граці і Клагенфурті. Понад 80 процентів австрійських громадян українського походження народилися вже у цій країні. Зайняті українці в різних галузях суспільного життя Австрії. Майже 90 процентів їх мають австрійське громадянство, решта проживає на становищі осіб без громадянства.

Молодші покоління не володіють мовою батьків. Зовсім її не знають школярі, хоча спроби вчити дітей української мови робилися в суботній школі при церкві Святої Варвари (парафія діє тут з 1784 р.), яка є одним з найбільших центрів культурного життя українського населення в Австрії. При церкві працює один з кращих у Західній Європі хорових колективів під керівництвом диригента і композитора Андрія Гнатишина. Він є автором збірок українських пісень, випущених австрійськими музичними видавництвами для дітей та німецькомовних хорів.

В Австрії діє ряд українських громадських осередків. Серед них — Союз українських філателістів Австрії (очолює його відомий в країні журналіст Борис Ямінський), створений у 1967 р., який здобув визнан-

ня серед філателістичної громадськості Австрії; Українська медично-харитативна служба — організація взаємодопомоги, яка опікується літніми людьми та дітьми, подаючи їм медичну та матеріальну допомогу, і займається розшуками родичів українських емігрантів; Українське культурно-освітнє товариство «Буковина», що об'єднує вихідців з території нинішньої Чернівецької області і організує вечори, зустрічі земляків, розвиває хорове мистецтво. У Відні також існують Українське лікарське товариство, Український жіночий союз.

Майже всі українські поселенці в Австрії є православними.

Культурні зв'язки з Україною майже відсутні. Перший час їх підтримував міжнародний клуб у Відні — «Родина» (до його членів належать і літні українці). Останнім часом товариство «Україна» влаштувало в республіці виставки вишивки Ксенії Колодило (походить з Буковини) і художніх робіт Христини Куріці-Ціммерман (родом з Тернопільщини). У київському республіканському видавництві «Мистецтво» у 1990 р. вийшов з друку альбом з вишивками Ксенії Колодило, яку було прийнято іноземним членом Спілки художників України.

Оригінальні твори виставляє час від часу у Відні художник Любомир Мудрецький. Популярністю в країні користується графік Ергард Штайнгаген, який, до речі, три роки очолював товариство «Буковина». Державною літературною нагородою Австрії відзначена творча праця відомого письменника Андрія Окопечка, який походить з роду Григорія Квітки-Основ'яненка.

БЕЛЬГІЯ

У цій невеликій країні ще перед першою світовою війною поселилися нечисленні групи безземельних селян, безробітних промислових робітників — емігрантів переважно із Закарпаття. До них приєдналися українські студенти — діти представників інтелігенції із західної України. Вони створили кілька незалежних громадських осередків для підтримання культурного життя, національних традицій і звичаїв, «Нейтральну церкву рутенів».

Після завершення громадянської війни на Україні до Бельгії втекли залишки контрреволюційної армії барона Врангеля, інші політичні біженці. У період між

двома війнами тут проживало дещо більше 300 українців. Серед них було чимало малописьменних людей, які працювали на важких роботах — чорноробами на шахтах, фабриках і заводах. Студенти-українці в 30-х роках зосередилися в Католицькому університеті в Лювені.

Після другої світової війни більшість українців залишила Бельгію, від'їхавши до заокеанських країн. Водночас у 1945 р. розпочалася нова хвиля еміграції. Спочатку сюди прибуло близько двох тисяч жінок-українок, вивезених фашистськими окупантами до Німеччини на примусову працю, які у своїй більшості взяли шлюб з бельгійськими молодими людьми — теж переважно підневільними робітниками у Німеччині. Протягом 1947—1950 рр. українську громаду поповнило ще 10 тисяч переміщених осіб з таборів у Німеччині. Серед них були ті, які співробітничали з нацистами, перебували у складі націоналістичних збройних формувань і боялися повертатися на батьківщину. Відпрацювавши два роки за контрактами, вони почали повертатися до Німеччини, від'їжджати до США і Канади. Уже в 1955 р. кількість українців у Бельгії зменшилася до 5 тисяч — включно із жінками, які одружилися в бельгійцями. Таких родин було тоді майже півтори тисячі. У своїй основній масі вони дружньо ставилися до СРСР і зберігають ці симпатії й по сьогодні.

Але еміграція українців з Бельгії за океан триває. На це було кілька причин. Матеріально українці тут мали гірше забезпечення, ніж їх земляки за океаном. До того ж у США і Канаді порівняно краще було налагоджене громадське та культурне життя українських етнічних груп. Ще однією причиною масового від'їзду була несприятлива демографічна ситуація в місцевій українській громаді. На кожних сто одиноких чоловіків-українців припадало тільки дві незаміжні жінки.

Нині в Бельгії проживає понад 4 тисячі громадян українського походження. Більшість з них населяє центральну частину країни (вугільний басейн, міста Брюссель і Лювен). Вони переважно зайняті в різних галузях економіки і сфери обслуговування. Невелика група молоді навчається в університетах. Незначний процент українських дітей вивчає мову своїх предків, історію та літературу краю, де проросло коріння їх роду, в так званих громадських четвергових школах. Їх

організувало Українське науково-освітнє товариство, засноване ще 1947 року.

Порівняно з іншими західними країнами, в Бельгії налічується невелика кількість українських громадських осередків. Наприкінці 40-х років у країні з ініціативи великої групи українських, білоруських і російських жінок — колишніх підневільних робітниць гітлерівської Німеччини — був створений Союз радянських громадян. До цього об'єднання жінки залучили своїх чоловіків-бельгійців, дітей. Союз щороку відзначає найбільші радянські свята, річницю народження видатних діячів культури України, Білорусії та Росії, влаштовує концерти своїх самодіяльних художніх груп. Союз систематично запрошує мистецькі делегації від товариств «Україна», «Радзіма» і «Родина». В Брюсселі, Льєжі, Генті, Антверпені — містах, де функціонують відділення Союзу, часто виступають артисти з України, привертаючи увагу бельгійської громадськості. У свою чергу, товариство «Україна» влаштовує подорожі по республіці, знайомство з її життям для багатьох членів Союзу радянських громадян. Ця організація видає щомісячний журнал «Патриот» (колишня назва — «Советський патриот»), який знайомить усіх, хто знає російську мову, з радянською дійсністю.

Українське населення в Бельгії не має помітного впливу на економічне та політичне життя країни, не є активними і українські осередки — малочисельні об'єднання різних політичних напрямів. На першому конгресі українців у цій державі в 1948 р. було створено Головну раду українських громадських організацій у Бельгії. Під її егідою перебуває діяльність українських церков — католицької та православної, найбільших громадських угруповань — Об'єднання українців Бельгії, жіночого, студентського осередків, Союзу українських робітників.

БОЛГАРІЯ

Ще у IX—X століттях у цій країні почали поселятися ченці, купці, студенти з Київської Русі. У XVII—XVIII століттях сюди приїздили на викладацьку роботу випускники Києво-Могилянської академії. Наступного століття у визвольній боротьбі болгарського народу проти турецьких поневолювачів брали участь добровольці з України, частина яких стала громадянами Болгарії. Дещо пізніше у першому університеті Болга-

рії викладала група українських науковців на чолі з видатним українським письменником, ученим і громадським діячем Михайлом Драгомановим.

Окремі особи української національності залишилися тут на постійне проживання після другої світової війни. В останні десятиліття до них приєдналася певна група представниць так званої шлюбної еміграції.

Ще у 1934 р. тут діяв Союз українських організацій. Функціонували тоді також українські громади і Український союз у Болгарії. Нині українських громадських організацій у Болгарії немає.

Точні статистичні дані про кількість громадян українського походження відсутні.

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

Історія поселення У 1893 р. групи селян з Львівщини, із сіл Білий Камінь та Хильчичі (тоді Золочівського повіту), зупинилися в Манчестері по дорозі до далекої Північної Америки і відтак залишилися на Британських островах, поклавши початок історії українців у Великобританії. Селяни-заробітчани заснували свою першу організацію під назвою «Український клуб», який набагато пізніше став центром зустрічей українців з представниками інших національностей.

У 1911 р. до Манчестера прибула ще одна група селян-заробітчан з Галичини (за переказами, близько 500 чоловік), які не вистачило коштів, щоб дістатися до Америки. Через три роки приблизно 350 з них, заробивши грошей, вирушили у подальшу дорогу, а решта залишилася влаштовувати своє життя у Манчестері.

Потім, уже в пореволюційний час, до Великобританії потрапили групи політичних емігрантів-українців. У 1947 р. розпочався масовий приїзд українців до Великобританії. Найбільшою хвилею (60 проц. від усієї кількості емігрантів-українців на острові) було прибуття з таборів для переміщених осіб у Німеччині та Австрії (у цих таборах, як зазначають західні дослідники, серед представників інших національностей було 207 тисяч українців) понад 20 тисяч колишніх громадян УРСР, здебільшого чоловіків. За трирічним контрактом з місцевими властями вони спочатку працювали в основному в сільському господарстві, на вугільних шахтах, текстильних фабриках.

Іншою хвилею поповнення українського населення у Великобританії стали залишки розбитої Радянською Армією дивізії СС «Галичина» (близько 8,5 тисяч осіб) і так званої Української повстанської армії.

Відбувся також приїзд майже двох тисяч жінок, які були вивезені нацистами з України на примусову працю до Західної Європи (у повобні роки в українському населенні Великобританії кількість чоловіків у 4,5 рази перевищувала кількість жінок, що негативно позначалося на народжуваності нових поколінь).

На початку 50-х років українська громада налічувала 35 тисяч чоловік, у 1955 р. — вже 25 тисяч (частина виїхала до США, Канади — переважно чоловіки). Нині кількість громадян українського походження у Великобританії дещо перевищує 30 тисяч.

Кількість українців і їх розселення

99 процентів українського населення живе в Англії, решта — в Шотландії (головним чином в Едінбурзі) та Уельсі. Понад три чверті українців мешкає у великих індустріальних містах центральної Англії — в Ноттінгемі, Лестері, Ковентрі. Друга за чисельністю українська громада мешкає в Ланкаширі (переважно в Манчестері, Олдгамі та інших містах), третя частина української етнічної групи зосереджена в Йоркширі (у містах Бредфорд, Галіфакс, Гудерсфілд, Лідс). Четверта, найменша порівняно з попередніми концентрація українського населення, — живе в Лоддони та околицях столиці Англії (понад 2 тисячі чоловік). У Лондоні ж розміщені фактично всі організації українців.

Зайнятість Більшість українського населення (понад 75 проц.) не має британського підданства і не користується виборчим правом. Не зважаючи на цей важливий політичний фактор його життєвий рівень такий самий або навіть дещо вищий, ніж у середньому по Англії серед працюючих. Більшість українських родин має власні будинки (наприклад, у Манчестері 75 проц.). Близько 80 процентів українців зайнято фізичною і некваліфікованою працею майже в усіх галузях економіки Англії. Решта — службовці, які працюють у різних комерційних бюро, на підприємствах. Невелика частина є власниками дрібних фабрик, магазинів. Серед українців зростає

кількість інженерів, техніків, архітекторів. Нова інтелігенція народжується з представників молодого покоління — дітей та онуків емігрантів.

Освіта

Серед повобних емігрантів, як засвідчують громадські соціологічні дослідження українських науковців на Заході, лише 5 процентів мали середню шкільну освіту, 1 процент — вищу освіту. У перші повобні десятиліття батьки дбали про навчання своїх дітей, насамперед української мови. Щоденних шкіл українська етнічна група у Великобританії ніколи не мала. Діти вивчають українську мову, історію, літературу у дитячих садках, літніх таборах, суботніх і недільних школах, які діють при церквах і громадських осередках. За останніми даними, українські школи відвідувало більш як три тисячі дітей. Однак кількість цих шкіл і учнів у них постійно зменшується. Тут позначається вплив англомовного оточення, а також сприятливе для асиміляції співвідношення етнічних груп (приблизно половина чоловіків-українців одружена з жінками інших національностей, здебільшого з виходцями з Австрії та Італії). Українська мова вживається, як правило, в сімейному побуті, у церквах і при спілкуванні в громадських організаціях. Третє покоління українців майже не розуміє мови батьків, четверте, за окремими винятками, не знає її зовсім. В Англії створена навіть «Методологія навчання граматики української мови». Тижнева газета «Українська думка» щомісяця вміщує сторінку «Логос», призначену для вчителів-українців. При славістичному відділенні Лондонського університету певний час діяв курс української мови для бажаючих. Ним керував професор В. Свобода.

Культурне життя. Громадські осередки постійно розвивають художню самодіяльність серед своїх членів — людей різного віку. В Англії діють хори, танцювальні, інструментально-вокальні ансамблі, драматичні гуртки, майже при кожній українській громаді існують спортивні команди. Найвідомішими з хорів є «Діброва», а також «Горічній Америкі» (разом з ним виступав професійний бандурист, виконавець козацьких дум Володимир Луцій). Здобував призи на фольклорних фестивалях в Уельсі, Шотландії, Франції та Італії хор і танцювальний ансамбль «Орлик».

У різних містах постійно влаштовуються виставки вишивок, кераміки, інших виробів народно-прикладного мистецтва. У Лондоні діють бібліотека та невеликий музей імені Т. Г. Шевченка. Тут є відділи шевченкознавства, історії національного мистецтва, української класичної літератури, мови й діалектології, філателії та ін. Бібліотека зареєстрована у каталозі бібліотек слов'янознавства Англії. Невеликий музей українського мистецтва функціонує в Олдгамі.

В Англії виходить ряд українських періодичних видань, основне з яких — газета «Українська думка», що почала друкуватися у 1947 р.

У Лондоні існувало Товариство українських літераторів. До нього входили поет Богдан Бора (Борис Шкандрій), автор етнографічних нарисів «Звичаї нашого народу» Олекса Воропай, перекладачка творів Лесі Українки на англійську мову Віра Рич та ін.

У 80-і роки почала діяти Українська європейська культурно-освітня фундація. Її метою є створення кафедр української мови та літератури при Лондонському університеті.

Громадське і політичне життя У Великобританії активно діють націоналістичні осередки усіх політичних напрямів, насамперед бандерівські, пробандерівські, мельниківські, а також громадські жіночі, молодіжні, культурно-просвітні, земляцькі об'єднання. Серед останніх — «Гудулія» (організація вихідців з території нинішньої Івано-Франківської та Чернівецької областей), «Представництво підгаєчан в Англії», «Станіславщина» (ставить перед собою завдання популяризувати історію та культуру, народне мистецтво, промисли Івано-Франківщини).

Культурні зв'язки з СРСР, зокрема Україною — Товариством культурних зв'язків з українцями за кордоном, підтримує міжнародне Слов'янське товариство (до його складу входять і українці). Саме з його допомогою в Англії відбуваються виступи митців з УРСР. Товариство «Україна» встановило і контакти з Об'єднанням українців у Британії.

Релігійне життя Три чверті українців належить до решта — до Української автокефальної православної церкви, Євангельсько-баптистських церков, церкв, ценики з'явилися тут у 1947 р. Вони започаткували розвиток мистецтва і шкільництва.

ГРЕЦІЯ

Ще у другому столітті у Візантії почали поселятися русини. У наступні часи в Греції проживали десятки українських ченців. Жителем цієї країни, наприклад, тривалий час був відомий український мислитель, письменник, громадський діяч Іван Вишенський (XVI—XVII ст.).

Групи емігрантів з України прибули сюди після першої світової війни. Десятки українців закинула доля до Греції і після другої світової війни. Точної статистики кількості громадян українського походження у Греції немає.

ДАНІЯ

Перші вихідці з території, яку нині займає Україна, з'явилися в Данії ще на початку XI століття. У 1067 р. дочка Ярослава Мудрого Єлизавета одружилася з датським королем Свейном і шанувалася в Данії. Родинні зв'язки з датською королівською сім'єю мали також князі Мстислав і Володимир Мономахи.

Група українців поселилася у цій країні перед першою світовою війною. До них приєдналися так звані переміщені особи з Німеччини після другої світової війни. У 1947 р. тут проживало більше тисячі українців. Згодом частина з них переїхала до США та Канади.

Невелика українська етнічна група в Данії об'єднує близько 500 чоловік. Більшість з них — пенсіонери, робітники, а також представники наукової та творчої інтелігенції. Організованого громадського життя серед українців у Данії не існує.

ІСПАНІЯ

Першими емігрантами українського походження стала група учасників громадянської війни 1936—1939 рр. Після 1947 р. в Мадриді постійно навчалося кілька десятків студентів-українців з різних країн Заходу. За неповними статистичними даними, в Іспанії проживає понад 200 осіб українського походження. Майже всі вони здобули вищу освіту і зайняті в галу-

ях бізнесу, науки, культури. Діють невеличкі громадські осередки — Українська громада в Іспанії і Українська студентська громада.

ІТАЛІЯ І ВАТІКАН

Як твердять літописці, у Вероні й поблизу містечка Сан-Поло-Д'енза у 1094—1095 рр., можливо й у 1096 р., жила дочка київського князя Всеволода Свпраксія — дружина німецького імператора Генріха-IV, правителя Священної Римської імперії. Через подружні незгоди вона була ув'язнена чоловіком у Вероні під час його походу в Італію. Після його поразки Свпраксія була звільнена і повернулася до Києва, де стала черницею Печерського монастиря. У XIV—XVIII століттях в університеті міста Падуя здобуло освіту близько 600 юнаків з України. Серед них — полковник Станіслав Морозенко, згодом уславлений сподвижник Богдана Хмельницького. В Болонському університеті в XV столітті навчався видатний вчений і просвітитель того часу, перший з відомих вітчизняних докторів медицини Юрій Дрогобич-Котермак, родом з Дрогобича. У 1481—1482 рр. він був ректором цього навчального закладу, видав фундаментальну книгу з астрономії. Тільки два українські примірники цієї наукової праці збереглися до наших днів. Один з них перебував у Кракові (Польща), другий — в Тюбінгові (ФРН).

З кінця XVI і до початку XIX століття у Римі, в Грецькій колегії, навчалися десятки студентів з України. Наприкінці XVII століття тут студював Феофан Прокопович, згодом відомий український церковний і громадський діяч, письменник і вчений.

У 1765—1774 рр. в Болонській музичній академії навчався видатний український композитор Максим Березовський. У 1771 р. він був обраний почесним членом Болонської філармонічної академії.

Під час першої світової війни в Італії перебувало в полоні понад 100 тисяч українців, які були ув'язнені в таборах поблизу Верони, Касерти та інших міст.

У 1946 р. до Італії прибуло 15 тисяч українців з таборів для переміщених осіб у Німеччині. Згодом більшість з них переїхала за океан. У 1952 р. український громадський діяч В. Федорончук заснував ТОВА-

риство італійсько-української дружби. У 1954—1956 рр. італійською мовою виходив журнал «Україна». З 1951 по 1975 р. італійське державне радіо мало щоденну програму українською мовою, переважно релігійного характеру.

Нині в Італії живе досить нечисленна група українців, в основному в Римі і Ватікані. Це переважно представники українського католицького духовенства. Статистичних даних про точну загальну кількість українців в Італії немає.

У Ватікані діють патріархат Української католицької церкви, Українська папська колегія Святого Йосафата. В Римі також функціонують українські католицькі церкви, велика й мала папські семінарії, Український католицький університет. Останній заклад має архів, в якому зберігаються цінні матеріали — манускрипти, рідкісні документи, зокрема особистий паспорт родини видатного українського вченого-історика Михайла Грушевського. Університет має й бібліотеку, в якій зібрано понад 30 тисяч книг і 20 тисяч періодичних видань. Біля будинку університету встановлено бюсти І. Котляревського та М. Шашкевича, велика мармурова статуя Т. Шевченка. Університет має філіали в Буенос-Айресі, Чикаго, Філадельфії, Вашингтоні, Монреалі, Лондоні. З часу заснування університету (1963 р.) тут видано близько ста наукових теологічних праць. Серед них — «Монументальна історія України».

У Ватікані зберігається цілий ряд теологічних документів, що стосуються України, її історії. Зокрема найстаріші з них знаходяться у Ватиканській бібліотеці. Це, наприклад, листи папи Григорія-VII до київського князя Ізяслава, датовані 1075 р. У соборі Святої Софії є мозаїчні портрети восьми київсько-галлицьких митрополитів, князів Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха. У Папському орієнтальному інституті зберігаються цінні українські стародруки — Острозька біблія 1581 р., граматика Мелетія Смотрицького 1648 р., матеріали з друкарень Львова і Печерської лаври у Києві, що відносяться до XVI—XVII століть.

У Римі при церкві Святих Сергія і Вакха функціонує Український музей, який має народні художні вишиванки, картини, ікони, старовинні карти України тощо. В Неаполі існує факультет української мови для італійців, які займаються українознавством. У Римі виходить ряд періодичних видань релігійного харак-

теру. Українські редакції радіомовлення мають «Радіо Ватікан» і «Радіо Рим».

У 1989 р. в Неаполі на установчій конференції було засновано Міжнародну асоціацію українців з центром у Києві.

ЛЮКСЕМБУРГ

У 1933 р. незначна група українців поселилася в місті Люксембурзі та його околицях. Від того часу була заснована «Українська громада у Великим князівстві Люксембург», яка об'єднує нині кілька десятків родин. Цей осередок підтримує тісні контакти з українськими етнічними групами у Франції, Канаді, США та в інших країнах Заходу.

НІДЕРЛАНДИ

Перші українці в Голландії з'явилися у XVII—XVIII століттях. Це були студенти, які навчалися в місцевих університетах. Невеликі групи заробітчан із Західної України — селяни і робітники — прибули сюди перед 1914 р. Одиниці з числа політичних емігрантів поселилися в Голландії після 1920 р. Переважна більшість українців, які нині населяють цю країну, приїхала відразу після закінчення другої світової війни з німецьких таборів для переміщених осіб. Голландська етнічна група українців налічує близько тисячі чоловік. Зайняті вони здебільшого в промисловості і сфері обслуговування. Є значний процент пенсіонерів.

Живуть українці у провінції Оверісель, в Амстердамі, Утрехті, інших місцевостях. Некомпактність їх поселення не дала змоги створити повноцінних громадських осередків. Найпомітнішим з існуючих є націоналістичне Об'єднання українців у Голландії, створене 1948 року. Українці входять до малочисельних між-національних клубів «Отчизна» і музично-хореографічного ансамблю «Калинка» в Амстердамі, які підтримують взаємні культурні контакти з товариствами «Родина», «Україна», «Радзіма». З мистецьких колективів добре відомий у Західній Європі «Візантійський хор», керований професором університету в Утрехті Миславом Антоновичем. Організований ним у 1951 р. чо-

ловічий український хор складається нині, за винятком диригента, з голландських хористів. У 1976 р. з нагоди 25-річчя з часу заснування колективу королева Нідерландів відзначила його керівника орденом династії Оранських-Нассау.

Значну роль у житті українців у Нідерландах відіграють українські католицька й автокефальна православна церкви. 80 процентів віруючих належать до першої з них. Україністика у невеликих обсягах вивчається на кафедрі українознавства Тілбургського університету.

НОРВЕГІЯ

З більш ніж 200 громадян українського походження в цій країні є нащадки емігрантів-заробітчан, які прибули сюди у 20-х роках, а також представниці так званої шлюбної еміграції. Вони мешкають здебільшого в Осло і в Бергені. Зайняті в різних галузях економіки, беруть участь у самодіяльних норвезьких церковних хорах.

ПОЛЬЩА

Місця мешкання. Українці в нинішніх кордонах Польщі міграційні процеси ще становлять автохтонну, тобто корінну, етнічну групу, оскільки їх предки проживали в історичних областях Бойківщина, Лемківщина, Підляшшя, Холмщина, Надсяння.

Після другої світової війни у нових кордонах Польщі залишилася велика частина етнічних територій, на яких проживало українське населення. Уже по встановленні цих кордонів у 1945 і 1946 рр. відбувся зустрічний процес репатріації українців з Польщі і поїздки в Україну відповідно до угоди між урядом Української РСР та Польським Комітетом Національного Визволення (перед виселенням з Польщі на її території проживав понад мільйон українців). Однак і після цього в межах Польщі залишилося від 350 до 500 тисяч українців.

У 1947 р. Польщею було прийнято державне рішення про примусове переселення всіх українців з південно-східних земель у глибину нової території Польщі — під північні та північно-західні землі. Ця акція, відома під назвою «Вісла», мотивувалася тим, що українське

населення становило для загонів Української повстанської армії велику матеріальну і людську базу, через що утруднювалася їх ліквідація.

Переселення цілих сіл відбувалося у швидкому темпі. Українці знімалися з обжитих місць, покидаючи свої обійстя і засіяні поля, а на нових місцях селились у колишніх німецьких обійстях, ущент зруйнованих і розорених. При цьому в одному селі дозволялося селитися не більш як десяти українським сім'ям. Через те й досі основна маса українського населення живе розсіяно на західних і особливо північних територіях — в Ольштинському, Гданському, Кошалінському, Щецинському, Вроцлавському воеводствах.

Загалом з квітня по серпень 1947 р. було переселено на західні та північні землі понад 140 тисяч чоловік. Операція у менших масштабах тривала й пізніше. Є дані, що останні 32 родини були вивезені з району Нового Торгу на початку 1950 р. І лише невелика кількість українського населення залишилася на території південно-східної Польщі. Згодом частина з виселених повернулася на рідні землі. Проведена сталінськими методами переселенська акція дуже важко відбилася на соціально-економічному та політико-правовому становищі українців. Вона накладала болісний відбиток на психіку переселених, які вважали себе ні за що покараними.

Разом з тим невеликі групи осіб українського походження, часом лише окремі родини, проживали у центральній Польщі. Здебільшого це були залишки політичної еміграції міжвоєнного періоду. Серед них значний відсоток становила інтелігенція.

Від 1956 р. розпочався вплив до Польщі українців з СРСР, які мотивували свій виїзд довоєнним польським громадянством. Не слід забувати і про українців, які служили в народному Війську Польському, апараті влади, здебільшого на Люблінщині. Переважно це були колишні члени Комуністичної партії Західної України. Хоч кількісно ця група була незначною, вихідці з неї відіграли помітну роль в організації офіційних форм громадського життя української етнічної групи Польщі після 1956 р.

Кількість українців

Вважається, що українців у Польщі мешкає 300—350 тисяч. Ця цифра трапляється в численних виступах, публікаціях. Окремі джерела подають цифру 400 тисяч і більше (до 800 тисяч — з посиланням на дані, які наводилися релігійними чинниками щодо кількості українців — греко-католиків та православних). Проте такі відомості слід вважати гіпотетичними.

Становище українського населення

Керівництво Польської об'єднаної робітничої партії, уряд держави вже на початку 50-х років дійшли висновку про шкідливість незадовільного становища української етнічної групи для повної стабілізації та політичної інтеграції суспільства. У квітні 1952 р. політбюро ЦК ПОРП ухвалило постанову про матеріально-економічну допомогу українцям, а також про посилення політичної роботи в українському середовищі. В постанові підкреслювалося, що хоч господарське освоєння більшістю українців нових місць поселення відбувалося задовільно, значна частина з них не дбала про економічний розвиток, що було продовженням настроїв тимчасовості, невпевненості. Все це підсилювалося недостатньою увагою з боку місцевих властей. Постанова зобов'язувала місцеві органи створити умови для задовільного господарювання переселенців, врегулювати їх правове становище, знизити податки, виділяти кредити, задовольняти культурно-освітні запити, не допускати дискримінації тощо.

Внаслідок впровадження у життя цієї постанови соціальне становище українців дещо поліпшилося, зростає їх участь у роботі місцевих органів державної адміністрації. Розпочали діяльність перші гуртки вивчення української мови, перші колективи художньої самодіяльності, пройшли перші організовані зустрічі української молоді. Українська культурно-освітня робота найчастіше організувалася при місцевих осередках Товариства польсько-радянської дружби. Були і спроби вирішити релігійні проблеми віруючих-українців шляхом відкриття у ряді місцевостей на північно-західних землях православних церков. Було дозволено з нагоди великих релігійних свят проводити богослужіння за греко-католицьким обрядом.

Однак усі ці заходи повністю культурно-освітніх потреб українського населення Польщі не задовольняли.

Восени 1955 р. розпочалася підготовка до видання у Польщі газети українською мовою і до загальнодержавного з'їзду представників українського населення, яких було обрано в усіх повітах, де проживали українці. 14 червня 1956 р. вийшов у світ перший номер тижневої газети «Наше слово», а 16—17 червня відбувся з'їзд, на якому було засновано Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ). У роботі з'їзду взяли участь 239 делегатів з Ольштинського, Гданського, Кошалінського, Щецинського, Зеленогурського, Вроцлавського, Жешувського, Люблінського, Бялистоцького воєводств, а також з міст Варшава, Лодзь, Краків і Познань.

У статуті товариства, ухваленому з'їздом, говорилося, що завданням УСКТ є широке залучення українців до соціально-економічного та суспільно-політичного життя, зміцнення братерського співробітництва українського і польського населення, знайомство українців з польською культурою і, навпаки, поляків — з культурними надбаннями українського народу, сприяння розвитку української культури. Спеціальний пункт статуту зобов'язував товариство зберігати регіональну культуру лемківської групи українського населення Польщі.

Товариство мало право діяти на всій території Польщі і підтримувати зв'язки з громадськими та культурними організаціями України, інших країн.

На кінець року товариство вже налічувало у своїх лавах понад три тисячі членів, організованих у 119 місцевих гуртках. Діяло 63 повітові та 8 воєводських правлінь УСКТ, існували 2 школи з українською мовою навчання та Бартошицький український педагогічний ліцей. У 152 школах були створені пункти навчання української мови, які відвідували 1760 дітей. Працювало 43 гуртки художньої самодіяльності. Газета «Наше слово» мала 3,5 тисячі передплатників.

Хоча головним завданням УСКТ був розвиток культурно-освітньої діяльності серед українського населення, на початку його існування переважали справи суспільно-економічні, зокрема проблема повернення до місця попереднього мешкання. Ця тема домінувала на всіх зборах, починаючи від I з'їзду УСКТ, а також під час численних зустрічей з представниками органів влади.

Вирішення цієї пекучої проблеми найбільше до-

магалися переселенці у Вроцлавському та Зеленогурському воєводствах, де більшість українського населення становили лемки. На перших конференціях воєводських відділів УСКТ в Зеленій Гурі (жовтень 1956 р.) та у Вроцлаві (грудень 1956 р.) були прийняті рішення про анулювання декрету від 27 липня 1949 р., за яким про анулювання майно виселених українців ставали державною власністю, а також по проблемі повернення виселених під час операції «Вісла».

Серед багатьох проблем, з якими Головне правління УСКТ звернулося до створеної в Польщі у січні 1957 р. Комісії у справах національних меншостей, була й проблема повернення виселених українців у рідні місця. Пропонувалося створити партійно-урядову комісію для опрацювання плану повернення, а також з метою протидії незаконному володінню чи нищевню власності переселених українців.

У постанові секретаріату ЦК ПОРП щодо становища українського населення в Польщі, прийнятій у квітні 1957 р., йшлося про повернення українців до місць, звідки вони були вивезені. Цим мала зайнятися спеціальна урядова комісія. У першу чергу могли повертатися ті, чий землі не були зайняті. Місцеві власті зобов'язувалися повести рішучу боротьбу з будь-якими проявами дискримінації щодо українського населення. В результаті в травні 1957 р. до липня 1958 р. до Люблінського воєводства повернулося 3778 українських родин, з них 2170 родин повернулися у свої колишні господарства.

У 1989 р. Головне правління УСКТ прийняло документ «Українці в Народній Польщі», яким, зокрема, акт переселення українців 1947 р. було визнано несутісним із законом.

Спроби насадження негативного ставлення до українців, приниження їх національної гідності тривали десятиліттями. Все це завдало великої шкоди громадській діяльності українців, здійсненню їх прав у всіх сферах життя. Українське населення було ізольоване від офіційних контактів з Україною та українськими етнічними групами в інших країнах, що прирікало його на поступову асиміляцію. За таких умов почала занепадати освітня, культурна, видавнича діяльність, особливо в 70—80-х роках. Тодішній уряд нехтував справедливими вимогами організацій різних соціальних груп української громадськості — творчої інтелігенції,

учителів, студентів, віруючих греко-католиків, представників лемківських об'єднань.

Нова політична обстановка, що сформувалася в Польщі у 1989—1990 рр., відкрила для українського населення великі можливості подальшої громадської діяльності. Усі товариства національних меншостей, у тому числі й українське, вийшли з-під безпосереднього підпорядкування міністерству внутрішніх справ. Створено сеймову комісію у справах національних меншостей та етнічних груп. Доктор Володимир Мокрий став депутатом Сейму — польського парламенту. У засобах масової інформації дедалі більше з'являється доброзичливих публікацій про польсько-українські взаємини.

У лютому 1990 р. у Варшаві відбувся надзвичайний з'їзд УСКТ, на якому було створено нову організацію — Об'єднання українців у Польщі (ОУП). До нього увійшли польські українці незалежно від їх політичних поглядів, релігійних вірувань, соціального стану. В роботі з'їзду взяли участь також представники уряду Польщі, гості з України — делегації товариства «Україна», Народного руху України, Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка, — посланці українських осередків США, Канади, Франції, ФРН, Чехословаччини та Румунії.

На з'їзді було засуджено акцію «Вісла» і висловлено вимогу до уряду Польщі реабілітувати українське населення в очах польського народу.

Учасники з'їзду прийняли звернення до польського народу, української громади у Польщі, до України, української діаспори, в яких заявили про свою готовність до співпраці на всіх ділянках суспільного життя. У Польщі крім ОУП створено нові українські організації — лемківські, молодіжні, християнські.

Культурно-освітня діяльність УСКТ
Видання Товариством тижневика «Наше слово» започаткувало українськомовну пресу у Польщі. Від 1957 р. як додаток до «Нашого слова» почав виходити науково-популярний щомісячник «Наша культура», а також щомісячний додаток для дітей «Світанок». У 1985 р. ці два додатки припинили своє існування через фінансові й технічні труднощі. З 1957 р. почав виходити «Український календар» з інформацією про життя українців у Польщі та історію України, художніми творами тощо. 1963 року стараннями УСКТ вийшла антологія

творчості 43 українських літераторів у Польщі під назвою «Гомін». У збірці опубліковані поезії Я. Гудемчука, О. Ланського, Е. Самохваленка, Ірини Рейт, Є. Боднарчука, Аделі Білоус. Жанр прози представлений іменами А. Верби, М. Тарасенка, М. Запорожця, К. Кузика, Д. Галицького, І. Гребінчишина, І. Шелюка, І. Бойчука.

Товариство видає також збірки поетичних і прозових творів окремих українських письменників, що проживають у Польщі.

З 1953 р. радіоцентри Ольштина, Кошаліна, Жешува та Любліна розпочали транслявати кільканадцятихвилинні програми українською мовою. З 1959 р. радіостанція в Щеціні веде 15—20-хвилинні передачі польською мовою, присвячені українській проблематиці в країні.

На початок 1990 р. УСКТ об'єднувало близько 7500 членів. З 1985 р. товариство повернулося до триступеневої організаційної структури, яку воно мало до 70-х років. Його основу становлять міські та сільські гуртки, яких налічується 183. Міські гуртки об'єднують близько 60 відсотків членів. Гуртки діють у 22 воєводствах. Наступним щаблем організаційної структури є територіальні відділення, яких налічується 11. 10 з них — це територіальні відділення у повному розумінні, що охоплюють своєю діяльністю одне або два воєводства. При них існує секція творчої інтелігенції. Передбачається створення Клубу українців-професіоналів — лікарів, юристів, журналістів.

Однією з основних форм діяльності УСКТ (нині ОУП) є відносно добре розвинутий рух аматорських мистецьких колективів. Свою діяльність вони розпочали одночасно з виникненням товариства. Спочатку найбільшою популярністю користувалися хори, вокальні секстети, квартети і тріо, драматичні та декламаторські групи. Усі вони діяли на громадських засадах, оскільки українській етнічній групі, попри всі зусилля, не вдалося створити професійного хору чи професійного театрального колективу.

Найбільшою популярністю в 60-х роках користувалися Варшавський змішаний хор під керівництвом Й. Курочки, хор з Осецка (Гожовське воєводство), Перемишльська театральна група, а також танцювальні колективи з Варшави та Перемишля. У ті ж роки розпочали свою діяльність популярні нині художні

колективи загальноосвітнього ліцею в Легниці та загальноосвітнього ліцею з Гурова-Ілавецького (Ольштинське воеводство). На початку 70-х років виникла нова форма художньої самодіяльності — молодіжні естрадні групи. Значного розмаху набула також робота серед дітей. Виникли численні дитячі художні колективи, багато з яких досягли високого виконавського рівня.

Нині ОУП налічує близько 60 художніх колективів, у яких бере участь приблизно тисяча виконавців. До найбільш відомих належить чоловічий хор «Журавлі». Хор здійснив 1986 року вдалу подорож до США та Канади, де був тепло зустрінутий не лише слухачами українського походження, але й широкими колами громадськості обох країн. У 1989—1990 рр. хор «Журавлі» виступав на Україні на запрошення товариства «Україна» і Музичного товариства України. Високий художній рівень репрезентують колективи 4-го загальноосвітнього ліцею в Легниці: хор «Полонина», інструментальний ансамбль «Мрія», танцювальний колектив. Широко знаною і високо цінимою є «Лемковина» — фольклорний ансамбль з Білянки, що біля Горлиць. Його учасниками є представники з багатьох місцевостей південно-західної Польщі. «Лемковина» також успішно концертувала у США та Канаді. Значною популярністю користується ансамбль пісні і танцю з села Мокрого біля Санока. До знаних колективів належать також гданський хор «Чайка», гданський танцювальний колектив «Веретено», венгожівський ансамбль пісні і танцю «Черемош», хор «Верховина» з Білого Бору, бойківська капела «Сусідойки» з Лізбарку-Вармінського, щецінський танцювальний колектив «Метелиця» та перемишльський «Аркан». Серед кількох десятків естрадних груп вирізняються вроцлавський «Ордан», щецінські «Чумаки», ольштинський «Розмай», ельбловський «Оседець», гданські «Білі круки». Окрему групу становлять капели бандуристів — перемишльська «Бандура» та Гданська капела.

Поза ОУП діє Український камерний хор церковної музики при церкві Вітців Василіанів у Варшаві, котрий має на своєму рахунку вдалі виступи в Італії, Федеративній Республіці Німеччини та Франції. Досить численними є нині церковні хори.

Велику популярність здобули мистецькі фестивалі, що проводилися УСКТ, а нині ОУП. Останніми роками на них з'їжджається до 7 тисяч осіб. Перший такий

огляд пройшов ще 1967 року в Саноку, теперішні відбуваються в знаменитій Лісовій опері Сопота. Дводенне світо мистецтва сприяє інтеграції та розвитку почуття спільності в українській громадськості у Польщі. У ньому беруть участь делегації українців з інших країн.

Огляд творчості дитячих художніх колективів щороку проходить у Кошаліні.

Серед молоді користується популярністю гданський «Молодіжний ярмарок», який проходить у середині листопада кожного року. «Молодіжний ярмарок» також став своєрідним оглядом художньої самодіяльності української молоді. Подібним заходом для жителів Лемківщини та лемків з інших місць Польщі стала «Лемківська ватра», що проводиться щороку в Бескиді-Нисьькому, починаючи з 1982 р. Регіональне дводенне свято стало суттєвим складовим елементом культурного життя української громадськості у Польщі.

Освіта

Початок навчання української мови в польських школах було покладено у 1952/53 навчальному році, коли з цією метою відкрито 24 класи. Тоді в них навчалось 487 дітей. Станом на 1955/56 навчальний рік кількість класів і відповідно дітей, які навчалися української мови, зросла вчетверо. Разом із створенням УСКТ почали відкриватися школи, а також паралельні класи в польських школах для навчання українських дітей. У 1956/57 навчальному році діяли вже дві початкові українські школи. Тоді ж відкрилися паралельні класи в педагогічному ліцеї в Бартошицях (Ольштинське воеводство). Того навчального року українську мову вивчало 2693 дитини та підлітки. Наступного року було відкрито курси для підготовки вчителів української мови, а в Легниці та Перемишлі — паралельні класи при тамтешніх загальноосвітніх ліцеях, а також наступні три початкові школи. Ліцей у Легниці 1968 року повністю став закладом з українською мовою навчання. Найбільше учнів вивчало українську мову в 1963/64 навчальному році — 3283. Дітям на той час і педагогічний ліцей в Бартошицях, де навчалось понад 100 майбутніх вчителів. На початку 70-х років кількість учнів українських школах та класах значно зменшилась. Станом на 1979/80 навчальний рік кількість пунктів навчання зменшилась із 152 (1958/59 навчальний рік) до 29. Відповідно число учнів скоротилося до 445.

1986/87 навчального року діяла одна українська початкова школа в Білому Борі. Залишалися також паралельні класи в Банях-Мазурських, загальноосвітній ліцеї у Легниці та паралельні класи в загальноосвітньому ліцеї в Гурові-Ілавецькому.

Ряд українців стали відомими у Польщі науковцями. Вони працюють у науково-дослідних закладах Польської академії наук, Варшавському, Гданському, Краківському та інших університетах. На початку 1990 р. у Варшаві створено Польську асоціацію українознавців, яка займається вивченням і популяризацією історії, культури, мистецтва, літератури, державної мови України. Асоціація почала видавати «Варшавські українознавчі записки». Було започатковано й молодіжний український альманах «Зустрічі».

У 1989—1990 рр. громадське життя в середовищі українського населення у Польщі активізувалося. Нині діють два лемківських об'єднання, нові християнські, молодіжні організації, зокрема Союз незалежної української молоді, Українське християнське братство Святого Володимира, Український народний дім.

Релігійне життя Абсолютна більшість віруючих серед українців — православні та греко-католики, незначну меншість становлять римо-католики. Становище греко-католицької церкви остаточно не визначене, хоч ряд її храмів діє у Варшаві, Перемисллі, Білому Борі, Пасленку, Дзежгоні, у деяких селах на Лемківщині, Посянні.

Українською мовою видаються православний та греко-католицький церковні календарі. Останніми роками греко-католики видали українською мовою ряд молитовних книг.

Значна частина українського населення у Польщі додержується атеїстичного світогляду.

Зв'язки з українцями інших країн Зв'язки з Україною підтримуються, зокрема, через товариство «Україна» у Києві. До недавнього часу ці контакти організаційно були досить обмеженими, спорадичними. Щоправда, з України в Польщу систематично надходили книги, періодика, платівки тощо. Досить часто Польщу відвідують українські мистецькі колективи. Приїзять туди з лекціями письменники та науковці України. Підтримуються й родинні та товариські зв'язки. Щороку тисячі українців з Польщі відвідують своїх родичів та друзів на

Україні. Досить жваво вивчаються різноманітні аспекти суспільно-політичного, економічного і культурного життя України у закладах Польської академії наук, в польських університетах. Результати досліджень публікуються польською мовою. Дуже поширені екскурсійно-туристичні поїздки до Києва, Львова, Чернівців та багатьох інших міст України. При Київському педагогічному інституті ім. М. Горького діють курси підвищення кваліфікації вчителів української мови з Польщі.

На основі угоди про співробітництво між товариством «Україна» та Об'єднанням українців у Польщі здійснюється постійний обмін делегаціями, мистецькими колективами для участі у культурних заходах як на Україні, так і в Польщі.

У «столиці» українців Польщі Білому Борі збудовано школу-інтернат ім. Т. Шевченка. Будівництво фінансувалося коштом пожертвувань членів УСКТ та українців з інших країн, в тому числі й з Радянського Союзу. На початку 1991 року тут встановлено пам'ятник Т. Шевченкові — подарунок товариства «Україна».

Поза Україною найтісніші контакти українці Польщі підтримують з українцями в сусідніх державах — Чехословаччині, Румунії, Югославії, ФРН, Великобританії, Франції. Останнім часом налагоджено їх і з українцями, що осіли у віддалених країнах — США, Канаді. У 1990 р. у Білому Борі відбувся «Всесвітній форум української діаспори» за участю гостей з України. ОУП стало членом СКВУ.

РУМУНІЯ

Чисельність, розселення, демографічна ситуація Українська етнічна група в Румунії так само, як у Польщі та Чехословаччині, є автохтонною. Споконвіку українці населяли Південну Буковину (нинішній Сучавський повіт) та Мараморошину (Марамуреський повіт). Перша межує з Чернівецькою, а друга — із Закарпатською областями УРСР. Крім того, українці в Румунії компактно проживають у Банаті (на південному заході) та Добруджі (на південному сході). До Банату на території винищної Румунії українці потрапили під час міграційних процесів в Австрійській (потім Австро-Угорській) імперії у XVIII—XIX століттях. Це були переселенці із Закар-

паття та Галичини (частина з них осіла на території нинішньої Югославії). В Добруджі українці з'явилися наприкінці XVIII — на початку XIX століття. Потрапили вони туди після зруйнування Запорозької Січі, внаслідок переслідування російськими царськими властями.

Точних відомостей про кількість українського населення в Румунії немає. Різні джерела наводять цифри 50, 70, 100, 120, а то й 800 тисяч. За останнім переписом населення, в Румунії налічується 55 тисяч українців, у той час як перед «епохою Чаушеску», також за офіційними даними, їх було понад 100 тисяч, але й ця цифра була далека від реальної. Це — свідчення національної політики, що її проводив румунський уряд. Існувало багато сіл з майже суцільним українським населенням, в яких офіційно не було жодного українця. Залякуванням, утисками, офіційною пропагандою людей примушували зрікатися рідного кореня, рідної мови.

Час від часу до товариства «Україна» надходили листи від українців з Румунії, в яких йшлося про закриття українських шкіл, заборону розмовляти рідною мовою. Особливих втрат українська меншість зазнала за часів правління Н. Чаушеску.

Деяка частина українців розсіяна майже по всіх більших містах країни. Наприклад, у Бухаресті проживає приблизно тисяча українських родин. Поява українців у різних містах Румунії пов'язана з урбанізаційними процесами. Туди вони перебралися як робітники, представники різних верств інтелігенції.

Українці — автохтони Румунії — здебільшого селяни. Так, основним заняттям жителів Мараморощини та Сучавщини є землеробство і тваринництво, Банату — землеробство та городництво. Добруджанські українці здебільшого займаються рибальством і переробкою риби, городництвом, виноградарством, вирощуванням баштанних культур. Пропорційно до кількості українського населення відсоток його інтелігенції нижчий від загальнорумунського рівня.

Мова українців Румунії складається з кількох діалектів. Говірки Сучавщини наближені до діалектів Північної Буковини та Гуцульщини, а говірки Мараморощини споріднені з говірками Закарпаття та Гуцульщини. Говірки ж поселенців Банату мають також основні риси західноукраїнських діалектів, але з де-

якими специфічними відмінностями різних місцевостей. У говорах мешканців Добруджі проявляються надніпрянські діалекти з домішками різноманітних локалізмів.

Загалом конституція 1965 року проголошувала культурну автономію національних меншостей, надаючи право вживання рідної мови. Проте на ділі цим правом змогли частково скористатися лише угорці, німці та серби, підтримувані консульськими установами відповідних країн. Гірший стан справ був з дрібнішими національно-етнічними групами. Конституційні гарантії для них залишалися чисто теоретичними.

Навчання української мови

Після другої світової війни в Румунії з'явилася чимало шкіл і класів з українською мовою навчання. Найбільше їх було у Південній Буковині (близько 40). Це стосувалося сіл Балківці, Бродина, Вашківці-Гропени, Ігрище, Калинівці, Мелешківці, Молдовиця, Сипенівці, Солонець, Щербівці. В містах Сереті і Сучаві були середні школи з українською мовою навчання, а саме: в Сереті гімназія і педагогічна школа, а в Сучаві — українські паралельні класи при румунській гімназії. Починаючи з 1990 року з'являються українські школи, у деяких румунських школах також вчать українську мову по 2—4 години на тиждень. У Північній Добруджі приблизно у 30 селах також діяли школи з українською мовою навчання (Бакладіянка, Ганчарка, Дунавець Долішній, Карасувата, Стара Кілія, Махмудія, Пошта, Стенок та ін.). Сюди ж відноситься й повітове місто Тульча. Наприкінці 60-х років, а подекуди й раніше ці школи припинили діяльність.

За даними західних дослідників, у цьому ж регіоні є ще 10 українських сіл, які ведуть свій початок з козацьких часів. Проте в них ніколи не було навчання українською мовою. Навчання українською мовою ведеться в школах Мараморощини. А саме в місцевостях: Листра, Великий Бичків, Вижня Рівна, Вишавська Долина, Ремети, Русково, Тячево та місті Сигіт, що було й залишається культурним центром українців Мараморощини. Відновлюється робота українських ліцею та педагогічної школи, які діяли в Сиготі після другої світової війни а потім були закриті. Працюють також українські школи або класи в Банаті, у деяких селах

біля Лугожа і Карансебеша (Зоріле, Копачеле, Корпунцел, Кричева, Сату-Мік, Стара Черешня, Нова Черешня).

При Слов'янському інституті Бухарестського університету діє кафедра української мови та літератури, завданням якої є розробка наукових матеріалів та підготовка українських учителів.

Видавнича справа, засоби масової інформації

Справа україномовних публікацій до останніх років у Румунії виглядала гірше, ніж у таких країнах, як Югославія, Чехословаччина, Польща.

З періодичних видань останнім часом виходила лише двотижнева румуномовна газета «Новий вік», що, як і всі інші видання, могла лише всляко вихвалити правління Чаушеску. Щоправда, раніше газета друкувала досить цікаві матеріали з життя українців Румунії. У 1990 р. замість неї почала виходити двотижнева газета «Вільне слово», що стала рупором усього українського населення Румунії.

Протягом 1950—1958 рр. виходив двомісячник «Культурний порадник», який сприяв задоволенню культурних запитів української громади. Його закриття негативно вплинуло на культурно-освітню роботу в українському середовищі. Відсутні також періодичні видання для дітей.

Орієнтовно із середини 60-х років дещо пошквалилося видання творів українських авторів. Так, з нагоди 20-річчя антифашистського серпневого повстання 1944 р. з'явилася збірка художніх творів та літературознавчих статей «Серпень» тиражем у 450 примірників. Тоді ж, у 1964 р., вийшла збірка оповідань та нарисів Г. С. Яцентюка «Колесо». Наступного року побачила світ збірка сатирично-гумористичних віршів Д. Онищук «Полин і мед». Виходили й інші невеликі збірки, публіковані «Літературним видавництвом» у Бухаресті.

Створення наприкінці 1969 р. видавництва «Критеріон» стало помітним зрушенням у культурному житті національних меншостей Румунії. Щороку тут виходило по 10—12 невеликих за обсягом україномовних книжок. З 1979 р. друкується щорічний збірник «Обрії» (віднедавна — «Літературні обрії»).

Українську літературу в Румунії започаткували Д. Онищук, О. Масикевич, Г. Клемпуш, М. Коцар, О. Дуда, Є. Сав'юк, О. Мельничук, Ю. Ракоча, І. Шму-

ляк, І. Федько, М. Волощук, Ю. Павліш та ін. Всі вони друкувалися в газеті «Новий вік».

Заснування видавництва «Критеріон» збігається з приходом в українську літературу Румунії молодих талановитих письменників І. Ковача, М. Корсюка, С. Ткачука, К. Ірода, І. Непогода, М. Небиляка. Вони внесли в літературу потужний струмінь оновлення й досить високу культуру художнього письменства.

Якщо протягом 50—60-х років в українській літературі Румунії переважала поезія, то кінець 60 і початок 70-х років ознаменувався бурхливим розвитком прози: новими новелами, оповіданнями, а згодом і романами. Найкращі здобутки прози увійшли до колективної збірки «Наші весни» (1972 р.), котра стала важливим кроком у подальшому розвитку цього провідного жанру літератури.

Протягом останніх двох десятиліть широкого розмаху набуло збирання українського фольклору на Мараморощині, у Південній Буковині, Банаті та Добруджі. Численні фольклорні та етнографічні дослідження були опубліковані через видавництво «Критеріон» і збірник «Обрії». Вийшли друком уже 10 випусків цього збірника.

Значний внесок у культурний розвиток українців Румунії зробили філолог Магдаліна Ласло-Кудюк, літературознавець Дон Харіа Мазілу, історик Микола Чердарик та ін.

Українська література Румунії у 80-ті роки характеризується приходом свіжих творчих сил, появою нових книжок авторів як молодшого, так і старшого покоління. Це передусім «Металеві квіти» та «Золотий браслет слова» І. Негрюка, твори гумориста В. Цапавця «Сила переконання», романіста Ю. Лукана «Терези», «Не тяжко вбити крука», поета Т. Ребошапки «Крила мовчання» та ін.

При цьому, однак, треба зазначити, що середній тираж україномовної літератури становить пересічно 250 примірників. Єдиним організаційним утворенням українських письменників є Українське відділення при Спілці письменників Румунії в Бухаресті. Там вони час від часу проводять читацькі вечори, дискусії. На початок 1990 р. у Спілці письменників Румунії налічувалося 27 українських літераторів.

Крім художніх творів і науково-дослідних публікацій у Румунії виходять також україномовні підручни-

ки для шкільної молоді. Над їх підготовкою працює спеціальна комісія при міністерстві освіти, якій надає допомогу кафедра української мови та літератури Бухарестського університету. Що стосується підручників, то в них до недавнього часу переважав пропагандистський матеріал, який мало сприяв розвитку національної самосвідомості українців. Це особливо помітно на фоні підручників для навчання української мови у Польщі, Чехословаччині, Югославії. Негативно позначається відсутність україномовних радіопередач, які мали б подавати рідною мовою правдиву інформацію про справи румунських українців та події у світі.

Всесвітньовідомих українських творчих колективів, які є в Польщі чи Чехословаччині, у Румунії, на жаль, немає. Проте існує чимало місцевих мистецьких гуртків, які час від часу беруть участь у всерумунських фестивалях.

Громадське життя У часи правління Н. Чаушеску національним меншостям Румунії була дозволена лише аполітична культурна діяльність. 1968 року виникли дві повітові ради трудящих української національності — Марамуреська і Сучавська, котрі були суто формальними осередками. Відсутність культурних контактів з Україною, будь-яких зв'язків з українцями в інших країнах створювала для українців Румунії справді задушливу атмосферу.

Бурхливе відновлення демократичних засад у громадсько-політичному житті Румунії вселило надії й на кращу організацію життя українців. Відбулося два з'їзди Союзу українців Румунії, мета якого — представляти і захищати інтереси української національності в країні. Союз підтримує програму Фронту національного порятунку. Прагне відновити скасовані початкові школи, ліцеї та педагогічні училища, українські домки, хори, самодіяльні гуртки, теле- і радіопередачі, делегувати своїх представників у державні органи.

Складовими частинами союзу є організації Банату, Буковини, Добруджі, Мараморощини, а також усі місцеві організації з міст і сіл Румунії, де проживають українці. Союз налагоджує братні зв'язки з Україною та українцями в усьому світі.

Релігійне життя Незважаючи на значну кількість українців у Румунії, вони не мають своєї автономної церкви, як в інших країнах. Усе їх релігійне життя спрямовується Румунською православною церквою, що, як вважають західні дослідники, добре організована і досить активна. Вона налічує близько 14 мільйонів віруючих, має 12 єпархій, якими керують п'ять митрополитів на чолі з патріархом. Для підготовки кліру діють два православні теологічні інститути та шість семінарій.

Північні українські парафії підпорядковані митрополитові в Яссах. У Клужі теологію постійно вивчають кілька українців, що потім поповнюють ряди українського православного духовництва, якому, приваємні донедавна, не дозволялося мати ні своєї адміністрації, ні свого друкованого органу. Це вело до зниження національної самосвідомості священників, частина з яких погано знає українську мову, якщо знає взагалі.

УГОРЩИНА

За неофіційними даними, в Угорщині налічується приблизно три тисячі осіб українського походження. Це здебільшого автохтони в північно-східній частині країни, вздовж середньої течії Тиси, а також жителі міст, в основному Будапешта. Чимала кількість українців-русинів протягом століть асимілювалася. Ще рідше такої долі зазнало давнє слов'янське населення. Основним заняттям українців Угорщини є сільсько-господарство. У містах вони здебільшого є представниками різних прошарків інтелігенції, в тому числі й університетської.

Навчання української мови не ведеться, прояви національно свідомого громадського чи культурного життя відсутні. Ще, правда, відбувають храмові (церковні) свята, так звані відпусти, які носять русинське етнографічне забарвлення. З найбільших масових святкувань був «відпуст» 1975 року у давній відпустовій місцевості Марія-Повч, на території греко-католицького монастиря. Там, за свідченнями очевидців, зібралося близько 70 тисяч прочан з Угорщини і Чехословаччини, віруючих греко-католиків — угорців, словаків та українців-русинів.

ФРН

Історія поселення Є документальні свідчення того, що у XVIII—XIX століттях у німецьких університетах навчалася молодь з України. На початку XVIII століття, після Полтавської битви, тут перебував із своїм почтом генеральний писар гетьмана Івана Мазепи Пилип Орлик, якого в Туреччині було проголошено гетьманом.

Наприкінці XIX та на початку XX століття до Німеччини з Галичини приїзять на сезонні роботи сільськогосподарські робітники, на зиму повертаючись додому.

Перше масове поселення українців на німецькій землі пов'язане з першою світовою війною, коли в таборах для полонених у Німеччині та Австрії опинилося 200 тисяч вихідців з України. Частина з них залишилася по війні жити в Німеччині. Помітною хвилею еміграції до Німеччини була втеча з України політичних біженців у роки громадянської війни. Найбільше з них осіло у Берліні, решта стала жителями Мюнхена, Гамбурга, Лейпцига, Кенігсберга (нині Калінінград, СРСР).

У 1939 р. до Німеччини емігрували також українці із Закарпаття, Галичини та Польщі.

Перед другою світовою війною загальна кількість українців у Німеччині становила 10 тисяч чоловік.

Основа сучасної української етнічної групи у ФРН склали так звані переміщені особи — насильно вивезені фашистами до Німеччини на підневільну працю під час другої світової війни, колишні полонені. До них у 1944—1945 рр. приєдналися залишки збройних націоналістичних формувань, політичні емігранти з України. — усього 300 тисяч. Наприкінці війни у Німеччині налічувалося, як стверджується у нью-йоркському виданні «Українські поселення» (1980 р.), від двох до трьох мільйонів українців — колишніх жителів України та країн Східної Європи. Після репатріації у західній частині Німеччини з них залишилося лише дещо більше 200 тисяч. У наступні кілька років переважна їх більшість виїхала до Північної та Південної Америки, Великобританії, Франції, Бельгії та Австралії.

Кількість українців, їх розселення, зайнятість

Нині українська етнічна група у ФРН налічує близько 25 тисяч чоловік. Найбільше громадян українського походження мешкає у Баварії (понад 40 проц. від загальної кількості), Баден-Вюртемберзі, Гессені та Північному Рейні — Вестфалії. З міст основними центрами їх поселення є Мюнхен, Гамбург, Ульм, Франкфурт-на-Майні, Ганновер, Дюссельдорф, Штутгарт, Нюрнберг, Інгольштадт та ін.

Понад 80 процентів працездатних українців зайнято в індустрії та на будівництві. Порівняно невелика їх частина є власниками дрібних підприємств, магазинів, закладів побутового обслуговування, охорони здоров'я, працює в сільському господарстві. Певна частина зайнята в українських культурних, громадських і політичних закладах.

Освіта

У 20-ті — на початку 30-х років одним із західноєвропейських центрів емігрантської української інтелігенції був Берлін. Тут діяв Український науковий інститут. В Мюнхенському університеті викладав українську та російську мови Освальд Бургардт — він же відомий український поет Юрій Клен, родом з Вінниччини, який емігрував до Німеччини 1931 року. У тому ж університеті працював відомий славіст Дмитро Чижевський.

У 1947—1948 рр. у Німеччині діяло чимало українських дитячих садків, так званих народних шкіл, гімназій, які відвідувало порівняно багато дітей. З часом українська шкільна освіта почала занепадати. Молоді покоління дедалі менше вивчають мову батьків і піклуються про неї. Нині діє кілька українських суцільно українському інтернаті в Мюнхені учні-українці, які навчаються у німецьких школах, мають змогу слухати лекції з українознавства. У 1977 р. в Мюнхені було створено товариство «Українська гімназія», яке поставило собі за мету «давати своїм учням повну середню освіту нарівні з кращими європейськими гімназіями та ліцеями». Навчання розпочалося 1980 року, але з того часу цей заклад також занепадає через недостатню кількість учнів і викладачів.

Тривалий час у ФРН діяло товариство «Рідна школа», яке організовувало гуртки українознавства, зокрема вивчення української мови.

Наприкінці 1945 року у Регенсбурзі було відновлено діяльність так званого Українського вільного університету, заснованого 1921 року у Відні, який як вищий навчальний заклад включено до міжнародного реєстру університетів. На факультетах філософському, права й суспільно-економічних наук навчаються, як правило, українські студенти з різних країн Заходу. При університеті влаштовуються курси українознавства для випускників шкіл і вузів.

З 1945 р. в Регенсбурзі і Мюнхені, у так званому Українському технічно-господарському інституті, на факультетах агрономічно-лісовому, інженерному, економічному, ветеринарному і фармацевтичному, навчалось чимало молодих людей українського походження.

Порівняно високий процент українських студентів навчається в університетах ФРН.

Мистецтво, література, наука ФРН мали широко розгалужену мережу художньої самодіяльності — оркестри, понад 60 хорів, понад 50 драматичних гуртків, ансамблі бандуристів. У той час працювало навіть кілька професійних театрів і хорових колективів. Серед них, наприклад, ансамбль українських акторів Володимира Блавацького, театральна студія Йосипа Гірняка, хор «Україна» під керівництвом Нестора Городовенка та ін.

Відтоді мистецьке життя помітно занепадо, хоча ще й нині у ФРН діє цілий ряд самодіяльних колективів, як, наприклад, ансамбль «Бандура», хор «Діброва», кілька танцювальних гуртків, церковних хорів.

У повсякденну історію мистецького життя місцевої української етнічної групи увійшли імена співаків Ореста Русняка-Герляха, Кліма Чічки-Андрієнка, Іваниці Синенської-Іваницької, Ірини Маланик, Катрі Колянковської, Оксани Сов'як, Олега Євсевського, піаністки Галини Коваль, композиторів Євгена Цимбалістого і Остапа Бобикевича, скульптора Григорія Крука, художника Ігоря Кордюка та ін.

У ФРН діє відділення Об'єднання українських письменників «Слово» (до нього належать українські літератори, які живуть у країнах Заходу). У цій країні вийшли поетичні збірки і романи Емми Андівської, поетичні та прозові твори Ігоря Качуровського, поезії та новели Ростислава Єндика, поезії та переклади з європейської драматургії Ігоря Костецького, поетичні переклади німецькою мовою Анни Горбач, твори пере-

кладача з німецької і французької мов українською Михайла Ореста (Зерова).

В країні існує один із найбільших центрів наукової думки на Заході. До нього входять вже згадувані Український вільний університет (УВУ) і Український технічно-господарський інститут, відділення (делегатура) Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, а також відділення так званої Української вільної академії наук та інші заклади.

У статуті УВУ сформульовані такі наукові цілі: «науково досліджувати історію, культуру і господарство українського народу у зв'язку з сусідніми народами України; вчити і виховувати нові покоління наукових дослідників та політичних і громадських діячів; публікувати наукові праці з метою поширення нефальшованого знання про Україну серед усього українського народу; інформувати чужинців, зокрема науковий світ, про українську справу». За час свого існування університет видав близько ста томів «Наукових записок», «Наукових збірників», монографій, мистецьких альбомів, «Діалектологічних записів» та інших наукових праць. Університет часом влаштовує наукові конференції. Тільки науково-літературній спадщині Г. Скороди таких конференцій було присвячено 13.

Український технічно-господарський інститут теж видав десятки томів «Наукових записок» і монографій, серед яких, наприклад, праці К. Кононенка «Україна та Росія», Б. Мартоса і Я. Зозулі «Гроші української держави» та ін.

У 1947 р. в Мюнхені почало функціонувати відділення Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, яке опублікувало ряд праць про творчість, суспільно-політичні погляди Великого Кобзаря, взяло участь у виданні популярної серед українців на Заході «Енциклопедії українознавства» українською й англійською мовами. Відділення так званої Української вільної академії наук фактично не здійснює наукової діяльності.

Значна група українських викладачів і науковців працює в університетах ФРН. У викладацьких і наукових колах цієї країни здобули визнання роботи українських професорів Олексія Горбача (слов'янське мовознавство), Юрія Бойка-Блохіна (порівняльне слов'янське літературознавство), Андрія Білинського (право та історія), Мирослава Антохія (українська мова), Івана Жегуца (географія) та ряду ін.

Громадсько-політичне та церковне життя

Тривалий час ФРН була центром політичного життя українських націоналістичних організацій на Заході. Згодом цей центр перемістився до США і Канади.

У Західній Німеччині представлені усі осередки Організації українських націоналістів (ОУН), українські політичні партії. Найбільшу активність у своїй діяльності виявляють крайньо праві об'єднання. У ФРН діють «братства колишніх вояків», які належали до дивізії СС «Галичина», молодіжні, жіночі, професійні, наукові організації. У Мюнхені знаходиться штаб-квартира такого міжнародного об'єднання, як Антибільшовицький блок народів. До його керівного складу входять крайньо праві елементи з української політичної імміграції.

У різних містах ФРН працюють невеликі клуби вихідців з Радянського Союзу, членами яких є українці, росіяни, білоруси, вихідці з Середньої Азії та Закавказзя. Вони підтримують взаємні культурні зв'язки з громадськими організаціями в СРСР, зокрема з товариством «Україна».

У ФРН працюють українські видавництва. Одне з них — «Дніпрова хвиля» випускає літературу — як наукові праці, так і белетристику. Видавництво «На горі» займалося друкуванням перекладів українською мовою західноєвропейської драматургії.

З періодичних видань поширюються газети «Шлях перемоги», «Християнський голос», «Мета».

У ФРН, як і в інших країнах Заходу, діють три українські церкви — католицька (об'єднує майже 70 процентів віруючих-українців), православна та баптистська.

ФІНЛЯНДІЯ

З кінця минулого століття тут поселилися політичні емігранти — вихідці з України. Значна їх група прибула до Фінляндії після першої світової війни. Більшість з них згодом перебралася за океан. Окремі особи української національності стали жителями країни під час і після другої світової війни. За неофіційною статистикою, нині у Фінляндії налічується понад 50 осіб українського походження. Серед них — представниці так званої шлюбної еміграції, які поселилися,

як правило, в Хельсінкі і Турку. Громадського осередку не існує, хоча окремі особи — вихідці з СРСР — об'єдналися в невелике міжнародне товариство.

ФРАНЦІЯ

Історія поселення Першими відомими слов'янськими жителями Франції були дочка київського князя Ярослава Мудрого — Анна Ярославна, яка в 1051 р. вийшла за французького короля Генріха I, та її почет. Після смерті короля у 1060 р. вона брала участь в управлінні країною.

Наступна велика група — фактично перша хвиля еміграції — прибула сюди з України у XVIII столітті. Це були сини гетьмана Пилипа Орлика Григорій (1702—1759 рр.) — згодом французький генерал і дипломат — та кілька десятків запорозьких козаків, які створили окремий загін у французькій армії. Згодом вони завели родини, а їхні нащадки поступово асимілювалися.

Нині про королеву Анну нагадує церква, збудована недалеко від Парижа, яка збереглася до наших часів. Існують й історичні записки, що оповідають про життя козаків з України у Франції.

Другою хвилею еміграції (1905—1930 рр.) були політичні біженці з центральних і східних районів України, а також галицькі селяни-заробітчани.

Найбільше українців поселилося у Франції в період між першою світовою війною та кінцем 30-х років. Це були полонені, частина яких прибула сюди з таборів у Польщі, політичні емігранти, що покинули Україну після громадянської війни, але наймасовішою групою були селяни та робітники з Галичини та Волині, які прибули до Франції на заробітки. У 1930 р. українська етнічна група об'єднувала у Франції 40 тисяч чоловік, переважно трудових емігрантів. Частина з них у середині 30-х років через жорстоку економічну кризу у Франції повернулася на батьківщину. Ті, хто залишився, працювали на шахтах, у металургійній промисловості, на текстильних фабриках і в сільському господарстві.

Ще одна хвиля еміграції припала на роки під час та по завершенні другої світової війни. Тисячі молодих людей з України були вивезені нацистськими окупантами на примусову, підневільну працю до Франції. По

війні певна частина залишилася там на постійне проживання. У 1944 р. сотні українців після втечі з нацистського полону брали активну участь у русі Опору, створивши навіть власні військові підрозділи, наприклад батальйони імені Богуна та Шевченка, в кожному з яких у різні періоди налічувалося від 550 до більш як 800 чоловік. Після перемоги частина цих людей, безпідставно побоюючись репресій на батьківщині, вступила до французького Іноземного легіону. Останньою групою, яка поповнила українське поселення у Франції, були переміщені особи (від трьох до п'яти тисяч чоловік) з таборів у Німеччині та Австрії. Багато хто з них згодом покинув Францію і переїхав на мешкання за океан.

Чисельність, розселення, зайнятість За неофіційною статистикою, нині у Франції проживає майже 40 тисяч громадян українського походження.

Переважну більшість з них становлять представники молодших поколінь — нащадки трудових і політичних емігрантів, переміщених осіб. Значний процент — це діти від змішаних шлюбів українців з представниками інших національностей. Багато хто асимілювався і не вважає себе українцем.

Майже 90 процентів українців є жителями міст. Розселені вони по всій території Франції. Основні міста їх концентрації — Париж і його приміські зони (містасупутники), Мец, Страсбург, Нансі, Орлеан, Ліон, Тулуза, Марсель, Бордо, Гренобль, Сошо, Шалетт, Монтаржі, Лілль, Сент-Етьєн та ін.

Особи українського походження мають, як правило, французьке громадянство, проте здебільшого у матеріальному відношенні живуть нижче рівня середнього французького громадянина. Більшість працює у промисловості робітниками, займається малокваліфікованою працею. Є дрібні підприємці, незначна частина належить до інтелігенції (викладачі університетів, ліцеїв, перекладачі, співаки, музиканти, художники, інженери, науковці). 10—15 процентів молодих громадян українського походження є студентами, понад 10 процентів працює у сільському господарстві. Чверть українців (в основному жінки) зайнято у домашньому господарстві.

Українська мова, освіта

У Франції нині палічується зовсім небагато родин, які користуються українською мовою постійно. Асиміляція справила відчутний вплив на українську етнічну групу. Вивчення української мови, історії прабатьківщини провадиться у так званих четвергових школах (французькі публічні школи вихідні у четвер) при деяких українських католицьких церквах. Мовні курси влаштовують улітку також молодіжні об'єднання. На професійному рівні українська мова викладається в Сорбоннському університеті в Парижі. При університеті діє Інститут східних мов і цивілізацій. З 1939 до 1952 р. українську мову тут викладали на факультативній основі. Відтоді і до сьогодні цей предмет є обов'язковим. Навчання триває три роки. Крім вивчення мови студенти здобувають загальні знання з української літератури, історії та географії.

Загалом освітній рівень нащадків емігрантів цілком задовільний. Чимало українців закінчило університети, і нині у них вчиться порівняно багато молоді українського походження.

Культурне життя Як і в інших країнах поселення українських етнічних груп, у Франції, як правило, при церквах і молодіжних осередках діють хори, фольклорні, танцювальні ансамблі. Українську народну хореографію популяризують також багатонаціональні самодіяльні колективи, наприклад «Запорожці», «Гопак», «Карлик» та ін.

Протягом тривалого періоду центром українського культурного життя був Париж. Тут працювали видатні художники і скульптори Марія Башкирцева, Михайло Паращук, Михайло Бойчук, Олександр Архипенко, Софія Левицька, Олександр Грищенко, Микола Глущенко, Петро Омеляненко, Михайло Нечитайло-Андрійченко, Микола Кричевський, Василь Хмелюк, Святослав Гордицький (нині живе у США), Іванна Винників та ін. У Парижі жили відомі композитори Іван Вовк, Володимир Гридін, Георгій Пономаренко і Теодор Якименко, оперні співаки Євгенія Зарицька і Мирослав Скала-Старицький. Нині у Парижі працюють талановиті художники Омелян Мазурик (пейзажі, ікони, портрети, модерні гравюри) і Андрій Сологуб (графіка, реставрація картин), широко відомий музикознавець, професор Аристид Вірста та інші митці.

У Школі східних мов викладав українську мову й літературу Ілько Борщак, автор багатьох праць про зв'язки України із Західною Європою. Він же видавав тижневик «Українські вісті».

У Франції протягом тридцяти років жив, творив і похований видатний український письменник і державний діяч Володимир Винниченко.

У вересні 1971 р. на кошти українців у Тулузі було споруджено пам'ятник Т. Г. Шевченкові. У 1977 р. товариством «Україна» місту Шалетт-сюр-Люен був подарований пам'ятник Великому Кобзареві. Ще один монумент славному синові українського народу було встановлено у Парижі у травні 1978 р. як подарунок мерії столиці Франції від українського народу. Один із скверів Парижа носить ім'я Шевченка.

Наука, видавнича діяльність

Центром українського наукового життя є містечко Сарсель (неподалік від Парижа). Тут з 1951 р. знаходиться європейське відділення Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка (НТШ), членами якого є українські науковці — громадяни Франції, ФРН, Іспанії, Англії, Бельгії, Швейцарії, Голландії, Норвегії та Марокко.

НТШ має секції — історико-філософську, філологічну, математично-природничу, медичну та ін. Вони видають свої праці під загальною назвою «Записки НТШ». Цей заклад має ще одне періодичне видання — «Вісті з Сарселю». Його тематика — історія України, Шевченківська творча спадщина.

У Сарселі зосереджена головна редакція багатотомної «Енциклопедії українознавства».

Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка у Сарселі має великий архів і бібліотеку (понад 20 тисяч томів, зокрема багато рідкісних книг).

У Парижі діє також науковий заклад — бібліотека імені Симона Петлюри. Тут зберігаються понад 15 тисяч томів, архівні матеріали, велика кількість періодичних українських видань, що виходили у світі між першою та другою світовими війнами. При бібліотеці діє Центр документальних матеріалів з україністики, яких налічується понад 30 тисяч. У бібліотеці зберігаються також старовинні рукописи, інкунабули, серед яких — «Грамматика» Івана Ужєвича, який був рідом з Києва, а вчився в Сорбоннському університеті, його праця є фактично граматикою української літературної

мови першої половини XVII століття; «Словник» Епіфанія Славинецького — українського педагога й письменника XVII століття.

До українських наукових закладів у країні належать також створений у 1949 р. Архів української еміграції у Франції, що знаходиться в Сорбоннському університеті при Інституті східних мов і цивілізацій.

У Франції діє невелике відділення (делегатура) українського вільного університету, де студіюються історія України, української музики та інші предмети з українознавства.

Громадсько-політичне та церковне життя

Перша українська організація у Франції виникла у 1908 р. під назвою «Гурток українців у Парижі». У 1910 р. гурток об'єднував 120 членів, мав власний хор і курси української мови.

На початку 20-х років Франція і особливо Париж були серед найважливіших центрів українського політичного еміграційного життя. Воно поділялося на дві групи — політичні емігранти із Східної України і трудові емігранти із західноукраїнських земель. Кожна з них мала свої осередки.

Нині в Парижі діє Провід українських націоналістів — керівний центр Організації українських націоналістів мельниківського напрямку, створений 1929 року одночасно із заснуванням ОУН. У Франції також функціонують інші націоналістичні мельниківські осередки, які координують діяльність подібних об'єднань у країнах Заходу. У Парижі виходить тижнева газета мельниківців — «Українське слово».

У Франції діють студентські, молодіжні, жіночі, професійні організації. Серед них — Українське академічне товариство, Українське товариство імені Т. Г. Шевченка, Товариство імені М. Шашкевича, Франко-українське товариство та ін.

Майже дві третини українців у Франції належать до української католицької церкви. Решта віруючих відвідує українську автокефальну православну, римсько-католицьку, протестантську церкви.

Культурні зв'язки Постійно обмінюються делегаціями Дніпровський район Києва. З товариством «Україна» постійно підтримують взаємні культурні контакти танцювальні ансамблі міста Шалетт-сюр-Люен — «Запорожці» і «Гопак», які виступали з концертами на

Україні. У Шалетт-сюр-Люені на запрошення цих самодіяльних колективів товариство «Україна» протягом багатьох років проводило хореографічні семінари. На Україні і у Франції відбулися виставки художніх робіт, організовані товариством «Україна» і Спілкою художників республіки. Діячі культури з Франції — Аристид Вірста та Еміль Крюба брали участь у відзначенні на Україні 175-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка.

ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА

Чисельність. Українці в Чехословаччині є автохтонною національно-етнічною групою. Тут, як і в деяких інших східноєвропейських країнах, їх кількість є приблизно-умовною. За статистичними даними (без сумніву, значно заниженими) українців у межах нинішньої Чехословаччини проживало в роках: 1921 — 102 313, 1930 — 118 440, 1950 — 67 615, 1961 — 54 984 осіб, 1970 — 58 651 особа, 1980 — 54 582 особи. Це становить, відповідно, від 0,8 до 0,4 процента усього населення країни. Більшість українців (дані на 1980 рік) проживає на території Словаччини — 39 260 осіб (0,8 процента населення республіки), менше в Чехії — 15 322 особи (0,1 процента усього населення). Місцями найбільшого їх скупчення є міста і села Східно-Словацького краю: Гуменне, Бардіїв, Стара Любовня, Кошіце та інші місцевості. Близьким центром українського національно-культурного життя є Пряшів, де проживає понад 2 тисячі українців. Вважається, що у Східній Словаччині є 210 українських сіл.

Проте є й інші дані, які засвідчують, що у Чехословаччині проживає 100 і навіть 200 тис. українців. Найбільш близькою до істини видається цифра у 100 тис. осіб.

Крім названих населених пунктів українці проживають у Празі (до 5 тис.), Брно, Моравській Остраві, Братіславі — разом орієнтовно 10 тис. осіб. Це в основному службовці, робітники, серед яких частина — переселенці 1917—1920 рр. з Галичини та інших місць України. Близько 15 тис. українців з Пряшівщини після другої світової війни переселено в Судети замість виселених звідти німців.

Великі розбіжності у статистичних даних щодо кіль-

кості українців у Чехословаччині зумовлені, як і в інших країнах, об'єктивними асиміляційними процесами, хоч і не без впливу суб'єктивних факторів. Між першою та другою світовими війнами соціально-економічна залежність українських селянських мас від держави, низький рівень їх національної свідомості та спорідненість слов'янських мов, особливо в місцевих діалектах, створювали ґрунт для денационалізації українського населення, яка стала на той час програмою державної політики у справі остаточного розв'язання територіальної проблеми Словаччини. «Русини, які живуть у Східній Словаччині, будуть швидко асимілюватись, хоч трохи відмінна віра утримуватиме в них племінну свідомість руську (руснацьку, русинську, малоруську тощо), — твердив у 20-х роках професор Братіславського університету Я. Гусек. — Отже, спонтанну тенденцію словакізуватись, запричинену географічним, соціально-економічним становищем східнославацьких русинів, а також вищою цивілізацією і особистою роллю словацької мови як мови спілкування і державної не буде можливим нічим перепинити».

Міграційні процеси

Українцям-русинам Східної Словаччини спільно із словаками доводилося протягом багатьох сторіч вести боротьбу за збереження національної самобутності. Починаючи з XI століття, заселені ними землі перебували у феодалній залежності від Угорщини, а з XVI—XVII століть входили до складу Австрійської (з 1867 р. Австро-Угорської) імперії. У той час постійними супутниками життя більшості населення Словаччини, в тому числі й Східної, були нещадна експлуатація, соціальний і національний гніт. Саме це зумовило еміграцію русинського селянства до США та Канади, котра набрала масового характеру наприкінці XIX — на початку XX століття, а потім тривала у міжвоєнний період з Чехословаччини. До речі, трудова еміграція з Пряшівщини та Закарпаття проторила шлях до заокеанського переселення західноукраїнських трударів.

Після другої світової війни суттєво змінився економічний статус Східної Словаччини, де досить швидко почала розвиватися промисловість. Відповідно виникли промислові підприємства і в районах компактного розселення українців: Гуменне, Бардіїв, Пряшів, Свидник, Попрад та ін. Прискорення протягом останніх

десятиліть урбанізаційних процесів привело до значного скорочення чисельності сільських жителів, у тому числі й українців-русинів Пряшівщини. Наприкінці 50-х — на початку 60-х років у ЧССР завершився процес кооперування сільського господарства, який охопив близько 90 процентів українського населення. За орієнтовними даними понад 40 процентів українців Чехословаччини є робітниками, близько 40 процентів зайняті у сільському господарстві, решта — інтелігенція та службовці.

Мовою українців Чехословаччини є один з варіантів західноукраїнського діалекту. До нього протягом століть потрапило із словацької, угорської, німецької мов чимало слів, які не трапляються в інших українських говірках. Крім того, в мові чехословацьких українців є чимало староруських архаїзмів, головним чином з церковно-слов'янської мови. Цим діалектом протягом тривалого часу велося навчання в парафіяльних народних школах і виголошувалися проповіді в церквах. Проте розмовною мовою української інтелігенції Східної Словаччини була до першої світової війни, та й тривалий час після неї, переважно угорська.

В міжвоєнний період у Східній Словаччині, на Закарпатті, які на той час входили вже до новоствореної Чехословацької держави, розгорнулася навколо мовного питання гостра боротьба. Після першої світової війни тут осіла значна кількість російської, русофільської (галицької, буковинської та української) емігрантської інтелігенції, яка включилася в культурно-політичний процес. З того часу дискусія навколо «мовного питання», суть якого полягала в національній приналежності та літературній мові закарпатських русинів, залишається актуальною.

Боротьба між окремими мовними напрямками розпочалася відразу після утворення Чехословаччини. В результаті домінуючим у міжвоєнний період став на Пряшівщині карпатський мовний напрямок, що негативно відбилася на мовній культурі населення, зокрема інтелігенції. Карпаторуське «язичіє» стало мовою викладання в церковних і державних руських школах. Винятком були кілька початкових шкіл, де навчання вели галицькі вчителі та ті уродженці Пряшівщини, які після вчителювання на Закарпатті повернулися у Східну Словаччину.

«Карпаторуською» мовою видавалися епархіальні вісники та розпорядження, шкільні підручники та місцеві газети «Русское слово», «Русская школа», (орган «Союза русских учителей на Словакии») і «Русский земледелец». Цією мовою користувалися також культурно-освітні спілки «Русский клуб», «Союз русских жен», «Союз греко-католических священников им. св. Афанасия», «Союз русских учителей на Словакии» та «Общество им. А. В. Духновича». Мова ця не мала чітко визначених граматичних норм. На неї помітно впливали як москвофільські, так і українофільські мовні напрямки.

Після другої світової війни ситуація суттєво змінилася. В округах, де живуть українці, українська мова вважається другою урядовою мовою.

В місцях компактного розселення українців було відкрито національні школи. Станом на 1945 рік у Словаччині діяло 270 початкових русинських шкіл, 25 міських, 3 середніх (гімназій), учительська семінарія та торговельна школа в Пряшеві. У початкових школах навчання велося на місцевому діалекті, а в середніх школах — переважно на російській або українській мовах. В 50-х роках відбулася українізація шкільної справи. Вчителі та учні пройшли українознавчі курси. В Братиславі почали виходити україномовні підручники, частково вони надходили й з України.

Проте в 60-х роках відродився процес словакізації українських шкіл. Багато з них перетворено на словацькі або ж на двомовні. Внаслідок такої реформи наприкінці 60-х років залишилося 50 неповних середніх загальноосвітніх українських шкіл, а також 7 середніх. Однак лише в Пряшеві у трьох середніх школах навчання усіх предметів ведеться українською мовою. Станом на 1967 рік в усіх українських школах Словаччини навчалось орієнтовно 6 тис. учнів. Крім того, українську мову викладають у ряді словацьких шкіл, а також у Пряшівській філії Кошицького університету, де працює український відділ. Кафедри української мови функціонують в Братиславському та Празькому університетах. Протягом 1953—1959 рр. урядовими заходами українську мову було впроваджено як викладову, замість російської, в усіх типах шкіл.

Видавнича справа, засоби масової інформації. До 50-х років газети та журнали для українців Східної Словаччини видавалися переважно російською мовою або місцевим діалектом, хоч деякі виходили і українською літературною мовою. Півтижневик «Пряшівщина» видавався російською та українською мовами протягом 1945—1951 рр., «Демократичний голос» — протягом 1945—1947 рр. Популярний щомісячник «Костер» виходив російською мовою у Празі. Там теж виходив часопис «Карпатская Звезда», а для дітей «Дзвіночок-Колокольчик» — українською та російською мовами.

Організатором національно-культурної роботи в українському середовищі став Культурний союз українських трудящих Чехословаччини (КСУТ), утворений 1951 р. Саме тоді з'явилася ціла низка нових українських видань. Перш за все — це щотижнева газета «Нове життя», орган КСУТ, ілюстрований щомісячник «Дружно вперед», літературно-публіцистичний двомісячник «Дукля». Наприкінці 60-х років спілка об'єднувала 7,5 тис. членів у 268 осередках.

У січні 1990 р. відбувся позачерговий з'їзд КСУТ, завданням якого було проаналізувати діяльність організації, сформувані новий зміст і напрям подальшої роботи. У програму з'їзду було включено також реформу апарату Союзу. В результаті організації набула нової назви — «Союз русинів-українців Чехословаччини». З'їзд прийняв тимчасовий Статут, схвалив Меморандум українців-русинів ЧСФР Федеральним зборам ЧСФР, Словацькій пародній раді й Уряду, в якому викладена програма діяльності Союзу в нових умовах.

Наприкінці 1989 р. у Пряшеві була створена Координаційна рада ініціативних груп українців-русинів Чехословаччини. Одним з перших кроків її діяльності стало вироблення відозви до всіх українців, що проживають на території Чехословаччини, про співпрацю з активістами об'єднання Громадянський форум українців для успішного розв'язання посталих перед країною проблем.

Громадянський форум українців (ГФУ) у Чехії створено наприкінці 1989 р. Його програмні цілі — розвиток шкільництва українською мовою, створення мережі гуртків українознавства, художньої самодіяльності, дослідження та збереження місцевих пам'яток української історії та культури, з'ясування долі втра-

чених архівних і бібліотечних матеріалів, налагодження зв'язків з іншими україно-русинськими осередками в ЧСФР, з Україною та українською діаспорою.

Є в Чехословаччині товариства української молоді і товариства жінок. Вони діють як філії чехословацьких установ.

Більшість україномовних видаць виходить у Пряшеві та Кошицях. Крім вищезгаданих це «Піонерська газета», яка 1968 року одержала назву «Веселка». Від того ж року з'являються календарі-альманахи. Серед них «Народний календар» — українською мовою, видається у Пряшеві; православний «Заповіт Св. Кирила і Мефодія» та католицький «Благовісник» — українською та словацькою мовами з додатком для дітей «Зоря» — також у Пряшеві. Українською мовою видаються молитовники.

Український відділ при Словацькому видавничому інституті публікує з 1951 р. українською мовою наукові праці, твори художньої літератури, шкільні підручники, довідники, книги порад тощо.

Радіостанція Пряшева щоденно подає в ефір годинні україномовні передачі про культурно-національну самобутність українців Чехословаччини, їхню участь у всіх сферах життя суспільства, інформує про суспільно-політичні та соціально-економічні перетворення на Україні, пропагує українську пісню, музику. При словацькій спілці журналістів у Братиславі діє секція українських журналістів.

У 20—30-ті роки у Празі існувала велика колонія українських літературів-емігрантів. Тут творив близько 30 років видатний український поет

Олександр Олесь (Кацдиба), чимало його творів вийшло у Празі. Великий вплив на емігрантську поезію справив Юрій Драган — автор збірника «Сагайдак». Велику творчу спадщину залишив Леонід Мосендз — людина різностороннього таланту, вчений-хімік, літератур, автор поетичних і прозових творів, перекладач, публіцист, літературний критик. У Празі побачили світ культурологічні поеми про Сквороду, Гоголя і Шевченка Олексі Стефановича. Митцем з багатьма талантами увійшла в історію української еміграції в Східній Європі Оксана Латуриńska — художниця, скульптор, поетеса, прозаїк, фольклорист, перекладач. У Празі жили, вчилися, працювали поети Олег Ольжич (син Олек-

Театр, музика,
художня
самодіяльність

Гордістю українців Чехословаччини є Український народний театр у Пряшеві. Це єдиний у країнах Східної Європи професійний музично-драматичний український театр. Він був створений 1945 року як «Товариство з обмеженою порукою». Для його становлення та творчого зростання першочергове значення мала діяльність режисерів і акторів Й. Фельбаби, М. Симко, Й. Корби, І. Гриць-Дудц, В. Баволяра, Ю. Шерегія, М. Петрунка, В. Черпявського, Ю. Загребельського та ін.

Спочатку в репертуарі театру переважали музичні п'єси та музичні комедії. Згодом, у середині 50-х років, з опереткової групи театру виділився окремий Піддуклянський український народний ансамбль, який також є професійним ансамблем пісні і танцю і складається з хору, оркестру і танцювальної групи. Ансамбль збирає, досліджує і популяризує музичний, пісенний і танцювальний український фольклор. Неодноразово гастролював у СРСР, зокрема на Україні.

Що ж стосується театру, то серед кращих його вистав — «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Украдене щастя» І. Франка, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «Земля» за О. Кобилянською, «97» М. Куліша, «Біла хвороба» К. Чапека, «Смуток за небіжчиком» Б. Нушича, «Одруження» М. Гоголя, «Анна Кареніна» за Л. Толстим, «Три сестри» А. Чехова та ін.

Широкого розвитку набули колективи художньої самодіяльності: танцювальні, драматичні, вокальні. Заслуженою популярністю користуються, наприклад, «Карпатьяни» та «Верховина» з Пряшева, «Думка» з Кошиць, «Барвінок» з Кам'янки Старолюблянської округи. Всього налічується близько 200 українських аматорських колективів, які об'єднують понад 5 тис. осіб.

КСУТ десятиліттями організував щорічні фестивалі драми і художнього слова ім. Духновича та культури і спорту в Медзілаборце, співацьких ансамблів у Кам'янці Старолюблянської округи, свята пісні і танцю у Свиднику. Не менш цікавим є огляд виконавців української пісні «Маковицька струна» в Бардієві, котрий започатковано 1972 р. В 1988 році в ньому взяли участь понад 40 співаків з усіх місць проживання українського населення Східної Словаччини.

Відділ народної художньої самодіяльності КСУТ тривалий час очолював відомий український музикант і композитор — організатор музично-співацької самодіяльності українців Чехословаччини А. Каршко.

В українських селах Пряшівщини урочисто проходять також церковні та храмові свята, па які з'їжджаються жителі близьких і дальніх околиць.

Релігійне життя До початку другої світової війни більшість українців Східної Словаччини належала до греко-католицької церкви. Тоді тут діяли 240 парафій, налічувалося 340 священників і близько 300 тис. віруючих (українців і словаків разом). Резиденція єпископа знаходилася у Пряшеві. Греко-католики мали свої монастирі: василіан і редemptористів. У 1950 р. у Пряшеві відбувся конгрес (на зразок Святоюрського собору 1946 р. у Львові). Більшість греко-католиків перейшла у римо-католицизм. Конгрес скасував унію з Ватиканом і перейшов під зверхність Московської патріархії. У Пряшеві тоді було створено православне єпископство, духовну семінарію і започатковано видання церковних часописів. До цього акту православна церква налічувала у Східній Словаччині 18 парафій та ще деяку кількість віруючих в інших місцевостях Чехословаччини. Влітку 1968 р. греко-католицькій церкві було повернуто давні права. За даними західних дослідників близько двох третин православних знову повернулося до греко-католицької релігії. Тепер у Пряшеві діють і греко-католицьке, і православне єпископства.

**Зв'язки
з українцями
інших країн**

Українці Чехословаччини підтримують досить жваві контакти з українцями інших країн, передусім, сусідніх. Вони відбуваються, насамперед, по лінії освіти, науки, взаємних обмінів творчими колективами, виставками, туристичними подорожами і поїздками до родичів чи знайомих. Чи не найтісніші контакти підтримують українці Чехословаччини (перш за все, Східної Словаччини) із Закарпатською областю України. Тут нагромаджено за багато років позитивний досвід розвитку контактів між науковцями та студентами Ужгородського, Кошицького, Братиславського університетів, спільних наукових і популярних видань тощо.

Здобували і здобувають освіту на Україні студенти-українці з Чехословаччини. Одним з цікавих прикладів

плідної роботи може служити багаторічна діяльність педагога Я. Ф. Неврлі (1886—1958), учителя мов, за походженням чеха, який свої знання і досвід віддав вихованню української молоді на Україні і в Чехословаччині. Діяльність його та його сина М. Я. Неврлі (видатного українця Чехословаччини) є зразком чехословацько-українських культурних і літературних взаємин.

На щорічні фестивалі до Свидника приїжджає чимало української молоді із Югославії, Польщі, України. У свою чергу, мистецькі колективи українців Чехословаччини постійно відвідують фестивалі у згаданих країнах.

У 1988 р. товариство «Україна» започаткувало взаємні культурні зв'язки з КСУТ. У Чехословаччині почали виступати з концертами мистецькі групи, відроджені Товариством, відбувалися семінари режисерів, хормейстерів, педагогів. У 1989 році з допомогою Товариства у Пряшеві на будинку української школи було встановлено пам'ятну дошку на честь Великого Кобзаря. Нині взаємні контакти товариство «Україна» продовжує здійснювати з Союзом русинів-українців.

На хвилюючі події єднання українців різних країн перетворюються свята, зв'язані з історичними датами. Так, 1989 р. на Властенецькій площі Братіслави відбулося урочисте відкриття монумента Т. Г. Шевченка (скульптор О. Бенце, архітектор С. Хома). Крім численних культурних колективів у відкритті пам'ятника взяли участь представники від Словаччини, України. Програму завершив братіславський Співочий колектив ім. Т. Г. Шевченка.

Новостворений Союз русинів-українців Чехословаччини, що об'єднує понад 11 тисяч членів, вважає за першочергове завдання встановлення тісних контактів і розширення співробітництва з Україною, Об'єднанням українців у Польщі, Союзом русинів-українців у Югославії, Союзом українців у Румунії, а також з українськими осередками в усіх країнах світу.

ШВЕЙЦАРІЯ

У другій половині XIX століття до Швейцарії прибули політичні біженці з Росії. У той же час сюди приїздили вчитися групи студентів з українських земель. У 1878—1882 рр. у Женеві видавав збірники «Грома-

да» видатний український письменник, учепий і громадський діяч Михайло Драгоманов.

Десятки сімей з України переселилися до цієї країни на початку нинішнього століття і відразу по закінченні другої світової війни. Нині у Швейцарії налічується близько ста українських родин, які проживають у різних кантонах, але мають свою громадську організацію — Українське товариство. Приблизно третина швейцарських громадян українського походження — це люди з вищою освітою, зокрема, бізнесмени і науковці. У культурному житті Швейцарії відомий українсько-швейцарський хор.

Діють парафії української католицької та української автокефальної православної церков.

Житель Швейцарії Богдан Гаврилишин — член Міжпародної академії мепеджменту, Всесвітньої академії науки і мистецтва, тривалий час очолював Міжнародний інститут менеджменту в Женеві — багато зусиль доклав до створення Інституту мепеджменту в Києві під егідою АН УРСР, став головою Надзірної ради цього навчального закладу.

ШВЕЦІЯ

Ще на початку XVIII століття в місті Лександі було збудовано українську козацьку церкву, яка об'єднувала навколо себе невеликий гурт козаків-утікачів з України після Полтавської битви. Поодинокі українці оселилися у Швеції перед першою світовою війною. У період між двома війнами прибули через Фінляндію українці-втікачі з Карелії та Соловків.

Після другої світової війни з ініціативи Шведського Червоного Хреста до Швеції було переселено українців з німецьких таборів для переміщених осіб. Це були вихідці з усіх областей України. У їх влаштуванні, матеріальній допомозі, згуртуванні велика роль належить Валеріанові Федорчуку, який 1935 р. покинув Ровенщину, став моряком і під час другої світової війни опинився у Швеції. Він створив «Українську громаду» і став її першим головою. Ця організація займалася благодійницькою діяльністю і поза межами Швеції, видавала часопис «Обіжник УГ», опікувалася збереженням і плеканням рідної мови та культури. Від 1954 року «Українська громада» видає кварталник «Скандинавські вісті». Громада сприяє популяризації історії

України, звичаїв її народу та культурно-мистецьких набутків. Стокгольмський політик і публіцист Берггел Гегман, захопившись україністикою, певний час видавав навіть шведською мовою місячник «Вільна Україна». Українці у Швеції об'єднуються і в інші громадсько-політичні організації — Українське шведське товариство, Шведська культурна спілка, Українсько-шведське культурне товариство. З 1960 р. влаштовуються літні табори для вивчення молоддю української мови.

Нині українська колонія у Швеції налічує понад дві тисячі чоловік. Віруючі відвідують дві українські церкви — автокефальну православну і католицьку.

ЮГОСЛАВІЯ

Історія поселення Перші українські поселенці з'явилися у межах нинішньої Югославії у 1745—1746 роках. Це були вихідці з південно-східної Пряшівщини (тепер ЧСФР) * — 11 родин, що поселилися в районі Керестура (містечко в іст. області Бачка на території нинішньої Воеводини). Масовим наплив до Керестура українців (русинів) із Закарпаття став з 1751 року. 6 українських родин у 1746—1748 роках осіли у сусідньому Врбасі. Є відомості, що тоді ж оселилися перші українські родини в Кулчині та Дорослові. Ще й досі ведуться дискусії, коли з'явилися перші українці у Копурі — 1763 чи 1765 р. Є також дані, що в місті Новий Сад українці почали осідати з 1780 р. За даними дослідника процесу переселення жителів Закарпаття до Бачки С. Гавриловича, 1757 року там з'явилися перші українські поселенці, які спочатку зупинилися в Кулі, а потім перебралися до Керестура.

Найбільш інтенсивний наплив закарпатських українців до Бачки тривав до 1763 р. Причиною цієї хвилі еміграції було тяжке соціально-економічне та політичне становище на Закарпатті.

* Майже усі вихідці із Закарпаття в Югославії відносять себе до української етнічної групи русинів. Їх мова, звичаї дещо відрізняються від мови та звичаїв решти українців у СФРЮ. Кількісно їх більше. В документах і літературі, таким чином, значаться русини та українці. До речі, концепцію виділення русинів у самостійну етнічну групу всіляко розвиває американо-канадський історик українського походження, завідувачий кафедрою україністики Горонтського університету Павло Магочий (Пол Магочі).

Є також відомості, що після зруйнування Катериною II Запорізької Січі на територію Австро-Угорщини протягом 1785—1786 рр. перейшло до 8 000 козаків, які осіли здебільшого в Банаті *.

Еміграція з українських земель до Югославії тривала і в XIX ст. У першій його половині туди прибули поселенці з північної Пряшівщини, які осіли в Сремі (Прівина Глава, Сремська Митровиця). Після ліквідації панщини у 1848 р. розпочалася нова хвиля переселення із Закарпаття до Бачки (Врбас, Господинці та ін.) та Срема (Шід, Петрівці, Беркасове). Переселенці здебільшого були селянами, добробуту вони досягали своєю працею, згодом купували землю і ставали заможними господарями. Серед цієї еміграції було відносно мало ремісників, ще менше торговців, а з інтелігенції — лише священники, а згодом вчителі.

Друга хвиля еміграції, дещо відмінна за характером від попередньої, розпочалася у 90-х роках XIX ст., коли 15 тис. селян із Східної Галичини, а також певна кількість із Закарпаття, в пошуках кращої долі добралися аж до Боснії. Першим місцем поселення там став Приявор, звідки прибулі потім розселилися по інших місцевостях. Природні умови Боснії виявилися менш сприятливими для занять сільським господарством. Переважній більшості поселенців доводилося вирубувати і викорчувувати ліси для того, щоб розчистити ділянки під поля. Частині, щоправда, вдалося одержати дещо кращі землі в Боснії, або в сусідній Славонії **, куди вони перебиралися.

Ця хвиля еміграції йшла досить інтенсивно до самого початку першої світової війни. До того часу в Боснії налічувалося приблизно 10 тис. українців, а у Славонії — 5 тис.

Вихідці із Закарпаття у Бачці та Сремі, галицькі поселенці в Боснії та Славонії з самого початку добре організували своє громадське життя, розгорнули мережу читалень за зразком галицької «Просвіти», вчили дітей української мови. Разом з приналежністю до греко-католицької або православної церков, де богослужіння велося українською або церковнослов'янською мовою, це зберегло українців від масової асиміляції.

* Банат — іст. область, східна частина якої після першої світової війни знаходиться в Румунії, а західна — в Югославії.

** Славонія — іст. область Югославії, входить до сучасної території Хорватії.

Та ж частина з них, яка осіла поза компактними поселеннями своїх співвітчизників, з часом асимілювалася.

До другої світової війни контактів між українцями Боснії та русинами (українцями) Бачки та Срема майже не було. Деякі міграційні процеси відбулися в основному в межах тієї чи іншої історичної області. Після другої світової війни, під час аграрної реформи, до Воводина, а також до Славонії перебралося із Боснії до 8 000 українців.

У 1945—1960 рр. близько 5 тисяч українців виїхало з Боснії на постійне проживання до Австралії.

Розселення.

Соціальний склад

Українська етнічна група в Югославії вважається за найстарішу в зарubinному світі. У СФРЮ налічується нині приблизно 60 тисяч осіб українського походження: майже половина з них (від 25 до 30 тис.) в історичній області Бачка (на території автономного краю Воводина), близько 30 процентів (15—20 тис.) у Славонії та Сремі, на території Хорватії, 15—16 процентів (8—10 тис.) у Боснії, Герцеговіні. Є помітні українські громади у Белграді, Загребі, Любляні, Істрі, Осієці та по інших містах. До найважливіших осередків українського розселення відносяться: у Бачці — Руський Керестур, де за переписом 1953 р. українці становили 98 процентів населення, Коцур — 63, Дюрдево — 49, Нове Орахово — понад 17, Господинці — понад 11, Бодяни — понад 10, Врбас — понад 10, Савине Село — 11, Кула — близько 8, та кільканадцять міст і сіл, у тому числі Новий Сад, де вони становлять менше 5 процентів від загальної кількості жителів; у Славонії — Вуковар, Сібінь, Славонський Брод, Липовляни, Капіжа, Раєве Село; у Сремі — Шід, Петрівці, Беркасове, Інджія, Бачинці, Миклошевці, Сремська Митровиця; в Боснії — Бая-Лука, Приявор, Лішня, Поточани, Гаєви, Дев'ятина, Хорвачани, Дервента, Козарац.

Переважає їх більшість (понад 80 процентів) проживає у селах і малих містечках і менше 20 процентів — у великих та середніх містах. За традицією українці, а передусім русини Бачки та Срема, рільники. Лише у міжвоєнне десятиліття серед них з'явилося більше ремісників, торговців, а згодом і фабрично-заводських робітників. Після другої світової війни урбанізаційний процес владно змінив життя української громади Югославії. Значно зросла серед українців кількість людей із середньою та вищою освітою. Окрім свя-

щенників і вчителів, що представляли перші покоління української інтелігенції, з'явилося чимало лікарів, юристів, учених, журналістів, працівників державного апарату. Виросла ціла плеяда працівників культури — письменників, режисерів, композиторів, художників. Вони не лише плекають народні традиції, але й створюють нові культурні цінності. Через них українські общини Югославії підтримують зв'язок між собою, а також з українцями в інших країнах, контактують з представниками інших національностей у себе в країні.

Українці-іммігранти зробили вагомий внесок у соціально-економічний розвиток, громадсько-політичне та культурне життя країни поселення.

Українців можна знайти майже в усіх промислових осередках Югославії. Повсюдно їх шанують як хороших і чесних працівників. Поволі зростає кількість українців на вищих сходинках державного апарату й наукового світу. Постійне збільшення кількості молоді з вищою освітою є запорукою того, що ця тенденція продовжуватиметься й надалі.

Громадсько-політичне життя

Українці є визнаною національною меншістю і, як такі, мають свого представника у Союзній Скупщині Югославії. 1968 р. був створений Союз русинів і українців Соціалістичної Республіки Хорватії, щоб «зберегти, розвивати та афірмувати (зміцнювати — Ред.) прогресивні культурні традиції та суспільне життя». Союз русинів і українців Хорватії діє в рамках Соціалістичного союзу трудового народу і охоплює близько 6 000 членів. Більше половини членів Союзу проживає у Вуковарі, який є його штаб-квартирою. Союз об'єднує культурно-освітні товариства Вуковара, Петрівців, Миклошівців, Загеба, Славонського Броду, Осієки, Липовлян, тощо. Він координує діяльність осередків на території Хорватії, влаштовує і допомагає фінансувати культурно-освітні заходи, займається видавничою справою та утримує зв'язки з українцями в інших частинах Югославії.

З місцевих українських організацій варто згадати українську культурну раду в місті Бая-Лука у Боснії. З розвитком урбанізаційних процесів чимало місцевих культурно-освітніх українських організацій припинили існування так само, як і дрібні, кустарні підприємства. Ще майже до кінця 70-х років українські культурно-освітні товариства діяли в ряді боснійських

сіл. За свідченням активіста Союзу русинів і українців М. Ляховича, у містах і селах Бая-Лука, Прнявор, Козарц, Дев'ятині культурно-освітні товариства були дуже активними. Так, у селі Дев'ятині відразу після другої світової війни виникло товариство «Українець», яким довго керував місцевий вчитель М. Рацький. Проте 1978 р. воно припинило свою діяльність.

Українці-русини здебільшого проживають значними скупченнями, однак вони не творять замкнутого поселення, а беруть активну участь у житті загальноюгославського суспільства. Митці та самодіяльні колективи виступають на регіональних і загальнонаціональних оглядах, конкурсах тощо.

Українці мають свої футбольні, баскетбольні, шахові та інші клуби, які входять до місцевих ліг.

Нащадки старої еміграції в Бачці та Сремі користуються так званим бачванським діалектом, основу якого становить діалект закарпатських українців із значним словацьким, а подекуди польським впливом та пізнішими домішками угорських та сербохорватських слів. Пізніші емігранти до Боснії та Славонії привезли з собою мову українців Східної Галичини. У 1908 р. відкрилася перша читальня львівської «Просвіти» у Прняворі. Згодом читальні почали з'являтися майже в усіх селах, що свідчить про те, що українці почали дбати про духовне життя та національні традиції.

Досить довгий час бачванський діалект був розмовною мовою тамтешніх українців-русинів. Згодом цю мову почали вживати на письмі. Але лише 1923 р. греко-католицький священник Г. Костельник видав першу її граматику. Цю роботу дали провозити інші, зокрема, М. Кочиш, який опрацював правопис і граматику, склав словник української літературної, бачвансько-русинської та сербохорватської мов. 1971 р. в Новому Саді виникло Товариство дослідження й плекання русинської мови. З розвитком літературних форм бачванського діалекту писемна мова дедалі більше віддаляється від розмовної. Робляться спроби перейти на літературну українську мову, проте поки що безуспішно.

Кількість шкіл з українською мовою навчання, класів, де ведеться навчання української мови у інших загальноосвітніх школах з часом зменшується. В Югославії діє 6 шкіл, в яких навчання ведеться на бачван-

сько-русинському діалекті. Одна з них — це гімназія в Руському Керестурі. Загалом у цих школах навчається 1000—1200 учнів. В ряді шкіл із сербохорватською мовою навчання є класи, відділи або курси навчання української мови. Багато дітей з різних причин відвідують школи з неукраїнською мовою навчання і не мають змоги вивчати українську мову.

Для дітей та молоді з тих місцин, де неможливо організувати навчання рідної мови, організуються так звані «літні школи», які діють за принципом піонерських таборів. У них протягом десяти днів щоліта вивчають рідну мову близько 200 хлопців та дівчат. Окрім мови вони знайомляться з культурою та історією свого народу, вивчають українські пісні, танці, мистецтво вишивки тощо. У Хорватії діють педагоги-консультанти з питань навчання русинської та української мов. Вони працюють над розширенням шкільної мережі, де вивчаються ці мови, підготовкою вчителів та виданням шкільних підручників.

Що стосується вищої школи, то з 1972 р. при університеті Нового Саду діє відділ для підготовки фахівців з русинської мови. У Загребському університеті відкрито відділ україністики. Час від часу в різних місцевостях організуються курси або семінари для вчителів мови та працівників культурно-освітніх товариств. На них збирається чимало ентузіастів з різних українських поселень.

Наприкінці 1989 р. було засновано Товариство української мови, літератури й культури Воеводини, яке має своїм завданням відновити навчання української мови, забезпечити інформування українського населення рідною мовою.

Видавнича
діяльність.
Літературно-
мистецьке життя

У 30-х роках почала виходити газета «Рідне слово», згодом — календар «Рідного слова». У видавничій діяльності українців-русинів Югославії провідну роль відіграє видавництво «Руське слово» в Новому Саді, що випускає однойменний тижневик, а також місячник «Літературне слово» та «Додаток на українській мові». Виходять також літературно-мистецький квартальник «Шветлосц» («Світло») та часопис для дітей «Пионирска Заградка». Крім періодичних видань «Руське слово» публікує твори місцевих українських письменників, музичні збірники, книжки для дітей, а час від часу навіть наукові праці

та книги господарських порад. Публікації виходять здебільшого бачвансько-русинським діалектом. На цьому ж діалекті в 1972 р. почав виходити щомісячник для молоді «Мак». Важливим здобутком бачванських русинів є видання шкільних підручників рідною мовою, кількість яких вже давно перевищила за сто.

Значно менше видаць українською літературною мовою. З 1971 р. Союз русинів і українців Хорватії видає у Буковарі (Славонія) ілюстрований суспільно-політичний і культурно-освітній журнал «Нова думка». Матеріали в «Новій думці» публікуються русинською, українською та сербськохорватською мовами. У 1989 р. вийшла з друку перша книга Літопису Союзу русинів і українців Хорватії «Думки з Дунаю».

Заходами Союзу русинів і українців Хорватії 1979 р. видано «Історію русинів Бачкей, Срему і Славонії» Ф. Лабоша, згодом збірник наукових праць, епос «Слово о полку Ігоревім» у перекладі українською мовою та каталог образотворчого мистецтва митців із Петрівців. 1988 р. вийшли друком монографії В. Костельника «Русини та українці у Народно-визвольній війні 1941—1945 рр.» та С. Домапкушича і А. Мілетича «Іван Сєнюк — Вуйко — народний герой Югославії».

Значну увагу Союз приділяє збиранню етнографічних матеріалів, велика колекція яких незабаром має перерости у музей. Етнографи завжди виявляли великий інтерес до югославських українців. Відомі в цій галузі роботи В. Гнатюка вийшли ще наприкінці XIX ст. — на початку XX ст. 1967 р. видано «Народни приповідки бачванских русинох». У червні-липні 1970 р. в Новому Саді та Руському Керестурі пройшла конференція по традиційній культурі воєводинських русинів і українців. Її матеріали було опубліковано 1971 р. під назвою «Традиційна культура югославянских русинох» видавництвом «Руське слово» спільно з Інститутом етнографії Сербської академії наук та мистецтв.

Бачвансько-українське письменство має давню традицію, що сягає 1904 р., коли вийшла поема Г. Костельника «З мого села». З прозаїків і поетів старшого покоління відомі М. Надь, Я. Фейса, М. Ковач, М. Вінай, з молодшого — В. Костельник, Д. Лятяк, М. Колошняї, Я. Сабадош, Л. Будинська, А. Прокоп, Д. Папчаргаї, драматург М. Канюх, дитячі письменники М. Будинський та Я. Рац, літературний критик

Д. Варга. Переважна більшість із перелічених літераторів і чимало інших гуртуються навколо журналів «Шветлосц» і «Пионирска Заградка».

Прозова збірка «Одгук з ровніни» з'явилася 1961 р. На два роки пізніше вийшла «Антологія поезії бачванско-сримских руских писательох», а в 1964 р. — «Антологія дзєцинскей поезії». Видавництво «Руське слово» щороку публікує кілька томів нової белетристики. Влаштовуються літературні конкурси. Серед української молоді Югославії помітний потяг до поезії, декламування, театру. У Коцурі діє літературний гурток «Нашо крочаї», який влаштовує авторські вечори. Музичні матеріали зібрані й опрацьовані зусиллями священника О. Тимка у збірках «Наша пісня», «Наша лірика» (1953—1955 роки). 1964 р. В. Жганець видав «Пісні югославянских русинох».

Заслугують на увагу роботи українського скульптора Є. Кочиша, художників М. Мудрої, Г. Сивої, Ю. Колесара.

Засоби масової інформації Югославії сприяють поширенню відомостей про тамтешніх українців. Щоденно веде передачі українською та русинською мовами радіостанція Буковара, радіо Броду двічі на місяць транслює 20-хвилинні передачі українською мовою, а радіо Загреба транслює передачі українською, русинською та сербськохорватською (про життя українців) мовами один раз на місяць. З цією ж метою з лютого 1989 р. телебачення Загреба веде раз на місяць українською та русинською мовами передачу під рубрикою «Хроніка русинів та українців».

Прогресуюча урбанізація несе реальну загрозу для традиційної культури і способу життя. Протягом післявоєнного періоду у цьому плані відбулося чимало змін. Так, навіть у селах майже зникло з повсякденного вжитку народне вбрання, старше покоління нарікає, що молодь не знає традиційних народних пісень тощо.

Щоб зберегти народну спадщину, а водночас створювати нові форми традиційного мистецтва, українці Югославії організували мережу культурно-освітніх і мистецько-фольклорних товариств, які мають свої хори, танцювальні колективи, аматорські драматичні гуртки. Товариства влаштовують огляди та фестивалі, їздять до інших українських поселень з виставами та концертами, беруть участь в українських та загальноюгославських конкурсах. Чільна роль у цій справі належить

Руському Керестуру. Тут щороку проходить фестиваль «Червена рука», що є гордістю усіх югославських українців. На нього приїзять гості з усієї Югославії і з-за кордону. До Керестура з'їжджаються також кращі аматорські гуртки на щорічний драматичний конкурс. Подібний будинок культури є й у Копурі. Щорічні фольклорні фестивалі відбуваються також у Миклошівцях і Петрівцях. Петрівський фестиваль «Петровски дзвон» вже проводиться понад двадцять років, навесні 1989 р. він присвячувався Дню молоді, 175-й річниці народження Тараса Шевченка і 80-літтю українського югославського письменника Михайла Ковача.

Щороку взимку у Вуковарі, Славонському Броді, Осієці, Загребі, Прняворі відбуваються культурно-розважальні вечори, так звані «бали», які продовжують традиції вечорниць і користуються великою популярністю. Вони являють собою зручну нагоду для зустрічей, виконання українських пісень, танців.

Серед найактивніших культурно-освітніх товариств можна назвати «Максим Горький» (Новий Сад), «Тарас Шевченко» (Дюрдево), «Яким Говля» (Миклошівці), «Тарас Шевченко» (Прнявор), «Яким Горди» (Петрівці), «Осиф Костельник» (Вуковар), театр «Дядя» в місті Новий Сад.

Релігійне життя Серед перших українських поселенців, які потрапили у XVIII ст. до Бачки, були і православні, і греко-католики. Перша українська греко-католицька парафія заснована в містечку Прнявор у 1900 році з ініціативи сараєвсько-боснійського вікарія Йосипа Жука. Першими священниками були бачванські русини Андрій Сегед і Михайло Уйфалуші. У 1902 році Боснію відвідав митрополит Андрій Шептицький. Незабаром були засновані парафії і в інших осередках проживання українців-русинів.

Нині переважна більшість віруючих українців Югославії — це греко-католики. Вважається, що їх 90 процентів. У Крижевацькій єпархії, до якої належать усі католики східного обряду в Югославії (понад 50 тис. осіб), українці-русини становлять переважну більшість. Відповідно, чотири п'ятих усіх священників — також українці. Під опіку крижевацьких владик ще 1924 р. перейшли віруючі українці Боснії.

Тепер чотири українські церковні провінції мають

разом 33 парафії, 7 з яких виникли після другої світової війни. Сюди не входять українці, які проживають у Белграді, Загребі, інших містах і місцевостях поза Бачкою, Сремом, Боснією та Славонією.

Більшість парафій мають свої церкви чи каплиці. За останні 20—30 років збудовано та реставровано понад 30 церков і каплиць, а також близько 20 інших приміщень релігійного призначення. У Загребі єпархія має так звані малу і велику семінарії, де разом навчається близько ста майбутніх священників та церковних діячів. В Югославії діють 22 українські монастирі — 3 чоловічі та 19 жіночих. Половина з них виникла після другої світової війни.

Крижевацька єпархія дотримується юліанського календаря, хоча частина парафій відзначає релігійні свята за григоріанським. Богослужіння відправляється церковнослов'янською мовою. У проповідях священники вживають українську літературну мову або бачвансько-русинський діалект.

З 1969 р. церква видає «Християнський календар».

В історії української громади в Югославії церква відіграла важливу роль. Такі священники як Г. Костельник, М. Фірак та інші своєю письменницькою та видавничою діяльністю, організаційною роботою сприяли закріпленню національної самосвідомості та розвитку культури українців-русинів.

Культурні зв'язки Їх започаткував Союз русинів і українців Хорватії, який встановив у 1988 році контакти з товариством «Україна». Відтоді відбувається щорічний обмін делегаціями: митці України беруть участь у вокально-музичних фестивалях, а керівники українських і русинських художніх самодіяльних колективів, журналісти видань Союзу проходять стажування в республіці за стипендіями товариства «Україна».

У 1989 р. з товариством «Україна» встановило контакти Культурно-просвітне об'єднання Воеводини. Мистецькі зв'язки з Україною почали здійснювати організації-члени цього українсько-русинського осередку — мистецьке товариство «Максим Горький» (місто Новий Сад) і аматорський русинський театр «Дядя» з міста Руський Керестур, культурне українське товариство «Іван Сеньок» з міста Кула.

Чи не найтісніші контакти підтримують югославські українці із своїми братами у Чехословаччині, які

найбільш компактно проживають на Пряшівщині. Фольклорні ансамблі, театри з Югославії беруть участь у популярнім фестивалі у Свиднику, а українські ансамблі з Чехословаччини виступають на фестивалі «Червена ружа». Літератори Бачки і Пряшівщини видали спільну антологію поезій. Українські фахівці з Чехословаччини — режисери Шерегій, Іванчо, балетмейстер Чисарик, диригент-композитор Цимбора — допомогли розвинутися самодіяльним талантам Боснії, Воеводини, Славонії.

Зв'язки українського населення Югославії з українцями в інших країнах досить обмежені; щоправда, за останні двадцять років (після землетрусу 1968 року в Боснії) поживалися контакти з українцями у США та Канаді.

У 1990 р. в житті югославських українців сталися визначні події. 12 травня в Новому Саді відбулися установчі збори Союзу русинів і українців Югославії. Нова організація об'єднала українців і русинів Воеводини, Хорватії, Боснії, Герцеговіни. Союз розпочав взаємну співпрацю з товариством «Україна».

Влітку цього ж року відзначено 100-річчя від часу переселення українців з Галичини до Боснії. У містечку Прнявор відбулися основні урочистості — «свято храма» за участю гостей з України та представників українських організацій з інших країн світу.

УКРАЇНЦІ В АВСТРАЛІЇ І НОВІЙ ЗЕЛАНДІЇ

АВСТРАЛІЯ

Історія поселення. Перші українці в Австралії з'явилися серед поселенців ще в XIX столітті. Однак до другої світової війни їх загальна кількість була дуже незначною. Як засвідчують друковані джерела, у 1832 р. серед австралійських медиків згадується ім'я якогось Джона Лютського (можливо Луцький), народженого у Львові. На острові Тасманія він обіймав посаду «державного ботаника». У 1852 р. до Австралії приїхало ще двоє львів'ян — Казимир Кабант і Володимир Коссак (Козак), які несли службу в кінській поліції.

На початку нинішнього століття у цій країні проживала дуже незначна кількість сімей трудових емігрантів.

Після другої світової війни уряд Австралії видав ряд законодавчих актів, які давали змогу приймати порівняно дешеву робочу силу з інших країн, переважно європейських. Зокрема, українські «біженці» почали прибувати до цієї держави після угоди уряду Австралії з Міжнародною організацією у справах біженців. Цей документ передбачав щомісяця приймати до тисячі емігрантів з таборів для переміщених осіб з Німеччини та Австрії. У 1948 р. на австралійську землю вступили українці — переміщені особи з британської зони Німеччини. Емігранти, вік яких становив від 20 до 40 років, підписували дворічний контракт на певну роботу в різних галузях економіки, сфери обслуговування. Поки чоловіки працювали, їхні дружини та діти перебували у спеціальних таборах. Після успішного виконання умов контракту іммігранти одержували право на постійне проживання в Австралії. П'ять років перебування в країні давало право на громадянство. Законодавство не дозволяло українцям, як і іншим приїжджим, працювати за своїми довоєнними спеціальностями. Наприклад, селяни не могли працювати в

сільському господарстві, а одержували роботу в індустрії.

У 1948—1950 рр. загальна чисельність іммігрантів-українців становила більше двадцяти тисяч чоловік, або 10 процентів від усієї кількості українців, які пошили в той період Німеччину і Австрію.

На початку 50-х років частина українців — людей з вищою освітою — переїхала до США і Канади. За офіційним переписом населення 1954 р. в Австралії налічувалося майже 17,5 тисячі українців. У переписі 1961 року було зазначено лише осіб, народжених на Україні — близько 14 тисяч. У подальші роки кількість громадян українського походження неухильно зростала.

Нині українська етнічна група об'єднує 35 тисяч чоловік.

**Розселення
по країні.
Зайнятість**

За даними Федерації українських асоціацій в Австралії, майже 12 тисяч громадян українського походження мешкає в штаті Новий Південний Уельс. Дещо менше їх є жителями штату Вікторія. Від 2600 до 2100 чоловік проживає у штатах Південна Австралія, Західна Австралія, Квінсленд. Менші українські громади населяють острів Тасманія, Австралійську столичну територію (Канберра і навколо неї) і Північну територію.

Майже дві третини українців зосереджено у великих містах, менше чверті загальної чисельності етнічної групи населяє маленькі містечка і селища. Лише три проценти з них мешкає у сільській місцевості — на фермах. Наприклад, у Сідней налічується 10 тисяч осіб українського походження, у Мельбурні — 9 тисяч, в Аделаїді — близько 6 тисяч.

Переважна більшість працездатних українців зайнята у промисловості, на транспорті, в торгівлі, в інших галузях — у сфері обслуговування, в освітніх закладах, культурних установах. Тільки 2 проценти працює в сільському господарстві. Серед австралійських українців є бізнесмени, науковці, діячі культури. Понад 3 проценти українців є власниками підприємств. Близько 95 процентів українських родин живе у власних будинках, що свідчить про високий рівень їх добробуту.

Освіта. Наука

Від 1948 р. при українських церквах були відкриті початкові школи. Вивчення української мови, літератури, історії і географії здійснюється лише в громадських «рідних школах» і «школах українознавства» (рівень середньої школи). Державних шкіл, в яких би викладалися українознавчі дисципліни, немає.

У 1955 р. була створена громадська організація — Українська центральна шкільна рада, яка координує діяльність усіх українських шкільних закладів і вчителів, займається складанням навчальних програм, виданням підручників. Рада об'єднала близько 40 «рідних шкіл» і 9 «шкіл українознавства», в яких вчилася 35 процентів загальної кількості дітей українського походження. Закінчення цих закладів не дає права для вступу до університетів.

В Австралії є 15 українських суботніх шкіл, де діти вивчають мову батьків, українську літературу, історію й географію, спів, закон божий. Крім таких шкіл є й суботні українські дитячі садки. При деяких бібліотеках є українські відділи.

Найбільша українська школа в Австралії діє в Аделаїді (заснована у 1951 р., має близько 300 учнів, 30 учителів, складається з дитячого садка, підготовчої групи і власне школи-десятирічки).

Українська центральна шкільна рада має також педагогічні курси, де щороку навчається близько 130 студентів — майбутніх викладачів україністики. Педагогів, як і підручників, вкрай не вистачає, хоча відома в українському середовищі на Заході вчителька Марія Дейко видала свого часу цілу низку читанок для учнів і педагогів. Одна з них — «Волошка» — вважається одним з кращих українських підручників, що вийшли на Заході. Нині підручники покійної М. Дейко перев видає її син.

У 1984 р. з допомогою канадсько-українських науковців при університеті в Сідней була створена кафедра українознавства, де молодь українського походження оволодіває знаннями про історію та літературу України — далекої й екзотичної для неї землі їх батьків. Ще раніше, у 1983 році — програма української мови й літератури була впроваджена у Мельбурнському університеті імені Монаша. Освітній рівень багатьох австралійських українців досить високий, і вони відіграють дедалі активнішу роль у суспільному житті країни.

Процеси асиміляції в українській етнічній групі в Австралії подібні до мовної ситуації в інших державах Заходу. Українська молодь усе ж удома в своїй більшості розмовляє з батьками українською мовою. За демографічними дослідженнями 15 тисяч українців користуються мовою предків.

Українські науковці об'єднані в Австралійському відділенні Наукового товариства імені Шевченка, створеному тут 1950 року. Воно має невеликі центри в Мельбурні, Сіднеї та Аделаїді. Серед найпомітніших наукових праць товариства — монографія «Українці в Австралії» (1966 р.), «Динаміка українського козацтва» професора Івана Рибчина, видана у 1969 році. Усі члени НТШ є й членами заснованого у 1972 р. при Мельбурнському університеті Інституту студій східно-європейської культури (цей заклад репрезентує себе як неполітичну організацію, яка займається вивченням походження, розвитку і розселення народів Східної Європи — їх історії, етнографії, мистецтва, архітектури, літератури, музики від найдавніших часів).

**Культурне життя,
література, преса**

Якщо врахувати той факт, що в Австралії порівняно з іншими країнами Заходу (США, Канада, Аргентина, Бразилія) живе невелика за чисельністю українська етнічна група, і фактично лише з повсюдною історією, то австралійські українці досягли одного з найвищих рівнів національного культурного життя в діаспорі.

В Австралії існує цілий ряд українських культурних центрів, так званих національних (народних) домів, при яких діють численні самодіяльні драматичні, танцювальні гуртки, хорів, вокально-інструментальні ансамблі, переважно жіночі, об'єднання художників, літераторів тощо. Вагомий внесок у розвиток національного українського театру у світовому масштабі зробив театр імені Леся Курбаса в Мельбурні (заснований 1950 року). У першому складі трупі виступали відомі актори Ірина та Степан Залеські, Анастасія та Іван Мартинюки, Степан Крижанівський. Театр постійно поповнював свій репертуар, гастролював по всій країні. При ньому діяла театральна студія, яка підготувала значну групу молодих акторів.

Драматичні гуртки діють нині у Мельбурні, Сант-айні (штат Вікторія) та Перті (Західна Австралія).

З хорових ансамблів найбільш відомі в Австралії «Гомін» в Аделаїді (там же діє дитячий хор «Сестри»),

«Чайки» у Мельбурні, існував хорівий колектив «Боян» у Сіднеї. Популярністю користується ансамбль бандуристів імені Гната Хоткевича (заснований 1964 року в Сіднеї). У його програмі — українська класика, народні й сучасні пісні. При ансамблі існувала кобзарська школа.

З танцювальних самодіяльних груп найвищого мистецького рівня досягли народний балет «Дніпро» в Сіднеї та ансамбль «Сонячний промінь» у Мельбурні. Вони часто виступають перед австралійською публікою. У 1960 р. в Австралії народився танцювально-музичний вокальний ансамбль типу вар'єте «Кубанські козаки». Згодом він почав виступати на сценах Західної Європи і Америки, популяризуючи й українське мистецтво.

Серед професійних виконавців-музикантів в Австралії є й імена українців. Широко відомі в цій країні піаністка Клара Скрипченко, Анатоль Мірошник, Оксана Тарнавська, композитор Лідія Гавська-Денес. Записи творів у їх виконанні часто транслює державна Австралійська радіостанція. Серед багатьох українських музикантів за кордоном вирізняється австралійський громадянин Віктор Мішалов — бандурист високого класу, який вчився у Київській консерваторії на стипендію Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном. В. Мішалов виступає з концертами і проводить семінари з гри на бандурі в різних країнах Заходу. Нині він живе в Торонто (Канада).

З 1967 р. в українській громаді країни існує самодіяльна організація — Спілка українських образотворчих митців Австралії. У мистецької громадськості Австралії здобули визнання художники Михайло Кміт, Володимир Савчак, Леонід Денисенко — член Королівського об'єднання митців.

Австралійці і гості цієї країни мають змогу познайомитися з духовними надбаннями українців у Музеї української культури, що працює у Мельбурні. У його приміщенні постійно діють виставки «Життя і творчість Т. Г. Шевченка», «Карти України», «Українська книга» та інші. Серед більш як трьох тисяч експонатів — книги, платівки, вироби народного мистецтва, національний одяг. При музеї зберігається архів української еміграції в Австралії.

З 1966 р. в Мельбурні діє Літературно-мистецький клуб імені українського радянського поета Василя Си-

моненка. Його членами є письменники, художники, артисти. В Австралії діє й відділення української письменницької організації на Заході — «Слово». У Мельбурні воно має власне видавництво цієї ж пази. Серед австралійсько-українських літераторів найбільш відомі імена Дмитра Нитченка (Чуба), Василя Онуфрієнка, Ніколаса Лазурського. В Австралії існує також Товариство приятелів творчості недавно реабілітованого українського радянського літератора Миколи Зерова, яке видало ряд книг цього автора і збірку спогадів про нього та інших не так давно повернутих українському народові письменників — П. Филиповича, М. Драй-Хмара.

В Австралії діє ряд українських видавництв: «Байда букс» (його засновник перекладач Юрій Ткач), яке перевидає і видає в англійському перекладі протягом десяти з лишком років художні твори письменників України, «Просвіта», «Ластівка», «Українська книга». Найстарішою газетою є «Вільна думка» (виходить з 1949 р. в Сіднеї), видаються також газета «Церква і життя», чимало інших газет і журналів — неперіодичні й короткотривалі. У 60-і роки їх налічувалося майже 25. Серед них, зокрема, був сатиричний журнал «Перець», двотижневик «Українець в Австралії» та інші.

Громадське й політичне життя українців

Українські громадські осередки виникли в Австралії в середині 1945 р. Вони створювалися в окремих штатах, заселених українцями. У 1950 р. на першому конгресі цих організацій було утворено «координаційний і репрезентативний центр» — Союз українських організацій Австралії. Від самого початку імміграції українців народжувалися їх об'єднання — культурно-освітні, жіночі, молодіжні, зокрема, студентські, кооперативні, фінансово-кредитні, професійні, спортивні товариства. Ці осередки дбають про збереження української культури, мови, національних традицій у країні, далекій від землі предків, про виховання підрастаючих поколінь, надання фінансової допомоги у вигляді кредитів українським родинам. Діють також молодіжні організації «Пласт» та СУМ.

В рівних містах існують земляцькі товариства, які об'єднують іммігрантів — вихідців з певних місцевостей України. Це — Комітет покутян, Об'єднання львів'ян, Товариство полтавчан. Вони влаштовують зустрічі зем-

ляків, памагаються зберегти свої традиції, звичаї, історію, діалект, народні ремесла своїх районів.

Культурні зв'язки з Радянським Союзом, частково з Україною — через Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном підтримує лише міжнародний «Російський громадський клуб» (10 років тому він об'єднував 600 членів, у тому числі 200 українців), який видає літературно-художній журнал «Дружба».

Окремі молоді українці стажувалися в Києві як стипендіати Товариства «Україна», вивчали народну хореографію, музику, вокальне мистецтво.

Релігійне життя Українська етнічна група належить в основному до української католицької та української автокефальної православної церков (понад 50 процентів віруючих — католики та греко-католики, 40 — православні). Є невелика кількість баптистських молитовних домів.

Відразу після появи української еміграції церкви стали центрами не лише релігійного, а й громадського життя. При парафіях виникли перші українські школи, самодіяльні хори, бібліотеки. Церкви видають ряд газет, журналів і бюлетенів.

НОВА ЗЕЛАНДІЯ

Історія поселення українців у цій невеликій державі така ж, як і в сусідній Австралії. Емігранти (близько 250 чоловік) прибули сюди з таборів для переміщених осіб у Німеччині та Австрії. Уклавши дворічний контракт з місцевим міністерством праці, здобули громадянство, осіли в найбільших містах і навколо них — у столиці Нової Зеландії Веллінгтоні, в Окленді, Крайстчерчі, Данідені. Нині в країні налічується близько півтисячі громадян українського походження. За життєвим рівнем вони не поступаються середньостатистичному щодо достатків населенню країни. Серед них та їх нащадків порівняно багато інженерів, юристів, лікарів, професорів університетів, власників підприємств, торговельних закладів.

Громадське життя зведено до діяльності двох клубів у Веллінгтоні та Окленді, що виникли у 1951 р. При них існують невеликі хори і танцювальні групи. Українську мову зберігають лише представники старшого покоління. Молодь спілкується переважно англійською мовою.

УКРАЇНЦІ В АЗІЇ

ІЗРАЇЛЬ

Від давніх часів у Палестині жили в монастирях монахи з України. Українська колонія була створена тут після першої світової війни. Це поселення збільшилося за рахунок українців, які служили в роки другої світової війни у польському корпусі.

У храмах Ізраїлю є й досі українські пам'ятки — малюнки, репродукції ікон, написи українською мовою.

У 60—80-і рр. нинішнього століття до Ізраїлю у складі змішаних подружжів емігрували тисячі жителів з України української національності. Статистики щодо громадян українського походження у цій країні не ведеться. Громадського життя серед українців не спостерігається.

ІРАН

Значна група українських політичних емігрантів поселилася в цій країні після першої світової війни і соціалістичної революції 1917 року в Росії. Частина українців потрапила сюди і після другої світової війни. Дехто з них виїхав на американський континент. Доля решти невідома. У світовій українській пресі про сьогоденне життя українців в Ірані нічого не згадується.

КИТАЙ

Історія поселення, Наприкінці XIX століття у Китаї розселення жило вже кілька тисяч українців — службовців різних відомств царської Росії на китайській території, священнослужителів. Їх кількість значно зросла з початком будівництва залізниці в Маньчжурії (1897 р.), де також було зайнято чимало українців. Вони жили переважно в Харбіні, а також в Мукдені, Ляо-Янгу, в Шанхаї. Перед 1917 р. українська

колонія в Китаї об'єднувала більше тисячі чоловік. Після соціалістичної революції та громадянської війни до Китаю прибули тисячі політичних емігрантів українського походження. На початку 30-х років у Китаї налічувалося понад 30 тисяч українців. У 1946—1949 рр. переважна більшість з них залишила Китай, поселившись в Австралії, південних штатах США, тихоокеанській канадській провінції Британська Колумбія. Інформація про нинішнє життя невеликої групи українців у Китаї майже не публікується.

Першою українською організацією в Китаї був осередок у Ляо-Янгу у 1903 р. У 1906 р. українське об'єднання почало діяти в Шанхаї. У 1907 р. було засновано великий український клуб у Харбіні.

Громадське й політичне життя українського поселення в Китаї поживалося після 1917 р., коли виникла низка різних осередків, зокрема Маньчжурська окружна рада. Восени 1918 р. в Харбіні почало діяти консульство Української Народної Республіки. У цьому ж місті відкрилися українська гімназія, православна церква, було збудовано Український національний дім — культурно-освітній і громадський центр всіх українців у Маньчжурії. Значно пізніше утворилося товариство «Просвіта».

Українські осередки в Китаї підтримували тісні взаємозв'язки з українським поселенням на Далекому Сході — в Зеленому Кліні. Ці контакти стали особливо активними у 20—30-х роках.

Міжвоєнна українська імміграція в Маньчжурії й Китаї складалася в основному з представників так званих Українства Далекого Сходу і Української Далеко-східної Ради, що існували в 1917—1922 рр.

На початку століття в Китаї зародилася українська преса. Першою газетою був тижневик «Засів». У 30-і роки виходила газета «Маньчжурський вісник». Протягом двох десятиліть, до середини 40-х років, на Далекому Сході виходив «Український голос». У 1941—1942 рр. видавалася також англійська газета «Голос України». Ще раніше виходила газета «На Далекому Сході». Українські радіостанції почали діяти з 1934 р. в Харбіні і з 1942 р. в Шанхаї. Нині громадське і культурно-освітнє життя українців у Китаї припинилося.

ТУРЕЧЧИНА

Перші українці в цій країні з'явилися не за власною волею. Це були раби й полонені, яких продавали на невільницьких ринках Близького Сходу спочатку татари, а згодом і турки. Переважно молоді чоловіки та жінки використовувалися на важких фізичних роботах, у домашньому господарстві. З молодих хлопчиків і немовлят, захоплених на Україні, виховувалися яничари, що, не знаючи батьківщини, були підпорою влади турецьких султанів і відзначалися сміливістю і особливою жорстокістю.

Дівчата часто потрапляли до гаремів. Одна з них, легендарна Роксолана (справжнє ім'я — Настя Лісовська) з Рогатина, нині Івано-Франківська область, стала дружиною турецького султана Сулеймана-II (Прекрасного). У 1520 р. її полонили кримські татари і продали до султанського гарему. Роксолана відіграла значну роль у політичному житті Османської імперії 20—50-х років XVI століття, відмовляючи султана від походів на Україну.

Після поразки шведського війська у Полтавській битві 1709 року до Туреччини втік гетьман Лівобережної України Іван Мазепа разом із залишками козацького війська, що виступило на боці шведського короля Карла XII. Незабаром після цього гетьман помер.

Після ліквідації Запорозької Січі за часів царювання Катерини II значна частина запорозьких козаків і посполитих покинула Україну і заснувала у 1775 р. на території Османської імперії Задунайську Січ у гирлі Дунаю. За притулок козаки повинні були брати участь у походах турецьких військ. Січ проіснувала до 1828 р., коли на початку російсько-турецької війни 1500 задунайців на чолі з Й. Гладким перейшли під Ізмаїлом на бік російських військ. Згодом з них було сформоване Азовське козацьке військо.

Після громадянської війни 1919—1920 рр. до Туреччини прибула велика група політичних емігрантів, яка заснувала там громадські осередки, відкрила церкви. Відтоді десятки українців полишили країну, емігрувавши до Західної Європи, а також на американський континент. Нині точних даних про число турецьких громадян українського походження немає.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- ¹ Толокко Л. Трудові українці США. Нью-Йорк, 1984. Кн. 1. С. 8.
- ² Стрелко А. А. Славянское население в странах Латинской Америки: Ист. очерк. К., 1980. С. 76—78.
- ³ Толокко Л. Трудові українці США. С. 9.
- ⁴ Стрелко А. А. Славянское население в странах Латинской Америки. С. 33.
- ⁵ Balan Y. Salt and Braided Bread: Ukrainian Life in Canada. Toronto, 1984. P. 4.
- ⁶ Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція в США і Канаді. К., 1960. С. 15.
- ⁷ Толокко Л. Трудові українці США. С. 12.
- ⁸ Himka J.-P. The Background to Emigration: Ukrainians of Galicia and Bukovina, 1848—1914 // A. Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / Ed. by M. Lupul. Toronto, 1982. P. 15.
- ⁹ Balan Y. Salt and Braided Bread. P. 4.
- ¹⁰ Лещенко М. Н. Селянський рух на Україні в роки першої російської революції. К., 1956. С. 25.
- ¹¹ Брук С. И., Кабузан В. М. Динамика и этнический состав населения России в эпоху империализма (конец XIX в.— 1917 г.) // История СССР. 1980. № 3.
- ¹² Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція в США і Канаді. С. 43.
- ¹³ Толокко Л. Трудові українці в США. С. 18—19.
- ¹⁴ Там же. С. 16—17.
- ¹⁵ Стрелко А. А. Славянское население в странах Латинской Америки. С. 34.
- ¹⁶ Карманський П. Кризь темряву. Львів, 1957. С. 25.
- ¹⁷ Кравчук П. Українці в Канаді. К., 1981. С. 10.
- ¹⁸ Kaye (Kysilewsky) Vl. and Swyripa Fr. Settlement and Colonization // A. Heritage in Transition. P. 39—40.
- ¹⁹ Кабузан В. М., Чорна Н. В. Заокеанська міграція слов'ян у XIX — на початку XX ст. // Народна творчість та етнологія. 1989. № 6.
- ²⁰ Кравчук П. Українці в Канаді. С. 10.
- ²¹ Толокко Л. Трудові українці США. С. 26.
- ²² Там же.
- ²³ Там же. С. 28.
- ²⁴ Там же. С. 20, 22.
- ²⁵ Kaye (Kysilewsky) Vl. and Swyripa Fr. Settlement and Colonization. P. 57.
- ²⁶ Czumer W. A. Recollections About the Life of the First Ukrainian Settlers in Canada. Edmonton, 1981. P. 16—17.

- ²⁷ *Kaye (Kysilewsky) Vl. and Swyripa Fr.* Settlement and Colonization. P. 42.
- ²⁸ Див.: *Кравчук П.* Українці в Канаді. С. 152—153.
- ²⁹ *Стефанюк Ю.* Українська еміграція в Канаді, її світла і тіні // *Прокоп Дм.* Українці в Західній Канаді. Едмонтон; Вінніпег, 1983. С. 19.
- ³⁰ *Yuzuk P.* Religious Life // A Heritage in Transition. P. 147.
- ³¹ *Леценко Л. А.* Фермерское движение в Канаде (1900—1939 гг.). К., 1979. С. 167—168.
- ³² *Котовський А.* На берегах Ла-Плати. Львів, 1988. С. 4.
- ³³ The Ukrainian Experience in the United States / Ed. by P. Magosci. Cambridge (Mass.), 1979. P. 7.
- ³⁴ *Губарчук П.* Українці в Аргентині // *Жовтень*. 1956. № 12.
- ³⁵ *Gerus O. W. and Rea J. E.* The Ukrainians in Canada. Ottawa, 1985. P. 12.
- ³⁶ *Kaye (Kysilewsky) Vl. and Swyripa Fr.* Settlement and Colonization. P. 33.
- ³⁷ *Balan Y.* Salt and Braided Bread. P. 9.
- ³⁸ Див.: *Леценко Л. О.* Україна на міжнародній арені (1945—1949). К., 1969. С. 127.
- ³⁹ *Kaye (Kysilewsky) Vl. and Swyripa Fr.* Settlement and Colonization. P. 52—53.
- ⁴⁰ Ibid.
- ⁴¹ *Стрелко А. А.* Славянское население в странах Латинской Америки. С. 56.
- ⁴² The Ukrainian Experience in the United States. P. 4—5.
- ⁴³ Ibid. P. 41.
- ⁴⁴ *Шлепаков А. М.* Українська трудова еміграція в США і Канаді. С. 17, 33, 40, 41.
- ⁴⁵ *Толопко Л.* Трудові українці США. С. 29.
- ⁴⁶ *Шлепаков А. М.* Українська трудова еміграція в США і Канаді. С. 51.
- ⁴⁷ Двісті свідків: Розповідь про Америку. К., 1953. С. 18.
- ⁴⁸ *Шлепаков А. М.* Українська трудова еміграція в США і Канаді. С. 55.
- ⁴⁹ Цит. за: *Толопко Л.* Трудові українці США. С. 43.
- ⁵⁰ Там же. С. 44.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

Авраменко В. 64, 113
 Адамс Н. 113
 Азовський М. 143
 Андрієвська Е. 121, 192
 Андрійчук М. 118, 120
 Андрусишин К. 73
 Анна Ярославна 195
 Антонович Д. 206
 Антонович М. 172
 Антохій М. 193
 Архипенко О. 114, 197

Баволяр В. 208
 Бажап М. 81
 Балап Я. 14
 Балач О. 138
 Балей В. 133
 Балч Е. 93
 Барвінчак Н. 114
 Барка В. 120
 Бачинський В. 37
 Бачинський Ю. 25, 88
 Башкирцева М. 197
 Бенце О. 210
 Бергель Г. 212
 Березовський М. 170
 Білинський А. 193
 Білинський Я. 108
 Білоус А. 179
 Бісс-Капішовська Е. 207
 Бісюк Дж. 138
 Влавацький В. 112, 192
 Бобикевич О. 192
 Богаєвський Дж. 111
 Богун Л. 86
 Боднарчук С. 174
 Бойко-Блохін І. 193
 Бойчук Б. 120
 Бойчук І. 179
 Бойчук М. 121, 197
 Бондарчук В. 81, 131

Бора Б. (Шкапдрій Б.) 168
 Бордуляк Т. 16, 30
 Бориско Д. 118
 Боролич Ю. 207
 Борушенко О. 151
 Борщак І. 198
 Будинська Л. 218
 Будинський М. 218
 Будка Н. 31
 Бургарт О. (Клен Ю.) 191
 Бутанч Б. 207
 Бутонич Н. 115

Вапат І. 207
 Варга Д. 219
 Васнюк Б. 154
 Великохатко Ф. 151
 Верба А. 179
 Вернадський Ю. 106
 Винар Б. 121
 Винар Л. 121
 Винник Т. 139
 Винників І. 197
 Винниченко В. 35, 198
 Вислоцький Д. 118
 Витвицький В. 111
 Вишепський І. 169
 Вінай М. 218
 Вінер Л. 108
 Вірста А. 197, 200
 Вірський П. 132
 Влізлий М. 139
 Вовк В. 121
 Вовк І. 197
 Волощук Є. 207
 Волощук М. 187
 Волянський І. 89, 117, 123, 129, 130
 Воробець М. 138
 Воронка Р. 133
 Воропай О. 168

Восток О. 118

Гаврилишин Б. 211
Гаврилович С. 212
Гаєвська-Денес Л. 227
Гай А. 207
Гайворонський М. 111, 112
Гайдай З. 82, 131
Гайдак Н. 106
Гайний В. 207
Галайда І. 207
Галайко О. 138
Галапей Ю. 92
Галицький Д. 179
Галич В. 106
Галун-Блок М. 120
Ганусяк М. 118, 125
Гельбіг М. 134
Генік К. 20
Генік-Березовська З. 207
Гімка Дж.-П. 14
Гірняк Й. 112, 192
Гладкий Й. 232
Гладяк В. 118
Глущенко М. 197
Гнатишин А. 54, 161
Гнатишин Р. 54
Гнатюк В. 218
Гнатюк Д. 132, 134
Гніздовський Я. 115, 133
Годяк Дж. 113
Голинський М. 111
Голоцван Л. 143
Гондар П. 207
Гончаренко А. 10, 88, 90, 117
Гопак П. 207
Гопак С. 207
Горбач А. 192
Горбач О. 193
Горбачевський І. 206
Городинський С. 114, 120, 197
Городовенко Н. 192
Горський П. 154
Гостиняк С. 206
Гош І. 111
Грабович Дж. 107, 108, 135, 136
Грановський О. 106
Гребінчизин І. 179
Грива М. 206
Григоренко П. 47
Гридін В. 111, 197
Гриненко В. 143
Гриць-Дуда І. 208
Грищенко О. 197
Грушевський М. 34, 35, 160, 171, 206
Грушка Г. 117, 120

Губарчук П. 38
Гудемчук Я. 179
Гумєнна Д. 120
Гунчак Т. 108, 133
Гупалюк Л. 115
Гусек Я. 201

Давидовський І. 81
Данилишин М. 139
Данило Галицький 159
Дараган А. 115
Дацей В. 207
Дейко М. 225
Денисенко Л. 227
Десляк О. 81
Дзундра Ю. 114
Дзусь В. 116
Дзюба І. 133, 135
Дікур Л. 54
Дмитерко Л. 81
Дмитренко М. 114
Дмитришин А. 125
Дмитришин В. 108
Дмитрів Н. 120
Дністрянський С. 206
Добровольська О. 112
Добрянський А. 111
Доманкушич С. 218
Дорошенко Д. 206
Драган Ю. 205
Драгоманов М. 32, 160, 165, 211
Драй-Хмара М. 228
Драч І. 121, 132, 133
Дрогобич-Котермак Ю. 170
Дробняк М. 207
Дуда О. 186
Дутка І. 139
Духпович О. 206

Єпсєвський О. 192
Єлєняк В. 10, 27, 48
Ємець Ф. 154
Єндик Р. 192

Жганець В. 219
Жегуца І. 193
Жук Й. 219
Жулинський М. 133
Журба Г. 120

Заболотний О. 152
Заводович Р. 120
Загара В. 27
Загребельський Ю. 208
Залеська І. 226
Залеський С. 226

Запорожець М. 179
Зарицька Є. 197
Зарицький Г. 115
Захарчук Д. 120
Збічней О. 207
Зілинський О. 207
Зозуля Я. 193
Зозуляк В. 207
Золяк М. 88

Іванчо Ф. 207, 222
Ільєнко Ю. 133
Ірод К. 187
Ірчан М. (Баб'юк А.) 40, 41

Кабант К. 223
Кабузап В. 23
Калинець С. 151
Канюх М. 218
Карабиць І. 133
Карманський П. 151
Картек Дж. 138
Каршко А. 209
Качуровський І. 143, 192
Кашицький Ю. 88
Квітка-Оснєв'яненко Г. 162
Керницький І. 120
Квилина П. 121
Кисілевський (Кей) В. 23
Китастий Г. 110
Кістяківський Ю. 106
Клемпуш Г. 186
Клячко М. 108
Кміт М. 227
Князєвич М. 125
Коваль Г. 192
Ковач І. 187
Ковач М. 218
Кодак Ю. 115
Кодтицький М. 120
Козак Е. 115
Колесар Ю. 219
Колєсса О. 160, 206
Колодій О. 151
Колодуб Л. 133
Колотило К. 162
Колошпалі М. 218
Колчанковська К. 192
Кондрашевська Л. 134
Копоненко К. 193
Копюх М. 218
Корба Й. 208
Кордюк І. 192
Корнійчук О. 81, 131
Королева Н. 206
Корольов В. 94
Коропецький І. 108

Корсюк М. 187
Косач Ю. 119
Косинець 108
Коссак В. 223
Костельник В. 218
Костельник Г. 216, 218, 221
Костецький І. 192
Костюк Г. 120
Котульський В. 143
Коцар М. 186
Коцюбинський М. 32
Коць М. 121
Кочин Є. 219
Кочин М. 216
Кошарич Р. 154
Кошиць О. 65, 110
Кравчук П. 25, 82
Красії М. 138
Крат Н. 138
Крат П. 31
Кребе Й. 21
Кржанівський С. 226
Криса О. 132
Кричевський В. 154
Кричевський М. 197
Крук Г. 192
Крушельницька Л. 112
Крушельницька С. 131
Крюба Е. 200
Кузик К. 179
Кулиннич Я. 113
Кулішенко Дж. 138
Кульчицький Ю. Ф. 159
Купчинський Р. 121
Курбас Л. 112
Курилик В. 54
Куриця-Ціммерман Х. 162
Курочка Й. 179
Куц В. 151
Кушплєр І. 134
Кушчак І. 114
К'юніц С. 121
Лавриненко Л. 115
Лазорик Ф. 207
Лазурський Н. 228
Ланський О. 179
Ласло-Кудюк М. 187
Латуринська О. 205
Латяк Д. 218
Левицька С. 137
Леся Українка 32, 160
Ляцько З. 111
Лисий А. 143
Лисяк С. 138
Литвиненко С. 114
Лісовська Н. (Роксолана) 232

Лукаш Ю. 187
- Лучкович М. 42, 53
Лютський Дж. 223
Ляхович М. 216
Магоці П. 38, 86, 212
Мазепа Г. 154
Мазепа І. 3, 232
Мазілу Д. Х. 187
Мазурик О. 197
Мазуркі М. 114
Макар С. 111, 120
Макаро С. 207
Макогон І. 88
Макушенко Н. 152
Маланюк І. 192
Малишко А. 82, 131
Малько Н. 111
Мамалига А. 134
Мандзій С. 143
Мануїльський Д. 81, 131
Маришук-Кендел О. 133
Мартинюк А. 226
Мартинюк І. 226
Мартос Б. 192
Масикевич О. 186
Масляк С. 206
Мельничук О. 186
Милий Д. 207
Мирош М. 114
Михайленко Л. 134
Михайлишина-Д'Авіньйон
133
Мілетич А. 218
Мірошник А. 227
Міцинський І. 207
Мішалов В. 227
Мокренко А. 134
Мол-Молодожанін Л. 115
Мольнар М. 207
Мороз В. 47
Мороз М. 114
Морозенко С. 170
Морозович М. 146
Мосендз Л. 205
Мосівко Б. 138
Мудра М. 219
Мудрецький Л. 182
Мусій Т. 139
Мусійчук С. 120
Мушинка М. 207
Надь М. 218
Небиляка М. 187
Неврлі М. 210
Неврлі Я. 210
Негрюк І. 187

Неділко М. 143
Непогода І. 187
Неприцький-Грановський О.
120
Нестеренко Е. 138
Нечипоренко О. 134
Нечитайло-Андриєнко М. 197
Нитченко Д. (Чуб) 228
Новицький С. 113
Новиченко Л. 131

Окопенко А. 162
Олесь О. (Кандиба О.) 205
Олеськів Й. 20, 21
Олійник С. 132
Ольжич О. 205
Омеляненко П. 197
Онацький Є. 143
Онищук Д. 186
Онуфрієнко В. 228
Опиханий М. 139
Орест М. (Зеров М.) 193
Орлик Г. 195
Орлик П. 190
Осадца А. 115

Павлик М. 17, 32
Павличко Д. 132
Павліш Ю. 187
Павлович О. 206
Павлось А. 114
Паламарчук Л. 82, 131
Паланс Дж. 114
Палій С. 159
Палладін О. 131
Панейко В. 41
Панч П. 81
Панчак В. 114
Панькевич І. 206
Палчаргаї Д. 218
Паращук М. 197
Парфанович С. 120
Паторжинський І. 82, 131
Певний Б. 133
Петришин В. 406
Петрів А. 118
Петровський М. 131
Петрунік М. 208
Печеніга П. 111
Пиж С. 118
Пилипів І. 10, 21, 27, 48
Пиворчук О. 88
Письменний Т. 139
Плшка П. 111, 134
Плющ Л. 47
Погребняк П. 81, 131
Полуга Дж. 114

Понеділок М. 120
Пономаренко Г. 197
Придаткевич Р. 111
Прійма-Богачевська Р. 113
Пристай П. 138
Прицак О. 136
Прокипчак І. 207
Прокоп А. 218
Прокопович Ф. 170
Прокопчак П. 82

Ракоча Ю. 186
Ракочий М. 82, 125, 131
Рац Я. 218
Рацький М. 216
Ребошапка Т. 187
Рейт І. 179
Решетар Дж. 108
Рибка Д. 152
Рибчин І. 226
Рильський М. 81
Рич В. 168
Романов Р. 54
Романюк М. 82
Россолович Дж. 114
Рубчак Б. 120, 121
Руденко Б. 132
Рудловчак О. 207
Рудницький А. 111
Русняк-Герлях О. 192

Сабадош Я. 218
Савицький Р. 111
Савицький Т. 152
Савчак В. 227
Савчук Т. 138
Сав'юк Є. 186
Сандюк О. 143
Самохваленко Е. 179
Свистун В. 82
Свобода С. 167
Сегед А. 220
Селянська-Вовк В. 151
Сембратович С. 129
Сива Г. 219
Сильвестров В. 133
Симепонович В. 109
Симко М. 208
Синенка-Іваницька І. 192
Сичипський В. 206
Січинський М. 32, 118
Скала-Старицький М. 197
Скрипченко К. 227
Славинецький Г. 199
Смакула О. 406
Снилик З. 138
Солевицький І. 111

Сова А. 132
Сов'як О. 192
Сокіл М. 111
Соловій Ю. 115
Сологуб А. 197
Солук Б. 113
Соневицький І. 111
Сопінка І. 54
Сосюра В. 81
Сочинська І. 115
Ставроцький О. 207
Стасюк В. 138
Стен А. 113
Стефанік С. 82, 131
Стефанік Т. 50
Стефанович О. 205
Стецюра Й. 111
Стибідський М. (Роля М.) 153
Судановський М. 88

Тазбір Я. 87
Тарасенко М. 179
Тарнавська О. 227
Тарнавський О. 120
Тарнавський Ю. 120, 121
Тарновський М. 118, 120, 125
Теліга О. 206
Тересьо В. 82
Тимко О. 219
Тимошенко В. 106
Тичина П. 81
Ткач М. 118
Ткачук С. 187
Толопко Л. 87, 118, 120, 125
Торченко М. 125
Турчин В. 87

Ужевич І. 198
Уйфалуші М. 220

Файк П. 138
Фаріон А. 115
Фарлей Т. 50
Федорончук В. 170
Федорчук В. 211
Федорчук-Задунайський М. 118
Федько І. 187
Федькович Ю. 32
Фейса Я. 218
Фельбаба Й. 208
Филипович П. 228
Филипчак І. 159
Фізер І. 135
Фірак М. 221
Фоменко Н. 111
Франко І. 17, 29, 32, 160

Хандога М. 118
Хмелюк В. 197
Хмиз І. 151
Холодний П. 114
Хома С. 210

Цаповець В. 187
Цегельська О. 115
Цимбал В. 143
Цимбалістий Є. 192
Цимбора 222
Цігаш Я. 115

Чайка В. 132
Чайковський А. 30, 143
Чапак С. 207
Чердарик М. 187
Черешньовський В. 114
Чернецький С. 120
Чернявський В. 208
Чиж Я. 87
Чижевський Д. 191
Чижович У. 138
Чирський М. 206
Чисарик 222
Чічка-Андрієнко К. 192
Чорна Н. 23

Шандро А. 50
Шатульський М. 82
Шевельов-Шерех Ю. 108
Шевченко І. 108

Шевченко Т. 32
Шелест М. 207
Шелюк І. 179
Шельпець О. 207
Шептицький А. 30, 37, 220
Шергій Ю. 208, 222
Шерех-Шевельов Ю. 120
Шкрумеляк Ю. 143
Шмайдо М. 207
Шматолоха І. 138
Шмігель Х. 115
Шмуляк І. 186
Шпилько О. 151
Шпорлюк Р. 108
Штайнгаген Е. 162
Шуневич М. 134

Щербановський В. 206

Юхимович В. 132

Якименко Т. 197
Ямінський Б. 161
Яновський Ю. 81
Ярмей В. 82
Ярослав Мудрий 169
Ярослав Осьмомисл 159
Ярославська Л. 120
Ярушевський Й. 120
Ястремський Ю. 115
Яцептюк 186
Яцканина І. 207

ПОКАЖЧИК НАЗВ ОРГАНІЗАЦІЙ

1. Громадсько-політичні організації і утворення

Американо-російське товариство взаємодопомоги 125
Антибільшовицький блок народів (АБН) 194
Асоціація допомоги поселенцям 60
Асоціація Св. Рафаїла 37, 38, 39
Головна рада українських громадських організацій у Бельгії 164
Громадянський форум українців (ГФУ) 204
Гурток українців у Парижі 199
Закордонне представництво Української головної визвольної ради (ЗП УГВР) 128
Канадсько-українська імміграційна служба 61
Комітет визволення України 154
Комітет для правопорядку в УККА 127
Комуністична партія Західної України (КПЗУ) 40
Конгрес (Комітет) українців Канади (КУК) 57, 58, 59
Лемківський комітет 126
Лемко-Союз 126, 127, 132, 133
Ліга американських українців 125, 126, 131, 132, 133
Ліга визволення України (ЛВУ) 53, 59
Народний фонд допомоги Україні 129, 137
Нова громада 60
Об'єднання українців у Бельгії 164
Об'єднання українців у Британії 168
Об'єднання українців у Голландії 172
Об'єднання українців у Польщі (ОУП) 178
Общество ім. А. В. Духновича 203
Організація державного відродження України (ОДВУ) 128
Організація Об'єднаних Націй (ООН) 46
Організація оборони чотирьох свобод України 128
Організація українських націоналістів (ОУН) 160, 194
Організація українських націоналістів за кордоном (ОУНа) 128
Польська комуністична партія 43
Провід українських націоналістів 199
Револуційна українська партія (РУП) 31, 60
Робітниче заповогове товариство 60
Світова федерація лемків 127
Світовий конгрес вільних українців (СКВУ) 58
Слов'янське товариство 168
Соціалістична партія Канади (СПК) 31
Союз радянських громадян 164
Союз русинів і українців Соціалістичної Республіки Хорватії 215

Союз русинів-українців Чехословаччини 207, 210
Союз українських організацій Австралії 228
Союз українських робітників 164
Союз українських робітничих організацій (СУРО) 124, 125
Союз українців Румунії 188
Союз українців-самостійників 58
Товариство «Відродження» 145
Товариство допомоги Батьківщині 60
Товариство допомоги вивільненому рухові пароду Західної України (ТОДОВИРНАЗУ) 42
Товариство допомоги українським емігрантам 37
Товариство ім. М. Шашкевича 199
Товариство італійсько-української дружби 170, 171
Товариство канадських українців 60
Товариство карпато-руських канадців 61
Товариство культурних зв'язків з Україною 82
Товариство Михайла Качковського 21, 31
Товариство об'єднаних українських канадців (ТОУК) 58, 59, 82, 83, 85
Товариство оборони Буковини і Бессарабії 42
Товариство опіки над емігрантами ім. Св. Рафаїла 93
Товариство «Україна» (Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном) 83, 84, 85, 145
Товариство «Українець» 216
Товариство «Український робітничо-фермерський дім» (ТУРФ-Дім) 59
Українство Далекého Сходу 231
Українська громада 211
Українська громада в Іспанії 170
Українська громада Венесуели 154
Українська громада у Великім князівстві Люксембург 172
Українська Далекосхідна Рада 231
Українська медично-харитативна служба 162
Українська повстанська армія (УПА) 45, 174
Українська поступово-робітнича організація «Гайдамаки» 124
Українська революційно-демократична партія 128
Українська секція Міжнародного робітничого ордену 125
Українська федерація соціалістичної партії США 124
Українське інформаційне бюро КУК 58
Українське національне об'єднання (УНО) 58, 59
Українське шведське товариство 212
Український братський союз (УБС) 126
Український конгресовий комітет Америки (УККА) 127
Український народний дім 182
Український народний союз (УНС) 123, 134
Український національний дім 231
Український національно-державний союз у США 128
Українсько-американська комуна 90
Українсько-американська координаційна рада (УАКР) 127
Українсько-бразилійська центральна репрезентація 152
Українсько-шведське культурне товариство 212
Федерація українських асоціацій в Австралії 234
Федерація української соціал-демократичної партії в Канаді (ФУСД) 31
Фонд допомоги дітям Чорнобиля 129
Франко-українське товариство 199

Фундація ім. Т. Г. Шевченка 146
Хліборобсько-освітній союз 152
Центральна українська репрезентація 146
Шведська культурна спілка 212

2. Навчальні та наукові заклади і об'єднання

Австралійське відділення Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка 226
Асоціація українських американських університетських професорів 106
Бразилійський осередок українських студій 152
Гуцульський дослідний інститут 128
Європейське відділення Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка 198
Інститут радянських і східноєвропейських студій Карлтонського університету 74
Інститут східноєвропейських досліджень 105
Інститут української культури 116
Канадська фундація українських студій (КФУС) 76
Канадське товариство українських робітничих досліджень (КТУРД) 77
Канадський інститут українських студій (КІУС) 75, 76, 78, 84
Карпато-русинський дослідний центр 127
Кафедра української етнографії і фольклору при Альбертському університеті 75
Методичний кабінет української мови 76
Міжнародна асоціація українців 108, 135, 172
Міжнародний університет українознавства 85, 136
Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка (НТШ) 106, 107, 121, 193, 198
Наукове товариство Св. Софії 105
Польська асоціація українознавців 182
Товариство «Просвіта» 31, 104, 145, 152
Товариство «Рідна школа» 191
Товариство «Українська гімназія» 191
Українська вільна академія наук (УВАН) 107, 121, 193
Українська господарська академія 206
Українська наукова фундація 108
Українська студентська громада 170
Українська центральна шкільна рада 225
Українське академічне товариство 199
Українське історичне товариство 108
Українське науково-освітнє товариство 164
Український вільний університет (УВУ) 192, 193
Український культурно-освітній центр 105
Український навчальний комітет університету Оттави 74
Український навчальний комітет університету Йорк 75
Український народний університет 161
Український науковий інститут 107
Український науковий інститут Гарвардського університету 107, 108, 121, 122, 135, 136
Український публіцистично-науковий інститут 108
Український соціологічний інститут 108

Український технічно-господарський інститут 192, 193
Український центр ресурсів і розвитку при коледжі Гранта
Мек'ювана 76
Українсько-бразилійський центр українознавства 152
Українсько-канадський дослідно-документаційний центр 78
Центр українських історичних досліджень ім. Петра Яценка 76
Центр українсько-канадських студій при колегії Св. Андрія 75
Шкільна рада Конгресу українців Канади 77

3. Культурно-мистецькі організації і об'єднання

Авангардний український театр (АУТ) 68
Альбертська рада українського мистецтва 63
Альбертське товариство народного танцю (АТНТ) 64
Архів української еміграції у Франції 199
Асоціація діячів української культури 129
Асоціація українських артистів в Америці 114
Інститут української культури 116
Канадський музей цивілізації 72
Культурний центр ім. Горького 157
Літературно-мистецький клуб ім. В. Симоненка 227
Манітоська рада українського мистецтва 64
Музей української культури 207, 227
Нью-Йоркська група поетів 121
Об'єднання митців-українців Америки 129
Осередок української культури та освіти 72
Парк української писанки 72
Педагогічна громада 146
Робіничо-фермерське видавниче товариство 40
Саскачеванська вища школа мистецтва 65
Село української культурної спадщини 71
Товариство молодих образотворчих митців-українців 115
Товариство прихильників української культури 152
Товариство приятелів Миколи Зерова 228
Товариство української мови, літератури й культури Вовводи-
ни 217
Українська академія мистецтв і наук 108
Українська європейська культурно-освітня фундація 168
Українська рада з питань мистецтва Манітоби 62
Українське культурно-освітнє товариство «Буковина» 162
Українське науково-освітнє товариство 164
Українське письменницьке об'єднання «Слово» 192
Український інститут Америки 116
Український інститут модерного мистецтва 115
Український музей 72, 116
Український парк 72
Українсько-бразилійський центр українознавства 152
Фундація ім. Т. Г. Шевченка 63, 146

4. Земляцькі товариства

Бережанщина 128
Бучаччина 128
Волинь 128

Городенківщина 128
Гуцулія 168
Збаражчина 128
Зборівщина 128
Комітет покутин 228
Надбузька земля 128
Об'єднання львів'ян 228
Подільщина 128
Російський громадський клуб 229
Сокальщина 128
Станіславщина 168
Тернопільщина 128
Товариство полтавчан 228
Трембіта 128
Угнівщина 128
Українська буковинська громада Нью-Йорка 128
Українське світове об'єднання гуцулів 128
Центральне об'єднання буковинських українців 128
Черемош 128
Чорногора 128
Яворівщина 128

5. Професійні об'єднання

Американська асоціація українознавців 135
Асоціація діячів української культури 129
Клуб українців-професіоналів 172
Міжнародна асоціація українців 122, 135, 136, 172
Об'єднання митців-українців Америки 129
Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді 69
Об'єднання українських академічних і студентських товариств
«Зарево» 129
Об'єднання українських письменників «Слово» 120, 228
Об'єднання українських професіоналів і підприємців Кана-
ди 59
Педагогічна громада 146
Польська асоціація українознавців 182
Республіканська асоціація українознавців 85, 135
Саскачеванська асоціація вчителів української мови 78
Світова федерація українських лікарських товариств 128, 129
Союз русских учителей на Словакии 203
Союз українських купців і промисловців 146
Союз українських студентів Канади (СУСК) 58
Союз українських студентських товариств Америки (СУСТА)
129
Союз українських філателістів Австрії 161
Спілка українських журналістів Америки 128
Спілка українських митців, науковців і літераторів 146
Спілка українських образотворчих митців Австралії 227
Спілка українських письменників на Словаччині 207
Товариство інженерів 154
Товариство українських високошкільників Аргентини 146
Товариство українських інженерів Америки 128
Товариство українських правників Америки 128
Товариство українсько-американських адвокатів 128

Українська медично-харитативна служба 162
Українська студентська громада 170
Українське лікарське товариство 162
Українське лікарське товариство Північної Америки 128

6. Молодіжні і спортивні об'єднання

Гайдамаки 137
Запорізька Січ 137
Канадсько-українська бейсбольна ліга 85
Молодь української національності 129
Організація демократичної української молоді (ОДУМ) 59, 129
Пласт 59, 228
Подільська Січ 137
Січ 159
Сокіл 137
Союз незалежної української молоді (СНУМ) 182
Союз українських американських спортивних клубів 137
Союз української молоді Америки 129
Союз української молоді Канади (СУМК) 58
Спортивне товариство «Тризуб» 105
Товариство української студіючої молоді 129
Українська молодь Венесуели 154
Українське католицьке юнацтво 58

7. Жіночі організації

Ліга українських католицьких жінок 58
Об'єднання жінок оборони чотирьох свобод України 124
Організація українських жінок 152
Сестринський союз Св. Ольги 123
Союз русских жен 203
Союз українок 154
Союз українок Америки 124
Союз українок Канади 58
Український жіночий союз 162
Українсько-американська жіноча допомогова організація 124
Федерація українських жіночих організацій 124

8. Церковні утворення

Братство Св. Миколая 123
Греко-католицька церква 61, 130, 182, 194, 199, 209, 211, 220
Інститут Петра Могили 75
Інститут Св. Володимира 66, 75
Інститут Св. Іоанна 66, 76
Інститут східно-християнських наук імені митрополита Андрія Шептицького 74, 75
Карпаторуська католицька церква 130
Карпаторуська православна церква 130
Колегія Св. Андрія 75
Коледж Св. Володимира 78
Мала семінарія Св. Йосафата 150

Незалежна народна церква 130
Об'єднання українських євангельсько-баптистських церков у США 156
Орден васпіван 30
Патріархат Української католицької церкви 171
Православне братство 51
Пресвітеріанська церква 130
Румунська православна церква 189
Рунвіра 130
Русинсько-американська церква 130
Руська православна церква 51, 61, 130, 146
Союз греко-католицьких братств у Північній Америці 123
Союз українців-католиків «Провидіння» 126
Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) 51, 61, 130, 146, 152, 168, 199, 211, 212, 229
Українська баптистська церква 152, 168, 194
Українська Всеканадська спілка євангельських християн-баптистів 80
Українська греко-католицька церква Св. Михаїла 130
Українська католицька семінарія Св. Духа 74
Українська католицька церква (УКЦ) 51, 61, 130, 152, 163, 211, 229
Українська ортодоксальна церква Америки 130
Українська папська колегія Св. Йосафата 171
Українська православна церква 61, 75, 130, 194
Українська протестантська громада 61
Українське християнське братство Св. Володимира 182
Український католицький університет 171
Університет Св. Павла 74
Централа українських католиків 58
Церква Св. Варвари 161

ПОКАЖЧИК НАЗВ ВИДАВНИЦТВ
І ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

1. Видавництва

Байда букс 228	Пролог 121
Булава 121	Просвіта 228
Говерла 121	Рідна школа 121
Дніпрова хвиля 194	Руське слово 217, 219
Книгоспілка 121	Слово 69, 120
Критеріон 186	Смолоскип 121
Ластівка 228	Українська книга 228
На горі 194	Червона калина 121
Перемога 142	

2. Газети і журнали

Аляска геральд 10, 88, 162	Демократичний голос 204
Америка 119, 162	Давін 144
Аннали 107	Давінок 81
Батьківщина 79	Давночок-Колокольчик 204
Бджілка 152	Дружба 229
Бікон 80	Дружно вперед 204
Благовісник 205	Дукля 204
Варшавські українознавчі за- писки 182	Евангельська правда 80
Веселка 205	Евангельський рапок 80
Вільна думка 228	Житте і слово 17
Вільна Україна 119, 212	Життя 144
Вільне слово 186	Життя і слово 79
Вісник 80, 144	Живочий світ 80
Вісті з Сарселю 198	Журнал українських студій 76
Вісті з України 84	Записки НТШ 107, 198
Вуйко 81	Заповіт Св. Кирила і Мефодія 205
Гайдамаки 117	За синім океаном 119
Гарвардські українські студії 121	Засів 231
Голос України 231	Знання 144
Гомін України 79	Зоря 81, 152, 205
Готуйсь 80	Зустрічі 182
Громадський голос 119	Кадило 81
Гудулія 119	Каменяр 81
	Канада 81

Канадієць 81	Пластовий шлях 80
Канадський ранок 80	Поступ 80
Канадійський фармер 49, 79	Правда 119
Канадійський русин 81	Православний вісник 80
Канадські славистичні доку- менти 75	Православний русин 81
Карпати 118	Праця 152
Карпаторусинський америка- нець 97	Пролетар 90
Карпатская звезда 204	Промінь 80
Карпатська Русь 118	Пряшівщина 204
Костер 204	Рідне слово 217
Крилаті 119	Рідний край 144
Культурний порадишк 186	Рільник 81
Лемко 118	Робітник 90, 118
Лемковина 118	Робітниця 40, 118
Ліс Микита 119	Робочий народ 31
Лікарський вісник 119	Русская школа 203
Літературне слово 217	Русский земледелец 203
Літературні обрії 186	Русское слово 203
Мак 218	Руське слово 117
Маньчжурський вісник 231	Руський голос 81
Мета 194	Руський народ 81
Молода Україна 80	Самоосвітник 152
Молот 118	Самостійна Україна 119
На Далекому Сході 231	Саскатанець 63
Народ 17	Свідок правди 81
Народна воля 118, 119	Свідома сила 81
Народний календар 205	Світапок 178
Наукові записки 207	Світло 80, 144, 217
Національна трибуна 119	Світовид 136
Наша дорога 80	Свобода 117, 119
Наша культура 178	Скандінавські вісті 211
Наша мета 80	Слово 81
Наша хата 81	Советский патриот 164
Наше слово 178	Студент 77, 79
Наш клич 144	Студії україністики 74
Нова громада 81	Сучасність 119
Нова думка 218	Тема 78
Нова зоря 119	Термінус 80
Нове життя 204	Трайдент прес 79
Новий вік 186	Україна 152
Новий край 81	Українець в Австралії 228
Новий світ 117	Українська думка 167
Новий шлях 79	Українське життя 79, 82, 119
Новини 81	Українське народне слово 119
Новини музею 71	Українське слово 79, 144
Нові дні 80	Український американець (Юкрейнієн америкєн) 118
Нотатки з мистецтва 114	Український голос 79, 231
Ньюз фром Юкрейн 84	Український історик 107
Нью перспективз 79	Український календар 178
Обіжник УГ 211	Український кварталник 107
Патриот 164	Український місіонер 152
Перець 228	Українські вісті 80, 118, 119, 198
Пионерська заградка 219	
Пионерська газета 205	

Українські робітничі вісті 40
 Українські студії Гарварда 107
 Форум 119
 Хата 81
 Хлібороб 17, 152
 Християнський вісник 80
 Християнський голос 194
 Християнський календар 221
 Церква і життя 228
 Червоний прапор 31

Шлях перемоги 194
 Шветлосц 219
 Шершень 118
 Юкрейн 84
 Юкрейніен амерікен 118
 Юкрейніен еко 79
 Юкрейніен кенейдіен 79
 Юкрейніен куортерлі 119
 Юкрейніен ньос 118
 Юкрейніен уїклі 119
 Юнак 80

ЗМІСТ

Від авторів	3
ЕМІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ	7
Перша хвиля еміграції	13
Друга хвиля еміграції	32
Третя хвиля еміграції	43
УКРАЇНЦІ В ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ	48
Канада	86
Мексіка	86
США	86
УКРАЇНЦІ В ПІВДЕННІЙ АМЕРИЦІ	139
Аргентина	146
Болівія і Перу	146
Бразилія	153
Венесуела	155
Парагвай	156
Уругвай	157
Чилі	157
УКРАЇНЦІ В ЄВРОПІ	159
Австрія	162
Бельгія	164
Болгарія	165
Великобританія	169
Греція	169
Данія	170
Іспанія	172
Італія і Ватікан	172
Люксембург	173
Нідерланди	173
Норвегія	183
Польща	189
Румунія	190
Угорщина	194
ФРН	195
Фінляндія	200
Франція	210
Чехословаччина	211
Швейцарія	211
Швеція	212
Югославія	212

**УКРАЇНЦІ В АВСТРАЛІЇ І НОВІЙ
ЗЕЛАНДІЇ**

Австралія 223
Нова Зеландія 229

УКРАЇНЦІ В АЗІЇ

Ізраїль 230
Іран 230
Китай 230
Туреччина 232

Бібліографічні посилання 233

Показчики 235

Справочное издание

Лазебник Станіслав Ефимович,
Лещенко Леонід Авдеевич
Макар Юрій Іванович п др.

ЗАРУБЕЖНЫЕ УКРАИНЦЫ

Справочник
(На украинском языке)

Киев

Издательство «Україна»

Редактор С. Я. Олійник
Художник В. Г. Шетиніна
Художній редактор Л. В. Демчишин
Технічний редактор М. М. Парфенюк
Коректори М. Я. Іванова,
Л. Г. Маркієвська, Л. І. Таванець

ИБ № 5803

Здано до набору 12.10.90. Підписано до друку 09.04.91. Формат 84×108^{1/32}. Папір друк. № 1. Звич. нова гарн. Вис. друк. ум. друк. арк. 12,6. Ум. фарб.-відб. 14,525. Обл.-вид. арк. 11,798+ +іл. 1,498. Тираж 25 000 пр. Зам. 0—357. Ціна 50 к.

Видавництво «Україна».
254025, Київ-25, Десятинна, 4/6.

Надруковано з матриць Головного підприємства республіканського виробничого об'єднання «Поліграфніга», 252057, Київ, вул. Довженка, 3 на Київській книжковій фабриці, 252054, Київ-54, вул. Воровського, 24.

Зарубіжні українці / С. Ю. Лазебник (кер. авт. 3-35 кол.), Л. О. Лещенко, Ю. І. Макар та ін. — К. : Вид-во «Україна», 1991. — 252 с., [16] арк. іл. — Бібліогр.: с. 233—234.
ISBN 5-319-00760-4

У довіднику розкриваються політичні, соціально-економічні причини еміграції з України на різних етапах її історії, дається демографічна характеристика, висвітлюються економічне та політичне становище українських етнічних груп за рубежем, їх роль і місце в соціально-економічній структурі США, Канади, інших країн поселення. Розрахований на широке коло читачів.

3 050200000-026 166-91
М201 (04)-91

ББК 63.3(2Ук)я2

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Книги видавництва «Україна» можна замовити в усіх місцевих книгарнях, у магазинах і відділах «Книга — поштою» обліпноторгів чи облспоживспілок, а також у книжкових магазинах — опорних пунктах видавництва:

320000, м. Дніпропетровськ, вул. Леніна, 11, магазин № 3;

340000, м. Донецьк, пр. Ілліча, 2, магазин № 142;

252000, м. Київ, вул. Червоноармійська, 2, магазин № 43;

263000, м. Луцьк, вул. Леніна 8, магазин № 2;

270000, м. Одеса, вул. Радянської Армії, 49/51, магазин № 46;

333000, м. Сімферополь, вул. Горького, 8, магазин № 40;

244000, м. Суми, вул. К. Маркса, 21, магазин № 7;

310000, м. Харків, Красношкільна наб., 18, магазин № 17.

